

ใบรับรองวิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ปรัชญาคุณูปการบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน)

ปริญญา

การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา

สาขา

ภาควิชา

เรื่อง ศักยภาพชุมชนชนบทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้วิถีชีวิตที่
เปลี่ยนแปลงของชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรี

Rural Community Potential in Natural Resource Management on the
Changing Livelihood of Communities in Kanchanaburi Province

نامผู้วิจัย นางสาวศยามล เจริญรัตน์

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ศาสตราจารย์นิพนธ์ ตั้งจรัส, Ph.D.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์โสวัตร วัฒนกลาง, Ph.D.)

ประธานสาขาวิชา

(รองศาสตราจารย์เรืองไร โตกฤษณะ, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์กัญญา ธีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ เดือน พ.ศ.

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

ศักยภาพชุมชนชนบทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของชุมชนใน
จังหวัดกาญจนบุรี

Rural Community Potential in Natural Resource Management on the Changing
Livelihood of Communities in Kanchanaburi Province

โดย

นางสาวศยามล เจริญรัตน์

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพื่อขอความสมบูรณ์แห่งปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต(การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน)

พ.ศ. 2553

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ศยามล เจริญรัตน์ 2553: ศักยภาพชุมชนชนบทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรี ปริญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน) สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างยั่งยืน โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ศาสตราจารย์นิพนธ์ ตั้งธรรม, Ph.D. 219 หน้า

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชน การตั้งถิ่นฐาน และความสัมพันธ์กับระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน 2) เพื่อหาศักยภาพของชุมชนในการดำรงชีวิตของชุมชน และจัดหมวดหมู่ (classification) และเปรียบเทียบ ศักยภาพของชุมชนในทุนด้านต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรของชุมชน 3) เพื่อหารูปแบบหรือแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่บนวิถีชีวิตที่ยั่งยืนที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้อย่างเหมาะสมตามบริบทพื้นที่ ในพื้นที่ 3 หมู่บ้านในจังหวัดกาญจนบุรีประกอบด้วย บ้านห้วยสะพาน ต.หนองโรง อ.พนมทวน บ้านช่องแคบ ต.ท่าเสา อ.ไทรโยค และบ้านแม่กระบุง ต.แม่กระบุง อ.ศรีสวัสดิ์ การศึกษาครั้งนี้ใช้แบบสำรวจ แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ร่วมกับการสังเกตการณ์ในชุมชน โดยใช้แบบสอบถามถามครัวเรือนตัวอย่างจำนวนร้อยละ 20 ครัวเรือนของแต่ละชุมชน จำนวนรวม 228 ครัวเรือน เพื่อให้ทราบข้อมูลด้านศักยภาพชุมชนทั้ง 5 ด้าน คือ 1) ทุนทางมนุษย์ และวัฒนธรรม 2) ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติและมลพิษ 3) ทุนด้านเศรษฐกิจและการเงิน 4) ทุนด้านสังคมและทุนทางการบริหารจัดการ และ 5) ทุนทางโครงสร้างพื้นฐาน

จากการศึกษาพบว่า หมู่บ้านทั้ง 3 แห่งมีบริบทที่แตกต่างกัน พบว่าทุนทางมนุษย์และวัฒนธรรมมีสูงและมีความสำคัญมากในทุกชุมชน โดยเฉพาะในหมู่บ้านแม่กระบุงที่เป็นชาวกระเหรี่ยงที่ทุนด้านวัฒนธรรมจะมีความสำคัญสูงมากกว่าหมู่บ้านอื่น ซึ่งทุนที่สำคัญด้านนี้ประกอบด้วย ความเป็นผู้นำ ความสัมพันธ์ในชุมชน และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ในขณะที่เครือข่ายและความสัมพันธ์เชิงเครือญาติในทุนด้านสังคมและทุนทางการบริหารจัดการที่มีสูง ที่บ้านช่องแคบและบ้านห้วยสะพาน ทุนด้านนี้เป็นแรงหนุนให้ศักยภาพของชุมชนสูงขึ้น ในด้านทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและมลพิษพบว่า แต่ละหมู่บ้านมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์สูง ยกเว้นบ้านช่องแคบ ทุนทางเศรษฐกิจและการเงินพบว่าชาวบ้านใช้ชีวิตที่ติดดินและส่วนมากยังมีหนี้ ทุนทางโครงสร้างพื้นฐานของทุกหมู่บ้านอยู่ในระดับปกติยกเว้นบ้านแม่กระบุงที่ไม่มีไฟฟ้าใช้ อย่างไรก็ตาม การศึกษาได้ให้ตัวชี้วัดที่สำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนไว้ 3 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) ด้านเศรษฐกิจ และ 3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม

ศยามล เจริญรัตน์ 2553: ศักยภาพชุมชนชนบทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรี ปริญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน) สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ศาสตราจารย์นิพนธ์ ตั้งจจรรณ, Ph.D. 219 หน้า

Sayamol Charoenratana 2010: Rural Community Potential in Natural Resource Management on the Changing Livelihood of Communities in Kanchanaburi Province. Doctor of Philosophy (Sustainable Land Use and Natural Resource Management), Major Field: Sustainable Land Use and Natural Resource Management, Interdisciplinary Graduated Program. Thesis Advisor: Professor Nipon Tangtham, Ph.D. 219 pages.

ศยามล เจริญรัตน์ 2553: ศักยภาพชุมชนชนบทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรี ปริญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน) สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ศาสตราจารย์นิพนธ์ ตั้งจจรรณ, Ph.D. 219 หน้า

Purposes of this study are 1) to study community background and natural resources management, 2) to determine community capacity, classify and compare the capitals in each site and 3) to analyze community natural management patterns for sustainable livelihood. Three rural villages in the Western of Thailand, Baan Huai Saphan in Phanom Thuan district, Baan Chong Kab in Sai Yok district and Baan Mae Kra Bung in Si Sawat district were selected as a target group for this study. The check lists, questionnaires, key informant interviews and focus groups were conducted with participants in the study sites. Five assets interview questionnaires on 20% of population in each community, 228 questionnaires composed of a) human and cultural capital, b) natural capital, c) financial capital, d) social and management capital, and e) physical capital were also used.

It was found that each community was different in each context. Human capital and cultural capital were found to be essential assets and high score in all communities, consisting of leadership, participation and natural resource management traditions. Out of the 3 study villages, "tradition asset" is more vital in the Karen ethnic village than the other two. Community network and kinship in social and management capital supplied community potential with high score in Baan Huai Saphan and Baan Chong Kab. In terms of natural capital, each area was resourceful with forests and forest products. The high score is in Baan Huai Saphan and Ban Mae Kra Bung. In financial capital, the villagers made a living at subsistent level and almost households had debts. All community areas were plentiful with physical capital, except Ban Mae Kra Bung lack of electricity. Three indicators for sustainable natural resource management can be identified, i.e., 1) natural resource and environmental 2) economic and 3) social and culture.

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงลงได้เป็นความกรุณาจากอาจารย์ในสาขาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนทุกท่านที่ไม่อาจกล่าวนามได้หมด อีกทั้ง ผศ.ดร.โสวัตร ฌกลาง ผู้เป็นกรรมการ ผู้ศึกษาขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ ความคิด ให้คำแนะนำติชมที่เป็นประโยชน์เสมอ โดยเฉพาะอาจารย์นิพนธ์ ตั้งธรรม ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความทั้งความเข้าใจและความเมตตาอย่างอดทนแก่นิสิตที่เรียนข้ามสาขาวิชาได้ มีความรู้ความเข้าใจ และนำความรู้ที่ได้รับนี้ไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และหน้าที่การงานได้ต่อไปได้

ขอขอบคุณคุณพ่อที่เป็นแรงบันดาลใจให้ตัดสินใจเรียนต่อ และหวังว่าท่านจะรับรู้ว่านี้ สิ่งที่ท่านให้กำลังใจนั้นประสบผลสำเร็จแล้ว คุณแม่และน้องสาวผู้ให้เวลา โอกาส ทุนทรัพย์และกำลังใจอย่างมาก อาจารย์อมรา อาจารย์สุวัฒนา และอาจารย์สุริชัย ครูผู้ให้เสมอมาศิษย์ไปขอความรู้ ขอคุณพี่ๆ เพื่อนๆ น้องๆ ในหลักสูตร โดยเฉพาะในรุ่นหนึ่ง ที่คอยผลักดัน ส่งเสริม ร่วมสุขร่วมทุกข์ รวมถึงกล่าวตักเตือนกันในทุกเรื่อง เจ้าหน้าที่ในโครงการทุกคนที่ผ่านร้อนหนาวกันมาหลายรุ่น พี่ๆ น้องๆ ในสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่คอยส่งเสริมเป็นกำลังใจ ให้คำแนะนำ และให้เวลาที่ทำให้ปริญาใบนี้ลุล่วงลงได้

ขอขอบคุณชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ ที่บ้านแม่กระบุง บ้านห้วยสะพาน และบ้านช่องแคบทุกท่าน ที่ช่วยเหลือให้ความอนุเคราะห์ข้อมูล อำนวยความสะดวกในการเข้าไปเก็บข้อมูลหลายต่อหลายครั้ง อาหารและที่พัก รวมทั้งให้กำลังใจที่ทำให้การศึกษานี้สำเร็จได้ตามเป้าหมาย

ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณทุกท่านที่กล่าวมาทั้งหมดตลอดจนท่านอื่นๆอีกหลายท่านที่ไม่อาจเอ่ยนามได้หมดที่เป็นทั้งแรงจูงใจ แรงรัง แรงส่ง ให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้ก้าวมาจนเสร็จสิ้น ประโยชน์ใดๆ อันเกิดจากการศึกษานี้ขอมอบแก่ผู้มีพระคุณทุกท่าน สำหรับข้อผิดพลาดใดๆ ที่เกิดขึ้นผู้ศึกษาขอน้อมรับไว้เพียงผู้เดียว

ศยามล เจริญรัตน์

มีนาคม 2553

สารบัญ

หน้า

สารบัญตาราง	(3)
สารบัญภาพ	(7)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	7
แนวคิดก่อนการพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาที่ยั่งยืน	7
แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย	23
แนวคิดวิถีชีวิตที่ยั่งยืน และกรอบการศึกษาวิถีชีวิตที่ยั่งยืน	30
แนวคิดเรื่องมิติของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม และโลกาภิวัตน์	38
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรของชุมชนและ ศักยภาพชุมชน	42
กรอบแนวคิดการวิจัย	53
สมมุติฐานในการศึกษาวิจัย	57
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	58
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	58
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	59
ขั้นตอนการศึกษา	60
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	60
วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล	64
สถานที่ และระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย	65

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการศึกษาและข้อวิจารณ์	66
บริบทพื้นที่: พลวัตรชุมชน	67
การวิเคราะห์ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกที่แสดงถึงศักยภาพชุมชนและการเลือกตัวบ่งชี้สำคัญ	137
การคาดการณ์ถึงสถานการณ์ในอนาคตของชุมชนที่มีผลกระทบต่อการใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน	156
ตัวบ่งชี้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง	160
ความเปลี่ยนแปลงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน	168
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	177
บริบทพื้นที่กับการใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	177
ศักยภาพชุมชน ปัจจัยภายในและภายนอกชุมชน และรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน	180
แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสม	187
ข้อเสนอแนะจากการศึกษา	191
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	192
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัย	205
ภาคผนวก ข แนวคำถามสัมภาษณ์และรายชื่อผู้ให้ข้อมูล	213
ประวัติการศึกษาและการทำงาน	219

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ส่วนประกอบของหลักการในการแก้ปัญหาในการจัดการทรัพยากร	14
2	องค์ประกอบและตัวชี้วัดของดัชนีภาพรวมการพัฒนาที่ยั่งยืน ชุดที่สอง	29
3	เหตุการณ์เกี่ยวกับกรอบการทำงานในกระบวนการวิถียั่งยืน	32
4	สาธารณูปโภคในชุมชนแยกตามรายหมู่บ้าน	69
5	เพศของประชากรตัวอย่างแยกตามรายหมู่บ้าน	88
6	อายุประชากรตัวอย่างแยกตามรายหมู่บ้าน	89
7	ระดับการศึกษาของประชากรตัวอย่างแยกตามรายหมู่บ้าน	90
8	สถานภาพสมรสของประชากรตัวอย่างแยกตามรายหมู่บ้าน	91
9	จำนวนสมาชิกในครัวเรือนของประชากรตัวอย่างแยกตามรายหมู่บ้าน	91
10	อาชีพของประชากรตัวอย่างแยกตามรายหมู่บ้าน	92
11	รายได้ของประชากรตัวอย่างแยกตามรายหมู่บ้าน	94

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
12	การถือครองที่ดินจำแนกตามประเภทของเอกสารสิทธิ์ถือครองของ ประชากรตัวอย่างแยกตามรายหมู่บ้าน	96
13	ปริมาณการใช้ทรัพยากรของชุมชนจำแนกตามรายหมู่บ้าน	101
14	การใช้ทรัพยากรของชุมชนและกิจกรรมในรอบปีของบ้านห้วยสะพาน	104
15	การใช้ทรัพยากรของชุมชนและกิจกรรมในรอบปีของบ้านแม่กระบุง	104
16	การใช้ทรัพยากรของชุมชนและกิจกรรมในรอบปีของบ้านช่องแคบ	105
17	แสดงศักยภาพชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการมลพิษ ของบ้านห้วยสะพาน	107
18	แสดงศักยภาพชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการมลพิษ ของบ้านช่องแคบ	109
19	ศักยภาพชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการมลพิษ ของบ้านแม่กระบุง	110
20	ศักยภาพชุมชนด้านเศรษฐกิจและการเงินของบ้านห้วยสะพาน	113
21	ศักยภาพชุมชนด้านเศรษฐกิจและการเงินของบ้านช่องแคบ	114
22	ศักยภาพชุมชนด้านเศรษฐกิจและการเงินของบ้านแม่กระบุง	115

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
23	ศักยภาพชุมชนด้านสังคมและการบริหารจัดการของบ้านห้วยสะพาน	117
24	ศักยภาพชุมชนด้านสังคมและการบริหารจัดการของบ้านช่องแคบ	119
25	ศักยภาพชุมชนด้านสังคมและการบริหารจัดการของบ้านแม่กระบุง	121
26	ศักยภาพชุมชนด้านมนุษย์และวัฒนธรรมของบ้านห้วยสะพาน	123
27	ศักยภาพชุมชนด้านมนุษย์และวัฒนธรรมของบ้านช่องแคบ	125
28	ศักยภาพชุมชนด้านมนุษย์และวัฒนธรรมของบ้านแม่กระบุง	126
29	ศักยภาพชุมชนด้านโครงสร้างพื้นฐานของบ้านห้วยสะพาน	129
30	ศักยภาพชุมชนด้านโครงสร้างพื้นฐานของบ้านช่องแคบ	130
31	ศักยภาพชุมชนด้านโครงสร้างพื้นฐานของบ้านแม่กระบุง	131
32	สรุปปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนของบ้านห้วยสะพาน	143
33	สรุปปัจจัยภายในและภายนอกของชุมชนของบ้านช่องแคบ	147

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
34	สรุปปัจจัยภายในและภายนอกของชุมชนของบ้านแม่กระบุง	151
35	เปรียบเทียบร้อยละของความคิดเห็นต่อสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้น ในอนาคตของชุมชนในเชิงบวกและเชิงลบต่อสถานการณ์สมมุติ	157
36	ตัวบ่งชี้ในการวัดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนภายใต้ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง	165
37	ผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมต่อ วิถีชีวิตชุมชนภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง	174
38	สรุปลักษณะสังคม-วัฒนธรรมและการใช้ทรัพยากรของแต่ละพื้นที่ศึกษา	179
39	การเปรียบเทียบศักยภาพของชุมชนทั้ง 5 ด้าน ใน 3 พื้นที่ศึกษา	181
40	ตัวบ่งชี้ที่แสดงถึงรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม ภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง	188

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ภาพแสดงแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนใน 3 มิติที่เกี่ยวข้องกัน	3
2	แผนที่แสดงพื้นที่ศึกษาในจังหวัดกาญจนบุรี 3 แห่ง	6
3	ภาพแสดงกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน	20
4	แผนผังแสดงการพัฒนาที่ยั่งยืน	20
5	ภาพแสดงการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้ง 3 ระบบที่สามารถพัฒนาตนเองไปได้สูงสุด	22
6	ภาพแสดงกรอบแนวคิดของการประเมินทุนของการพัฒนาในท้องถิ่นเพื่อการวิเคราะห์สถานการณ์ภาพของชุมชน	36
7	กรอบแนวคิดในการวิจัย	54
8	ภาพแสดงแนวทางในการดำเนินการศึกษาวิจัย 1	63
9	ภาพแสดงแนวทางในการดำเนินการศึกษาวิจัย 2	64
10	แผนที่แสดงขอบเขตบ้านห้วยสะพานและทรัพยากร	72
11	แผนที่แสดง หมู่บ้าน หมู่ 2 บ้านห้วยสะพาน ต.หนองโรง อ.พนมทวน	73
12	แผนที่แสดงขอบเขตบ้านช่องแคบและทรัพยากร	78

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
13	แผนที่หมู่บ้าน หมู่ 1 บ้านช่องแคบ ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค	79
14	แผนที่แสดงขอบเขตบ้านแม่กระบุงและทรัพยากร	84
15	แผนที่แสดงหมู่บ้าน หมู่ 2 บ้านแม่กระบุง ตำบลแม่กระบุง อำเภอศรีสวัสดิ์	85
16	กราฟไทม์แมงมุม เปรียบเทียบศักยภาพของทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการมลพิษของ 3 ชุมชน	112
17	กราฟไทม์แมงมุมเปรียบเทียบศักยภาพของทุนด้านเศรษฐกิจและ การเงินของ 3 ชุมชน	116
18	กราฟไทม์แมงมุม เปรียบเทียบศักยภาพของทุนด้านสังคมและ การบริหารจัดการของ 3 ชุมชน	122
19	กราฟไทม์แมงมุม เปรียบเทียบศักยภาพของทุนด้านมนุษย์และ วัฒนธรรมของ 3 ชุมชน	128
20	กราฟไทม์แมงมุม เปรียบเทียบศักยภาพของทุนโครงสร้างพื้นฐาน ของ 3 ชุมชน	133

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
21	กราฟใยแมงมุม เปรียบเทียบศักยภาพของทุนในภาพรวม ของทุกด้านของ 3 ชุมชน	134
22	กราฟใยแมงมุมเปรียบเทียบศักยภาพของทุน 5 ด้าน ที่ได้จากการวิเคราะห์ปัจจัยชุมชนทั้ง 3 แห่ง และภาพรวมของ ศักยภาพชุมชน	182

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

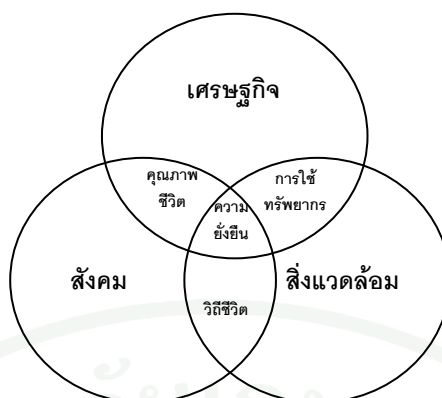
กระบวนการพัฒนา (Development) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นมายาวนานในทุกภูมิภาคของโลก โดยส่วนมากของการพัฒนามักเกิดขึ้นในพื้นที่ชนบทที่ยากจน หรือยังไม่พัฒนา ซึ่งหมายรวมถึงในระดับประเทศที่ในอดีตมีการจัดแบ่งประเทศต่างๆ ในโลก เป็น 2 หรือ 3 ประเภท คือ ประเทศพัฒนาแล้ว ประเทศด้อยพัฒนา และมีผู้บัญญัติว่ามีประเทศที่กำลังพัฒนา อีกกลุ่มหนึ่ง รายงานเรื่อง North-South A Programme for Survival (Brandt, 1981) เป็นรายงานที่ระบุชัดเจนในการแบ่งโลกออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนเหนือที่ร่ำรวยที่พัฒนาแล้ว และส่วนใต้ที่ยากจนที่กำลังพัฒนา และด้อยพัฒนา และเป็นที่ทราบกันดีอยู่ว่าการพัฒนานำมาซึ่งความเจริญและปัญหาที่มาพร้อมกับการพัฒนาเสมอ ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา อาจกล่าวได้ว่าความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นปัจจัยหลักที่ผลักดันกระบวนการพัฒนาด้านเศรษฐกิจในประเทศส่วนเหนือให้หลุดพ้นจากภาวะโศก ด้วยการผลิตมวลทรัพยากรต่างๆ อย่างเข้มข้นเพื่อไปให้ถึงความสำเร็จในด้านการพัฒนา เพื่อตอบสนองวิถีการดำรงชีวิตในแบบอุตสาหกรรม ในขณะที่ประเทศส่วนใต้ ยังคงมีวิถีการดำรงชีวิตที่เรียบง่ายและพึ่งพิงกับธรรมชาติมากกว่า การแพร่หลายเช่นในประเทศส่วนเหนือที่พัฒนาแล้วทำให้ช่องว่างระหว่างประเทศส่วนเหนือและส่วนใต้ จะขยายกว้างมากขึ้นรวมถึงแนวความคิดต่างๆ ประเทศส่วนเหนือที่ก้าวกระโดดในการพัฒนาและเริ่มประสบปัญหาจึงเริ่มหันกลับมาเพื่อพยายามแก้ปัญหา โดยเฉพาะในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 ถือว่าเป็นช่วงเวลาที่มีปัญหาอันเกิดจากการพัฒนางำลังเป็นปัญหาอย่างมาก (Bryner, 1993; Ashby and Anderson, 1981)

ในขณะที่ประเทศที่กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา ยังพยายามที่จะก้าวเดินตามรอยประเทศพัฒนาแล้วเพื่อความเจริญทางเศรษฐกิจบนฐานความเชื่อว่า ความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นทางแก้ปัญหาความยากจนและสร้างความกินดีอยู่ดี เวทีการประชุมระดับโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมโลกที่จัดขึ้นในปี พ.ศ. 2515 (ค.ศ. 1972) (United Nations Conference on Environment and Development, Rio Summit หรือ Earth Summit II – UNCED) ได้กลายเป็นข้อถกเถียงที่ชัดเจนถึงการความแตกต่างในด้านความคิดเช่นนี้ ดังนั้นความพยายามที่จะแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาของประเทศส่วนเหนือที่พัฒนาแล้ว โดยเฉพาะผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงมากขึ้น

เรื่อย ๆ จึงเกิดเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ในรูปแบบใหม่ที่ประเทศที่เรียกตัวเองว่าพัฒนาแล้วใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศตน ที่มุ่งเน้นการพัฒนาบนฐานของความมั่นคงด้านทรัพยากรในอนาคตเพื่อลูกหลาน และสร้างความพยายามที่จะจุดประเด็นกระบวนการนี้ในเวทีโลก ในขณะที่ประเทศที่กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา กลับมองการพัฒนาเป็นกระบวนการก้าวไปให้ถึงขีดจำกัดของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เพื่อลดปัญหาความยากจนในประเทศตน ทั้งที่รู้ว่าเป็นการเดินตามรอยของประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยต่างให้เหตุผลถึงการแก้ปัญหาด้านความอยู่รอดในปัจจุบันมีความสำคัญกว่า

การพัฒนาที่ยั่งยืนกลายเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในช่วงต่อมา เพื่อให้เราสามารถอยู่ได้โดยไม่เอาเปรียบต่อลูกหลานที่จะเกิดมา ในโอกาสที่จะใช้ทรัพยากรที่เหมาะสม เท่าเทียม จากการใช้ทรัพยากรของเราในปัจจุบัน รายงานและแนวคิดที่ว่าด้วยการสูญเสียทรัพยากรจากการใช้ในอดีตและปัจจุบันและมุมมองด้านความยั่งยืน หลายชิ้นปรากฏให้เห็นชัดเจน เช่น Common Crisis (1983) รายงานเบิร์นด์แลนด์ (1987) รายงานและเอกสารเหล่านี้ เป็นแรงผลักดันให้แนวคิดในการทำงานพัฒนาเปลี่ยนไป หันมาองความยั่งยืนที่อยู่บนฐานของความสัมพันธ์ของระบบต่างๆ ในองค์รวมมากขึ้น และนำไปสู่กระบวนการและวิธีการทำงานในแบบต่างๆ ที่จะอนุรักษ์ และใช้ทรัพยากรอย่างระมัดระวังมากขึ้น หลักการในความพยายามที่จะแก้ปัญหาจากการพัฒนาโดยเฉพาะในพื้นที่ชนบททำให้เกิดรูปแบบที่อิงการพึ่งพาตนเองเข้าใจในบริบทที่แตกต่างและมุ่งการพัฒนาให้เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ เกิดกระบวนการพัฒนาที่เป็นจุลภาคมากขึ้นในการประยุกต์ใช้ในแต่ละพื้นที่ เพื่อเป็นทางออกหรือวิธีแก้ปัญหาที่เริ่มพบเห็นได้มาก โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนาที่ยังมีทรัพยากรและวิถีชีวิตที่อยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ มากกว่าในประเทศที่พัฒนาแล้ว

แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนแตกหน่อออกมาในรูปของการบูรณาการแนวคิดหลัก 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม บนฐานความเชื่อที่ว่าจุดร่วมของการบูรณาการทั้ง 3 ด้าน คือทางออกของการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

ภาพที่ 1 ภาพแสดงแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ใน 3 มิติที่เกี่ยวข้องกัน

ในแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น มีการแตกแนวคิดออกมาอีกหลายรูปแบบแต่ก็ยังอยู่ในกรอบของความยั่งยืน แนวคิดเรื่องวิถีชีวิตที่ยั่งยืนก็เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 1990 เป็นความพยายามที่จะหากระบวนการทำงานในการแก้ปัญหาชุมชน ในพื้นที่ชนบทขององค์กรพัฒนาเอกชนระดับโลก เช่น UNDP (United Nations Development Programme) หรือ DFID (Department for International Development) ในการให้ความหมายถึง วิถีชีวิตนั้นมีคำจำกัดความมากมาย และมีการตีความที่กว้างที่หมายถึง ความเข้าใจในปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ และความอยู่ดีมีสุข ซึ่งส่วนมากหมายรวมถึงคนจนในประเทศกำลังพัฒนา (Bernstein *et al.*, 1992; Carney, 1998; Davies, 1996; Rennie and Singh, 1996) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละหน่วยงาน หรือองค์กรจะให้ความหมาย เช่น Carney (1998) ได้ให้ความหมายจากงานของ Robert Chambers and Gordon Conway (1992) ว่า

วิถีชีวิต หมายถึง ความสามารถในการใช้และรักษาทุนในการดำรงชีวิต (รวมถึง ทุนทางวัตถุและทุนทางสังคม) และกิจกรรมที่จำเป็นสำหรับการมีชีวิตอยู่ ดังนั้น วิถีชีวิตจะยั่งยืนก็ต่อเมื่อเมื่อวิถีชีวิตนั้นมีศักยภาพที่จะรับมือกับความเครียดและแรงกดดันที่เกิดขึ้น และมีศักยภาพที่จะใช้และรักษาทุนที่มีอยู่ในปัจจุบันและในอนาคตได้โดยกิจกรรมที่เกิดขึ้นจะไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เดิม (Carney, 1998: 4)

จะเห็นได้ว่า แนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องวิถีชีวิตที่ยั่งยืนมีมุมมองถึงความสามารถในการรองรับหรือศักยภาพของวิถีชีวิตที่จะสามารถดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันและอนาคต ภายใต้ทุนในการดำรงชีวิตที่มีอยู่นอกจากนี้ วิถีชีวิตในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างเป็นอัตลักษณ์ตามบริบทของแต่ละพื้นที่

ขณะเดียวกัน ก็มีศักยภาพในการปรับตัวที่เป็นพลวัตมากขึ้นแตกต่างกันในชนบทพลวัตในการปรับตัวของชุมชนไม่ได้เกิดสูงเช่นในเมือง จากอิทธิพลของการศึกษาที่มากกว่า โอกาสการรับวัฒนธรรมจากต่างประเทศผ่านช่องทางต่างๆที่มากกว่า กระแสทุนนิยมและ บริโภคนิยม เป็นต้น ประกอบกับพื้นฐานของวิถีชีวิตชนบทที่อยู่กับธรรมชาติและไม่พึ่งพากับเทคโนโลยีมากเท่าในเมือง จะเห็นได้ว่า ศักยภาพที่มีอยู่ของแต่ละชุมชนจึงเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนสามารถนำมาใช้และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับชุมชนในการดำรงชีวิตให้ยั่งยืนภายใต้กระแสของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นการสร้างรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่บนวิถีชีวิตที่ยั่งยืนที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้อย่างเหมาะสม โดยรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานด้านต่างๆ ที่จะเป็นประโยชน์ในการหาคำตอบความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ เพื่อใช้ประกอบการดำเนินงานวิจัยในรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่บนวิถีชีวิตที่ยั่งยืนในพื้นที่ 3 แห่งในจังหวัดกาญจนบุรี โดยวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชน การตั้งถิ่นฐานและความสัมพันธ์กับระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน
2. เพื่อหาศักยภาพของชุมชนในการดำรงชีวิตของชุมชน และการจำแนกแจกแจง (classification) และเปรียบเทียบ ศักยภาพของชุมชนในทุนด้านต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรของชุมชน
3. เพื่อหารูปแบบหรือแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่บนวิถีชีวิตที่ยั่งยืนที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้อย่างเหมาะสมตามบริบทพื้นที่

ขอบเขตของการวิจัย

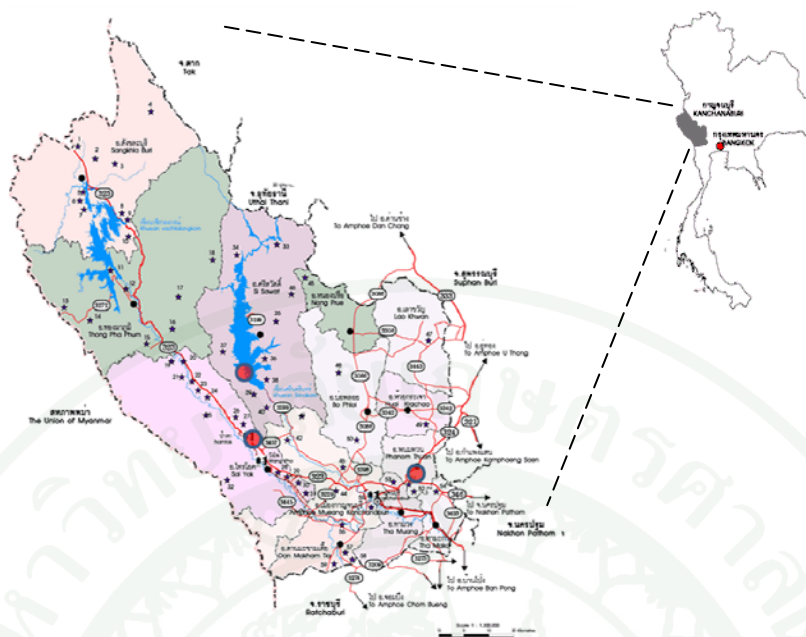
การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ดำเนินการศึกษาในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี โดยแบ่งขอบเขตได้ ดังนี้

ขอบเขตเชิงเนื้อหา เป็นการศึกษาที่อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ที่จะเข้าใจศักยภาพชุมชนภายใต้การจำกัดความของชาวบ้านในชุมชน ความสัมพันธ์ของระบบการจัดการทรัพยากรกับชุมชน และกระบวนการปรับตัวของชุมชนในการจัดการทรัพยากร เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างยั่งยืน ในสภาวะของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากภายในและภายนอกไม่ว่าจะเกิดจากนโยบายของรัฐ สภาพเศรษฐกิจและสังคม การเมือง การเปลี่ยนแปลงจากมนุษย์ (ต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ) และจากกระแสของความเปลี่ยนแปลงจากภายนอก การศึกษามุ่งประเด็นเป็น 2 ระดับ คือ 1) ระดับมหภาคเป็นการศึกษาภาพรวมของพื้นที่ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ของพื้นที่และชุมชน การตั้งถิ่นฐานและความสัมพันธ์กับระบบนิเวศ รวมถึงสภาพแวดล้อมอื่นๆ เพื่อให้สามารถเป็นข้อมูลในการเลือกศึกษาพื้นที่ในระดับถัดไป 2) ระดับจุลภาค การศึกษาเจาะลึกในแต่ละชุมชนที่เป็นแกนสำคัญในพื้นที่เพื่อให้ทราบถึงเหตุปัจจัย และกระบวนการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกิดขึ้น และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อทรัพยากรข้างเคียง เพื่อนำไปสู่แนวโน้มในอนาคต

ขอบเขตเชิงพื้นที่ ประกอบด้วยพื้นที่ 3 ชุมชน ในจังหวัดกาญจนบุรี ในการดำเนินการศึกษาเปรียบเทียบชุมชนที่มีบริบทที่แตกต่างกัน ประกอบด้วย

1. บ้านห้วยสะพาน ต.หนองโรง อ.พนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี พื้นที่การจัดการทรัพยากรที่ชุมชนดูแลทรัพยากรก่อนการเข้ามาของรัฐและมีความเป็นชนเมือง
2. บ้านช่องแคบ ต.ท่าเสา อ.ไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี พื้นที่การจัดการทรัพยากรที่ชุมชนร่วมมือกับรัฐในการดูแลทรัพยากรและมีความเป็นชนบท
3. บ้านแม่กระบุง ต.แม่กระบุง อ.ศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี พื้นที่การจัดการทรัพยากรที่ชุมชนเป็นชนกลุ่มน้อย(กะเหรี่ยง) และอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์

พื้นที่ศึกษาทั้ง 3 พื้นที่ได้แสดงไว้ในแผนที่ ภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงพื้นที่ศึกษาในจังหวัดกาญจนบุรี 3 แห่ง
ที่มา: ปรับปรุงจากแผนที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้น คาดว่าจะได้รับประโยชน์จากการศึกษา ดังนี้

1. ข้อมูลประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ลักษณะของการใช้ที่ดิน ศักยภาพของทรัพยากรในชุมชน และรูปแบบการจัดการทรัพยากร ของชุมชน
2. หมวดหมู่ (classification) ศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของชุมชน
3. ข้อมูลลักษณะเฉพาะในการจัดการทรัพยากรของชุมชนแต่ละพื้นที่ และภาพรวม เพื่อให้พื้นที่สามารถพัฒนาและปรับปรุงให้การจัดการทรัพยากรของแต่ละแห่งได้ดียิ่งขึ้น
4. รูปแบบหรือแผนการจัดการที่สอดคล้องเหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่บนวิถีชีวิตที่ยั่งยืนที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

งานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการทราบว่าปัจจัยต่าง ๆ ภายในชุมชน และภายนอกชุมชน เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรของชุมชนได้อย่างไร ทั้งนี้การศึกษานี้ประยุกต์ใช้แนวคิดวิถีชีวิตที่ยั่งยืนภายใต้การพัฒนาที่ยั่งยืน มาใช้ในการอธิบายบริบทชุมชนที่มีความเปลี่ยนแปลง ซึ่งสามารถทำให้ผลการศึกษาด้านการจัดการทรัพยากรของชุมชนมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น การศึกษาในส่วนของการรวบรวมและทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง สามารถแบ่งเป็น 1) แนวคิดก่อนการพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาที่ยั่งยืน 2) แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย 3) แนวคิดวิถีชีวิตที่ยั่งยืน และกรอบการศึกษาวถีชีวิตที่ยั่งยืน 4) แนวคิดเรื่องมิติของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม และ 5) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรของชุมชนและศักยภาพชุมชนที่มีการศึกษามาก่อนแล้ว โดยมีรายละเอียด ดังนี้

แนวคิดก่อนการพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดในแต่ละประเด็นประกอบด้วยรายละเอียดดังนี้

1. แนวคิดก่อนการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดที่เกี่ยวกับความยั่งยืนนั้นปรากฏอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์มาช้านาน แนวคิดที่เก่าแก่ที่สุดนั้น เกี่ยวข้องกับเมืองยั่งยืนที่ชาวกรีกได้ทำปฏิญญาเอเธนส์ไว้เมื่อ 500 ปีก่อนคริสตกาล (พิภพ อุดมอิทธิพงศ์, 2539) ว่า

...เราต้องคำนึงถึงการดำรงอยู่ของคนรุ่นหลังให้สามารถอยู่ในเมืองที่มีความสวยงาม และรุ่งเรือง รวมทั้งมีความสามารถที่จะอยู่ต่อในเมืองได้ยั่งยืนสืบเนื่องกันไป นับเป็นแนวคิดที่มองถึงอนาคตข้างหน้าแนวคิดแรกๆ ที่ค้นพบ แต่แนวคิดเหล่านี้ ก็ชะงักงันด้วยสถานการณ์การเมืองและสงคราม เกิดแนวคิดใหม่ที่มาพร้อมกับการขยายอาณานิคมของอาณาจักรโรมัน...

แนวคิดที่มีการใช้ทรัพยากรอย่างเกินพอดี เพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ของชาติตนนั้นปรากฏเป็นรูปธรรมอย่างสากลตั้งแต่ในอดีต ชนชาติโรมันดูเหมือนจะเป็นชนชาติแรกๆ ที่มีแนวคิดนี้อย่างชัดเจน และปรากฏหลักฐานของการใช้แนวคิดนี้อยู่จนปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าสิ่งมหัศจรรย์ของโลกทุกชิ้นเป็นมรดกของแนวความคิดนี้แทบทั้งสิ้น นอกจากนี้ แนวคิดนี้ถูกนำไปตีรวมถึงความอ่อนแอของชุมชนหรือเมืองที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรที่เกินกำลังและมุ่งหวังถึงการแสดงแสนยานุภาพของวัตถุ ที่เป็นบ่อเกิดให้หลายเมืองอ่อนแอและล่มสลาย ความคิดเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงประเด็นที่ว่าเมื่อใดที่มนุษย์ใช้ทรัพยากรเกินพอดีแล้วยอมนำไปสู่วิถีชีวิตที่ไม่ยั่งยืนในขณะที่รัฐต่างๆ โดยเฉพาะด้านตะวันตก เริ่มมีการประดิษฐ์คิดค้นและพัฒนาความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเช่นเดียวกับแหล่งอารยธรรมเก่า เพื่อเอาชนะธรรมชาติและพัฒนาประเทศของตนขึ้นสู่แนวหน้า โดยไม่ได้ละทิ้งแนวคิดของการสร้างชาติให้กว้างใหญ่เช่นเดียวกับในอดีตความต้องการอยู่รอดด้วยการเอาชนะธรรมชาติจากเทคโนโลยีใหม่ๆ เป็นความพยายามแรกๆ ที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและความยั่งยืน แต่ก็มีผลไม่มากนักด้วยความเจริญก้าวหน้านั้นยังมีขีดความสามารถในการใช้ทรัพยากรในระดับต่ำ

ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ภายใต้ยุคแห่งภูมิปัญญา (The Age of Enlightenment) ของตะวันตกนั้น การประดิษฐ์คิดค้นเครื่องจักรไอน้ำ ของโทมัส นิวโคเมน (Thomas Newcomen) เมื่อ พ.ศ. 2248 (ค.ศ. 1705) เป็นจุดเริ่มของการปฏิวัติการผลิตที่ก้าวกระโดดอย่างแท้จริง จนเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ในอังกฤษการก้าวกระโดดของการผลิตที่ขยายตัวไปทั่วนี้ส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรแบบทวีคูณ แม้ว่าในช่วงนี้จะเป็นยุคแห่งการเริ่มต้นของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน แต่ในขณะเดียวกันกลับพบว่าในยุคนี้มีแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ชัดเจนเกิดขึ้นเช่นกัน ในปี คศ 1798 โทมัส (Thomas Malthus) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับขีดจำกัดของโลกและระบบนิเวศ ไว้ในบทความ ชื่อ An Essay on the Principle of Population (Malthus, 1993) ว่า ทรัพยากรที่มีอยู่นั้นมีอยู่อย่างจำกัด (limit) และการเพิ่มขึ้นของประชากรมีผลโดยตรงกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งบทความนี้มีอิทธิพลต่อแนวคิดด้านความยั่งยืนอย่างมากในเวลาต่อมา

การผลิตที่เข้มข้นยังคงปรากฏอยู่อย่างต่อเนื่องจนใน คริสต์ศตวรรษที่ 19 ในปี คศ. 1848 จอห์น สจวร์ต มิล (John Stuart Mill) ได้เขียนหนังสือ เรื่อง Principle of Political Economy, with some of their applications to social philosophy (Mill, 1909) ที่สนับสนุนแนวคิดเรื่องการปกป้องสิ่งแวดล้อมจากการเติบโตของเศรษฐกิจอย่างไร้ขีดจำกัด ในขณะนั้นเพื่อให้ความกินดีอยู่ดี

ของมนุษย์ยังคงอยู่ต่อไปในอนาคต แม้ว่าจะเกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง แต่ฐานการผลิตที่เข้มข้นก็ยังคงเดินหน้าต่อไปคู่กับความพยายามที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ก่อนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเรื่องการหวนคืนสู่ธรรมชาติ จนหลังสงครามโลกสิ้นสุด (ค.ศ.1945) เกิดปัญหาภาวะแวดล้อมที่คุกคามต่อชีวิตในประเทศอุตสาหกรรมหลัก เช่น กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ หรือ ลอสแอนเจลิส ในประเทศสหรัฐอเมริกา ปรากฏการณ์ หมอก (Smog) หรือหมอกควัน¹ และปรากฏการณ์ฝนกรด แนวคิดเรื่องการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากอุตสาหกรรมจึงเริ่มต้นขึ้น เริ่มที่ประเทศอังกฤษ ประกาศใช้ กฎหมายคุณภาพอากาศ (Clean Air Act และ Smoke Ordinance, 1955-1964) ในปี ค.ศ.1956 เพื่อแก้ปัญหาด้านมลภาวะอากาศที่เกิดขึ้นโดยการควบคุมการปล่อยควันให้น้อยลงและเสนอให้ใช้ถ่านหินที่สะอาดขึ้น (Ashby and Anderson, 1981; Bryner, 1993)

ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1960 เป็นต้นมาปัญหาสภาวะแวดล้อมยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นจากการผลิตที่ต้องการลดต้นทุนโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่ตามมา และเนื่องจากไม่มีกฎหมายที่ชัดเจนมารองรับปัญหามลภาวะที่เกิดขึ้น ปัญหาเหล่านี้เป็นตัวกระตุ้นให้ประเทศอุตสาหกรรมในซีกโลกตะวันตกที่เผชิญหน้ากับปัญหาเริ่มต้นตัวที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของตน กลุ่ม Club of Rome เป็นกลุ่มแรกที่เริ่มแนวคิดนี้ด้วยการตีพิมพ์หนังสือเรื่อง The Limits to Growth ใน ค.ศ.1972 (อมร รักษาสัตย์ และ ปฐม มณีโรจน์, 2519) ผู้เขียน 4 คน ประกอบด้วย Meadows, Randers, and Behrens III. ต้องการที่จะนำเสนอว่า โลกมีขีดจำกัดที่จะสามารถรองรับกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ วิธีชีวิตและจำนวนประชากรของโลกที่เพิ่มแบบทวีคูณ (exponential growth) ปัจจัยสำคัญที่ต้องคำนึงถึง คือ จำนวนประชากร ความเป็นอุตสาหกรรม มลภาวะ การผลิตด้านอาหาร ทรัพยากรที่ลดลง และพยายามอธิบายรูปแบบของความยั่งยืนท่ามกลางแนวโน้มการเจริญเติบโตที่กำลังจะเปลี่ยนไป ผ่านตัวแปรทั้ง 5 ดังนั้นวิธีแก้ปัญหา คือ การควบคุมจำนวนประชากร

¹ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากออกไซด์ของกำมะถัน ออกไซด์ของไนโตรเจนและอนุภาคสารมลพิษต่างๆ ในอากาศรวมกัน ในวันที่ 1952.ศ.ธันวาคม ค 7-5เกิดหมอกควันติดต่อกัน วัน ที่กรุงลอนดอนและทำให้คนตาย 5 พันคน 4 ถึงประมาณ

2. การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

"การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยเรื่องสิ่งแวดล้อมของมนุษย์" (United Nations Conference on Human Environment, Stockholm Conferences - UNCHE) เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ.2515 (ค.ศ.1972) กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เป็นการประชุมระหว่างประเทศทางด้านสิ่งแวดล้อมที่สหประชาชาติได้จัดขึ้นเป็นครั้งแรก การประชุมดังกล่าวได้หยิบยกปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขึ้นพิจารณา และเรียกร้องให้ทุกประเทศตระหนักถึงการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยและเกินขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติ และพยายามหาทางแก้ปัญหาการคุกคามต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์จากสภาวะแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงข้างต้น อันเป็นผลมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการปฏิวัติ อุตสาหกรรม ในขณะที่ประชากรในประเทศยากจนยังคงมีความเป็นอยู่อย่างขาดแคลน ดังนั้นการประชุมครั้งนี้จึงเป็นการพิจารณาใน 2 ประเด็นที่ไม่ตรงกันระหว่างกลุ่มประเทศที่ร่ำรวย (ประเทศกลุ่มอุตสาหกรรม) และกลุ่มประเทศยากจน (ประเทศกลุ่มเกษตรกรรม) ที่ฝ่ายแรกต้องการพิจารณาเกี่ยวกับปัญหามลภาวะที่ประเทศร่ำรวยกำลังประสบให้นำไปสู่การแก้ปัญหาในระดับโลก แต่กลุ่มประเทศยากจนกลับมองในมุมตรงข้ามถึงมลภาวะความยากจนที่ประเทศกำลังประสบ และมีความต้องการที่จะดำเนินรอยตามประเทศพัฒนาแล้วด้วยการสร้างโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อแก้ปัญหาความยากจนในแต่ละประเทศ ทั้งที่รู้ว่าจะนำมาซึ่งปัญหามลภาวะก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ผลการประชุมดังกล่าวก่อให้เกิดการจัดตั้งหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อมที่มีบทบาทสำคัญ เช่น โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งประชาชาติ (United Nations Environment Programme - UNEP) ในปี ค.ศ.1972 โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อประเมินสถานการณ์และทิศทางของสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติ ตลอดจนเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม และการอำนวยความสะดวกในการ ถ่ายทอดเทคโนโลยีและความรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

UNEP ทำงานร่วมกับพันธมิตรหลายองค์กรภายในสหประชาชาติ และรัฐบาลในแต่ละประเทศ องค์กรระหว่างประเทศและองค์กรเอกชน หน่วยงานเอกชนและชุมชน โดยมีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่กรุงไนโรบี สาธารณรัฐเคนยา และสำนักงานภูมิภาคอีก 6 แห่ง ในแอฟริกา เอเชีย ตะวันออก เอเชียและแปซิฟิก อเมริกาเหนือ ละตินอเมริกาและแคริบเบียน รวมทั้งในยุโรป โดยมีกรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก

ในปีค.ศ.1980 มีการประชุมที่ถือว่าเป็นการเชื่อมโยงการพัฒนา กับสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน เมื่อ International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (National Strategies for Sustainable Development, 2007) ได้จัดประชุมและได้ตีพิมพ์ World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development (WCS)และให้นิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ และนิยามนี้ได้นำไปสู่นิยามของ Brundtland Commission (ในปี ค.ศ.1982) ในปีเดียวกันนี้ Brandt Commission (Brandt, 1981) ที่เป็นคณะกรรมการด้านการพัฒนาระดับนานาชาติได้จัดทำรายงานเรื่อง North-South A Program for Survival ให้นิยามว่าส่วนเหนือคือประเทศร่ำรวยซึ่งพัฒนาแล้ว และส่วนใต้คือประเทศยากจนที่ด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา และ Common Crisis (ในปี ค.ศ.1983) ได้เน้นย้ำประเด็นระดับนานาชาติหลายประเด็น เช่น ด้านอาหาร การเกษตรพลังงาน การค้า สิ่งแวดล้อม การเติบโตของประชากร โดยเสนอให้ประเทศส่วนเหนือต้องช่วยเหลือประเทศส่วนใต้

การพัฒนาที่ยั่งยืนปรากฏชัดเจนในการพูดถึงในการประชุมของBrundtland Commission ในปี ค.ศ.1982 แม้ว่าจะยังคงมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันในประเด็นของการพัฒนาที่ยั่งยืนระหว่างประเทศที่ร่ำรวยและยากจน เช่นที่ปรากฏในการประชุมที่ กรุงสตอกโฮล์ม ในการประชุมครั้งนี้ได้ให้คำนิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างชัดเจนว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจซึ่งสนองความต้องการของเรา โดยไม่ทอดทิ้งชนรุ่นต่อไปให้มีทรัพยากรน้อยกว่าที่เราได้ใช้ และเป็นวิถีชีวิตจากการมองฐานทรัพยากรที่มีอยู่มากกว่าตัวเงินในบัญชี”

ในการประชุม Vienna Meeting ในปี ค.ศ.1985 และการประชุม Montreal Meeting ปี ค.ศ.1987 เป็นการประชุมเพื่อลดการปล่อยสารเคมีที่ทำให้เกิดรูโอโซน หรือที่รู้จักกันว่า สารซีเอฟซี (CFC) และในปีเดียวกันนี้ Brundtland Commission (1987) ได้มีการประชุม World Commission on Environment and Development (WCED) ขึ้น และจัดทำ **“อนาคตของเรา ร่วมกัน” (Our Common Future)** ขึ้น หรือ รายงานบรันด์แลนด์ (Brundtland Report) (WCED, 1987) ตามชื่อของประธานคณะกรรมการธิการ คือ นางโกร ฮาร์เล็ม บรันด์แลนด์ (GrÖ Harlem Brundtland) นายกรัฐมนตรีประเทศนอร์เวย์ในขณะนั้น รายงานได้หยิบยกประเด็นเรื่องความจำเป็นในการกำหนดการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ เพื่อให้สมดุลกับการป้องกันปรับปรุงคุณภาพของสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันและในอนาคต แต่ทั้งนี้รายงานยังได้เน้นย้ำให้มองถึงความไม่เท่าเทียมของสังคม และประเด็นความยากจนที่จะทำให้เกิดวิถีที่ไม่ยั่งยืน นอกจากนี้ รายงานฉบับนี้ได้เรียกร้องให้ประชาคมโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม และธรรมชาติ

เพื่ออนาคตของคนในรุ่นต่อไป รวมถึงให้คำนิยามถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าคือ “การพัฒนาที่สนองตอบต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง”

(Sustainable Development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs) (United Nations, 1987)

อย่างไรก็ตามรายงานฉบับนี้เห็นว่า การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหนทางเดียวที่จะสามารถแก้ปัญหาความยากจนได้ ในขณะที่ต้องบรรลุถึงการพัฒนาในด้านสิ่งแวดล้อมด้วย ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเสมือนเป็นการบอกล่วงหน้าที่จะรักษาและฟื้นฟูเศรษฐกิจโลก ที่รวดเร็ว และเปิดตลาดเสรีทางการค้าให้แก่ประเทศกำลังพัฒนา การลดอัตราดอกเบี้ย การถ่ายทอดเทคโนโลยี การสร้างการหมุนเวียนของทุน เพื่อเป็นการเอื้อต่อระบบเศรษฐกิจ

ภายหลังจากการประชุม UNCHE 20 ปี สหประชาชาติได้จัดการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา หรือการประชุมสุดยอดของโลก (United Nations Conference on Environment and Development , Rio Summit หรือ Earth Summit II – UNCED) ระหว่างวันที่ 3-14 มิถุนายน ค.ศ.1992 (2535) ณ นครริโอ เดอ จาเนโร สหพันธ์สาธารณรัฐบราซิล ซึ่งเป็นการประชุมสุดยอดในระดับผู้นำของโลก เพื่อกำหนดแนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ในการสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมควบคู่ไปกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับประเทศและระดับโลก ที่ประชุมได้เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นฐานสำคัญ 2 ประการ คือ

1. ความจำเป็นในการเปลี่ยนวิถีของเศรษฐกิจ ที่จะต้องให้ความใส่ใจในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น

2. ความจำเป็นที่ต้องผนวกมิติทางนิเวศเข้ากับการศึกษาทางวัฒนธรรม (สังคม) และเศรษฐกิจ ซึ่งนับเป็นการประชุมครั้งแรกที่ได้กำหนดแนวทางการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่จะต้องดำเนินการพัฒนาให้ครอบคลุม 3 เสาหลักของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

ที่ประชุม UNCED ได้ให้ความเห็นชอบเอกสารที่สำคัญ 5 ฉบับ ประกอบด้วย เอกสาร 3 ฉบับ และอนุสัญญา 2 ฉบับ ดังนี้

1. แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) กำหนดแนวทางและการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์การพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมทั้งกลไกในการติดตามและประเมินผล เอกสารฉบับนี้ประกอบด้วยหลักการด้านการพัฒนาและสิ่งแวดล้อม 27 ประการ เพื่อเป็นแผนแม่บทของโลกในการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมซึ่งแต่ละประเทศต้องกลับไปจัดทำแผนดังกล่าว

2. ปฏิญญาริโอ (Rio Declaration on Environment and Development) ที่ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา ประกอบด้วยหลักการที่สำคัญ 26 ประการ ในการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นหลักการเกี่ยวกับสิทธิและความรับผิดชอบของสหประชาชาติในการดำเนินงานพัฒนาเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชน

3. แถลงการณ์เกี่ยวกับหลักการว่าด้วยป่าไม้ (Statement on Forest Principles) กล่าวถึงแนวทางในการจัดการป่าไม้ เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากความตั้งใจเดิมของประชาคมโลกจะจัดทำเป็นอนุสัญญาในเรื่องการจัดการป่าไม้ แต่ไม่สามารถตกลงกันได้จึงออกมาเป็นเพียงแนวทางในเรื่องการจัดการป่าไม้เท่านั้น

4. อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biological Diversity: CBD) มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน และในเรื่อง การเข้าถึงและแบ่งปันการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรม (genetic resources) อย่างเป็นธรรม และ เท่าเทียมกัน ซึ่งไทยให้สัตยาบันเมื่อวันที่ 29 มกราคม 2547

5. กรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (United Nations Framework Convention on Climate Change: UNFCCC) มีวัตถุประสงค์เพื่อควบคุมการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (greenhouse gases) จากกิจกรรมของมนุษย์สู่ชั้นบรรยากาศของโลก ในลักษณะที่จะไม่ให้เกิดผลกระทบที่ร้ายแรงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ รวมทั้งการจัดหาอาหารของมนุษย์ อนุสัญญานี้ประเทศไทยให้สัตยาบันเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2537

วาระที่ 21 (Agenda 21) หรือ แผนปฏิบัติการ 21 ซึ่งเขียนขึ้นเพื่อให้สัตยาบันในการประชุมสุดยอดระดับโลก (The Earth Summit) ที่จัดขึ้นในการประชุมเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UNCED) ของสหประชาชาติ ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโรครั้งนี้ มีสาระเรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่ฟุ่มเฟือยและวิถีทางการพัฒนาเสียใหม่ให้ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและข้อจำกัดของธรรมชาติให้มากขึ้น หลักการที่น่าสนใจที่สามารถนำมาใช้กับปัญหาในการจัดการทรัพยากร (สันติ, 2546) ส่วนมากประกอบด้วยหลักการเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ส่วนประกอบของหลักการในการแก้ปัญหาในการจัดการทรัพยากร

ส่วนที่ 1 มิติทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ	ส่วนที่ 2 การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร
ความร่วมมือระหว่างประเทศ	การคุ้มครองชั้นบรรยากาศโลก
การต่อสู้กับความยากจน	การจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน
การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภค	การแก้ไขปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า
ประชากรและความยั่งยืน	การแก้ไขปัญหาการแปรสภาพเป็นทะเลทรายและความแห้งแล้ง
การคุ้มครองและส่งเสริมสุขภาพมนุษย์	การพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่ภูเขา
การตั้งถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน	การเกษตรอย่างยั่งยืนและการพัฒนาชนบท
การตัดสินใจเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน	การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ
	การจัดการเทคโนโลยีชีวภาพ
	การคุ้มครองและการจัดการมหาสมุทร
	การคุ้มครองคุณภาพและการจัดการแหล่งน้ำจืด
	การใช้สารเคมีเป็นพิษอย่างปลอดภัยมากยิ่งขึ้น
	การจัดการของเสียที่เป็นอันตราย
	การจัดการของเสียที่เป็นของแข็งและน้ำโสโครก
ส่วนที่ 3 การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มองค์กรสำคัญ	ส่วนที่ 4 การดำเนินงาน
อารัมภบทในการส่งเสริมบทบาทของกลุ่มที่สำคัญๆ	การเงินสนับสนุนการพัฒนาอย่างยั่งยืน
สตรีในการพัฒนาอย่างยั่งยืน	การถ่ายทอดเทคโนโลยีวิทยาศาสตร์เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน
เด็กและเยาวชนในการพัฒนาอย่างยั่งยืน	การศึกษา การฝึกอบรมและการตระหนักของสาธารณชน
การส่งเสริมบทบาทของคนพื้นเมือง	การสร้างสมรรถนะเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน
ความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOS)	การจัดองค์กรเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ส่วนที่ 3 การส่งเสริมบทบาทของกลุ่ม-องค์กรสำคัญ	ส่วนที่ 4 การดำเนินงาน
รัฐบาลท้องถิ่น	กฎหมายระหว่างประเทศ
คนงานและสหภาพแรงงาน	ข้อมูลข่าวสารเพื่อการตัดสินใจ
ภาคธุรกิจและอุตสาหกรรม	
นักวิทยาศาสตร์และนักเทคโนโลยี	
การส่งเสริมบทบาทของเกษตรกร	

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าจับตามองว่า การประชุมในครั้งนี้ กลุ่มประเทศยากจนยังคงยืนยันให้มีการเจรจาเรื่อง “การพัฒนา” ควบคู่ไปกับเรื่องสิ่งแวดล้อม กลายเป็นเรื่องเศรษฐกิจโลกและปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีต่อระบบเศรษฐกิจ

ในปีเดียวกันนี้เองที่กลุ่ม Club of Rome ได้เสนอหนังสือเล่มที่ 2 เรื่อง Beyond the Limits (1992) ที่ยังคงสนับสนุนแนวคิดเดิม จาก The Limits of Growth (1972) ที่ว่าการใช้ทรัพยากรที่เกินขีดจำกัดจะส่งผลเสียต่อประชากรในโลกและระบบนิเวศ ใน 2 ทาง คือ จะเกิดวิกฤตไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง หรือการกลับตัวเพื่อแก้ไขปัญหาก็จะเกิด ทั้งนี้กลุ่มเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงเพื่อแก้ไขสามารถเกิดขึ้นได้เพื่อให้มุ่งไปสู่อนาคตที่พอเพียง เท่าเทียม และยั่งยืน โดยต้องมองว่าปัญหาเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องเดียวกันและต้องมองการแก้ปัญหาในระดับโลก หนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นว่า ขีดจำกัดของการเติบโตนั้น จึงไม่ได้จำกัดอยู่ที่ประชากร หรือการจำกัดด้านการผลิตเท่านั้น แต่เป็นการจำกัดด้านของเสียจากการผลิตด้วย ดังนั้น ขีดจำกัดของการเติบโต จึงเป็นขีดจำกัดของความสามารถที่โลกจะผลิตพลังงานและวัตถุ รวมถึงขีดจำกัดที่โลกจะรองรับมลภาวะต่างๆ ที่เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน

หลังจากการประชุม Earth Summit II สหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุม Commission on Sustainable Development (CSD) หรือ คณะกรรมาธิการว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืนทุกปี และจัดให้มีการประชุมครั้งสำคัญทุก 5 ปี เพื่อทบทวนความคืบหน้าในการดำเนินงานตามผลลัพธ์การประชุม UNCED โดยในปี ค.ศ.1997 สหประชาชาติได้จัดการประชุมสมัชชาสหประชาชาติ สมัยพิเศษ (Special Session of the General Assembly to Review and Appraise the Implementation of Agenda 21) เพื่อทบทวนการดำเนินงานดังกล่าวเรียกโดยย่อว่า การประชุม

“Rio+5” ซึ่งผลการประชุมในครั้งนั้น ได้ข้อสรุปว่า 5 ปี หลังจากการประชุมที่ริโอ แม้ว่าจะมีความก้าวหน้าในการดำเนินการอยู่บ้าง แต่สถานการณ์ในภาพรวมของโลกกลับเสื่อมทรามลง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องสิ่งแวดล้อมซึ่งเสื่อมโทรมไปกว่าเดิมมาก และห่างไกลจากความยั่งยืนที่นิยามมา

การประชุม World Summit on Sustainable Development (WSSD) การประชุม WSSD ที่เมืองโจฮันเนสเบิร์ก (Rio+10) ระหว่างวันที่ 26 สิงหาคม – 4 กันยายน 2545 (ค.ศ.2002) มีวัตถุประสงค์ คือ การทบทวนความคืบหน้าและปัญหาอุปสรรคของประชาคมระหว่างประเทศในการดำเนินงาน ตามผลลัพธ์ (outcomes) ของการประชุม UNCED หลังจากที่อยู่ระยะเวลาผ่านพ้นมาแล้ว 10 ปี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการดำเนินงานตาม Agenda 21 โดยสหประชาชาติได้จัดประชุมเตรียมการมาแล้ว 4 ครั้ง เพื่อจัดทำเอกสารผลลัพธ์ของการประชุม WSSD ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

ประเภท 1 ประกอบด้วยเอกสารที่สำคัญ 2 ฉบับ คือ

1. Political Declaration ได้กล่าวถึงเจตนารมณ์ของผู้นำประเทศที่จะไปร่วมในการประชุมครั้งนี้ ในการดำเนินการตามพันธกรณีเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยให้ลำดับความสำคัญในการแก้ไขปัญหาภัยคุกคามที่มีต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนคือ ความยากจน รูปแบบการผลิตและการบริโภคที่ไม่ยั่งยืน ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและความหิวโหย เอกสารฯ ได้เน้นถึงความสำคัญในการสร้างบรรยากาศระหว่างประเทศที่จะเอื้ออำนวยให้ประเทศกำลังพัฒนาในการดำเนินงาน เพื่อไปสู่วัตถุประสงค์ของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งนี้จะมีการเจรจาเอกสารฉบับนี้ต่อไปในระหว่างการประชุม WSSD

2. Plan of Implementation for the World Summit on Sustainable Development เป็นแผนดำเนินงานที่จะช่วยเร่งรัด และเพิ่มความสามารถของประชาคมระหว่างประเทศในการดำเนินงานตาม Agenda 21 ให้ได้รับผลดีมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ประเทศส่วนใหญ่เห็นว่าควรมีการกำหนดระยะเวลาและเป้าหมายในเรื่องที่สำคัญๆ (time-bound targets) เพื่อให้การดำเนินงานตาม Agenda 21 มีความชัดเจน และเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม มีการเรียงลำดับความสำคัญของแผนงาน และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับกลไกการดำเนินงานทั้งในระดับโลกและระดับประเทศ เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในการประชุมเตรียมการ

ครั้งที่ 4 ที่เมืองบาห์ลี ประเทศอินโดนีเซีย ระหว่างวันที่ 27 พฤษภาคม – 7 มิถุนายน 2545 (ค.ศ. 2002) ที่ประชุมไม่สามารถหาฉันทามติในการเจรจาเอกสาร Plan of Implementation โดยยังมีหลายประเด็นที่ไม่สามารถตกลงกันได้ เช่น เป้าหมายที่มีเงื่อนไขเวลา (time-bound targets) การหาแหล่งเงินทุนใหม่และเพิ่มเติม (new and additional resources) การที่ประเทศพัฒนาแล้วเสนอให้ใช้ธรรมชาติเป็นเงื่อนไขในการให้ความช่วยเหลือต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ ที่ประชุมยังไม่สามารถหาข้อสรุปถึงประเด็นต่างๆ (elements) ที่จะนำไปบรรจุไว้ใน Political Declaration จึงตกลงจะนำเอาเอกสาร 2 ฉบับนี้ไปพิจารณาต่อในการประชุม WSSD

เอกสาร Plan of Implementation ดังกล่าว แบ่งออกเป็น 11 บท คือ บทนำ การจัดการความยากจน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตการบริโภคที่ยั่งยืน การคุ้มครองและจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาที่ยั่งยืนกับโลกาภิวัตน์ สุขภาพอนามัยกับการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศกำลังพัฒนาที่เป็นเกาะเล็ก การพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับแอฟริกา แนวคิดเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในภูมิภาคต่างๆ ปัจจัยในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน และกรอบการประสานงานในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งรวมถึงในเรื่องธรรมชาติ

ประเภท 2 ประกอบด้วย เอกสารโครงการภายใต้กรอบ Partnerships /Initiatives ซึ่งเป็นโครงการที่จะร่วมดำเนินงานระหว่างประเทศ องค์กร และภาคประชาสังคม ที่เกี่ยวข้องโดยความสมัครใจ (voluntary) ทั้งนี้เพื่อสนับสนุนให้มีการดำเนินงานตาม Agenda 21

ที่ประชุม WSSD เน้นย้ำความจำเป็นที่ประชาคมโลกจะดำเนินการอย่างจริงจังเพื่อผลักดันแผนปฏิบัติการ 21 และข้อตกลงอื่นๆ ให้สามารถดำเนินการไปสู่ผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ซึ่งผู้นำทั่วโลกได้เห็นพ้องและให้การรับรองพันธกรณีทั้ง 2 ฉบับ ได้แก่

1. ปฏิญญาโจฮันเนสเบิร์ก (Johannesburg Declaration on Sustainable Development)
2. แผนการดำเนินงานโจฮันเนสเบิร์ก (Johannesburg Plan of Implementation: JPOI)

แผนการดำเนินงานโจฮันเนสเบิร์ก หรือ แผนงาน JOPI เป็นกรอบแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินการตามแผนปฏิบัติการ 21 และข้อตกลงอื่นๆ โดยอาศัยหลักการการพัฒนาอย่างมีบูรณาการด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และหลักการความ

รับผิดชอบร่วมกัน ทั้งนี้การดำเนินการดังกล่าวต้องได้รับความร่วมมือระหว่างภาครัฐ และกลุ่มต่างๆ ในสังคม และการมีธรรมาภิบาลทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ โดยร่างกรอบการดำเนินงานในประเด็นต่างๆ ดังนี้

- การขจัดความยากจน (Poverty Eradication)
- การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตและการบริโภคที่ไม่ยั่งยืน (Changing unsustainable patterns of consumption and production)
- การคุ้มครองและการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (Protection and managing the natural base of economic and social development)
- การพัฒนาที่ยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์ (Sustainable development in globalizing world)
- สุขภาพอนามัยและการพัฒนาที่ยั่งยืน (Health and Sustainable development)
- การพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับประเทศที่เป็นเกาะขนาดเล็ก (Sustainable development of small island developing States)
- การพัฒนาที่ยั่งยืนในแอฟริกา (Sustainable development for Africa)
- ความร่วมมือในภูมิภาคอื่น (Other regional initiatives)
- วิธีการดำเนินงาน (Means of Implementation)
- โครงสร้างองค์กรเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Institutional Framework for sustainable development)

2.1 นิยามการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในการให้คำนิยามนั้นปรากฏว่ายังมีความหลายหลายและไม่ชัดเจน ดังนั้น การให้คำนิยามในแต่ละครั้งจึงขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของผู้ให้คำจำกัดความ นั้นๆ คำนิยามที่ใกล้เคียงกันจากการทบทวนเอกสาร มีดังนี้

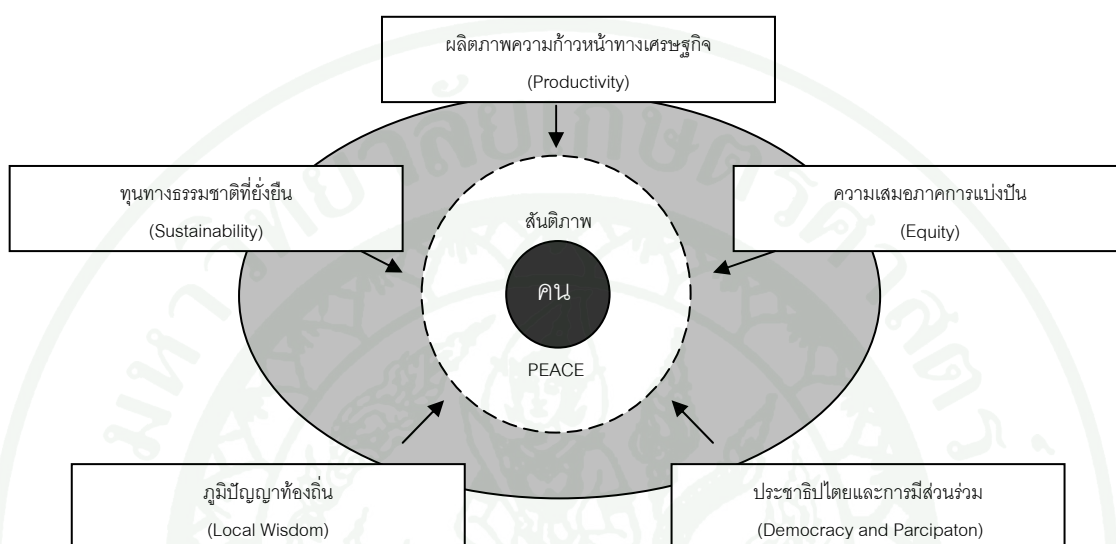
คณะกรรมการโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development; WCED, 1987) ได้ให้นิยามของ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” คือ การพัฒนาที่สนองต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนในรุ่นอนาคตต้อง ประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง (Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs)

G.H. Brundland (WCED, 1987) ประธานคณะกรรมการ สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาของโลก (World Commission on Environment and Development; WCED) ให้คำจำกัดความไว้ว่า

การพัฒนาแบบยั่งยืน คือ การพัฒนาที่รับประกันว่าจะสนองความต้องการทั้งหลายในปัจจุบันได้โดยไม่ทำให้ความสามารถที่จะสนองความต้องการของรุ่นต่อไป ในอนาคต เสื่อมเสีย (to ensure that development meet the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs)

วิวัฒน์ชัย อุตถากร (2546) ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนในทฤษฎีของผู้เขียน หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมและของสถาบันต่างๆ ทางสังคม เช่น (สถาบันทางเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา สื่อมวลชน ฯลฯ) ในหลายมิติตลอดจนทัศนคติ ค่านิยม และระบบคุณค่า เป็นการเปลี่ยนแปลงจากเชิงปริมาณไปสู่เชิงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้น ปลอดภัยจากระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจและผูกขาดอำนาจทางการเมืองเอื้ออำนวยต่อระบบเศรษฐกิจนั้น ให้สามารถเพิ่มผลผลิตอย่างมีคุณภาพระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี โดยมีการแบ่งปันผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรม สร้างความเสมอภาคทางโอกาส ขจัดความยากจน

ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนจึง มีรากฐานสำคัญมาจากปรัชญาพอเพียง เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ เศรษฐกิจพึ่งตนเอง ประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาคน สังเคราะห์ด้วย 6 มิติ ประกอบด้วย 1) ผลิตภาพ 2) ทนธรรมชาติ 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและของชาติ 4) ประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม 5) ความเสมอภาค และ 6) สันติภาพ (วิวัฒน์ชัย อัตถากร, 2548) ดังภาพที่ 3

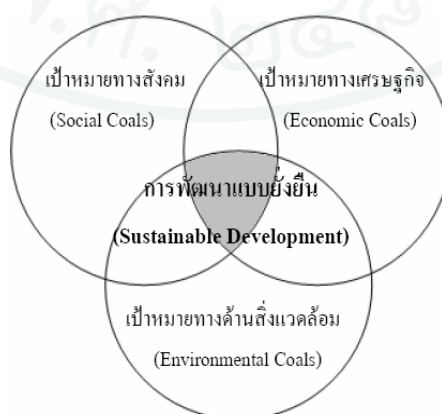

ภาพที่ 3 ภาพแสดงกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน

ที่มา: มติชนรายวัน (2546)

2.2 เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

รูปแบบโดยทั่วไป ของการพัฒนาที่ยั่งยืน จะประกอบด้วย เป้าหมายใน 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม ที่ซ้อนทับกันให้เกิดความยั่งยืนดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 แผนผังแสดงการพัฒนาที่ยั่งยืน

1. เป้าหมายทางสังคม ในการพัฒนาชนบทเพื่อให้ได้ผลเป็นรูปธรรมนั้นต้องเข้าใจรูปแบบของสังคมชนบทที่อยู่ในพื้นที่นั้นๆ

2. เป้าหมายทางเศรษฐกิจ ต้องเข้าใจปัจจัยต่างๆ ที่จะมีผลต่อระบบเศรษฐกิจของสังคมชนบทและในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจดังกล่าว ต้องนำเอาปัญหาจากผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมมาพิจารณาประกอบ

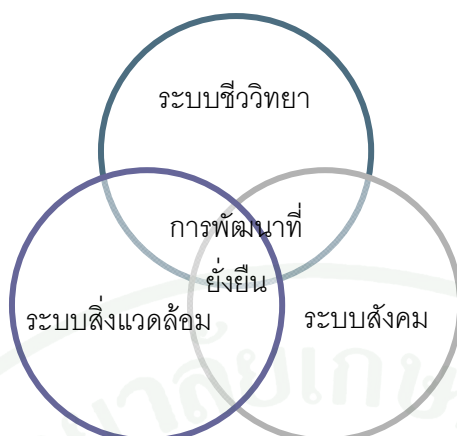
3. เป้าหมายทางด้านสิ่งแวดล้อม (ทรัพยากรธรรมชาติ) การศึกษาเป้าหมายทางด้านสิ่งแวดล้อมของทรัพยากรธรรมชาติ เราจำเป็นต้องเข้าใจถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในการพัฒนาชนบท (สุภิญญา อุนกานนท์, 2547: 140-141)

Barbier (1987: 104 อ้างใน วราพร ศรีสุพรรณ, 2543) นำเสนอบทความ เรื่อง The Concept of Sustainable Economic Development ได้เสนอว่าการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน (sustainable economic development) เป็นรูปแบบการพัฒนาที่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายของระบบ 3 ระบบด้วยกัน คือ ระบบทางชีววิทยา ระบบเศรษฐกิจ และระบบสังคม ตามภาพที่ 3 โดยที่แต่ละระบบสามารถพัฒนาไปสู่เป้าหมายของตนเองได้

เป้าหมายของระบบทางชีววิทยาคือ การนำไปสู่ความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic Diversity) ความสามารถในการกลับคืนสู่สมดุลในกรณีที่ถูกกระทบหรือถูกใช้ไป (Resilience) และความสามารถในการให้ผลผลิตทางชีวภาพ (Biological productivity)

เป้าหมายของระบบเศรษฐกิจ คือ การนำไปสู่การได้รับความต้องการขั้นพื้นฐานอย่างเพียงพอ ส่งเสริมให้เกิดความเท่าเทียมกัน (Equity-enhancing) มีสินค้าและบริการเพิ่มขึ้น

เป้าหมายของระบบสังคม คือ การนำไปสู่ความหลากหลายในวัฒนธรรม (Cultural diversity) มีสถาบันที่ยั่งยืนยาวนาน มีความเป็นธรรมทางสังคม และมีส่วนร่วมจากผู้คนต่างๆ ในสังคม

ภาพที่ 5 ภาพแสดงการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้ง 3 ระบบ ที่สามารถพัฒนาตนเองไปได้สูงสุด
ที่มา: วราพร ศรีสุวรรณ. (2543)

2.3 จุดมุ่งหมายปลายทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน

การที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคนให้ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และคุณภาพเป็น เงื่อนไขของความยั่งยืน ดังนั้น จุดหมายปลายทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.), 2547: 3-4) คือ

“การพัฒนาที่ทำให้เกิดคุณภาพของเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ดีมีสุขของประชาชนตลอดไป”

เศรษฐกิจ ที่ทำให้เกิดคุณภาพของการพัฒนา คือ เศรษฐกิจที่มีรากฐานมั่นคง มีขีดความสามารถในการแข่งขันและสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแนวคิดหลัก

สังคม ให้รวมหมายถึง วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นระเบียบวิถีชีวิต ของสังคม ที่ทำให้นุชนับปรับตัวและดำรงชีวิตอยู่กับสิ่งแวดล้อมของ ท้องถิ่นได้โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและให้รวมถึง ศาสนธรรม ซึ่งเป็น ระเบียบจิตใจของคนในสังคม ที่ทำให้สังคมอยู่ได้โดยสงบสุข

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรของประเทศ ทั้งที่สามารถหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ ได้ เช่น น้ำและฝูงปลาในทะเล และที่ไม่สามารถหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ได้ เช่น ก๊าซธรรมชาติและถ่านหิน

สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เกี่ยวโยงสัมพันธ์กันเป็นระบบนิเวศน์ ที่สามารถให้คุณและให้โทษต่อมนุษย์ได้ ขึ้นกับความสมดุลหรือไม่สมดุลของระบบนิเวศ

ความสมดุลและเชื่อมโยงระหว่าง เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กับจุดหมายการพัฒนาที่ทำให้ประชาชนอยู่ดีมีสุขตลอดไป

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นกระบวนการที่เน้นบูรณาการใน 3 ส่วน ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในประเด็นต่างๆได้ เพื่อให้เกิดความมั่นคงในวิถีชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบันและอนาคต

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย

แนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นประเทศไทยได้เริ่มมีแนวคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดระดับโลกและรับเอาพันธกรณีเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนบางประการไว้ ประกอบกับแนวคิดเรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้ประเทศไทยมีแนวคิดเรื่องนี้นี้ดังนี้

1. ประเทศไทยกับการดำเนินการตามพันธกรณีเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

กรมควบคุมมลพิษ (2550) ได้รายงานถึงการดำเนินการที่ประเทศไทยได้กระทำหลังจากประเทศไทยได้เข้าร่วมการประชุมว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน และพันธกรณีที่ประเทศไทยได้ดำเนินการใน 2 ระดับเพื่อเป็นการแสดงออกถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย

1. ความร่วมมือกับเวทีโลก กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับกระทรวงการต่างประเทศ เป็นผู้แทนของรัฐบาลไทยเข้าเป็นสมาชิกของคณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือ CSD

2. ระดับประเทศ ประเทศไทยได้จัดตั้งคณะกรรมการระดับชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในปี 2545 (National Council for Sustainable Development) โดยมี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีเป็นประธานและมีสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นเลขานุการ เพื่อกำกับดูแลการอนุรักษ์ตามผลการประชุมสุดยอดโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน และจัดทำกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (National Sustainable Development Strategies) โดยใช้แผนการดำเนินงานโจอันเนสเบิร์กมาเป็นกรอบในการจัดทำกลยุทธ์ของประเทศไทย และผลักดันให้เป็นวาระแห่งชาติในปีต่อมา และเนื่องจากการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการ 21 และ JPOI ประกอบด้วยประเด็นหลากหลาย และมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายหน่วยงาน คณะกรรมการระดับชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงได้จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการ 21 และการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นประธานกรรมการ โดยมีผู้แทนจากหน่วยงาน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาสังคม สื่อมวลชนต่างๆ เป็นกรรมการ มีหน้าที่เสนอแนะแนวทางและมาตรการการดำเนินงานตามพันธกรณีภายใต้แผนปฏิบัติการ 21 ตลอดจนจัดเตรียมข้อมูลสำหรับการประชุมคณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ และตั้งแต่ปี 2540-2549 ประเทศไทยได้แปลงแผนปฏิบัติการ 21 และ Local Agenda 21 สู่การปฏิบัติ

ที่ผ่านมาประเทศไทยได้มีการรายงานผลการดำเนินงาน (Review Session) ในรอบที่ 1 (พ.ศ.2547-2548) เรื่อง น้ำ สุขอนามัย และการตั้งถิ่นฐานมนุษย์แล้ว และ รอบที่ 2 (พ.ศ.2549-2550) พลังงานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาอุตสาหกรรม มลพิษทางอากาศ/บรรยากาศ และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการที่ประเทศไทยเข้าร่วมในพันธกรณีดังกล่าว ส่งผลให้ไทยได้เรียนรู้ เทคนิควิชาการ องค์ความรู้ใหม่ๆ ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม และเป็นจุดเริ่มต้นให้หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมได้มีการประสานร่วมมือหรือกันเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมที่มีประเด็นคาบเกี่ยวมากมายได้อย่างเป็นระบบและมีรูปแบบชัดเจนขึ้น ในปี 2549-2550 ประเทศไทยได้จัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ พ.ศ. 2550-2579

นอกจากนี้ยังทำให้ประเทศไทยมีฐานะในการเจรจาเท่าเทียม หรือเกือบเท่าเทียมในการเจรจาในเวทีการค้า ซึ่งนับวันบทบาทของสิ่งแวดล้อมกับการค้าแทบจะไม่สามารถแยกได้ชัดเจนอีกต่อไป และยังเป็นการเตรียมการในเชิงรุกเพื่อสนับสนุนการผลิตของประเทศให้มีความสอดคล้องกับการต้องการของตลาดโลกอีกด้วย และประเทศไทยยังได้รับสิทธิประโยชน์จากความร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศ เช่น UNEP หรือ World Bank ที่มีภาระผูกพันที่จะต้องให้ความช่วยเหลือ

ด้านวิชาการแก่ประเทศที่กำลังพัฒนาเพื่อเตรียมความพร้อมในการอนุวัติตามอนุสัญญา หรือ ข้อตกลงระหว่างประเทศต่างๆ สำหรับการดำเนินการในการจัดทำกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ของสำนักปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ว่าจ้างสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย จัดทำร่างกรอบแผนยุทธศาสตร์ในแต่ละหัวข้อหลัก โดยคณะผู้ศึกษาได้ทบทวนการดำเนินงานของ ประเทศไทย พร้อมทั้งวิเคราะห์ความพร้อมของประเทศไทยในการอนุวัติตาม JPOI ตลอดจน สภาพปัญหาอุปสรรค จากนั้นนำมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์ โดยระบุวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และ แนวทางเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การดำเนินการสำหรับรอบที่ 2 (พ.ศ.2549-2550) ในหัวข้อเรื่องที่ 2 พลังงานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาอุตสาหกรรม มลพิษทางอากาศ/บรรยากาศ และการ เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งมีกระทรวงพลังงาน กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหน่วยงานหลัก .ในขณะที่การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8-10 ตั้งแต่ พ.ศ. 2540-2554 ที่เริ่มจากการให้ความสำคัญของการมี ส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วนและการมองในองค์รวมมากขึ้นในฉบับที่ 8 ไปสู่การนำปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง และการพัฒนาแบบองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลาง ภายใต้การประสานความ สมดุลของเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในฉบับที่ 9 และในฉบับที่ 10 นั้นมุ่งหมายถึง “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” ภายใต้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและ การ ประยุกต์ใช้ทุนทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ โดยการสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชนและสังคมจากยุทธศาสตร์ที่ 2 และการพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพ และการ สร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในยุทธศาสตร์ที่ 4

2. ดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย

การประชุมระดับโลกว่าด้วยการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมของโลก ทั้ง 4 ครั้งที่ผ่านมานั้นเป็นผล ให้นานาประเทศรวมทั้งประเทศไทยเองได้ปฏิบัติตามข้อตกลง "แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนา อย่างยั่งยืน" หรือ "ปฏิญญาริโอเพื่อสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา" โดยเฉพาะประเทศไทยที่มีระบบ โครงสร้างการจัดการทรัพยากรของประเทศเป็นแบบผูกขาดโดยรัฐ และเปิดเสรีให้แก่กลุ่มทุนมา ตั้งแต่อดีตร่วมกับการเร่งรัดเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ที่ต้องพึ่งพากับทุนนิยมโลก ในช่วงปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ผู้มีอำนาจของกลุ่มทุนสามารถเข้าควบคุมและกำกับนโยบาย ทางการเมือง ตลอดจนบทบาทขององค์กรข้ามชาติที่เข้ามากำกับทิศทางการพัฒนาประเทศไทยให้ เป็นทุนนิยมเสรียิ่งขึ้น แต่สิทธิชุมชนและประชาชนต่อการจัดการทรัพยากรก็ยังเป็นรอง แม้ว่าจะมี

ความพยายามผลักดันให้เกิดความเท่าเทียมให้มากขึ้น ในระดับของกฎหมาย เช่น กฎหมายป่าชุมชน กฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืช แต่ก็ยังไม่เป็นผลเท่าที่ควร

อาจจะกล่าวได้ว่า แผนปฏิบัติการ 21 มีความขัดแย้ง ลักลั่นทางแนวคิด ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรในตัวเองเห็นได้จากความหมาย “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ที่แผนนี้ให้คำจำกัดความนั้นมีความกำกวม สับสน และกระบวนการต่อสู้ทางความคิดที่ปรากฏขึ้น ทำให้เห็นว่าระบบอำนาจหลักที่ครอบงำแนวโน้มในแผนปฏิบัติการ 21 ก็ไม่ต่างจากโครงสร้างการเมืองเพื่อการพัฒนา และการจัดการทรัพยากรของประเทศไทย และเนื่องจากแผนปฏิบัติการ 21 เป็นเพียงข้อตกลงในทางหลักการที่ไม่ได้มีกระบวนการผูกพันบังคับ เช่น กฎหมายระหว่างประเทศที่มีผลบังคับใช้ ยกเว้นอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ และอนุสัญญาโลกร้อน² ดังนั้น กลุ่มชนชั้นที่เกี่ยวข้องยังคงดำเนินนโยบายการพัฒนา และการจัดการทรัพยากรไปตามแนวทางเดิมเป็นหลัก และเลือกบางแนวทางที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตนมาบังคับใช้ และเพิกเฉยกับข้อตกลงหลายด้านที่ไม่สอดคล้องกับอำนาจและผลประโยชน์ที่มีอยู่

ทิศทางการจัดการทรัพยากรทั้งด้านป่าไม้ น้ำ ที่ดิน ทรัพยากรชีวภาพ พลังงาน และอุตสาหกรรม ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาภายหลังจากการประชุมริโอ ปี พ.ศ.2535 (ค.ศ.1992) ยังคงเหมือนเดิมที่มุ่งเน้นเศรษฐกิจเสรี นโยบายและแนวทางการจัดการทรัพยากรของรัฐหลายด้านไม่ได้ทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและสนับสนุนแผนปฏิบัติการ 21 แต่อย่างใด เช่น การขับไล่ชุมชนออกจากป่า การขยายเขตนิคมอุตสาหกรรมภาคตะวันออก การสร้างโรงไฟฟ้า โครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซีย ที่เชื่อมโยงกับโครงการสามเหลี่ยมเศรษฐกิจในภาคใต้ ในขณะที่หลักการในแผนปฏิบัติการ 21 บางด้านที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของรัฐและชนชั้นนำ นโยบายที่สนับสนุนหลักการเหล่านั้นก็จะได้รับความสนใจ เช่น การออกร่างพร.บ.ทรัพยากรน้ำ นโยบายน้ำแห่งชาติ การแปรรูประบบกรรมสิทธิ์น้ำให้เป็นเอกชนตามเงื่อนไขเงินกู้ของธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) นโยบายด้านน้ำเหล่านี้สอดคล้องกับแผนปฏิบัติการ 21 กรณีการสนับสนุนปลูกป่าพาดิซัยในหลักการป่าไม้ รวมไปถึงการเปิดเสรีให้ต่างชาติเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพได้ และให้ประเทศไทยต้องเคารพทรัพย์สินทางปัญญาตามหลักอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ที่แม้ทรัพย์สิน

² แม้ว่าจะเป็นกฎหมายระหว่างประเทศ แต่ในความจริงยังไม่มีบทบังคับอย่างจริงจัง จนการประชุมพิธีสารโตเกียวที่ทำให้อนุสัญญาโลกร้อนเริ่มมีความชัดเจนมากขึ้น แม้ว่าจะยังไม่ประสบผลสำเร็จมากนักในขณะนั้น แต่ก็ถือว่าเป็นแนวทางที่ดีในการเริ่มต้นการชูประเด็นเรื่องนี้ให้ทั่วโลกเริ่มหันมาตระหนักมากขึ้น และพิธีสารนี้จะสิ้นสุดลงในปี พ.ศ.2555

ทางปัญญาเหล่านั้นจะมาจากทรัพยากรชีวภาพของไทยที่ถูกขโมยไป และรัฐไทยก็ไม่ได้ป้องกันแก้ไขในประเด็นนี้อย่างไร แม้แต่หลักการ PPP หรือ polluter pay principle ที่ว่าด้วยความรับผิดชอบต่อมลพิษ ว่าผู้ใดก่อให้เกิดสภาพมลพิษขึ้นต้องเสียค่าใช้จ่ายเพื่อการบำบัดสภาพมลพิษนั้นๆ จะถูกใช้เป็นฐานการยกเว้น พระราชบัญญัติสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535 แต่ในภาคปฏิบัตินั้นมีการนำไปใช้น้อยมาก เช่น กรณีเหมืองแร่ คลิตี้ จ.กาญจนบุรี ปลอยสารตะกั่วลงน้ำจนชาวบ้านเจ็บป่วยล้มตาย น้ำพองเน่าเสีย จากโรงงานฟีนิกซ์ ที่ขอนแก่น การปล่อยก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์จากโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ลำปาง ที่ส่งผลโดยตรงต่อชาวบ้านที่ต้องได้รับการแก้ไข แต่ก็ยังเป็นปัญหาที่ยังคาราคาซังอยู่ทั้งสิ้น

แนวคิดนิเวศวิทยา ที่แยกข้อจำกัดการอนุรักษ์กับการพัฒนาออกจากกัน ในแผนปฏิบัติการ 21 ก็เป็นสิ่งที่รัฐเลือกหยิบมาใช้มากเช่นเดียวกับเศรษฐศาสตร์เสรีด้านทรัพยากร เช่น การเร่งประกาศขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทั้งป่าบก ป่าชายเลน และทะเล การควบคุมการใช้ทรัพยากรของชุมชนอย่างเข้มงวด เหล่านี้เป็นผลดีต่อการคงอำนาจให้รัฐอย่างเต็มที่ในการผูกขาดการจัดการทรัพยากร เช่น ในอดีต เป็นเพียงการเปลี่ยนวาทกรรมจากการใช้ในเชิงเศรษฐกิจมาเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติ ที่ดูมีหลักการและตระหนักต่ออนาคตมากขึ้นนอกจากนี้แนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนต่อการจัดการทรัพยากร และการมีส่วนร่วมประชาชนต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในแผนปฏิบัติการ 21 เป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งแต่รัฐเลือกที่จะนำไปสู่การปฏิบัติน้อยมาก การจัดการส่วนมากเป็นรูปธรรมที่เกิดจากความพยายามผลักดันของฝ่ายประชาชน ที่นำไปสู่นโยบายระดับชาติในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8-10 และในรัฐธรรมนูญ และนอกจากนี้ในเชิงปฏิบัติแล้วประชาชนในชุมชนก็ยังคงเป็นกลไกในการผลักดันให้เป็นไปเช่นกัน หน่วยงานรัฐบางส่วน เช่น กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม สถาบันความหลากหลายทางชีวภาพ กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงสาธารณสุข ได้ริเริ่มดำเนินการสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ก็ยังเป็นเพียงระดับโครงการย่อยที่ยังไม่มีการผลักดันเข้าไปสู่ระบบโครงสร้างหลักของรัฐ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนที่ชุมชนเป็นฐานอย่างแท้จริง

ในขณะนี้ด้านของภาครัฐ เริ่มมีความคิดริเริ่มที่จะควบคุมการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านก็ได้เกิดขึ้นในสองลักษณะควบคู่กันไป คือ 1. มีการจัดตั้งกลุ่มของแต่ละชุมชนให้เข้มแข็ง และ 2. มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพื่อผลักดันให้เกิดการยอมรับสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ดังนั้นการต่อสู้เรื่องสิทธิจึงเป็นประเด็นสำคัญ

ในสถานการณ์ปัจจุบัน และประเด็นของกระบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนเป็นเพียงการเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจโดยใช้พื้นที่ทางสังคมเป็นเป้าหมาย ที่เน้นการช่วงชิงทางวาทกรรมเพื่อสร้างตำแหน่งแห่งที่ของตนในสังคมโดยมิได้มุ่งเป้าไปที่การช่วงชิงอำนาจจากรัฐ จะเห็นได้ว่ากระบวนการเช่นนี้เกิดขึ้นในทุกระดับของความสัมพันธ์ ซึ่งรวมถึงการสนับสนุนสิทธิของชุมชนในรูปของการต่อสู้รูปแบบต่างๆ เพื่อหาทางที่เป็นไปได้ในการที่ชุมชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตน การดำเนินการของรัฐ ในความพยายามที่จะสร้างดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยนั้น เกิดขึ้นจากการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทยตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิด "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง" ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มีดุลยภาพ ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม การพัฒนาทั้ง 3 มิติจะต้องเกื้อกูลและไม่เกิดความขัดแย้งซึ่งกันและกัน

ในปี 2547 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547) ได้ทำการติดตามประเมินผลการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ พร้อมทั้งพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เหมาะสมเพื่อเป็นเครื่องมือในการติดตามและวัดผลกระทบการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศเป็นครั้งแรก แต่เนื่องจากข้อจำกัดด้านข้อมูลที่จะสะท้อนทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืนในปัจจุบันมีอยู่อย่างจำกัด ตัวชี้วัดหลายตัวยังไม่มีการจัดเก็บข้อมูลมาก่อน หรือเป็นข้อมูลเก่าในอดีตที่ยังไม่ได้ปรับปรุงให้เป็นปัจจุบัน ดังนั้น การจัดทำดัชนีฯ จึงได้คัดเลือกเฉพาะตัวชี้วัดที่มีความสมบูรณ์ของข้อมูลเพียงพอและสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในแต่ละมิติที่กำหนด โดยในการทำดัชนีรวม ชุดที่ 1 ในปี 2547 ได้ใช้ตัวชี้วัดทั้งหมด 23 ตัวชี้วัด มาจัดทำเป็นดัชนีรวม ซึ่งประกอบด้วยตัวชี้วัดในมิติเศรษฐกิจ 9 ตัวชี้วัด มิติสังคม 7 ตัวชี้วัด และมิติสิ่งแวดล้อม 7 ตัวชี้วัด โดยให้น้ำหนักในแต่ละมิติเท่ากัน ซึ่งได้สะท้อนผลการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยว่า เป็นการพัฒนาที่ยังขาดสมดุล ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยพบว่าการสงวนรักษาคุณภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี ยังคงเป็นปัจจัยคุกคามการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งต้องเอาใจใส่ปรับปรุงอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยเฉพาะรักษาคุณภาพแหล่งน้ำ คุณภาพอากาศ และของเสียอันตรายที่ได้รับการบำบัดอย่างถูกต้อง รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพคนในส่วนของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และความโปร่งใสในการบริหารจัดการของภาครัฐ

ตารางที่ 2 องค์ประกอบและตัวชี้วัดของดัชนีรวมการพัฒนาที่ยั่งยืน ชุดที่สอง

มิติเศรษฐกิจ	มิติสังคม	มิติสิ่งแวดล้อม
การพัฒนาอย่างมีคุณภาพ	การพัฒนาศักยภาพและการปรับตัวบนสังคมฐานความรู้	การสงวนรักษา
1. ประสิทธิภาพการผลิตโดยรวม	1. จำนวนปีเฉลี่ยที่ได้รับการศึกษาของประชาชน	1. สัดส่วนพื้นที่ป่าต่อพื้นที่ประเทศ
2. การใช้พลังงานต่อ GDP	2. ผลคะแนนการทดสอบ 4 วิชาหลัก	2. สัดส่วนพื้นที่ป่าชายเลน
3. การใช้พลังงานหมุนเวียน	3. การลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนาต่อ GDP	3. ปริมาณสัตว์น้ำเศรษฐกิจที่จับได้ต่อชั่วโมง
4. อัตรา Recycle ขยะชุมชนทั่วประเทศ		4. ปริมาณน้ำใต้ดินที่ใช้ต่อปริมาณที่สามารถใช้งานได้
การพัฒนาอย่างมีเสถียรภาพ	การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความมั่นคงในการดำรงชีวิต	การมีคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี
5. อัตราการว่างงาน	4. อายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด	5. สัดส่วนแหล่งน้ำที่มีคุณภาพอย่างต่ำอยู่ในเกณฑ์พอใช้ต่อแหล่งน้ำทั้งหมด
6. สัดส่วนหนี้สาธารณะต่อ GDP	5. สุขภาพของประชาชน	6. คุณภาพอากาศในเมืองหลักที่เกินค่ามาตรฐาน
7. ดุลบัญชีเดินสะพัดต่อ GDP	6. สัดส่วนคดีอาชญากรรมและคดียาเสพติดต่อประชากร	7. ปริมาณของเสียที่ได้รับการบำบัดอย่างถูกต้อง
		8. ปริมาณการใช้สารเคมีทางการเกษตร
การกระจายความมั่งคั่ง	การสร้างโอกาสและมีส่วนร่วม	
8. สัมประสิทธิ์การกระจายรายได้	7. ดัชนีการรับรู้เรื่องคอร์รัปชัน	
9. สัดส่วนคนยากจนด้านรายได้		

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม (2548)

ในปี พ.ศ. 2548 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548) ได้มีการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนระยะที่สองขึ้นมา ดังตารางที่ 2 ด้านบน โดยมีเป้าหมาย

ในการปรับปรุงตัวชี้วัดที่มีอยู่เดิมให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น ซึ่งจากการประชุมระดมความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญจากภาคส่วนต่างๆ ที่ได้ร่วมกันพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะสำหรับใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงตัวชี้วัดทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทำให้ได้ตัวชี้วัด ชุดที่สอง ที่สามารถสะท้อนการพัฒนาได้ดียิ่งขึ้น โดยมีจำนวนตัวชี้วัด 24 ตัวชี้วัด เพิ่มขึ้นจากดัชนีรวมชุดที่หนึ่ง 1 ตัวชี้วัด ประกอบด้วยตัวชี้วัดในมิติเศรษฐกิจ 9 ตัวชี้วัด มิติสังคม 7 ตัวชี้วัด และมิติสิ่งแวดล้อม 8 ตัวชี้วัด

แนวคิดวิถีชีวิตที่ยั่งยืน และกรอบการศึกษาวิถีชีวิตที่ยั่งยืน

แนวความคิดเรื่องวิถีชีวิตที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihoods) และกรอบการศึกษาวิถีชีวิตที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihood - SL) เป็นการพัฒนารอบแนวความคิดต่อยอดมาจากการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่เป็นการมองกระบวนการพัฒนาที่จะสามารถแก้ปัญหาความยากจนของประชาชนในเขตพื้นที่ชนบทให้สามารถมีวิถีชีวิตที่ดีขึ้นภายใต้สถานการณ์ชุมชน เพื่อสามารถปรับตัวรองรับกับสถานการณ์ต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในปัจจุบันและอนาคตได้

1. แนวคิดวิถีชีวิตที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihoods)

เมื่อกล่าวถึงวิถีชีวิตที่ยั่งยืนนั้น มีการกล่าวถึงมาตั้งแต่ ค.ศ. 1987 เมื่อ Brundtland Commission report ถูกจัดพิมพ์ขึ้น กระบวนการวิถีชีวิตที่ยั่งยืนถูกคิดขึ้นคู่ขนานมากับการเมืองและองค์กรต่างๆ กระบวนการวิถีชีวิตที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Approach) เกิดขึ้นในช่วงเวลาของการปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาในช่วงทศวรรษที่ 1980-1990 ที่หลักการพัฒนามุ่งประเด็นเรื่องความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์และความยั่งยืน มากกว่าเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เนื้อหารายงานที่ระบุอย่างชัดเจนใน Brundtland Commission Report ในปี ค.ศ. 1987 และรายงานการพัฒนามนุษย์ของ UNDP ครั้งแรก (UNDP Human Development Report) ในปี 1990 ได้มีข้อสรุปที่สนับสนุนงานที่เสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาแบบเดิมๆ เช่นในทศวรรษที่ผ่านมาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน รวกลางทศวรรษที่ 1990 และในปี ค.ศ.1997 DFID ใช้ความพยายามอย่างมากที่จะให้คำนิยามใหม่ของบทบาท และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของรัฐบาลในการพัฒนาระหว่างประเทศด้านเวลาและความชัดเจน จะเห็นได้ว่ากระบวนการวิถีชีวิตที่ยั่งยืนประสบความสำเร็จในระดับนโยบายในองค์กรให้ทุนต่างๆ ในการแก้ปัญหาคความยากจนเป็นหลัก ในช่วงต้น ทศวรรษ 1990 ที่ผ่านมามากกว่าในองค์กรรัฐ เช่นเดียวกับ DFID และ Natural

Resources Department ที่ในปีค.ศ. 1997 ได้ละทิ้งการค้นหาคำรู้และแนวคิดที่จะเป็นปัจเจกสำคัญที่จะเปิดแนวทางการทำงานให้กับองค์กรตนในประเด็นนี้ แต่ที่แนวคิดนี้ประสบผลสำเร็จกลับเกิดจากความขัดแย้งของประเด็นหลัก 2 ประการ คือ เรื่องสภาพภูมิอากาศนานาชาติ ที่ได้รับการสนับสนุนจากส่วนกลาง กับความต้องการเฉพาะที่จะสร้างเฟสใหม่ของแนวปฏิบัติของการพัฒนาในงานของ DFID

แนวคิดเรื่องวิถีชีวิตที่ยั่งยืน เป็นที่รู้จักมากขึ้นในการประชุม World Conference on Environment and Development (WCED) ปีค.ศ. 1992 และในการประชุม World Summit for Social Development (WSSD) ในปี ค.ศ. 1995 และแนวคิดนี้ถือว่าการเสนอวิธีการใหม่ที่จะเข้าใจชีวิตชนบท และเป็นการอ้างสิทธิที่สำคัญสำหรับการก้าวไปข้างหน้าของวิธีการการพัฒนาชนบท เมื่อเทียบกับวิธีการเดิมๆ เช่น ของ Integrated Rural Development (IRD) ในทศวรรษ 1970 ดังนั้นวิถีชีวิตที่ยั่งยืนถือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืน (UNDP, 1996) ตามแนวทางการพัฒนาของโครงการเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) โดยมีนัยยะเพื่อเป็นการปกป้องโอกาสในการมีชีวิตของคนในรุ่นต่อไป และระบบนิเวศที่เราต้องพึ่งพา (protection of the life opportunities of future generations and the natural systems on which all life depends) มุ่งเน้นไปยังประเทศที่กำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา หรือประเทศยากจนที่ยังประสบปัญหาจากการพัฒนา เมืองครุฑต่างๆ ได้พยายามสร้างแนวทางในการพัฒนาที่สามารถแก้ปัญหาในประเทศเหล่านี้ จนนำไปสู่แนวคิดเรื่องวิถีชีวิตที่ยั่งยืน ดังนั้นวิถีชีวิตที่ยั่งยืนจึงเป็นนิยามกระบวนการ และแนวทางในการนำไปสู่ความยั่งยืนของมนุษย์ วิธีการมุ่งประเด็นที่ชัดเจนถึงความยากจน คนจน ความไม่มั่นคง การอพยพและการถูกขับออกจากสังคม ที่ไม่ใช่ในระดับเล็กแต่เป็นวิถีที่องค์กรใหญ่ อย่าง UNDP DFID หรือองค์กรอื่น ที่เข้ามาใช้วิธีการนี้ในการพัฒนา แนวทางนี้ได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดและแนวทางการปฏิบัติในการพัฒนาที่มีการนิยามตนเอง มีอิสระ มีความเป็นประชาธิปไตย ส่งเสริมความเข้มแข็ง และธรรมาภิบาล

เหตุการณ์ ที่เกี่ยวกับกรอบการทำงานในกระบวนการวิถีชีวิตที่ยั่งยืน สามารถแบ่งออกเป็นช่วงๆ ตั้งแต่ปี ค.ศ.1988 ถึง 1997 ด้านบนนั้น จะเห็นได้จำนวนของงานที่ถูกใช้เพื่อทดสอบ พัฒนา สื่อสาร การตีความ และการให้การสนับสนุนใน DFID มีอยู่จำนวนมาก และพัฒนาการของวิถีชีวิตที่ยั่งยืนมีเรื่อยมาเป็นทศวรรษและถูกใช้ในปี ค.ศ.1997 (White Paper) และยังคงปรากฏอยู่ในการศึกษาเพื่อการหาทางแก้ไขในพื้นที่ชนบทอยู่อย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 3 เหตุการณ์เกี่ยวกับกรอบการทำงานในกระบวนการวิถีที่ยั่งยืน

ปีค.ศ.	เหตุการณ์
1987	- The World Commission on Environment and Development ตีพิมพ์ the 'Brundtland Commission report'
1988	- IIED ตีพิมพ์ 'The Greening of Aid: Sustainable Livelihoods in Practice'
1990	- UNDP ตีพิมพ์ the first Human Development Report
1992	- UN จัดการประชุม Environment and Development; IDS ตีพิมพ์ 'Sustainable Rural Livelihoods' โดย Chambers and Conway
1993	- Oxfam ใช้ SL approach
1994	- Care ประยุกต์ใช้ household livelihoods security เป็นกรอบในการทำงานด้านการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา
1995	- UN World Summit for Social Development; UNDP ใช้ Employment and Sustainable Livelihoods เป็นหนึ่งในห้าของการจัดลำดับในการทำงาน - IISD ตีพิมพ์ 'Adaptive Strategies and Sustainable Livelihoods' เขียนโดย Singh and Kalala - SID เริ่มดำเนินโครงการ Sustainable Livelihoods and People's Everyday Economics project
1996	- 'Adaptable Livelihoods' โดย Davies ได้รับการเผยแพร่ ส่วน DFID เริ่มแนะนำโครงการ Sustainable Livelihoods projects และ 'Participatory Research for Sustainable Livelihoods' ที่เขียนโดย Rennie and Singh ได้รับการเผยแพร่
1997	- New Labour ได้พิมพ์ White Paper เรื่อง International Development 'Eliminating World Poverty: A Challenge for the 21st Century'

นอกจากที่ปรากฏในตารางที่ 3 แล้วยังมีการกล่าวถึงชีวิตที่ยั่งยืนไว้หลายประการ ดังนี้

International Fund for Agricultural Development (IFAD, 2007) ได้กล่าวถึงกระบวนการวิถีชีวิตที่ยั่งยืน (The sustainable livelihoods approach - SLA) เป็นวิธีที่จะพิสูจน์ความเข้าใจของวิถีชีวิตของคนจน วิธีการนี้จะทำให้เห็นภาพของปัจจัยที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนจน และชี้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเหล่านั้น วิธีนี้จะถูกใช้เพื่อการวางแผนการพัฒนาใหม่ๆ และหาผสมผสานกับกิจกรรมเดิมเพื่อให้เกิดวิถีชีวิตที่ยั่งยืน โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการ คือ 1) กรอบแนวคิดที่จะช่วยในการเข้าใจความสลับซับซ้อนของความยากจน และ 2) เพื่อจัดตั้งหลักการที่จะเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อเอาชนะความยากจน

ในขณะที่แนวคิดของวิถีชีวิตที่ยั่งยืน (sustainable livelihoods - SL) มีต้นแบบมาจาก ระบบของสหประชาชาติ (UN) ในส่วน United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) ที่อ้างถึงวิธีในการพัฒนาที่เป็นรวมรูปแบบวิถีชีวิตของมนุษย์ และการให้ความหมายโดยผู้คนที่เกี่ยวข้อง (Singh and Titi, 1994) และวิถีชีวิตจะถูกพิจารณาถึงองค์ประกอบของทุน กิจกรรม และสิทธิที่จะมีวิถีชีวิตของตน (Singh and Lawrence, 1997) ดังนั้นวิถีชีวิตที่ยั่งยืนจะเกี่ยวข้องกับ ความเสี่ยง ที่มนุษย์จะรับมือกับความกดดันและการปรับตัวในระยะยาวที่มีความเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะส่งผลต่อวิถีชีวิต (Rennie and Singh, 1996)

ในขณะที่ FAO (2007) ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตว่าประกอบด้วย ชีตความสามารถ ทุน (ทุนสำรอง ทรัพยากร การอ้างสิทธิ และการเข้าถึง) และกิจกรรมที่ให้ความหมายของการเป็นอยู่ วิถีชีวิตคือ ความยั่งยืนที่สามารถรับมือและสามารถฟื้นคืนจากความเครียด และความกดดันมีความสามารถที่จะทำให้ชีตความสามารถและทุนดีขึ้น รวมไปถึงการให้โอกาสแก่คนรุ่นใหม่ที่จะมีวิถีชีวิตที่ยั่งยืน และรับผิดชอบต่อประโยชน์ของวิถีชีวิตของกลุ่มอื่นในระดับท้องถิ่นและระดับโลก ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว (Chambers and Conway, 1992)

คำนิยามถึงวิถีชีวิตที่ยั่งยืนมีหลากหลาย Development Alternatives (DA) (DAINET, 2007) ได้พยายามสรุปกิจกรรมที่มีจุดมุ่งหมายในการช่วยสมาชิกที่ถูกเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจในสังคมที่มีวิถีพอเพียงในแต่ละวันให้อยู่ได้อย่างสง่างาม เผย เหมาะสมถูกต้อง และมีสิ่งแวดล้อมที่พอเพียง

ดังนั้นวิถีชีวิตที่ยั่งยืน จึงเป็นแนวคิดและวิธีที่จะแก้ปัญหาความยากจนบนพื้นฐานของชุมชน ให้สามารถรับมือกับปัญหาต่างๆ อันเกิดจากความเครียด การปรับตัวที่เป็นพลวัตให้สอดคล้องกับปัจจุบัน และปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายนอกได้ ภายใต้ศักยภาพของชุมชนที่ประกอบด้วยทุนต่างๆ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ต่อไป

พัฒนาการของแนวคิดวิถีชีวิตที่ยั่งยืน นั้นจากลำดับเหตุการณ์ที่กล่าวมาช่วยชี้ให้เห็นว่าพัฒนาการของแนวคิดและวิธี ได้เริ่มจากการผูกติดอยู่กับแนวทางการพัฒนามนุษย์ และการให้ความสำคัญในการแก้ปัญหาเดิมๆ ด้วยวิธีการใหม่ๆ จากบริบทแลนดรีฟอรัท นำไปสู่การตีพิมพ์งานและเอกสารการประชุมอีกหลายชิ้น เช่น รายงานการพัฒนามนุษย์ของ UNDP ในระหว่างนั้นองค์กรระหว่างประเทศหลายองค์กร เช่น Oxfam และ CARE ได้เริ่มนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ใน

หลายประเทศ รวมทั้งกำหนดเรื่องนี้เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ รายงานวิจัยที่เกิดจากการนำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้ เริ่มมีการเผยแพร่สู่สาธารณชนมากขึ้นทำให้องค์กรที่ดำเนินการเรื่องการพัฒนาในประเทศต่างๆ จึงเริ่มให้ความสำคัญและสนับสนุนการศึกษาวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตที่ยั่งยืนมากขึ้น จนในปี ค.ศ.1999 DFID ได้ตั้งศูนย์ Sustainable Livelihoods Support Office ขึ้นมีกลุ่มนักวิจัยและที่ปรึกษาเพื่อเป็นแหล่งให้ข้อมูลเรื่องวิถีชีวิตที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Resource Group) ทำให้สามารถเผยแพร่ความคิดได้อย่างกว้างขวางมากขึ้น รวมไปถึงการเปิดโอกาสให้นักวิจัยได้รับทุนในการศึกษาเรื่องวิถีชีวิตที่ยั่งยืนในประเทศต่างๆ

จะเห็นได้ว่าแนวคิดของวิถีชีวิตที่ยั่งยืนนั้น ได้แตกเนื้อความออกไปมากกว่าเป็นเพียงแค่แนวคิดของวิถีที่ปัจเจกหรือครัวเรือนจะจัดการทรัพยากรของตน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพัฒนาการข้างต้นให้ภาพของแนวคิดการจัดการ และแนวทางปฏิบัติในการที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่แต่เดิมเป็นแนวคิดในการปฏิบัติที่กลายเป็นเพียงปัจเจกนิยม และการเสริมอำนาจให้แนวนโยบายที่ไม่ดีเท่านั้น (Cleaver, 2001: 37)

2. กรอบการศึกษาวิถีชีวิตอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood - SL)

แนวคิดว่าด้วยวิถีชีวิตที่ยั่งยืนนั้น มีการแตกวิธีการในการทำงานออกตามองค์กรต่างๆ ที่รับเอาแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้ เช่น UNDP ที่เป็นองค์กรแรกๆ ที่ริเริ่มแนวคิดนี้ DFID ที่เป็นองค์กรหลักอีกหนึ่งขององค์กรที่สนับสนุน เผยแพร่ และประยุกต์ใช้แนวคิดนี้อย่างแพร่หลาย ในการศึกษาครั้งนี้ได้แสดงตัวอย่างของแนวคิดและวิธีการของวิถีชีวิตที่ยั่งยืนตามวิธีการหลักๆ ของแต่ละองค์กรไว้ดังนี้

2.1 วิธีการดำเนินวิถีชีวิตที่ยั่งยืนของโครงการเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (The UNDP Sustainable Livelihood Approach)

ในวาระของวิถีชีวิตที่ยั่งยืนนั้น ถือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนามนุษย์อย่างยั่งยืน (Sustainable Human, SH) ของโครงการเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ที่ริเริ่มดำเนินการในปี 1995 ที่ประกอบด้วย การขจัดความยากจน การสร้างงานและวิถีชีวิตที่ยั่งยืน เพศสภาวะ และประเด็นสตรี(gender/women) การปกป้องและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และธรรมาภิบาล และถือว่า

วิธีการดำเนินวิถีชีวิตที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihood Approach) เป็นวิธีหนึ่งที่จะลดความยากจน

แนวปฏิบัติหนึ่งในห้าของ UNDP คือ วิธีการของวิถีชีวิตที่ยั่งยืนที่มีแนวคิดและกรอบการดำเนินการเพื่อลดความยากจนในรูปแบบที่ยั่งยืน โดย “วิถีชีวิต” จะให้ความหมาย กิจกรรม สิทธิประโยชน์ และทุนต่างๆ (assets) ที่ผู้คนใช้ในการดำรงชีวิต ทั้งนี้ทุนเหล่านั้นประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติ สังคม การเมือง มนุษย์ กายภาพ และเศรษฐกิจ ดังนั้นวิถีชีวิตที่ยั่งยืนจะกลายเป็นกลไกให้เราใช้ประโยชน์จากทุนในระยะสั้นและระยะยาว ดังนี้

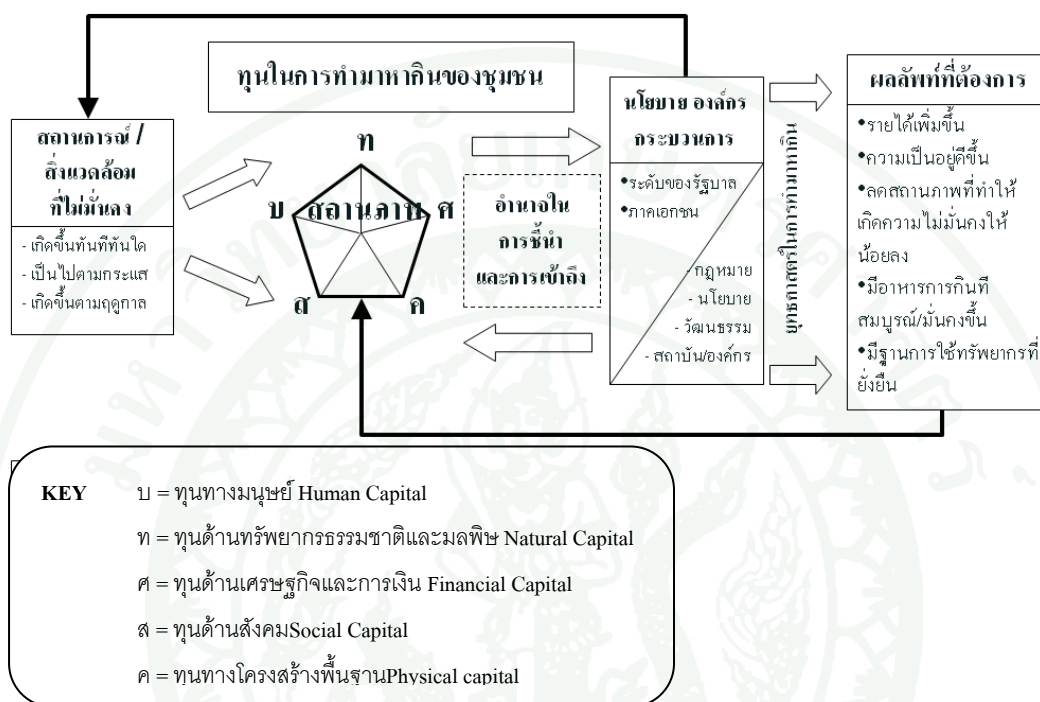
- สามารถรับมือและแก้ปัญหาจากความเครียดต่างๆ ได้ เช่น ภัยพิบัติต่างๆ ผ่านการปรับตัวและยุทธศาสตร์
- ประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ
- การออกเสียงด้านนิเวศวิทยา ที่จะแน่ใจว่ากิจกรรมในวิถีชีวิตจะไม่ทำลายธรรมชาติอย่างไม่มีทางแก้ไขได้ หมายถึง การเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาที่จะเกิดขึ้น
- ความชอบธรรมทางสังคม ที่แนะนำในการเปิดโอกาสให้กลุ่มแต่ละกลุ่มมีวิถีชีวิตของตนทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

UNDP ถือว่าวิถีชีวิตที่ยั่งยืนนำมาซึ่งประเด็นของความยากจน ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ในภาพรวม และเริ่มใช้วิธีทุนที่เป็นฐาน (asset-based) และความตึงเครียด ความพยายามที่จะเข้าใจการปรับตัว และการรับมือกับยุทธศาสตร์ในการวิเคราะห์ในการใช้ประโยชน์จากทุนประเภทต่างๆ

2.2 วิธีการดำเนินวิถีชีวิตที่ยั่งยืนของ DFID (2001)

แนวคิดรูปแบบขององค์กรนี้เป็นที่นิยมใช้อย่างแพร่หลาย อีกทั้งยังมีความชัดเจนในกระบวนการทำงาน โดยแบ่งทุนที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน 5 ประการ ตามภาพที่ 5 เพื่อ

นำไปสร้างยุทธศาสตร์ในการทำงานต่อไปเพื่อให้ผลการดำเนินการที่สามารถแก้ปัญหาชุมชนให้สามารถเป็นไปตามวัตถุประสงค์คือทำให้เกิดวิถีชีวิตที่ยั่งยืน และแก้ปัญหาคความยากจนในวิถีชีวิตของชุมชนชนบทได้อย่างยั่งยืน

ภาพที่ 6 ภาพแสดงกรอบแนวคิดของประเมินทุนของการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่น เพื่อการวิเคราะห์สถานภาพของชุมชน
ที่มา: แปลจาก DIFD (2001)

กรอบการทำงานของ DIFD ที่ได้แสดงไว้ในภาพที่ 6 มีส่วนประกอบต่างๆ ดังนี้

1. สถานการณ์/สิ่งแวดล้อมที่ไม่มั่นคง (Vulnerability context) เป็นปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบต่อวิถีชีวิต ที่ไม่สามารถควบคุมได้ ที่ประกอบด้วย 3 ส่วนคือ 1) สิ่งที่เกิดขึ้นตามกระแส เช่น การเพิ่มของประชากร นโยบายรัฐ เทคโนโลยีและการสื่อสาร ระบบเศรษฐกิจโลกและระดับชาติ เป็นต้น 2) สิ่งที่เกิดขึ้นทันทีทันใด ความขัดแย้ง สุขภาพ ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการเกษตรและปศุสัตว์ เป็นต้น และ 3) สิ่งที่เกิดขึ้นตามฤดูกาล เช่น ราคา ผลผลิต สุขภาพที่เกิดขึ้นตามเวลา และโอกาสในการจ้างงาน

2. ห้าเหลี่ยมของทุนในการทำมาหากิน ประกอบด้วย

- ทุนทางมนุษย์ (Human capital) เช่น คุณสมบัติของผู้นำ ระดับการศึกษา สุขภาพ อนามัย เป็นต้น

- ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติและมลพิษ (Natural capital) เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า ผลผลิตจากป่า เป็นต้น

- ทุนด้านเศรษฐกิจและการเงิน (Financial capital) เช่น รายได้และรายจ่ายของครัวเรือน ภาวะการออม และภาวะหนี้สิน เป็นต้น

- ทุนด้านสังคม (Social capital) เช่น ระบบความสัมพันธ์ ระบบเครือข่าย ความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือของชุมชน เป็นต้น

- ทุนทางโครงสร้างพื้นฐาน (Physical capital) เช่น ระบบสาธารณูปโภคในชุมชน เป็นต้น

3. นโยบายองค์กรในระดับโครงสร้างและกระบวนการ (Transforming structures and processes) สามารถแบ่งออกเป็นระดับโครงสร้างต่างๆ เช่น ของหน่วยงานรัฐ และเอกชน ประชาสังคม และกระบวนการของนโยบาย เช่น กฎหมาย การออกกฎหมาย สถาบัน การเมือง วัฒนธรรม เป็นต้น

4. ยุทธศาสตร์ในการทำมาหากิน (Livelihoods strategies) เป็นผลที่จะเกิดขึ้นจากการวิเคราะห์กรอบแนวคิดดังกล่าวซึ่งโดยมากยุทธศาสตร์เหล่านี้ จะประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม

5. ผลลัพธ์ที่ต้องการ (Livelihood outcomes) ประกอบด้วย รายได้เพิ่มขึ้น ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความมั่นคงมากขึ้นโดยลดสถานการณ์ที่ไม่มั่นคงลง มีเครื่องมือในการทำมาหากินที่ดีขึ้น และมีความรู้การใช้ทรัพยากรที่มั่นคงยั่งยืน

อย่างไรก็ตามแนวคิดของกรอบการประเมินทุนของชุมชนข้างต้นเป็นกระบวนการที่องค์กรระหว่างประเทศนำมาใช้เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ในการทำมาหากินของชุมชนในชนบท ที่เน้นในการแก้ปัญหาความยากจนเพื่อให้เกิดวิถีชีวิตที่ยั่งยืนในหลายพื้นที่ทั่วโลก โดยเฉพาะชุมชนเกษตรและชุมชนประมง ซึ่งได้ผลค่อนข้างประสบความสำเร็จในการให้ความช่วยเหลือชุมชนชนบทหลังการศึกษาวิจัย

แนวคิดเรื่องมิติของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม และโลกาภิวัตน์

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (Social and Culture Change)

ในมิติด้านการเปลี่ยนแปลงนั้น แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มุ่งถึงการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของสังคม และระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม เน้นความเกี่ยวข้องกับระดับพฤติกรรมเป็นสำคัญ เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากร ระดับการศึกษาของประชาชน เป็นต้น และ 2) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เน้นการประดิษฐ์ของสังคม ทั้งที่เป็นการประดิษฐ์ทางวัตถุและไม่ใช่วัตถุ โดยเน้นการเปลี่ยนแปลงในระดับปทัสถาน (Norms) ที่อยู่ภายในโครงสร้างของสังคม เช่น ภาษา ศิลปะ ศีลธรรม ดนตรี การละเล่นที่เป็นประเพณีต่างๆ รวมถึงความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม และบรรทัดฐานทางสังคม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจะมีความเกี่ยวข้องระหว่างกัน

การเปลี่ยนแปลงเป็นภาวะที่เกี่ยวข้องกับเวลา และต้องกล่าวถึงระยะเวลาหนึ่งเปลี่ยนแปลงไปสู่ระยะหนึ่งเสมอ ดังนั้นแนวคิดที่ว่าด้วยการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงปรากฏอยู่เป็นระยะในแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมวิทยา Edward H. Spicer (อ้างใน พิชญ์ สมพอง, 2526: 15) ได้เสนอว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นมีสาเหตุมาจาก 2 ปัจจัยหลักๆ คือ

1. ปัจจัยภายในสังคม ประกอบด้วย 1) สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์กายภาพ ของสถานที่นั้นๆ รวมไปถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร 2) สิ่งแวดล้อมทางประชากร เช่น การเกิด การตาย การย้ายถิ่นของประชากร 3) การประดิษฐ์และการค้นพบ ทั้งสามปัจจัยจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่ต่างกัน

2. ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย 1) การผสมและกลืนกลายทางวัฒนธรรม (Assimilation and Acculturation) Redfield, Linton and Herskovits (อ้างใน พิชญ์ สมพอง, 2526: 16) กล่าวว่า การกลืนกลายทางวัฒนธรรมเป็นผลสืบเนื่องจากการที่กลุ่มชนซึ่งมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมาทำการติดต่อกันโดยตรงต่อเนื่องกันไป และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนวัฒนธรรมเดิมของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย ทั้งนี้แนวคิดดังกล่าวมีหลักว่า เมื่อวัฒนธรรมสองวัฒนธรรมมาประทะสัมผัสกัน วัฒนธรรมที่เด่นกว่าจะข่มหรือไล่วัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ให้ถดถอยหรือเสื่อมลงไป หรือเกิดการผสมผสานสอดคล้องเชื่อมต่องานผ่านการติดต่อกันระหว่างบุคคล กลุ่มชน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมขึ้น 2) การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusion) ทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่าความเจริญจะเกิดขึ้น ณ ชุมชนใดชุมชนหนึ่งแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่น การแพร่กระจายเกิดขึ้นเพราะมีการติดต่อกันระหว่างวัฒนธรรมซึ่ง Foster กล่าวว่า ค่านิยมและวัฒนธรรมของชุมชนชนบทจะแพร่กระจายจากสังคมเมือง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นมีสาเหตุ ประกอบด้วย 1) สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและประชากร (The physical environment and population) ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม ความแห้งแล้ง เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สังคมเกิดการเสียระเบียบของสังคม (Disorganization) และความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่มีต่อกันถูกเปลี่ยนไป 2) เทคโนโลยี (Technology) เมื่อมีสิ่งใหม่ที่ทันสมัยเกิดขึ้นในสังคมไม่ว่าจะเป็นการคิดค้นได้เองหรือการรับเอามาใช้ สังคมย่อมได้รับผลกระทบและมีการเปลี่ยนแปลง แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับว่าได้รับผลประโยชน์จากเทคโนโลยีนั้นมากหรือน้อย แต่ขณะเดียวกันเมื่อมีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ อาจทำให้เกิดความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural lag) ซึ่งเป็นช่องว่างระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ ที่ปรับตัวในอัตราที่ไม่เท่ากันจนเกิดเป็นความเหลื่อมล้ำระหว่างกันและเป็นปัญหาสังคมตามมา 3) การพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Economic development) ทำให้เกิดความทันสมัย (Modernization) เพราะมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตตามแบบดั้งเดิมในยุคสังคมเกษตรกรรม (Preindustrial society) ไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรม และแบบเมืองทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) ที่เปลี่ยนระบบการผลิตจากการใช้แรงงานมนุษย์ไปสู่การใช้แรงงานจากเครื่องจักรกลใช้ระบบการทำงานแบบอุตสาหกรรม บริเวณที่มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม เกิดความเป็นเมือง (Urbanization) เพราะมีการอพยพแรงงานจากชนบทเข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรม การทำงานในกิจกรรมต่างๆ เปลี่ยนรูปแบบไปสู่ความเป็นระบบราชการ (Bureaucratization) เกิดเป็นองค์กรขนาดใหญ่ที่มีการจัดการที่เป็นทางการ ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมในอัตราที่แตกต่างกัน ประกอบด้วย

4 ประการ คือ 1) จำนวนประชากร 2) สิ่งแวดล้อม 3) เทคโนโลยี 4) วัฒนธรรม 5) การเกิดขึ้นของพฤติกรรมความร่วมมือและขบวนการสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ถือเป็นแนวคิดที่มีฐานคิดจากแนวคิดทางสังคมศาสตร์หลายแนวคิดจากอดีตจนปัจจุบัน แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงจากแนวคิดทางสังคมวิทยายังประกอบด้วย ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary theory) ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict theory) ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ (Structural-Functional theory) ทฤษฎีจิตวิทยา-สังคม (Social-Psychological theory)

โดยสรุปแล้วการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่หมายรวมถึงวัฒนธรรมนั้น มักใช้เวลาเป็นเครื่องกำหนดเปรียบเทียบโดยได้รับอิทธิพลจากปัจจัยต่างๆ เช่น นวัตกรรมและเทคโนโลยีใหม่ สภาพแวดล้อม ลักษณะประชากร และเศรษฐกิจ เป็นต้น การอธิบายเรื่องการเปลี่ยนแปลงผ่านแนวคิดทางสังคมวิทยาที่เน้นทฤษฎีกระแสหลัก เป็นความพยายามที่ทำความเข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่างๆ ภายใต้ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นการใช้แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงในการอธิบายปรากฏการณ์บางอย่าง จึงเป็นการอธิบายถึงการแสวงหาปัจจัยที่แตกต่างของสภาพแวดล้อมที่กำหนดในแต่ละช่วงเวลา

2. โลกาภิวัตน์(Golbalization)

กระแสโลกาภิวัตน์เกิดขึ้นมาแล้วยุคที่หนึ่งในระหว่างทศวรรษ 1870 ถึงปี 1914 (พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์, 2549) เป็นผลมาจากการปฏิวัติการสื่อสารและคมนาคม ประกอบด้วย การใช้รถไฟเครื่องจักรไอน้ำ และเรือกลไฟข้ามสมุทร การประดิษฐ์คิดค้นนี้ช่วยลดต้นทุนค่าขนส่ง ทำให้สินค้า เงินทุน และผู้คนสามารถเดินทางไปได้ระยะไกลในเวลาสั้นลงและค่าใช้จ่ายที่ต่ำลง และเมื่อการสร้างโครงข่ายระบบโทรเลขสากล ที่ทำให้ข่าวสารข้อมูลเศรษฐกิจและธุรกรรมการค้าสามารถไหลเวียนข้ามประเทศได้อย่างรวดเร็วทำให้เกิดกระแสอีกประการหนึ่ง กระบวนการเหล่านี้ทำให้ระบบทุนนิยมได้แผ่ขยายไปอย่างกว้างขวางครอบคลุมโลก ดังนั้นโลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และยุคนี้สิ้นสุดลงเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง

หลังจากนั้นเกิดสังคมนิยมในประเทศกำลังพัฒนาและการล่มสลายของทุนนิยมจน เกิดภาวะวิกฤตเศรษฐกิจทศวรรษ 1970 และวิกฤตหนี้ต่างประเทศของประเทศกำลังพัฒนาในทศวรรษ 1980 ทำยสุดคือการล่มสลายของระบบสังคมนิยมในสหภาพโซเวียตและยุโรปตะวันออก ในช่วงปี ค.ศ.1989-91 จึงเป็นการเปิดฉากโลกาภิวัตน์ยุคที่สอง ที่ถือเป็นความท้าทายต่อรัฐบาลประเทศต่างๆ ที่จะต้องปรับระบบเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับสภาพของโลกไม่ว่าจะเป็นการไหลเวียนสินค้าที่รวดเร็ว ข่าวดสารข้อมูลที่โยงใยทั่วโลก รวมทั้งการต้องต่อสู้กับบรรษัทข้ามชาติ นำไปสู่นโยบายปฏิรูประบบตลาด ลดการแทรกแซงของรัฐ เสริมสร้างระบบตลาดและการแข่งขัน และการปฏิรูประบบสวัสดิการประกันสังคม ดังนั้น โลกาภิวัตน์ถือเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากผลกระทบของกระแสโลก โดยอธิบายได้ ดังนี้

1. โลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ในระหว่างปี ค.ศ.1980-1998 สัดส่วนการลงทุนต่างประเทศเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา สัดส่วนร้อยละของการลงทุนต่างประเทศต่อผลิตภัณฑ์มวลรวม (GDP) ของโลกมีการเพิ่มขึ้น 2.5 เท่า โดยไม่รวมมูลค่าการซื้อขายหุ้น ส่วนในประเทศที่กำลังพัฒนาเพิ่มขึ้น 4 เท่า ในเรื่องการเคลื่อนย้ายและการแลกเปลี่ยนทางสังคมก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยว การใช้โทรศัพท์ข้ามประเทศ เป็นต้น

2. โลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง จำนวนชาติ-รัฐที่เพิ่มมากขึ้น จากจำนวนประเทศสมาชิกสหประชาชาติในปี ค.ศ.1980 เพิ่มเป็น 184 ประเทศ ในปี ค.ศ.1998 กลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมากขึ้นที่ประกาศความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่ม และเรียกร้องการมีรัฐเป็นของตนเอง เช่น ชาวปาเลสไตน์ ชาวเคิร์ด ชาวบาสก์ ชาวสก็อตและชาวเวลช์ ชาวธิเบต เป็นต้น ขณะเดียวกันองค์กรระหว่างประเทศที่เข้ามาดูแลในประเด็นของกระแสโลก และความไม่เป็นธรรมก็เพิ่มมากขึ้น เช่น องค์กรสิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม สิทธิสตรี และสันติภาพโลก เป็นต้น

3. โลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ คือ “วัฒนธรรมโลก” เนื่องจากการเชื่อมโยงติดต่อด้วยระบบการสื่อสารอินเทอร์เน็ตและโทรคมนาคมแบบไร้สาย ดาวเทียม และโทรศัพท์ นั่นคือไม่ว่าจะไปที่ไหนก็สามารถที่จะเรียนรู้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนอีกซีกโลกหนึ่งได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งเรียกได้ว่าปัจจุบันสังคมโลกกำลังจะกลายเป็น “หมู่บ้านโลก” แต่กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ก็ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงที่มีจุดมุ่งหมายไปในสายเดียวเช่นอดีตที่ เน้นการกลายเป็นตะวันตก (westernization)

แต่เป็นการสร้างวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือกระแสท้องถิ่นนิยม ที่เกิดความเป็นอัตลักษณ์ที่แตกต่าง ขึ้นมาแทนกระแสโลกาภิวัตน์ ดังนั้นในการอธิบายถึงกระแสโลกาภิวัตน์ต่อการเปลี่ยนแปลงทาง วัฒนธรรม จึงเป็นเรื่องของกระบวนการเชื่อมโยงที่หลากหลายไขว้เกี่ยวและขัดแย้งกันอย่างซับซ้อน มากกว่าด้านเศรษฐกิจและการเมือง

เนื่องจากโลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังที่กล่าวมานั้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อเนื่องถึงระบบกายภาพต่างๆ บนโลก ไม่ว่าจะเป็นระบบ นิเวศวิทยา สภาพสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเหล่านี้มีสาเหตุมาจากการ ใช้ทรัพยากรต่างๆ ทางธรรมชาติเกินความจำเป็นเพื่อตอบสนองกระบวนการของโลกาภิวัตน์ ไม่ ว่าจะเป็นความเจริญทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรมบริโภคนิยม เป็นต้น กระบวนการเหล่านี้ปรากฏ เด่นชัดในประเด็นการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ที่กั้นแม่น้ำโขงตลอดลำน้ำ ความเจริญทางเทคโนโลยี และการสื่อสารที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการสร้างเขื่อนดังกล่าวทำให้สภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร บริเวณแม่น้ำโขงเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด ผลกระทบดังกล่าวกำลังเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของ ผู้คนริมฝั่งโขง เช่น ชาวประมงไม่สามารถหาปลาได้ในบางฤดูกาล เนื่องจากระดับน้ำลดต่ำกว่า ในอดีต เป็นต้น อิทธิพลของระบบทุนนิยมก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ผนวกเข้ามากับโลกาภิวัตน์ ที่ นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกและเชิง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสภาพกายภาพของโลกก็ได้ส่งผล ต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ดังนั้นโลกาภิวัตน์จึงเป็นผลกระทบหลายด้าน การพิจารณา การเรียนรู้ และรู้เท่าทันกระบวนการ โลกาภิวัตน์ว่ามีลักษณะของความหลากหลาย เลื่อนไหล และไขว้เกี่ยวกันอย่างซับซ้อนของทุก หน่วยในสังคม ดังนั้นในการนำประเด็นโลกาภิวัตน์ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และ วัฒนธรรมมาใช้เป็นองค์ประกอบในการอธิบายเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชนภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา จึงเป็นการพิจารณาที่สอดคล้องเหมาะสม ในการศึกษาคั้งนี้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรของชุมชน และศักยภาพชุมชน

การศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และศักยภาพชุมชนในประเทศไทยและจาก ต่างประเทศ ได้มีการศึกษาในพื้นที่ต่างๆ ภายใต้ข้อจำกัดที่แตกต่างกัน ดังนี้

สหทัยา วิเศษ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำลาว-ยวน โดยองค์กรชุมชน เพื่อประมวลองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโดยองค์กรชุมชน และเพื่อหารูปแบบและวิธีการในการพัฒนาศักยภาพขององค์กรชุมชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ โครงการได้ศึกษามิติของความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติใน 3 ด้าน คือ ด้านวัฒนธรรม ด้านสังคม และด้านระบบนิเวศ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจะเน้นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก การสัมภาษณ์แบบกลุ่ม การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ และการสังเกต โดยการเข้าร่วมในกิจกรรม ประเพณีของชุมชน หลังจากนั้นได้ทดลองทำกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนเป็นฝ่ายมีบทบาทหลัก

จากการศึกษาพบว่า การวิจัยเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำลาว-ยวน โดยองค์กรนั้น ชุมชนมีความรู้หรือภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติใน 4 มิติ คือ

1. กระบวนการเกิดขององค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

2. เนื้อหาขององค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แบ่งเป็นเนื้อหาใน 2 ลักษณะ คือ เนื้อหาเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน ความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี และเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญา

3. รูปแบบขององค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มี 5 รูปแบบ คือ

3.1 การจัดการตามความเชื่อดั้งเดิม แสดงออกโดยการประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาผี/อำนาจเหนือธรรมชาติ

3.2 การจัดการตามประเพณีท้องถิ่นตามหลักพุทธศาสนา

3.3 การจัดการโดยการประยุกต์ประเพณีทางพุทธศาสนา

3.4 การจัดการตามภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

3.5 การจัดการโดยกลุ่มหรือองค์กรชุมชน

4. ความสัมพันธ์ขององค์ความรู้กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แบ่งได้เป็น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ โดยผ่านกระบวนการกลุ่มหรือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติโดยผ่านระบบวัฒนธรรมชุมชน

ดังนั้นสามารถแบ่งองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติออกเป็นรูปแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่โดยองค์กรชุมชนได้ 4 รูปแบบ ประกอบด้วย 1) รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณีท้องถิ่นและความเชื่อดั้งเดิม 2) รูปแบบการจัดการโดยการประยุกต์จารีตประเพณี 3) รูปแบบการจัดการที่เป็นการใช้ความรู้ของชุมชน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และ 4) รูปแบบการจัดการโดยกลุ่มหรือองค์กรชุมชน

ทั้งนี้องค์กรชุมชนในลุ่มน้ำลาว-ยวน ยังมีวิธีการที่หลากหลาย รวมถึงยังผสมผสานวิธีการต่างๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งวิธีการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า 1) เป็นการใช้จารีตประเพณีและความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น 2) เป็นการจัดตั้งองค์กรท้องถิ่น 3) เป็นการรวมตัวกันเคลื่อนไหวคัดค้านหรือต่อต้าน 4) เป็นการวางแผนจัดการทรัพยากร 5) เป็นการจัดสรรผลประโยชน์แก่ชุมชน 6) เป็นการควบคุมและบังคับใช้กฎระเบียบชุมชน 7) เป็นการสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชน 8) เป็นการประสานหน่วยงานของรัฐ และ 9) เป็นการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก

การศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนบ้านน่วยห้างและบ้านป่าสา ตำบลป่าซาง จังหวัดเชียงราย” ของวินัย เมธิ์น เมื่อปี 2546 เป็นการวิจัยชาวบ้านนั้นได้ตั้งคำถามถึง 1) กระบวนการ/วิธีการที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับเด็ก เยาวชน และคนในชุมชน 2) การศึกษาและจัดระบบข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเป็นอย่างไร 3) วิธีการศึกษากระบวนการ/วิธีการเรียนรู้ของเยาวชนและคนในชุมชนผ่านศูนย์ และ 4) การศึกษากระบวนการ/วิธีการในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การฟื้นฟู การใช้ประโยชน์ รวมทั้งการสร้างกลไก/คณะกรรมการที่รับผิดชอบ และการกำหนดกฎกติกาที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติ และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน นั้นมีวิธีการทำอย่างไร

จากการศึกษาพบว่า บ้านห้วยห้าง และบ้านป่าสา เป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์และความหลากหลาย ประกอบกับได้มีการสำรวจพบแหล่งฟอสซิลดึกดำบรรพ์ที่เป็นของสัตว์น้ำจำพวกปลาและสัตว์น้ำขนาดใหญ่ ดังนั้นชุมชนจึงมีแนวคิดที่จะพัฒนาศักยภาพที่มีอยู่ของพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว แต่เนื่องจากชุมชนยังขาดข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นระบบ และขาดความรู้ที่จะนำมาใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในการดำเนินงานวิจัยในช่วงที่ 1 ทีมวิจัยมีกิจกรรมเตรียมความพร้อมร่วมกับผู้นำชุมชน ครู ผู้ทรงคุณวุฒิใน 2 ชุมชน คือ บ้านห้วยห้างและบ้านป่าสา การร่วมกันสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านต่างๆ พบว่าปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ได้ส่งผลกระทบต่อความร่วมมือของชาวบ้านในการทำงานวิจัย จากฐานข้อมูลทางด้านทรัพยากรที่ได้สำรวจมา ทีมวิจัยได้จัดกิจกรรมพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในธรรมชาติ เพื่อสำรวจเส้นทางและทำแนวกันไฟ ในเส้นทางขุนน้ำห้วยห้างและน้ำตกตาดสายรุ้ง ทำให้ทีมวิจัยและชาวบ้านทั้ง 2 ชุมชน เห็นความสมบูรณ์ของพรรณไม้ในป่าของพื้นที่ตนเอง ทำให้เกิดความตระหนักที่จะอนุรักษ์ป่าไม้ต่อไป นอกจากนี้ ทีมวิจัย หมอเมือง และนักเรียน ยังได้ช่วยกันสำรวจและจัดทำรหัสติดต้นไม้ในพื้นที่ ทำให้พบพรรณไม้บริเวณโรงเรียน 97 ชนิด ในพื้นที่ป่าขุนน้ำห้วยห้าง 187 ชนิด และในพื้นที่น้ำตกตาดสายรุ้ง 204 ชนิด ซึ่งหลังได้พบพรรณไม้ใน 2 พื้นที่ เช่น กระต่อมเลือด มะเขือแจ้เครือ พญาคางคก กำแพงเจ็ดชั้น ซึ่งเป็นพรรณไม้หายากจึงได้บันทึกข้อมูลไว้ สืบเนื่องจากการสำรวจพรรณไม้ในโรงเรียน ครูและนักเรียนได้ร่วมกันทำผังต้นไม้ในโรงเรียนและแบ่งเขตให้นักเรียนและครูรับผิดชอบในการดูแลต้นไม้ อย่างไรก็ตาม ทีมวิจัยได้ขอยุติโครงการ เมื่อสิ้นสุดการดำเนินงานระยะที่ 1 เนื่องจาก ชุมชนไม่มีความชัดเจนในการวางแผนปฏิบัติงานในช่วงต่อไปได้ บทเรียนที่เป็นเงื่อนไขต่อการทำงานในพื้นที่ประกอบด้วย

- ชุมชนขาดผู้นำตามธรรมชาติ ที่ช่วยประสานความร่วมมือ ขณะที่การเมืองในท้องถิ่นทำให้เกิดการแบ่งก๊กแบ่งกลุ่ม การเปลี่ยนตัวผู้นำใหม่จึงเกิดความขัดแย้งในการทำงาน ทำให้การทำงานต้องอาศัยหน่วยงาน องค์กร ภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมเพื่อคลี่คลายสถานการณ์

- สภาพเศรษฐกิจของชาวบ้าน ส่งผลให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนน้อย เนื่องจากมีภาระต้องทำมาหากินและดูแลครอบครัว

- นโยบายจากรัฐส่งผลลบต่อความเป็นอยู่ของชุมชนสูง ขณะที่การวางแผนกำหนดอนาคตของตัวเองของชาวบ้านมีน้อย เพราะถูกครอบงำทางความคิดมานาน ดังนั้นจึงควรส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวบ้านมีความเข้มแข็งทางความคิด และการดำเนินชีวิต

สุรศักดิ์ วณิชธนกุล (2547) ศึกษาเรื่อง “ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพในหนองยาว บ้านป่าสักหลวง ตำบลจันจว้าใต้ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย” ได้สำรวจทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ และวิเคราะห์เสนอแนะแนวทางการจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพในหนองยาว บ้านป่าสักหลวง ตำบลจันจว้าใต้ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย พบว่า ชนิดของพืชและสัตว์ในบริเวณหนองยาว พบพันธุ์พืชจำนวน 214 ชนิด สกุล 68 วงศ์ ชนิดของสัตว์ที่พบ ได้แก่ นก จำนวน 74 ชนิด ปลา จำนวน 23 ชนิด สัตว์เลื้อยคลาน จำนวน 9 ชนิด สัตว์หน้าดินที่ไม่มีกระดูกสันหลัง จำนวน 28 ชนิด สัตว์สะเทินบกสะเทินน้ำ จำนวน 8 ชนิด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม จำนวน 5 ชนิด แมลง จำนวน 14 ชนิด 9 อันดับ 17 วงศ์ สำหรับจำนวน 43 ชนิด 26 สกุล 5 อันดับ บริเวณพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงความหลากหลายทางชีวภาพเนื่องจากหลายสาเหตุ ได้แก่ การบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าและการบุกรุกพื้นที่ทำการเกษตร การล่าสัตว์ การรุกรานของพืชต่างถิ่น สัตว์ต่างถิ่น ความชุ่มชื้นของน้ำ และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป สำหรับแนวทางการจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพในหนองยาว คือ การออกกฎระเบียบการใช้ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพในหนองยาว และปลูกจิตสำนึก สร้างความรู้ความเข้าใจให้ชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ควรจัดตั้งเครือข่ายเฝ้าระวังปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการร่วมกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “บทบาทของชุมชนในการจัดการป่าไม้ : กรณีศึกษาป่าดงใหญ่ ตำบลหัวดอน อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี” ของ พงษ์ชิตะ บุญออก (2548) นั้นได้ศึกษาบทบาทในการจัดการป่าไม้ และกิจกรรมและวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนที่ดูแลรักษาป่าดงใหญ่ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ผู้รู้ในชุมชนผู้เฒ่า ผู้แก่ พระสงฆ์ คณะกรรมการป่าชุมชนดงใหญ่วังอ้อ-วังถ้ำ หัวหน้าครอบครัว และเยาวชน จำนวน 184 ครีวเรือน จากหมู่บ้านวังอ้อ 140 ครีวเรือน และจากบ้านวังถ้ำ 44 ครีวเรือน แบ่งเป็น ผู้รู้ในชุมชนผู้เฒ่าผู้แก่ 8 คน พระสงฆ์ 1 รูป คณะกรรมการพิทักษ์ป่า 17 คน หัวหน้าคุ้ม 12 คน ประชาชนทั่วไป 30 คน เยาวชน 25 คน ผลการศึกษาพบว่า

1. ชาวบ้านวังอ้อทุกคนมีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน เช่น การเฝ้าระวังลาดตระเวนรักษาป่า การปลูกป่าซ่อมแซม การทำแนวกันไฟ การร่วมคิดกฎระเบียบของป่าดงใหญ่ เพื่อพิทักษ์ดูแลผืนป่าดงใหญ่ให้คงอยู่ตลอดไป

2. บทบาทหน้าที่ของสมาชิก เป็น 6 กลุ่มคือ กลุ่มที่เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษา กรรมการกลางและเลขานุการกรรมการบริหารปกครองและป้องกัน กรรมการฝ่ายสนับสนุน กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ และกรรมการฝ่ายพิทักษ์ป่าและอนุรักษ์สัตว์ป่า

3. ทุกคนได้ตระหนักถึงความเป็นเจ้าของ มีการได้ใช้ประโยชน์ตามบทบาทหน้าที่ของตัวเอง และเห็นคุณค่าของกิจกรรมที่ได้ลงมือทำร่วมกันเป็นอย่างดี และการให้ชุมชนเป็นเจ้าของป่า มีส่วนทำให้การอนุรักษ์ป่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากในด้านการจัดการฟื้นฟูสภาพป่าที่เสื่อมโทรมให้กลับมาอุดมสมบูรณ์คงสภาพดังเดิม

4. บทบาทในการจัดการป่าไม้ของชุมชนที่ดูแลรักษา จะเน้นที่ตัวบุคคลที่จะมารับผิดชอบเพื่อวางกรอบการดำเนินงาน มีขั้นตอนการร่างกรอบกติกาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ และการจัดการป่าชุมชนอย่างครบวงจร และการตั้งกฎกติกาจะเน้นถึงการใช้ประโยชน์จากป่า การอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้สิทธิการตัดสินใจร่วมกันของชุมชนอย่างเต็มที่

5. กิจกรรมและวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนที่ดูแลรักษาป่า มีกิจกรรมหลักร่วมกัน คือ มีการลาดตระเวนป้องกันการลักตัดไม้และเผ่าะวังไฟป่ามีกิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรให้ความรู้เกี่ยวกับป่า เตรียมวิทยากร การเตรียมพื้นที่บางส่วนในป่าให้เป็นแหล่งเรียนรู้ การจัดฐานเพื่อการเรียนรู้ และดูแลพัฒนาฐานตามโครงการแหล่งเรียนรู้ในป่า ตลอดจนการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

6. การจัดพื้นที่ป่าชุมชนวังอ้อ-วังถ้ำ มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและการใช้ประโยชน์ของคนในชุมชนเป็นอย่างดี โดยสามารถแบ่งพื้นที่ป่าวังอ้อ-วังถ้ำจากการศึกษาออกได้เป็น 3 ส่วน คือ 1) พื้นที่ที่มีการครอบครองมาแต่ปู่ย่าให้ผู้ครอบครองใช้ประโยชน์ในที่แห่งนั้นได้ แต่ห้ามถากถางบุกเบิกเพิ่มเติม 2) ป่าใช้สอยซึ่งอยู่รอบนอกสมาชิกสามารถใช้สอยได้ตามกฎที่ตกลงกันโดยได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้าน 3) ป่าอนุรักษ์เป็นพื้นที่ที่ห้ามใช้สอยอย่างเด็ดขาดนอกจากใช้ในกิจกรรมเพื่อส่วนรวม

7. ลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ มีลักษณะเป็นประโยชน์ทางตรงมุ่งสนองความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตอยู่ในรูปของ พืชอาหาร พืชสมุนไพร ไม้ท่อนหรือไม้ก่อสร้าง เช่น

ใช้หาอาหารป่า ใช้เป็นแหล่งรายได้เสริมให้กับครอบครัวโดยการหาของป่าเก็บเห็ด เก็บเห็ด การใช้เป็นยาสมุนไพร พืชพรรณต่างในป่าได้อำนวยประโยชน์ให้แก่ราษฎรในชุมชนอย่างมาก

ศักดิ์ชาย คุณเมือง (2546) ศึกษาเกี่ยวกับ “วิถีชุมชนพื้นที่สูง : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านลาดค่าง ตำบลลาดค่าง อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย” จากผู้รู้ในชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนาและพิธีกรรม ตัวแทนองค์กรภาครัฐและเอกชน และอื่นๆ รวม 60 คน เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนในด้านที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ในชุมชนบ้านลาดค่าง และชุมชนใกล้เคียงในตำบลเดียวกันอีก 5 หมู่บ้าน ผ่านการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้การสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนแล้วจึงนำมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ และนำเสนอผลการวิจัยด้วยรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

ศักดิ์ชาย พบว่าชุมชนบ้านลาดค่างเริ่มตั้งเป็นชุมชนอย่างถาวรประมาณปี พ.ศ. 2384 ภายภาพของที่ตั้งของชุมชน ถูกล้อมรอบด้วยภูเขาที่สูงชันทุกด้านที่เป็นป่าต้นน้ำทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ อันก่อให้เกิดระบบนิเวศที่หลากหลายไปด้วยพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ ชาวบ้านได้อาศัยเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพรในการรักษาโรค รวมทั้งประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ พื้นที่ส่วนใหญ่จะใช้ประโยชน์ในการเกษตร และมีการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติด้วยความรอบครอบ และไม่ใช้ประโยชน์จนเกินขนาด ด้วยความเชื่อว่าจะเป็นการทำทลายอำนาจเหนือธรรมชาติ อำนาจเหนือธรรมชาติดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันในนาม ผีหรือวิญญาณ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผู้ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติทุกอย่าง และสามารถให้คุณให้โทษกับมนุษย์ได้ ความเชื่อดังกล่าวได้สะท้อนผ่านพิธีกรรมอันเก่าแก่ที่สูญหายไปจากวิถีชีวิตของชุมชนโดยทั่วไปแล้ว แต่ยังพบเห็นได้ในชุมชนแห่งนี้ เช่นการทำบุญเขื่อน เหมืองฝาย การเลี้ยงผีไร่ผืนนา พิธีแขกข้าวไร่ การบวชป่าและการบูชาต้นไม้ เป็นต้น

ในด้านกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเกษตรกรรมนั้น ผู้นำชุมชนและกลุ่มผู้อาวุโสในชุมชนคือผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการแก้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้าน ตลอดจนการสร้างความตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติอันเป็นที่มาของความพยายามอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะดิน น้ำ และป่าไม้ให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น การไถพรวนตามแนวระดับ การทำนาขั้นบันได การปลูกหญ้าลูซี่ป้องกันหน้าดินพังทลาย และวัสดุคลุมดินจากธรรมชาติ การบำรุงดิน

โดยใช้ปุ๋ยคอกและการทำปุ๋ยพืชสด ในด้านการใช้น้ำมีการสร้างทำนบด้วยไม้ไผ่ การสร้างรางน้ำด้วยไม้ และระบบเหมืองฝาย ส่วนการฟื้นฟูสภาพน้ำจะใช้ต้นกล้วยแช่ในน้ำเพื่อปรับสภาพน้ำกระด้างให้เป็นน้ำดี การใช้พืชน้ำเช่นจอก แหน และผักตบเป็นตัวยึดจับสารพิษในน้ำเป็นต้น เช่นเดียวกับการเพาะปลูกแบบวนเกษตร ที่ปรับเปลี่ยนจากการปลูกพืชไร่มาเป็นไม้ผลยืนต้นมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการช่วยเหลือตนเองในด้านการประกอบอาชีพ จนกลายเป็นองค์กรชุมชนที่มีพลังในการต่อรองทางสังคม กลุ่มองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นนี้ยังเป็นแกนนำในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมกับเทคนิคสมัยใหม่ในการเพาะปลูกบนที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อพัฒนาผลผลิตทางการเกษตรให้มีคุณภาพตรงตามความต้องการของตลาด เช่น การให้น้ำระบบหยด การให้น้ำระบบแรงดันธรรมชาติ การใช้จุลินทรีย์ อี เอ็ม (E M) ในการกำจัดศัตรูพืช ช่วยให้ชาวบ้านมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น ช่วยลดปัญหาการบุกรุกป่าไม้ได้อย่างน่าพอใจผลการวิจัยทั้งหมดชี้ให้เห็นว่าชุมชนบ้านลาดค่างมีวิถีชุมชนที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมพื้นที่สูงแบบภาคเหนือ เช่น การทำระบบเหมืองฝายอันเป็นภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรดินและน้ำบนพื้นที่สูงกับรูปแบบความเชื่อในการนับถือผีอย่างเคร่งครัดของชุมชนอีสาน ภายใต้อำนาจสำนึกร่วมกันที่ว่าคนกับธรรมชาติอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ก่อให้เกิดการทำลาย ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการจัดการและแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ ในพื้นที่อื่นๆ ของประเทศต่อไปได้

“การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรกรรมชุมชนริมฝั่งลำน้ำแม่ฝางตอนกลาง กลุ่มน้ำกก : อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่” ของโสภณ ตีวุฒานนท์ (2544) ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่ผู้วิจัย ผู้นำชุมชน และชาวบ้านมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานประกอบการสัมภาษณ์ และสังเกตการจัดสัมมนากลุ่ม แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แยกแยะ ตีความ สร้างข้อสรุป แล้วใช้วิธีการนำเสนอให้สัมพันธ์เชื่อมโยงกันจากการเข้าศึกษาชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรกรรมชุมชนริมฝั่งลำน้ำแม่ฝางตอนกลาง มีวิธีการจัดการโดยการรวมกลุ่มกันจัดตั้งเป็นองค์กรเพื่อดำเนินการด้านชลประทาน แบ่งกลุ่มคนออกเป็น 2 กลุ่มคือคณะกรรมการดำเนินการจำนวน 15 คนและสมาชิกผู้ใช้น้ำปัจจุบันรวมทั้งสิ้นประมาณ 509 ครอบครัว มีกำนันตำบลแม่คะเป็นที่ปรึกษา คณะกรรมการประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ล่ามน้ำ และกรรมการ มีการแบ่งเขตชลประทานออกเป็น 3 เขต ได้แก่ สายต้นน้ำ สายกลางน้ำและสายปลายน้ำ (รวมสายสาขาทั้งหมด 8 สาย) โดยแต่ละสายจะมีหัวหน้าแ่งเหมือง 1 คนเป็นผู้ควบคุมดูแลรับผิดชอบ บางสายจะผู้ช่วยจำนวนหนึ่งซึ่งแต่ละสายไม่เท่ากันและอยู่ในการควบคุมกำกับดูแลของหัวหน้าแ่งเหมืองในแต่ละเขต มี

อำนาจในการจัดการภายใต้การควบคุมของประธานและรองประธาน คณะกรรมการฯ ได้มาจากการเลือกตั้งโดยสมาชิกผู้ใช้น้ำและมีวาระการทำงานครั้งละ 4 ปี คณะกรรมการฯ และที่ปรึกษาจะได้รับค่าตอบแทนเป็นน้ำยกและน้ำเหลือ

การตัดสินใจปัญหาข้อขัดแย้งขั้นต้นจะเป็นหน้าที่ของหัวหน้าแก้มืออง หากไม่สามารถแก้ไขได้ประธานหรือรองประธานจะดำเนินการแก้ปัญหาต่อไป การตกลงใจกระทำใดๆ จะใช้การประชุมหรือและใช้เสียงส่วนใหญ่เป็นแนวทาง ด้านงบประมาณ รายได้จะมาจากค่าน้ำที่เรียกเก็บจากสมาชิกไร่ละ 30 บาทต่อปี โดยเงินส่วนหนึ่งจะจ่ายเป็นค่าตอบแทนให้แก่คณะกรรมการ ที่ปรึกษาและคนเฝ้าฝายส่วนที่เหลือจะเก็บไว้ซ่อมแซมเหมืองฝายและทำพิธีไหว้ฝาย ในแต่ละปีจะกำหนดให้มีการประชุมใหญ่ประจำปี ละ หนึ่งครั้ง ปกติจะประชุมภายในเดือนเมษายนของทุกปี เนื่องจากเป็นช่วงเริ่มฤดูเพาะปลูก วาระการประชุมจะประกอบด้วย การชี้แจงสถานะด้านการเงิน ปัญหาข้อขัดข้องในปีที่ผ่านมา แผนงานที่จะดำเนินการทั้งปัจจุบันและอนาคต และหาข้อยุติในเรื่องต่างๆ ในระดับหัวหน้าแก้มือองแล้วแต่จะกำหนดกันเองส่วนใหญ่จะประชุมเมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับการควบคุมการใช้น้ำของสมาชิก มีการกำหนดกฎข้อบังคับไว้โดยสมาชิกมีส่วนร่วมในการกำหนดข้อบังคับดังกล่าว นอกจากนี้สมาชิกยังมีหน้าที่เข้าร่วมประชุมเมื่อได้รับแจ้งจากลำนํ้าและส่งแรงงานร่วมลอกเหมืองอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

ส่วนความขัดแย้งนั้นเกิดขึ้นจากหลายปัจจัย ผลจากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่สำคัญคือปัจจัยด้านเศรษฐกิจได้แก่รายได้รายจ่ายและหนี้สินของสมาชิกผู้ใช้น้ำ ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ ความเสียสละและความสามัคคีของสมาชิกผู้ใช้น้ำ ปัจจัยด้านทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้แก่ปริมาณน้ำที่นับวันจะมีแต่น้อยลง ปัจจัยด้านการจัดการและองค์การซึ่งจะเกี่ยวข้องกับแผนหรือตารางส่งน้ำ ระเบียบข้อบังคับ ระบบการดูแล ระบบค่าตอบแทน คุณสมบัติของคณะกรรมการและสุดท้ายคือสมาชิกผู้ใช้น้ำ เกี่ยวกับวิธีการและขั้นตอนในการจัดการความขัดแย้งของคณะกรรมการชลประทานฝายวังมะหลอดนั้น จากการศึกษาพบว่าคณะกรรมการฯ ใช้วิธีประนีประนอมเป็นหลักในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง และผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง คือหัวหน้าแก้มืออง ซึ่งจากการศึกษาพบว่านอกจากจะเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติ 5 ประการ อันได้แก่ มีความซื่อสัตย์ รับผิดชอบ มีความรู้งานชลประทาน ใฝ่ใจได้ และมีประสบการณ์แล้ว ยังเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชนทั้ง 4 ตำบลอีกด้วย สำหรับขั้นตอนในการแก้ปัญหาความขัดแย้งได้ประยุกต์ใช้ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นขั้นตอนในการจัดการแก้ปัญหาความขัดแย้งคือ อริยสัจ 4

อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์ (2544) ศึกษา “โครงการวิจัยกฎหมายเพื่อการบริหารจัดการในท้องถิ่น” โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาปัญหาข้อกฎหมายของชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อแสวงหากฎหมายที่ช่วยกระตุ้นและส่งเสริมการพัฒนาและกฎหมายที่มีลักษณะควบคุมอันเป็นอุปสรรคต่อความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อนำไปสู่การศึกษาที่เป็นการพัฒนาเสริมสร้างองค์ความรู้กฎหมายเกี่ยวกับชุมชนซึ่งจะนำไปใช้ในการบริหารจัดการในท้องถิ่นต่อไป วิธีวิจัยดำเนินการโดยการศึกษาจากเอกสารโครงการวิจัยของฝ่ายชุมชน การวิจัยภาคสนามและการจัดเวทีในประเด็นที่เกี่ยวกับกฎหมายการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม กฎหมายเพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชน และกฎหมายเพื่อการบริหารจัดการองค์กรในท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 เป็นกฎหมายหลักที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เพราะบัญญัติให้กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นให้สิทธิแก่ประชาชนทั่วไป ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน

กฎหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร ส่วนใหญ่เป็นอุปสรรคที่ทำให้ประชาชนและชุมชนไม่สามารถมีสิทธิ มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอันเป็นฐานชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน โดยเฉพาะประชาชนในชนบท ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการครอบครอง ใช้ประโยชน์และความไม่เท่าเทียมกัน เพราะเป็นกฎหมายดั้งเดิมที่ใช้มาเป็นเวลานาน และยังไม่ได้มีการแก้ไขปรับปรุงให้สอดคล้องกับบทบัญญัติในกฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งควรจะต้องหาทางแก้ไขปรับปรุงโดยเร็ว ส่วนกฎหมายที่เสริมสร้างการรวมตัวเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนส่วนใหญ่ที่มีในปัจจุบันไม่สอดคล้องกับวิถีของชุมชนในชนบทที่ถือว่าเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ เพราะมีขั้นตอนและข้อกำหนดที่เหมาะสมกับคนในสังคมเมืองมากกว่า กลุ่มคนที่รวมตัวกันในชนบทตามแบบประเพณีวัฒนธรรมขอท้องถิ่นไม่มีกฎหมายรองรับ จึงต้องหารูปแบบของกฎหมายที่เหมาะสมรองรับการดำเนินกิจกรรมของท้องถิ่นให้เป็นไปโดยถูกต้อง สามารถเชื่อมต่อกับองค์กรทางการของรัฐในระดับต่างๆ ได้

นอกจากนี้ กฎหมายการบริหารจัดการท้องถิ่นที่กระจายอำนาจการบริหารราชการให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ยังมีความไม่ชัดเจนในหลายเรื่อง ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับต่างๆ การบริหารส่วนภูมิภาคที่ยังมีผลกับการจัดการภายในท้องถิ่น และการตรวจสอบองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ประชาชนในท้องถิ่นยังไม่มีส่วนร่วม จึงอาจต้องสร้างกระบวนการตรวจสอบที่เหมาะสมและการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา เสนอว่าในระยะต่อไปควรสนับสนุนการศึกษากฎหมายระบบการจัดการทรัพยากร ที่ให้ประชาชน และท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เช่น ป่าไม้ ที่ดิน น้ำ ทรัพยากร ประมง และขยะ ของเสีย เป็นต้น และการเสริมกระบวนการเรียนรู้ กฎหมาย ระเบียบ ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้แก่ ชุมชน องค์กร กลุ่มเกษตรกร และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การศึกษาเรื่อง “การจัดการทางการตลาดด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม ของบ้านทุ่งสูง จังหวัดกระบี่” ของ กอบแก้ว ชัยเดชสุริยะ (2546) ได้ศึกษาการจัดการทางการตลาดและการกำหนดกลยุทธ์ทางการตลาด โดยชุมชนมีส่วนร่วมก่อให้เกิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นให้เป็นไปอย่างยั่งยืน อีกทั้งยังช่วยให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในแหล่งท่องเที่ยวใหม่สามารถพัฒนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ การศึกษานี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนบ้านทุ่งสูง พร้อมทั้งศึกษาพฤติกรรมความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชน และ ความต้องการของกลุ่มชาวบ้านในการให้บริการด้านการท่องเที่ยว เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนทางการจัดการส่วนประสมทางการตลาด โดยชุมชนทุ่งสูงมีส่วนร่วม

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้มีด้วยกัน 2 กลุ่ม คือ 1) นักท่องเที่ยวทุกคนที่เดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนบ้านทุ่งสูง ช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2545 และ 2) ผู้นำกลุ่มทุกกลุ่มในชุมชนบ้านทุ่งสูง โดยทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีสถิติเชิงพรรณนาและทดสอบความสัมพันธ์โดยใช้วิธี Chi-Square (chi square) รวมทั้งการจัดการส่วนประสมทางการตลาด เพื่อเสนอแนะด้านกลยุทธ์การตลาดของการท่องเที่ยวในชุมชนบ้านทุ่งสูง จากการศึกษพบว่า ป่าชุมชนบ้านทุ่งสูงมีสิ่งที่น่าสนใจมากมาย ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ โดยสามารถจัดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ทั้งหมด 7 กิจกรรม อันได้แก่ การพักค้างกับชาวบ้าน การนวดสมุนไพร การนำเที่ยวในชุมชน/พื้นที่การเกษตร การขี่จักรยานชมธรรมชาติ/ชุมชน การชมเส้นทางสมุนไพร การเดินป่าแบบผจญภัย และการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น ประกอบกับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติมีความพึงพอใจกับการท่องเที่ยวในชุมชนอย่างมาก ยกเว้นด้านการประชาสัมพันธ์และสิ่งอำนวยความสะดวก ที่เห็นว่าควรมีการเพิ่มการประชาสัมพันธ์และจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้มากขึ้น อีกทั้งยังมีความพึงพอใจต่อการเข้าร่วมกิจกรรมเดินป่าแบบผจญภัยและชมเส้นทางสมุนไพรมากที่สุด

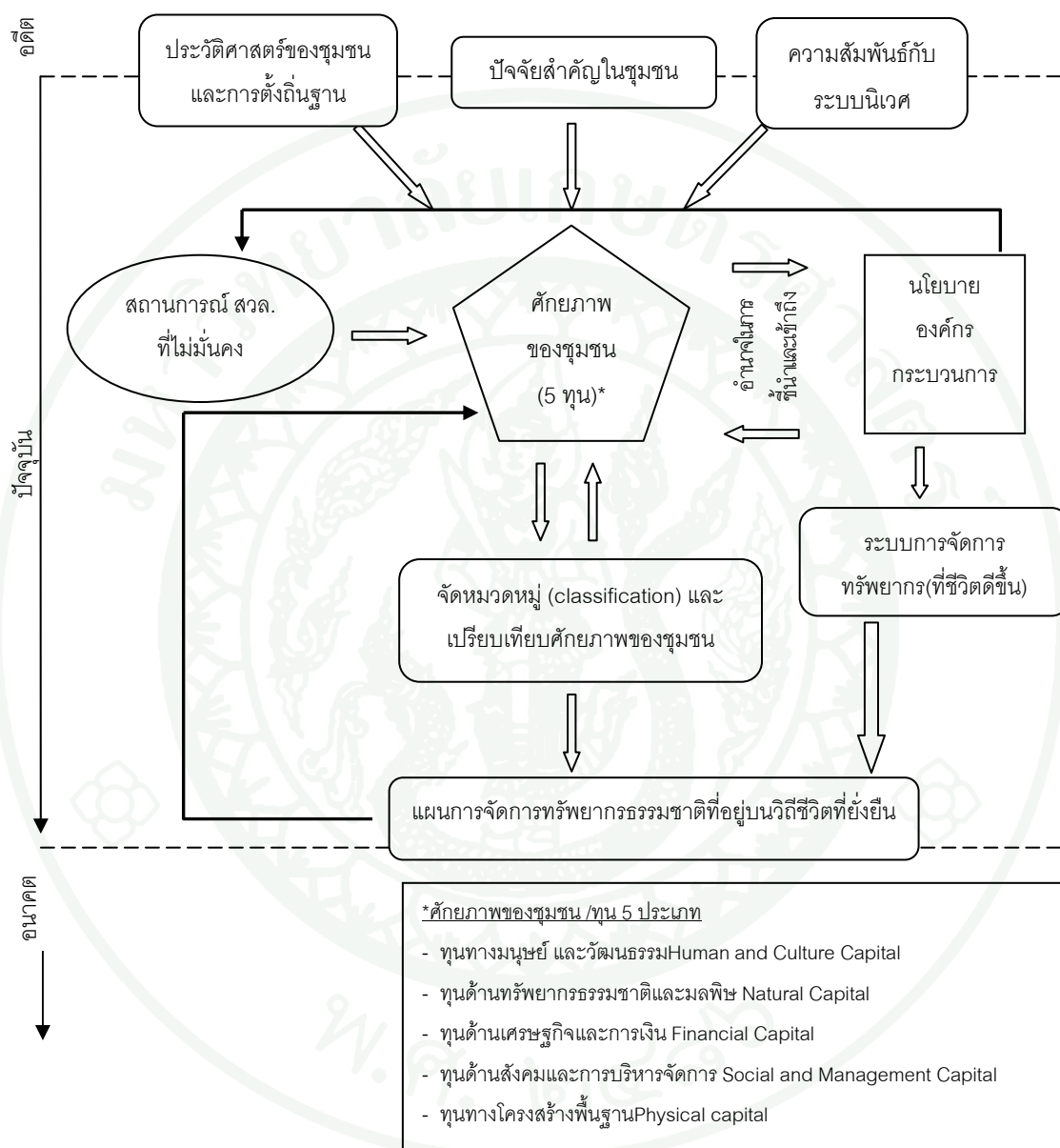
ทั้งนี้กลุ่มผู้นำชุมชนมีความคิดเห็นว่า ต้องการส่งเสริมกิจกรรมชมเส้นทางสมุนไพรมากที่สุดเพราะเห็นว่าชุมชนมีความพร้อม แต่อย่างไรก็ตามชุมชนยังต้องการการสนับสนุนในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและการส่งเสริมการประชาสัมพันธ์ชุมชนให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น ในส่วนผลของการศึกษาด้านกลยุทธ์ทางการตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบ้านทุ่งสูงโดยใช้ส่วนประสมทางการตลาดทั้ง 7P's นั้น พบว่าควรมีการจัดทำรูปแบบการท่องเที่ยวแบบเป็นแพ็คเกจ ตามความสนใจของนักท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มความน่าสนใจในการเสนอขายสินค้าและสามารถรองรับการท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปี รวมถึงการจัดการประชาสัมพันธ์เชิงรุกเพื่อให้ชุมชนบ้านทุ่งสูง เป็นที่รู้จักในกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการ โดยเสนอแนะว่าชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนด้านการประชาสัมพันธ์เพื่อเป็นที่รู้จัก สำหรับชุมชนบ้านทุ่งสูงควรมีการนำกลยุทธ์การจัดการส่วนประสมทางการตลาดทั้ง 7P's ไปประยุกต์ใช้ในชุมชน เพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นให้เป็นอย่างดียั่งยืนในอนาคต

การศึกษาประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในประเทศไทย และต่างประเทศที่ผ่านมามักเป็นการศึกษาที่พบว่าชุมชนสามารถจัดการ หรือสร้างกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนขึ้นด้วยความรู้ในท้องถิ่น ในรูปของวัฒนธรรม ประเพณี การมีส่วนร่วมของประชาชน ที่นำไปสู่ยุทธศาสตร์ หรือข้อตกลงร่วมกันในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ที่มีการสนับสนุนจากภายนอกและไม่มีการสนับสนุนจากภายนอก ในด้านกฎหมายนั้นพบว่าแม้จะมีข้อกฎหมายที่เอื้อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน หลายมาตรา แต่ก็ยังขาดความชัดเจนในรูปแบบการปฏิบัติอยู่หลายประการ ดังนั้น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้วิถีชีวิตที่ยั่งยืนของชุมชน จึงเป็นกระบวนการที่สามารถเกิดขึ้นได้ภายใต้ปัจจัยบางประการจากภายใน และภายนอกชุมชน ที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและมีความสามารถในการปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

กรอบแนวคิดการวิจัย

ในการสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษาได้นำแนวคิดเรื่องวิถีชีวิตที่ยั่งยืน เป็นแนวคิดหลัก โดยยึดแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม และโลกาภิวัตน์ เป็นแนวคิดรองซึ่งทำหน้าที่เป็นปัจจัยภายนอก เพื่อให้สามารถเข้าใจสภาพปัจจัยภายในและภายนอกของพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 พื้นที่ ภาพที่ 7 จะแสดงกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาทั้งหมด ที่แสดงให้เห็นถึงการ

แบ่งช่วงเวลาในการศึกษาถึงอดีต ปัจจุบัน และการคาดการณ์ในอนาคต โดยข้อมูลในแต่ละส่วน จะเก็บข้อมูลตามช่วงเวลา ดังภาพ

ภาพที่ 7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. ประวัติศาสตร์ของชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน จะแสดงให้เห็นถึงสภาพภูมิประเทศและบริบทพื้นที่ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมในปัจจุบัน เช่นการเปลี่ยนแปลงการเพาะปลูกจากพืชชนิดหนึ่งไปสู่อีกชนิดหนึ่งทำให้รายได้ของครัวเรือนสูงขึ้น หรือมีหนี้มากขึ้น เป็นต้น

2. ความสัมพันธ์กับระบบนิเวศและปัจจัยสำคัญ เป็นข้อมูลที่จะแสดงให้เห็นว่า พื้นที่ศึกษามีสภาพแวดล้อม หรือทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร และมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรเหล่านั้นอย่างไร รวมถึงการทราบถึงปัจจัยภายในชุมชนที่สำคัญ เช่น จำนวนครัวเรือนและประชากรในชุมชน ลักษณะทางชาติพันธุ์ และความเชื่อ ระบบวัฒนธรรมประเพณี ลักษณะการปกครอง เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ถือเป็นข้อมูลพื้นฐานในการเข้าใจสภาพของชุมชน

3. สถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่ไม่มั่นคง เป็นสถานการณ์เชิงลบที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนหรือพื้นที่ศึกษาที่สามารถเกิดขึ้นได้ และชุมชน หรือพื้นที่ศึกษาไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ภัยทางธรรมชาติ การเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ราคาพืชผลตกต่ำ เป็นต้น

4. ศักยภาพของชุมชน หรือ ทุน 5 ด้าน ประกอบด้วย

4.1 ทุนทางมนุษย์ และทุนทางวัฒนธรรมหรือ Human Capital และ Culture Capital ประกอบด้วย คนในพื้นที่ และคนนอกพื้นที่ ผู้นำแบบต่างๆ (คุณสมบัติ คุณธรรม ยุติธรรม จริยธรรม) สุขภาพ การได้รับสารอาหารครบถ้วน ความรู้และทักษะ ความสามารถในการทำงานได้ และความสามารถในการตัดสินใจและประยุกต์ใช้งาน ทุนทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย การอนุรักษ์สืบทอดวัฒนธรรมต่างๆ ในชุมชน รวมถึงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรในชุมชน

4.2 ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติและมลพิษ หรือ Natural Capital ประกอบด้วย ทรัพยากรดินและสิ่งทีผลิตจากดิน ป่าไม้และผลผลิตจากป่าและต้นไม้ อาหารและผลผลิตจากป่า แหล่งน้ำในประเด็นปริมาณและคุณภาพ อากาศ สัตว์ป่า แหล่งอาหารตามธรรมชาติ ระบบนิเวศน์ และความหลากหลายทางชีวภาพ บริการอื่นๆ จากสิ่งแวดล้อม มลภาวะทางเสียง ทางอากาศ ทางดิน ทางน้ำ ทางสายตา

4.3 ทุนด้านเศรษฐกิจและการเงิน หรือ Financial Capital ประกอบด้วย ระบบเศรษฐกิจชุมชน ภาวะความเป็นหนี้ และการออม ระบบการใช้จ่ายของครัวเรือน ระบบรายได้ในครัวเรือน รายรับพิเศษต่างๆ เครื่องใช้ในครัวเรือนที่จำเป็น อุปกรณ์อำนวยความสะดวกในครัวเรือน

4.4 ทุนด้านสังคมและทุนทางการบริหารจัดการ หรือ Social Capital และ Management Capital ในส่วนทุนทางสังคมนั้น Francis Fukuyama (1992) นักเศรษฐศาสตร์การเมือง ผู้เขียน The End of History and the Last Man เขาให้คำจำกัดความทุนทางสังคมว่าเป็นแบบแผน หรือมาตรฐานของพฤติกรรมที่สมาชิกในสังคมยึดปฏิบัติเพื่ออยู่ร่วมกัน ฉะนั้นทุนทางสังคม กว้างกว่าตัวบทกฎหมายที่สังคมเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ดังนั้นทุนทางสังคมประกอบด้วย คน ระบบความสัมพันธ์ ระบบเครือข่ายทางสังคม ระบบเครือข่าย ระบบจารีตประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ในชุมชน สถาบัน คุณธรรมและจริยธรรม และทุนทางการบริหารจัดการ เป็นทุนที่เข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อให้ทราบถึงความสามารถของชุมชนในการรวมกลุ่มพัฒนา การสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน และการบริหารจัดการองค์กรและกลุ่มต่างๆ ที่สร้างขึ้นภายในชุมชนให้เอื้อต่อการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาชุมชน

4.5 ทุนทางโครงสร้างพื้นฐาน หรือ Physical capital ประกอบด้วย ระบบสาธารณูปโภค เช่น ถนน ระบบประปา ระบบไฟฟ้า ระบบสุขาและการสาธารณสุข ระบบการศึกษาและโรงเรียน และเครื่องมือและเทคโนโลยี เช่น เทคโนโลยีจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิทยุพีซีดั้งเดิม เครื่องมือในการเกษตรและเพื่อการดำรงชีพต่างๆ

5. นโยบายองค์กร หรือกระบวนการ เป็นปัจจัยภายนอก ที่เข้ามาควบคุมสถานการณ์ภายในชุมชนที่ศึกษาหรือในพื้นที่ศึกษา ในที่นี้ให้ความหมายถึงนโยบายของรัฐในระดับท้องถิ่น และระดับประเทศ รวมไปถึงนโยบายที่รัฐรับเป็นข้อผูกพันจากต่างประเทศ เช่น สนธิสัญญา ปฏิญญา เป็นต้น

6. การจำแนกแจกแจง เป็นขั้นตอนการจำแนกแยกแยะศักยภาพของชุมชนรวมไปถึงปัจจัยภายในต่างๆ ในพื้นที่ทั้ง 3 แห่ง โดยแบ่งตามความเหมือนและความต่างของข้อมูล เพื่อนำไปสู่รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนต่อไป

7. ระบบการจัดการทรัพยากร เป็นข้อมูลที่เกิดจากการวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก ให้ทราบถึงปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ ซึ่งจะกลายเป็นส่วนประกอบในการวิเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน

8. รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดจะได้มาซึ่งปัจจัยภายในและภายนอกพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 แห่ง ที่มีความเหมือนและความต่าง ทั้งนี้ความเหมือนของชุดข้อมูลจะเป็นตัวกำหนดปัจจัยที่จำเป็นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน ที่เป็นตัวบ่งชี้พื้นฐาน ที่ควรส่งเสริมให้มีเมื่อมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อื่นๆ ในขณะที่ความต่างของชุดข้อมูล จะเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่

สมมุติฐานในการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้มีสมมุติฐานที่ว่า ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน การตั้งถิ่นฐานและความสัมพันธ์กับระบบนิเวศข้างเคียง เป็นปัจจัยภายใน ที่มีผลต่อวิธีการจัดการทรัพยากรของชุมชนที่แตกต่างกัน ภายใต้ศักยภาพที่แตกต่างกันของชุมชน และปัจจัยภายนอกชุมชนที่ประกอบด้วย สถานการณ์ที่ไม่มั่นคง และนโยบายต่างๆ ทั้งนี้ปัจจัยภายนอกเหล่านั้น จะเข้ามามีอิทธิพลต่อรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่คล้ายคลึงกัน

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกจะนำไปสู่รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในแต่ละแห่งที่มีความคล้ายคลึง หรือความเหมือน และความแตกต่างที่เป็นพลวัตบนความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ทั้งนี้ความคล้ายคลึงดังกล่าวจะเป็นตัวบ่งชี้พื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในขณะที่ความต่างจะเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละพื้นที่

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม (Social Phenomenon) โดยการทำการวิจัยในพื้นที่จริงในชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน 3 พื้นที่ที่มีบริบทที่แตกต่างกัน ประกอบด้วย กรณีศึกษาที่ 1 ชุมชนที่เข้ามาจัดการทรัพยากรในชุมชนก่อนรัฐ และเป็นพื้นที่ชานเมือง กรณีศึกษาที่ 2 ชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่มีพี่เลี้ยงและร่วมกับรัฐในการเริ่มต้นและเป็นพื้นที่ชนบท และกรณีที่ 3 ชุมชนที่มีปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนกับรัฐที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อนุรักษ์ หรือเขตอุทยานแห่งชาติ และเป็นคนกลุ่มน้อย (กะเหรี่ยง) การศึกษาการจัดการทรัพยากรในชุมชนในครั้งนี้มีฐานความเชื่อที่ว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันสามารถเข้าใจได้ด้วยกระบวนการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ โดยเลือกพื้นที่ศึกษาให้เหมาะสมสอดคล้อง กับประเด็นปัญหาที่ต้องการศึกษา และวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Perspective) และเชิงปริมาณ (Quantitative Perspective)

ในส่วนของการสำรวจศักยภาพเบื้องต้นของชุมชนนั้น ใช้กระบวนการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อให้เห็นภาพรวมของชุมชน แต่เน้นที่การศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อให้สามารถเข้าใจถึงพลวัตรของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ศักยภาพที่มีอยู่ของชุมชนในด้านต่างๆ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมและแนวทางในการกำหนดกลยุทธ์ในการจัดการที่เหมาะสมต่อไป

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาเลือกศึกษาชุมชนเป็นกรณีศึกษา 3 ชุมชน แบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ในชุมชนทั้ง 3 ชุมชน ใช้การเลือกประชากรจากเชิงคุณภาพ โดยเลือกแบบเฉพาะเจาะจงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stake holders) และเลือกประชากรเชิงปริมาณด้วยวิธีการสุ่มเลือกจำนวนประชากรร้อยละ 20 ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน เพื่อช่วยในการอธิบายภาพรวมให้สามารถเติมเต็มในส่วนข้อมูลคุณภาพ โดยในแต่ละชุมชนดำเนินการดังนี้

1. เลือกครัวเรือนตัวแทนในการสำรวจศักยภาพชุมชน ด้วยวิธีการสุ่มอย่างเป็นระบบ (Systematic Random Sampling) จำนวนประชากรร้อยละ 20 ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน และเก็บแบบสัมภาษณ์

2. เลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ในการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) การประชุมกลุ่มย่อย และเวทีประชุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประกอบด้วย

2.1 การสัมภาษณ์เจาะลึก ผู้นำโดยธรรมชาติ (ถ้ามี) ผู้นำทางการ (อบต.) ผู้นำทางการ (ราชการ) ผู้รู้ในชุมชน สมาชิกขององค์กรในชุมชน

2.2 การสนทนากลุ่มและการประชุมกลุ่มย่อย ผู้เกี่ยวข้องที่เลือกจากชุมชน ชุมชนละ 5-8 คน และเจ้าหน้าที่ในชุมชน ชุมชนละ 2-3 คน

2.3 เวทีประชุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ประกอบด้วย ผู้เกี่ยวข้องที่เลือกจากชุมชน ชุมชนละ 10-20 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

อุปกรณ์ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ มีดังนี้

1. แผนที่ภูมิประเทศมาตราส่วน 1:50,000 ของกรมแผนที่ทหาร และแผนที่ ภูมิประเทศ มาตราส่วน 1:4,000

2. เครื่องอ่านพิกัดดาวเทียม (GPS) แบบมือถือ สำหรับเก็บตำแหน่งพื้นที่ต่างๆ

3. เครื่องคอมพิวเตอร์ประสิทธิภาพสูงแบบมือถือ (Notebook)

4. ซอฟต์แวร์สำเร็จรูป ประกอบด้วย โปรแกรม Arc view GIS 9.1 โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS ฯลฯ

5. แบบสอบถามแบบสัมภาษณ์

6. แนวคำถามในการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

7. แนวการสนทนากลุ่ม

การทดสอบความน่าเชื่อถือของแบบสัมภาษณ์ นั้น ในการทดสอบความน่าเชื่อถือของแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้ได้ดำเนินการทดสอบใช้ (Pre-test) จำนวน 20 ชุด ในกลุ่มชุมชนชนานเมืองที่อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี

ขั้นตอนการศึกษา

1. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่รวบรวมได้จากเอกสารรายงานการศึกษา งานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ใน 2 ประเด็น คือ

- ขั้นตอนการศึกษาประกอบด้วยการศึกษาเอกสาร ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี เพื่อสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษา

- ค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา ด้วยการศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลทุติยภูมิในประเด็นต่างๆ เช่น ประวัติศาสตร์ สภาพภูมิศาสตร์และกายภาพ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม นโยบาย และแผนพัฒนาต่างๆ รวมถึงระบบการเมืองการปกครอง

2.2 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้จากการใช้วิธีการต่างๆ ประกอบด้วย การสัมภาษณ์ (Interview) การใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview Questionnaire) การสังเกต (Observation) การเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชน (Participation) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล โดยแบบสัมภาษณ์ (Interview Questionnaire) ประกอบด้วย การลงสนามเบื้องต้นในระยะที่ 1 และการลงสนามระยะที่ 2 เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลเชิงลึก

ระยะที่ 1

- การลงพื้นที่สนามเบื้องต้น (Survey) ในพื้นที่ ขั้นตอนนี้ประกอบด้วย 1) การสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องจากคนในชุมชน และเจ้าหน้าที่ในองค์กรต่างๆ แบบไม่เป็นทางการ เช่น กำนัน อบจ. เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติ เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำชุมชน และ 2) การสำรวจสภาพพื้นที่เบื้องต้นด้วยการสังเกตการณ์และแบบสำรวจ (check list) เช่น ลักษณะภูมิประเทศ การคมนาคม จำนวนสาธารณูปโภคในชุมชน ลักษณะวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสภาพปัญหาที่เกิดในชุมชน และนำไปสร้างแบบสอบถาม

- สัมภาษณ์ศึกษาภาพชุมชนทั้งชุมชนด้วยแบบสอบถาม และจัดหมวดหมู่ทุนออกเป็น 5 ประเภท

- จัดหมวดหมู่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ได้จากการสำรวจเบื้องต้นและแบบสอบถามที่ศึกษาออกเป็นกลุ่ม ที่มีความสำคัญในแต่ละด้านเพื่อเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เจาะลึกจากการสำรวจ

ระยะที่ 2

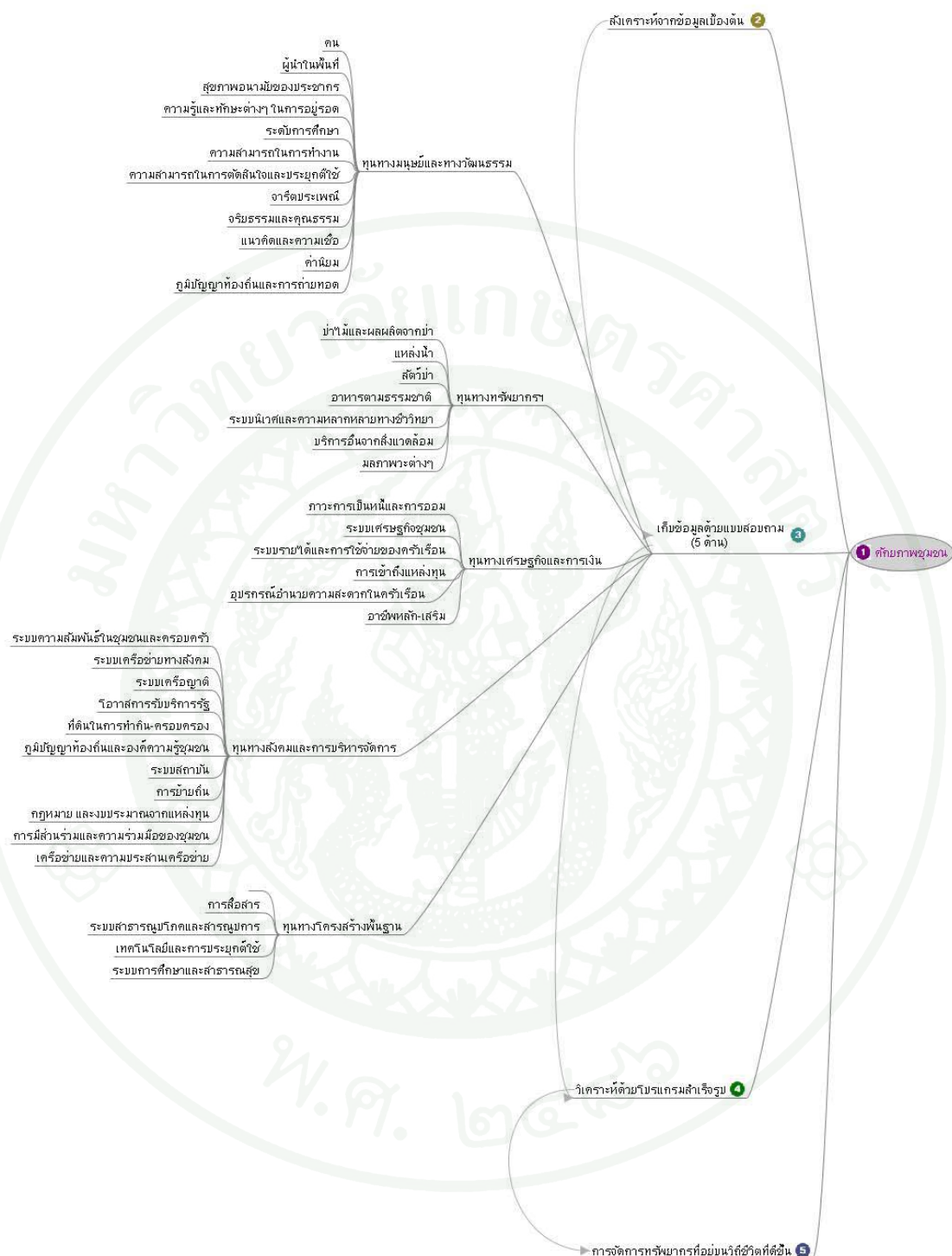
- ลงพื้นที่ด้วยกระบวนการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมทางมานุษยวิทยาที่เรียกว่า การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) ร่วมด้วยเทคนิควิธีต่างๆ ประกอบด้วย การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) และ การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อให้เห็นถึงการจัดการทรัพยากรจากอดีตและในปัจจุบัน รวมไปถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการการจัดการที่มีอยู่ในปัจจุบัน ดังนี้

ในระยะนี้ ใช้กระบวนการประชุมกลุ่มเพื่อระดมสมองจากคนในหมู่บ้านและผู้เกี่ยวข้อง โดยแยกกลุ่มของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามประเด็นในครั้งที่ 1 และทำการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นตัวแทนเพื่อจัดประชุมระดมสมองอีกครั้งโดยรวมกลุ่มเป็นกลุ่มเดียว

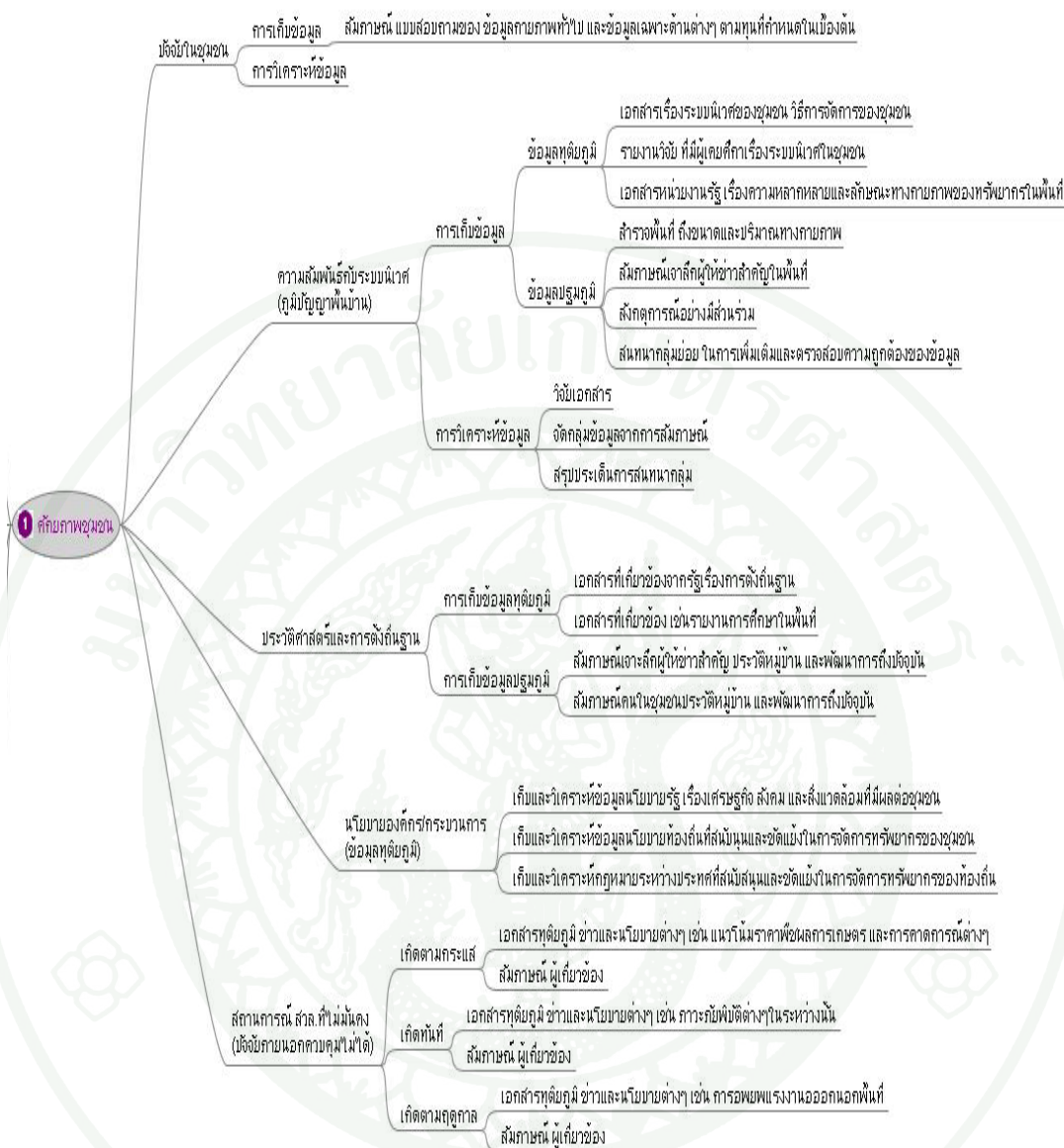
- สัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นรายๆ จากผู้รู้ในชุมชน ผู้นำชุมชน ในด้านศักยภาพชุมชน และพลวัตการจัดการทรัพยากรของชุมชน

- การจำแนกแจกแจงของข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการลงพื้นที่
- ดำเนินการเปรียบเทียบข้อมูลลักษณะของชุมชน ศักยภาพชุมชน และการจัดการทรัพยากรที่ทำการจัดเรียงแล้ว
- นำเสนอต่อชุมชน.ในลักษณะเวทีเปิด โดยการจัดเวทีชุมชนให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเปรียบเทียบข้อมูลที่เกิดขึ้น และร่วมแสดงความคิดเห็น
- สร้างรูปแบบหรือแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่อยู่บนวิถีชีวิตที่ยั่งยืนที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้อย่างเหมาะสม โดยวิธีการต่างๆ ประกอบด้วย การประชุมกลุ่มและเวทีชุมชนที่ประกอบด้วย ผู้รู้ในชุมชน ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน เยาวชน และเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งจะแตกต่างกันไปในแต่ละหมู่บ้าน รวมไปถึงการสังเกตแบบมีส่วนร่วม
- นำเสนอรูปแบบต่อชุมชนเพื่อให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจว่ารูปแบบไหนเหมาะสมต่อการจัดการทรัพยากรของชุมชน

ดังนั้น ในกระบวนการศึกษาครั้งนี้เพื่อให้ตอบวัตถุประสงค์จึงได้ทำการจำแนกวิธีการดำเนินการศึกษา ว่าชุมชนมีศักยภาพอย่างไรผ่านกระบวนการดังภาพที่ 8 และภาพที่ 9 โดยในภาพที่ 8 จะเป็นการเก็บข้อมูลที่เน้นกระบวนการทางปริมาณ และในภาพที่ 9 จะเป็นวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ เพื่อให้ข้อมูลจากการเก็บใน 2 ลักษณะมีความเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกัน อีกทั้งยังสามารถใช้ในการตรวจสอบข้อมูลที่ได้รับด้วย

ภาพที่ 8 ภาพแสดงแนวทางในการดำเนินการศึกษาวิจัย 1

ภาพที่ 9 ภาพแสดงแนวทางในการดำเนินการศึกษาวิจัย 2

2. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การศึกษานี้ได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ในการกล่าวถึงข้อมูลเบื้องต้นทั่วไป ด้วย ค่าเฉลี่ย ร้อยละ และส่วน

เบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) เพื่อให้ทราบถึงสภาพทั่วไปของการใช้พื้นที่ ชนิดพืชและสัตว์เศรษฐกิจ ลักษณะทางกายภาพของชุมชน และวิธีการจัดการทรัพยากรของชุมชน

2.2 เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และข้อที่ 3 ได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) และปริมาณ (Quantitative Analysis) เพื่อชี้ให้เห็นศักยภาพของชุมชนในทุนทั้ง 5 ด้าน โดยเทคนิคการศึกษาจะประกอบด้วย การศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning and Appraisal : PLA) จากการประชุมผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholders Workshop) ซึ่งจะทำให้ได้ศักยภาพ ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และมลพิษ ทุนด้านเศรษฐกิจและการเงิน ทุนด้านสังคมและโครงสร้างพื้นฐาน ทุนด้านมนุษย์และวัฒนธรรม และทุนด้านการบริหารจัดการ ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ เลือกดัชนีชี้วัดสำคัญในแต่ละทุนด้วยการให้น้ำหนักจากการทำ วิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อน (SWOT analysis) เพื่อหาปัจจัยภายในและภายนอกที่นำไปสู่แนวทางที่เหมาะสมที่แต่ละชุมชน ใช้ในการจัดการทรัพยากรของพื้นที่ภายใต้เงื่อนไขที่แตกต่างกันและมีสภาพสังคมวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลง ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 3

3. สถานที่และระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ได้กำหนดระยะเวลาการศึกษาประมาณ 3 ปี ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2549 ถึง เดือนตุลาคม 2552 เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงการประชุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders Workshop) เพื่อกำหนดรูปแบบหรือทิศทางของการพัฒนา โดยผลของการศึกษาชี้ให้เห็นถึง "ศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรของชุมชนภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง" ที่จังหวัดกาญจนบุรี และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

บทที่ 4

ผลการศึกษาและข้อวิจารณ์

ในการศึกษาเรื่อง ศักยภาพชุมชนชนบทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของชุมชนชนบทในจังหวัดกาญจนบุรี ดำเนินการศึกษาวิจัยใน 3 พื้นที่ ในจังหวัดกาญจนบุรี ประกอบด้วย 1) บ้านห้วยสะพาน ต. หนองโรง อ.พนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี 2) บ้านช่องแคบ ต. ท่าเสา อ. ไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี และ 3) บ้านแม่กระบุง ต.แม่กระบุง อ.ศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ในการศึกษานี้ได้กำหนดแนวทางการศึกษาตามกรอบแนวคิดที่ได้นำเสนอไว้แล้วในบทที่ 2 ดังนั้น เพื่อให้การศึกษาวิจัยสามารถตอบคำถามวัตถุประสงค์ได้อย่างครอบคลุมในประเด็นต่างๆ ที่กำหนดไว้ ในบทนี้จึงได้จัดหมวดหมู่การแสดงผลและการอภิปรายผลการศึกษาออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลจากสนามวิจัย ประกอบด้วย ข้อมูลบริบทของชุมชน ข้อมูลเศรษฐกิจและสังคม ข้อมูลศักยภาพของชุมชน โดยอธิบายถึงลักษณะทั่วไป การใช้และการจัดการทรัพยากรของแต่ละชุมชน รวมถึงศักยภาพของชุมชนใน 5 ด้าน คือ 1) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) ด้านสังคมและการบริหารจัดการ 3) ด้านเศรษฐกิจและการเงิน 4) ด้านมนุษย์และวัฒนธรรม และ 5) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งนี้เพื่อให้เข้าใจบริบท และศักยภาพของแต่ละหมู่บ้านให้สามารถนำไปสู่แนวทางในการวางแผนการจัดการทรัพยากรของแต่ละหมู่บ้าน บนฐานคิดที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนที่สามารถปรับตัว และอยู่ได้ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมภายนอก ข้อมูลส่วนนี้ได้มาจาก 1) การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ประกอบด้วย การสังเกตและการสำรวจข้อมูลพื้นที่เบื้องต้น และการเลือกเก็บแบบสอบถามจากตัวแทนครัวเรือนด้วยการสัมภาษณ์จำนวนร้อยละ 20 หน่วยประชากร หรือครัวเรือนในแต่ละชุมชน เพื่อเป็นข้อมูลในการสนับสนุนข้อมูลหลักจากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ และ 2) การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์และสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสนทนากลุ่ม

ส่วนที่ 2 กระบวนการวิเคราะห์ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอกชุมชน ที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในอดีต ปัจจุบัน และ อนาคต ร่วมกับการอภิปรายผลที่จะนำไปสู่รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม ข้อมูลส่วนนี้เป็นการแสดงถึงกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากส่วนแรกเพื่อให้เห็นเหตุ และปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เพื่อทราบถึง

สถานะสภาพปัจจุบันของชุมชนให้สามารถนำไปสู่การแสวงหาแนวทางในการสร้างและเสริมศักยภาพที่ด้อยของชุมชนให้สูงขึ้น หรือดีมากขึ้น ในขณะที่ต้องหนุนเสริมศักยภาพที่มีอยู่สูงของแต่ละชุมชนให้คงอยู่และพัฒนาให้เพิ่มมากขึ้น เพื่อให้ชุมชนสามารถปรับตัวให้สามารถอาศัยอยู่ในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต ผลการวิเคราะห์ส่วนนี้ได้ข้อมูลจาก 1) การค้นคว้าเอกสารในและต่างประเทศโดยเฉพาะประเด็นนโยบาย และแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและแนวคิดที่เกี่ยวข้องต่างๆ ที่เป็นปัจจัยภายนอกชุมชน 2) ข้อมูลจากภาคสนามในส่วนที่ 1 ทั้งจากข้อมูลเชิงปริมาณและคุณภาพ และ 3) การสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง

ส่วนที่ 3 การคาดการณ์สถานการณ์ของชุมชนในอนาคตจากการจำลองสถานการณ์ โดยกำหนดให้มีปัจจัยเปลี่ยนแปลง 6 ปัจจัยที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตในพื้นที่ศึกษา คำถามชุดนี้เป็นการตั้งคำถามให้ประชากรตัวอย่างคาดการณ์ถึงสภาพการณ์ในอนาคตที่อาจเกิดขึ้นในชุมชนว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรเมื่อมีเหตุการณ์จำลองดังกล่าวเกิดขึ้นในอนาคต ข้อมูลส่วนนี้ได้จากการสอบถามแบบสัมภาษณ์ตัวแทนครัวเรือนในส่วนที่ 1 หรือประชากรตัวอย่าง ร้อยละ 20 ของครัวเรือนในแต่ละหมู่บ้าน

ส่วนที่ 4 ตัวบ่งชี้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง เป็นการวิเคราะห์ให้เห็นองค์ประกอบที่เกิดขึ้นในแต่ละหมู่บ้าน ที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละพื้นที่ในการศึกษา ซึ่งนำไปสู่การสร้างตัวบ่งชี้ที่สำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นข้อมูลส่วนนี้ได้มาจากการวิเคราะห์จากแบบสอบถาม การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ และเวทีประชุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผลการศึกษาที่ได้ในแต่ละส่วนดังกล่าวข้างต้นมีรายละเอียดดังนี้

บริบทพื้นที่: พลวัตรชุมชน

1. ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่

“เมืองกาญจน์” หรือจังหวัดกาญจนบุรี เป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าและทรัพยากรธรรมชาติ ที่หลากหลายทางทิศตะวันตกของประเทศไทยมาตั้งแต่อดีต ผลจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ส่งผลให้ระบบอุตสาหกรรมได้เข้ามากระจายอิทธิพลในจังหวัดกาญจนบุรี โดยเริ่มจากการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของประชากรและฐานการผลิตเปลี่ยนแปลง

ไป อย่างไรก็ตามด้วยลักษณะทางกายภาพของจังหวัดที่ประกอบด้วย ทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ และความหลากหลายทำให้วิถีชีวิตของชุมชนมีความผูกพันกับธรรมชาติและทรัพยากรสูง ประกอบกับ จำนวนประชากรส่วนหนึ่งที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าเป็นชนกลุ่มน้อย หรือคนสองสัญชาติ ทำให้แนวคิด เรื่อง “การอยู่ร่วมกับป่า” ปรากฏขึ้นมาตั้งแต่อดีต

แม้ว่าการรุกคืบในส่วนของภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการจะกระจายความสำคัญเข้าไปในจังหวัดมากขึ้นในช่วงสิบปีที่ผ่านมา แต่ชุมชนท้องถิ่นในแต่ละแห่งยังมีความพยายามที่จะคงวิถี ความผูกพันกับป่าไว้ บนฐานคิดที่ว่า “ป่าคือชีวิต” และทำให้เกิดแนวคิดป่าชุมชนขึ้นมากมายใน จังหวัดกาญจนบุรี บ้านห้วยสะพาน ในอำเภอพนมทวน เป็นอีกหนึ่งหมู่บ้านที่ก้าวผ่านกระบวนการ เปลี่ยนเปลี่ยนจากนายทุนอุตสาหกรรมจากภายนอกที่เข้ามาใช้ทรัพยากรในหมู่บ้านนำไปสู่การสูญเสีย ป่ารอบชุมชนมากขึ้นเรื่อยๆ ปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ชาวบ้านเรียกว่า “ไม่มีป่า ไม่มีน้ำ ไม่มีชีวิต ไม่มีชุมชน” (นายประยงค์ แก้วประดิษฐ์, สัมภาษณ์, 5 ตุลาคม 2551) สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นรุนแรง กระทั่งนำไปสู่การร่วมมือร่วมใจในการรักษาป่าจนกลายเป็นป่าชุมชน ในขณะที่บ้านช่องแคบเป็น อีกหมู่บ้านหนึ่งที่อยู่ใกล้ป่า และได้รับผลกระทบทั้งด้านดีและด้านไม่ดีจากการใช้ป่าในอดีตของทั้ง คนในและคนนอกชุมชน ทำให้มีการพัฒนารูปแบบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเป็นป่าที่ ชุมชนสามารถอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานได้ เช่นเดียวกับบ้านห้วยสะพาน ที่มากไปกว่านั้น ชาวบ้านที่ บ้านแม่กระบุงที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับป่าตามหลักคิดของคนกะเหรี่ยง ที่เชื่อว่า “อ้อที่กะต่อที่ อ้อก่อ กะต่อก่อ” หรือ เมื่ออยู่ในป่าต้องรักษาดูแลป่า และเมื่อใช้น้ำก็ต้องดูแลรักษาน้ำ (ประวิทย์ ทอง เปราะ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2551) แนวคิดนี้เป็นหลักปรัชญาหนึ่งของคนกะเหรี่ยงที่ต้องดูแล รักษาต่อผู้ที่ให้ชีวิต ดังนั้นความผูกพันระหว่างคนกับป่านี้นั้นเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติของคนกะเหรี่ยงที่บ้านแม่กระบุงมาจนถึงปัจจุบัน

ความผูกพันของคนและป่าที่กล่าวมาข้างต้นเป็นตัวอย่างของความสัมพันธ์ที่มีลักษณะให้ และรับ เพื่อคงอยู่ได้ภายใต้กฎเกณฑ์ที่กำหนด ซึ่งมีทั้งแนวการดำเนินการจัดการ และข้อห้ามที่มี ความเหมือนและต่างกันออกไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่ ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจในกระบวนการและ ความคิดของแต่ละชุมชนนั้น การเข้าใจในบริบทของพื้นที่แต่ละแห่งจึงเป็นการแสวงหาคำตอบที่ เหมาะสม เพื่อเข้าใจวิถีคิดของแต่ละชุมชน การศึกษาครั้งนี้ได้อธิบายสภาพทั่วไป สิ่งที่เกิดขึ้นและมี อยู่ในชุมชน ในช่วงเวลาของการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2550-2553 ดังนี้

ข้อมูลจากการสังเกตและสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ทั้ง 3 แห่งพบว่าแต่ละชุมชนมีระบบสาธารณูปโภคที่แตกต่างกันดังที่ได้แสดงไว้ในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 สาธารณูปโภคในชุมชนแยกตามรายหมู่บ้าน

หมู่บ้าน	วัด	สำนัก สงฆ์	โรงเรียน	สถานี อนามัย	ระบบ ไฟฟ้า	ระบบ ประปา หมู่บ้าน /รัฐ	ถนน	ระบบ ขนส่ง สาธารณะ	โทรศัพท์
บ้านแม่กระบุง	x		x			x	x		
บ้านห้วยสะพาน	x		x	x	x	x	x	x	x
บ้านช่องแคบ	x	x	x		x	x	x	x	x

จากตารางจะพบว่าหมู่บ้านทั้งสาม มีวัด โรงเรียน ระบบประปาจากรัฐและประปาหมู่บ้าน และถนน ครบทุกหมู่บ้านแต่ไม่ได้จำแนกถึงระดับคุณภาพ และความพอเพียง ซึ่งจะนำเสนอรายละเอียดในประเด็นศักยภาพของชุมชนในส่วนของ ส่วนที่ 2 ต่อไป ระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานโดยทั่วไป ชาวบ้านสามารถเข้าถึงได้ครบถ้วนทุกครัวเรือน เมื่อจำแนกในรายละเอียดพบว่า ระบบน้ำประปานั้น บ้านแม่กระบุงใช้ระบบประปาหมู่บ้านเช่นเดียวกับที่บ้านช่องแคบ ซึ่งที่บ้านช่องแคบยังมีปัญหาเรื่อง ความพอเพียงของน้ำใช้จากแหล่งน้ำธรรมชาติ ในขณะที่บ้านแม่กระบุงมีน้ำใช้ตลอดปีเนื่องจากมี ปริมาณน้ำมากเมื่อเทียบกับปริมาณการใช้ ในด้านระบบสาธารณสุขนั้น แม้ว่าจะไม่มีสถานอนามัยใน พื้นที่บ้านช่องแคบ แต่คนในชุมชนสามารถเดินทางไปรับการรักษาได้ไม่ไกล เพราะชุมชนตั้งอยู่ห่าง จากอำเภอไทรโยคประมาณ 10 กิโลเมตร ทำให้สามารถเดินทางไปรับการรักษาพยาบาลที่มีมาตรฐาน ได้ เช่นเดียวกับบ้านแม่กระบุงที่ไม่มีสถานอนามัยภายในหมู่บ้าน แต่มีสถานอนามัยอยู่ที่หมู่บ้านน้ำ มุดซึ่งเป็นหมู่บ้านข้างเคียง และหากมีอาการเจ็บป่วยที่รุนแรงชาวบ้านสามารถเข้ารับการรักษาที่ โรงพยาบาลท่ากระดานซึ่งอยู่ในตัวอำเภอศรีสวัสดิ์ ที่ห่างออกไปได้เช่นกัน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน ในชุมชนบ้านแม่กระบุงได้ให้ข้อมูลที่ยืนยันเรื่องระบบสาธารณสุขและเรื่องระบบไฟฟ้าของหมู่บ้านไว้ ว่า “ไม่มีหอรกอนามัย ต้องไปตักน้ำมุด จากนี้ก็วิ่งรถไปแป๊บหนึ่ง ถ้าป่วยมากลงไปเมืองดีกว่า... ไฟนี้ก็ เคยจะได้แฉะโซลาเซลล์จากไฟฟ้า แต่พอดีความเห็นไม่ตรงกันในบ้านแถวนี้ เขาเลยผ่านไปเลย...” (ประวิทย์ ทองเปราะ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2551)

บ้านแม่กระบุงไม่มีระบบไฟฟ้าใช้ เนื่องจากข้อห้ามของกรมป่าไม้ และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตที่ไม่ยินยอมให้ลากสายไฟเข้าหมู่บ้าน เนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ ดังนั้น เจ้าหน้าที่ที่มีความเห็นว่า หากมีการตั้งเสาไฟฟ้าและลากสายไฟฟ้าเข้าไปจะมีการบุกรุกพื้นที่ป่าจากการอพยพเข้าไปของคนนอกมากยิ่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2550 ที่ผ่านมามีการดำเนินการสำรวจเพื่อการติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์จากการไฟฟ้าฝ่ายผลิต แต่เนื่องจากบางหมู่บ้านในตำบลต้องการให้ตั้งเสาไฟฟ้าที่สามารถใช้ปริมาณไฟฟ้าที่มากกว่าแผงโซลาร์เซลล์ โครงการนี้จึงไม่สามารถดำเนินการได้ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันได้มีการสำรวจปริมาณและแรงน้ำตกแม่กระบุงตามแนวคิดที่จะผลิตพลังไฟฟ้าจากน้ำตกที่แม่กระบุงเช่นกัน “...เขามาถามทุกหมู่ บ้านเราก็อยากได้ คุณก็เห็นว่าเอา แต่บ้านอื่นเขาไม่เอา เขาว่าได้เสาไฟเลยดีกว่า เขาก็เลยข้ามตำบลนี้ไป ตอนนั้นเลยไม่ได้ทั้งเสาทั้งแผง...” (ผู้ใหญ่นริ เขียวเหลือง, สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2552)

นอกจากนี้ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนทั้ง 3 ชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรีที่เลือกทำการศึกษาในครั้งนี้ มีบริบทพื้นที่ที่แตกต่างกัน จากประวัติศาสตร์หมู่บ้าน ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณี ชชาติพันธุ์ และความเชื่อมโยงกับเมือง ซึ่งทุกชุมชนล้วนเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับป่าและทรัพยากรธรรมชาติทั้งสิ้น ดังนั้นความแตกต่างของพื้นที่จึงสามารถอธิบายด้วย ลักษณะทางกายภาพเบื้องต้นและประวัติศาสตร์ ได้ดังนี้

1.1 บ้านห้วยสะพาน ต.หนองโรง อ.พนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

บ้านห้วยสะพานเป็นหมู่บ้านหนึ่งใน 17 หมู่บ้านของตำบลหนองโรง ในอดีตนั้นเนื่องจากหมู่บ้านเดิมมีสภาพภูมิประเทศที่มีลำห้วยไหลผ่านกลางหมู่บ้านทำให้ไปมาหาสู่กันลำบากชาวบ้านจึงช่วยกันสร้างสะพานไม้ข้ามลำห้วย จากนั้นชาวบ้านจึงเรียกบริเวณนี้ว่า “บ้านห้วยสะพาน” จากคำบอกเล่าของชาวบ้านเชื่อว่าบริเวณนี้มีคนเข้ามาอยู่อาศัยมานานกว่า 400 ปี โดยมีซากอิฐของวัดร้าง รอบหมู่บ้าน และคำบอกเล่าของคนรุ่นก่อนๆบอกต่อกันมา

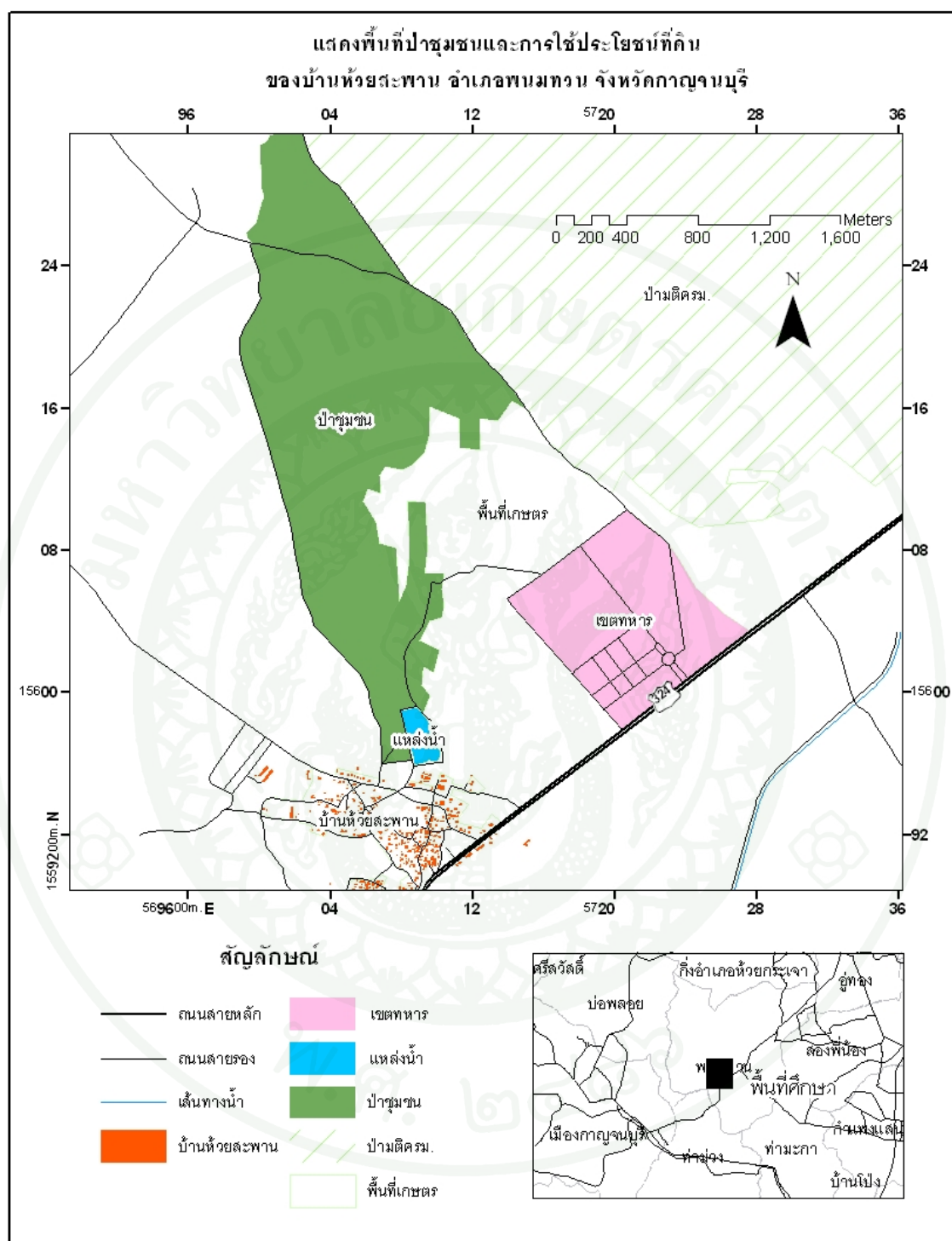
ลักษณะทางกายภาพ

ลักษณะภูมิประเทศ ตามลักษณะภูมิประเทศของบ้านห้วยสะพานนั้นเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มโดยเฉพาะบริเวณที่อยู่อาศัยและบริเวณการทำเกษตรกรรม และมีภูเขาสูงในเขตพื้นที่ป่า หมู่บ้านมีพื้นที่ ทั้งหมด 8,316 ไร่ และมีเนื้อที่ป่าทั้งหมด 1,008 ไร่ ชุมชนตั้งอยู่ห่างจากตัว

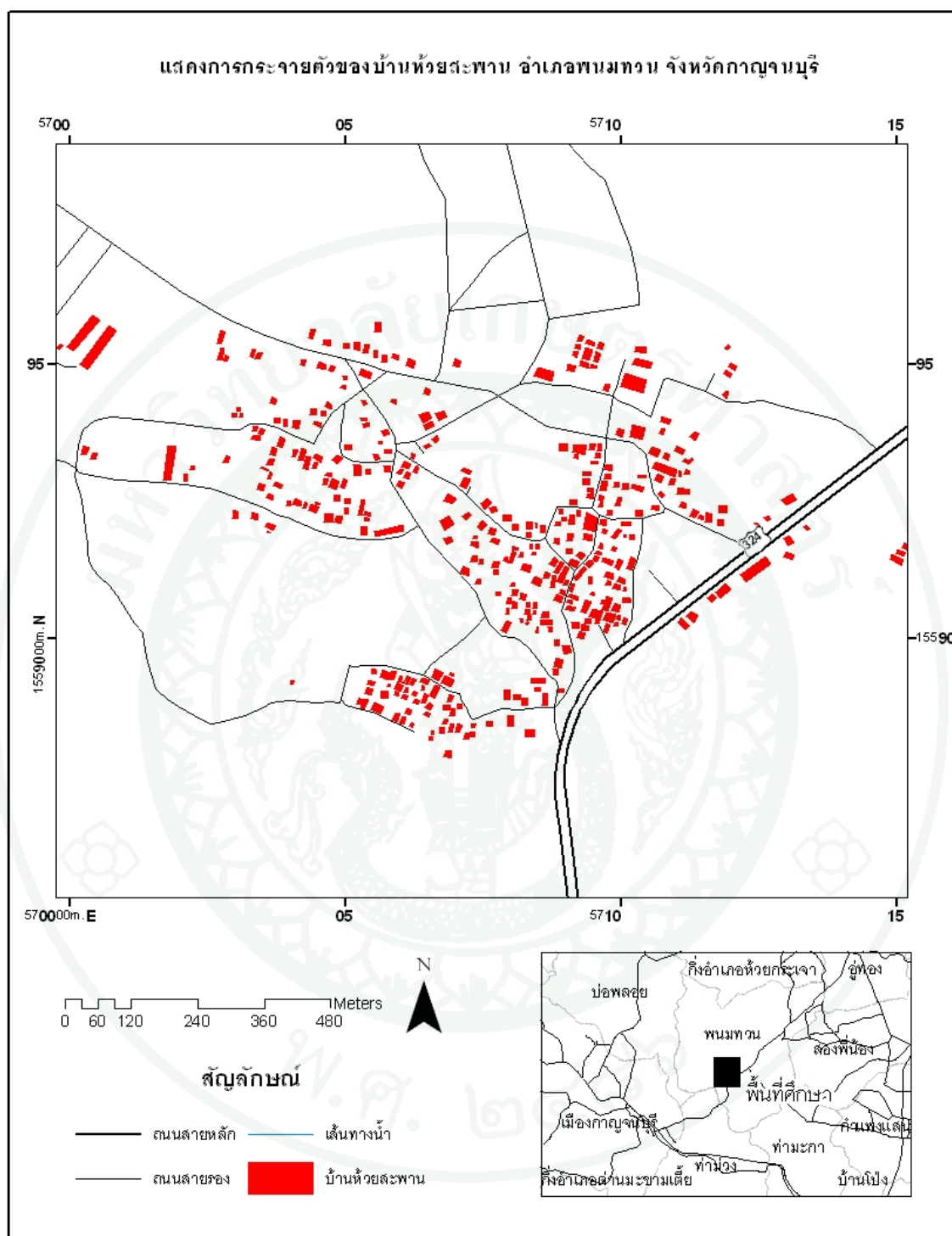
อำเภอประมาณ 4 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัด 19 กิโลเมตร สภาพพื้นที่ที่มีความเป็นเมืองสูง เนื่องจากความเจริญของการเข้าถึงของถนนประกอบกับระยะทางที่ไม่ไกลจากตัวจังหวัด การตั้งบ้านเรือนมีลักษณะกระจุกตัวอยู่ในบริเวณที่ลุ่ม และกระจายตัวไปตามแนวถนนหลักและถนนย่อย พื้นที่เพื่อการเกษตรส่วนมากหากเป็นที่ลุ่มนิยมปลูกข้าว และพืชไร่เชิงเศรษฐกิจอื่น จำพวก มันสำปะหลังและข้าวโพด

สภาพป่าไม่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพ พื้นที่นอกจากป่าตามธรรมชาติแล้ว ชุมชนมีป่าชุมชน ชื่อ “ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี” เป็นสถานที่ศึกษาดูงานด้านป่าชุมชน ด้านการบริหารจัดการป่าชุมชน เป็นแหล่งเก็บหาของป่าของคนในชุมชน เพื่อเป็นอาหารและใช้สอยในครัวเรือน หมู่บ้านที่เข้ามาใช้ประโยชน์ร่วมกันในป่าชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนของบ้านห้วยสะพาน บ้านใหม่ บ้านหนองกระจันทร์ และบ้านดอนเจริญ รวม 4 หมู่บ้าน ในบางฤดูกาล เช่น ช่วงฤดูเก็บเห็ดโคน หน่อไม้ หรือ ผักหวานป่า จะมีคนจากหมู่บ้านอื่นในท้องที่ อ. พนมทวน และอำเภอใกล้เคียง เข้ามาเก็บหาพืชผักที่เป็นอาหารและเพื่อขายจากป่าชุมชนจำนวนมาก นอกจากนี้ ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีมีเส้นทางศึกษาธรรมชาติจำนวน 2 เส้นทาง ความยาว 955 เมตร และ 3,514 เมตร เส้นทางศึกษาธรรมชาตินี้ใช้ประโยชน์เพื่อการให้ความรู้เรื่องป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนให้เด็กและเยาวชน รวมถึงประชาชนทั่วไปได้เข้าไปศึกษาเยี่ยมชม

พื้นที่ป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์นั้นเมื่อสังเกตจากภาพแผนที่ภาพที่ 1 จะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านห้วยสะพานมีป่าชุมชนที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งอยู่ติดกับป่าของรัฐที่ได้ยกให้ชุมชนเข้ามาดูแลและใช้ประโยชน์ได้ ทำให้พื้นที่ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนี้มีขนาดใหญ่มากที่สุดเมื่อเทียบกับพื้นที่ป่าชุมชนอีก 2 ชุมชน แต่ป่าชุมชนห้วยสะพานสามัคคีแห่งนี้เป็นป่าชุมชนร่วมที่บ้านห้วยสะพานจะต้องใช้ร่วมกับอีก 3 หมู่บ้านใกล้เคียง ดังนั้น เมื่อเทียบสัดส่วนการใช้กับปริมาณพื้นที่ป่าแล้วจึงมีขนาดน้อยกว่าอีก 2 ชุมชน และจากการศึกษาได้เก็บข้อมูลการใช้ทรัพยากรในป่าชุมชนโดยได้มีการแสดงไว้ในส่วนของการห้วงข้อช่วงเวลาในการใช้ทรัพยากรในชุมชนในรอบปี ที่จะอธิบายในหัวข้อต่อไป

ภาพที่ 10 แผนที่แสดงขอบเขตบ้านห้วยสะพานและทรัพยากร

ภาพที่ 11 แผนที่แสดง หมู่บ้าน หมู่ 2 บ้านห้วยสะพาน ต.หนองโรง อ.พนมทวน

แหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น บ้านห้วยสะพานไม่มีแหล่งน้ำธรรมชาติ แต่มีสระวัดห้วยสะพาน และสระน้ำที่บริเวณป่าชุมชน เป็นแหล่งกักเก็บน้ำไว้ใช้สำหรับชุมชน ปัจจุบัน

มีระบบประปาจากรัฐให้บริการอย่างทั่วถึง แต่ทว่าชุมชนยังปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร เกษตรกรในพื้นที่ยังอาศัยน้ำฝนในการทำกิจกรรมทางการเกษตรเท่านั้น

สภาพพื้นที่ของชุมชน จากการศึกษาี้ สามารถจำแนกพื้นที่ได้ตามประโยชน์การ ใช้งานประกอบด้วย พื้นที่เพื่อการเกษตร พื้นที่ป่า พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่อื่นๆ ที่ใช้เพื่อ สาธารณประโยชน์ เช่น วัด โรงเรียน สถานีนามัย ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น ดังแผน ที่หมู่บ้านในแผนที่ภาพที่ 11 ที่ได้แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการกระจายตัวของบ้านเรือนที่มี ลักษณะกระจุกตัวไปตามแนวถนนหลักภายในหมู่บ้าน และมีบ้านบางส่วนอยู่บริเวณติดกับพื้นที่ป่า ชุมชน หมู่บ้านมีวัดตั้งอยู่ภายในหมู่บ้าน 1 แห่ง และเป็นที่รวมของกิจกรรมการรวมของชุมชน

ประวัติการตั้งถิ่นฐาน ในอดีตบ้านห้วยสะพานมีป่าไม้เบญจพรรณที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วย พรรณไม้นานาชนิดโดยเฉพาะต้นรัง ดังนั้น “ปาร์รงหนา” จึงเป็นชื่อเรียกที่ชาวบ้านเรียกตามลักษณะ ของต้นไม้ที่พบในป่าบ้านห้วยสะพาน จากคำบอกเล่าของคนเก่าแก่ที่ว่า ป่านี้เคยมีต้นรังขนาดใหญ่ ขนาด 4-6 คนโอบ ขึ้นอยู่มากมาย ประกอบกับมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบมีน้ำในลำห้วยไหลตลอดทั้งปี จึงมีความอุดมสมบูรณ์สูง ต่อมาสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณปี พ.ศ. 2488 เมืองกาญจนบุรี เป็นพื้นที่สร้างสะพานข้ามแม่น้ำแควให้กองทัพฝ่ายอักษะของญี่ปุ่น ในช่วงนั้นทหารญี่ปุ่นได้เกณฑ์ เกลียดศึกเข้ามาตัดต้นไม้ในป่าที่บ้านห้วยสะพาน เพื่อทำหมอนรางรถไฟ ทำเชื้อเพลิง ทำสะพาน และค่ายทหาร ประกอบกับราษฎรในพื้นที่ และต่างพื้นที่ได้เข้าไปตัดไม้เพื่อนำมาสร้างบ้านเรือนที่ อยู่อาศัย ทำฟืน และเผาถ่าน ผนวกกับต่อมาได้มีการตั้งโรงงานกระดาษขึ้นในเมืองกาญจนบุรี จึงได้มีการเข้ามาตัดต้นไม้เพื่อป้อนเข้าโรงงานเป็นจำนวนมาก ต้นไม้ขนาดใหญ่ถูกตัดโค่นจนไม่ เหลือส่งผลให้ป่าเริ่มเสื่อมโทรม ลงอย่างมาก

จุดเปลี่ยนที่รุนแรงอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2515 - 2516 เมื่อมีนายทุนเข้ามาสนับสนุนชาวบ้าน ที่เดิมมีอาชีพทำนา ให้เปลี่ยนมาปลูกอ้อยและมันสำปะหลังแทนการทำไร่และนาเดิม เพื่อป้อนเข้า โรงงานน้ำตาล และโรงแป่งมันสำปะหลัง แรงหนุนจากภายนอกในครั้งนี้เป็นผลกระทบที่รุนแรงต่อพื้นที่ ป่าในชุมชนอย่างสูง เพราะชาวบ้านเริ่มการบุกรุกเข้าไปจับจองพื้นที่ป่าสาธารณะ หักร้างถางพงพื้นที่ ป่าให้เป็นที่ราบ เพื่อทำการปลูกพืชเศรษฐกิจที่ได้รับการสนับสนุนจากนายทุน ทำให้พื้นที่ป่าเดิมถูก ทำลายเกือบหมด ชาวบ้านบางกลุ่มต่อต้านด้วยการตั้งเขตพื้นที่ป่าไว้ แต่ก็ไปประสบความสำเร็จ ผล จากการบุกรุกพื้นที่ป่าจำนวนมากทำให้เกิดความแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำในปี พ.ศ. 2517 ปัญหา ความขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรงในปีนี้ เป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านรวมตัวกันต่อต้านกับกลุ่มนายทุนผู้

บุกรุก ตัวแทนชาวบ้านได้ส่งตัวแทนไปเจรจากับกลุ่มนายทุนเพื่อขอพื้นที่คืน แต่ก็ไม่เป็นผล ในระยะนี้ เกิดการลอบทำร้ายชาวบ้านด้วยอาวุธ ทำให้มีคนบาดเจ็บและล้มตาย ขณะที่เหตุการณ์กำลังเลวร้าย คุณครูประสงค์ เจริญพิบูลย์ และนายแผน สิริเวชภัณฑ์ (อดีต ส.ส.กาญจนบุรี) ตัดสินใจ นำ นายเจือ แต่แดงเพชร และคณะเดินทางเข้าพบ พณท่านพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ในขณะนั้น เพื่อขอที่ดินคืนให้ให้เป็นพื้นที่ป่าแก่ชุมชนบ้านห้วยสะพาน และเพื่อร้องเรียนความเดือดร้อนของชาวบ้านห้วยสะพาน ต่อมาได้มีการตกลง และทำความเข้าใจกับกลุ่มนายทุนและผู้บุกรุกกับชาวบ้านจนได้ที่ดินคืนทั้งหมด หลังจากนั้นคณะทำงานชุดเดิมได้ช่วยกันทำแนวเขตเพื่อป้องกันมิให้มีการรุกร้าเข้ามาอีก โดยใช้ต้นไม้ที่ขึ้นตามธรรมชาติ ต่อมา ได้มีการรังวัด และปักหลักเขตและทำคันดินเป็นแนวป่า มีเนื้อที่ 1,008 ไร่ ทำให้ที่ดินจากเดิม 200 ไร่ บริเวณบ่อน้ำที่เป็นพื้นที่ซับน้ำของสระวัดห้วยสะพาน เพิ่มขึ้นใน พ.ศ. 2520 ชาวบ้านห้วยสะพานทั้ง 4 หมู่บ้านในตำบลหนองโรงได้ร่วมกันปลูกต้นไม้ในบริเวณป่าเดิม ดังนั้นปัจจุบันต้นไม้ที่มีอยู่จึงเป็นป่าปลูก และป่าธรรมชาติที่เป็นไม้รุ่นสองที่เกิดจากต่อไม้ และลูกไม้ระยะแรก นอกจากนี้ในหมู่บ้านมีการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครของหมู่บ้าน ประกอบด้วยผู้นำท้องถิ่นและผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เป็นแกนนำเข้ามารับผิดชอบในการดูแลรักษาป่า มีหน้าที่ออกลาดตระเวนตรวจตราป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่ามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ต่อมาในปี พ.ศ. 2529 ได้มีการฝึกอบรม “อาสาพัฒนาดินเอง” (อพป.) ซึ่งทางรัฐได้มอบอาวุธปืนลูกซองให้กับหมู่บ้านเพื่อดูแลหมู่บ้านและผู้ตรวจตราดูแลป่ารักษาของหมู่บ้าน โดยจัดชุดลาดตระเวนเป็น 4 ชุดสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปเป็นประจำอย่างเข้มงวด โดยได้ประสานงานความร่วมมือกับหัวหน้าโครงการปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติป่าหนองโรงขณะนั้น ทั้งนี้ ชาวบ้านที่ร่วมกันปกป้องป่าต่างทำด้วยใจ เพราะไม่มีงบประมาณเข้ามาช่วยเหลือ การดำเนินการทั้งหมดเกินจากชุมชนทั้งสิ้น ในประเด็นการดูแลปกป้องป่าชุมชนนั้น ชาวบ้านบ้านห้วยสะพานให้คำสัมภาษณ์ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นไว้ว่า “...น้ำมันต้องเติมกันเอง ข้าวก็ต้องห่อไปกินกันเอง...” (นายประยงค์ แก้วประดิษฐ์, สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2550)

การต่อสู้กับนายทุน และคนในหมู่บ้านช่วงนี้ถือเป็นความเจ็บปวดและทรมาน “...กันคนนอกแล้วยังต้องระวังคนในอีก อาสมัครลาดตระเวนบางคนตาย บางคนบาดเจ็บ ก็ถูกหลานรู้จักกันทั้งนั้น อย่าไปพูดถึงเลย ก็แถมนี้กันทั้งนั้น...” นายประยงค์ แก้วประดิษฐ์ (สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2550) กล่าวเพิ่มเติมถึงการต่อสู้อันยาวนานที่ผ่านมานั้นประสบความสำเร็จได้เมื่อ 4 หมู่บ้าน ร่วมกันจัดตั้งป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ขึ้นเมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2543 และตั้งชื่อป่ารักษาแห่งนี้ว่า “ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพาน”

ลักษณะประชากรและชาติพันธุ์ มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 530 ครัวเรือน และเป็นคนไทยทั้งชุมชน ประกอบด้วยประชากรทั้งหมด 1,378 คน แบ่งเป็นเพศชาย 535 คน เพศหญิง 843 คน

อาชีพและสภาพเศรษฐกิจในครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ และปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง และข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ เก็บผักพื้นบ้านในป่าชุมชนเป็นอาหาร และเพื่อขาย สภาพสังคมเป็นแบบพึ่งพาอาศัยกัน อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ เมื่อมีกิจกรรมของหมู่บ้านชาวบ้านจะให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดี มีการรวมกลุ่มอาชีพในชุมชน เช่น กลุ่มทำขนมตาล กลุ่มทำข้าวเกรียว กลุ่มจักรสารเปด เป็นต้น สมาชิกในกลุ่มอาชีพส่วนมากเป็นสตรีที่รวมกลุ่มกันประกอบอาชีพเสริมสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน

ภาวะการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ที่ดินส่วนมากยังเป็นกรรมสิทธิ์ของคนในชุมชน แต่มีลักษณะของเอกสารสิทธิ์ แตกต่างกันไป เช่น โฉนด นส.3 ก. สปก. 4-01 ภบท. 5 และใบจอง เป็นต้น ในด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านห้วยสะพานนั้น พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่ชุมชนจัดการดูแล หรือป่าชุมชนห้วยสะพานสามัคคี และในที่ราบลุ่มส่วนมากเป็นพื้นที่เพื่อการเกษตร แทบทั้งสิ้น

วัฒนธรรมและประเพณี มีการทำบุญทุกวันสำคัญทางศาสนา มีวงมโหรีประจำหมู่บ้าน มีการไหว้พระแม่โพสพในนาข้าว การทำบุญลาน การแห่นางแมวเพื่อขอฝน มีการละเล่นพื้นบ้าน เช่น รำเหย่ย ในเทศกาลสำคัญ มอญซ่อนผ้า อีเหยี่ยวเฉียวลูกไก่ เสือกินวัว ลูกช่วง เป็นต้น ประชากรทั้งหมดศาสนาพุทธ และมีวัด 1 แห่ง

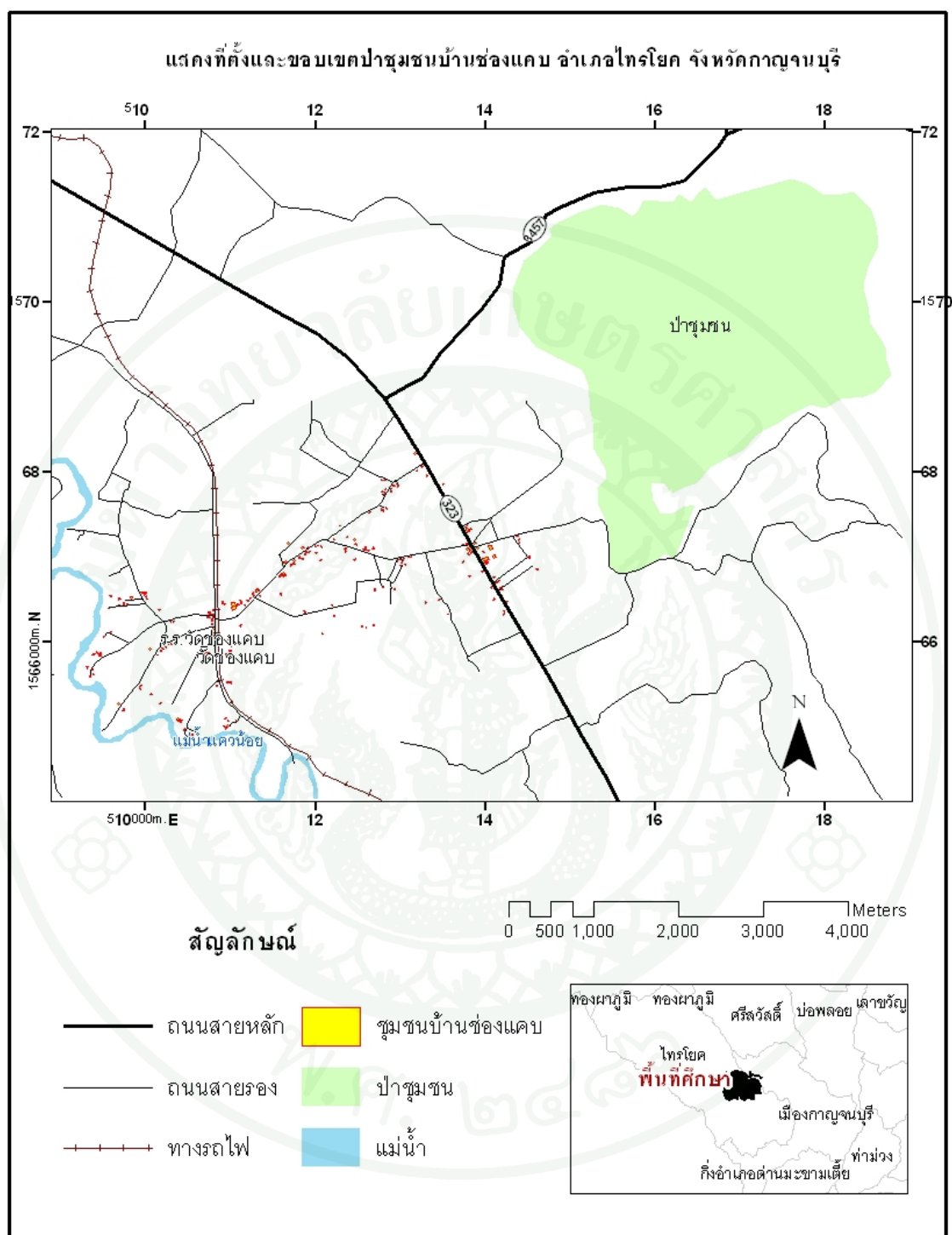
1.2 บ้านช่องแคบ ต.ท่าเสา อ.ไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

บ้านช่องแคบบ้านหมู่1 นี้ถือเป็นหนึ่งใน 13 หมู่บ้านของตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค แต่เดิมมีสภาพพื้นที่ติดแม่น้ำแควน้อยที่มีคอคอดที่ไม่กว้างนัก ต่อมาเมื่อชาวบ้านมีการคมนาคมทางน้ำ ด้วยการล่องแพเลียบตามแม่น้ำไปขายของ โดยเฉพาะการต่อแพขนาดกลางและใหญ่เพื่อบรรทุกไม้ไผ่ไปขาย ทำให้ไม่สามารถเดินทางได้สะดวกจึงเรียกบริเวณนี้กันติดปากว่า “ช่องแคบ” และกลายเป็นชื่อหมู่บ้าน

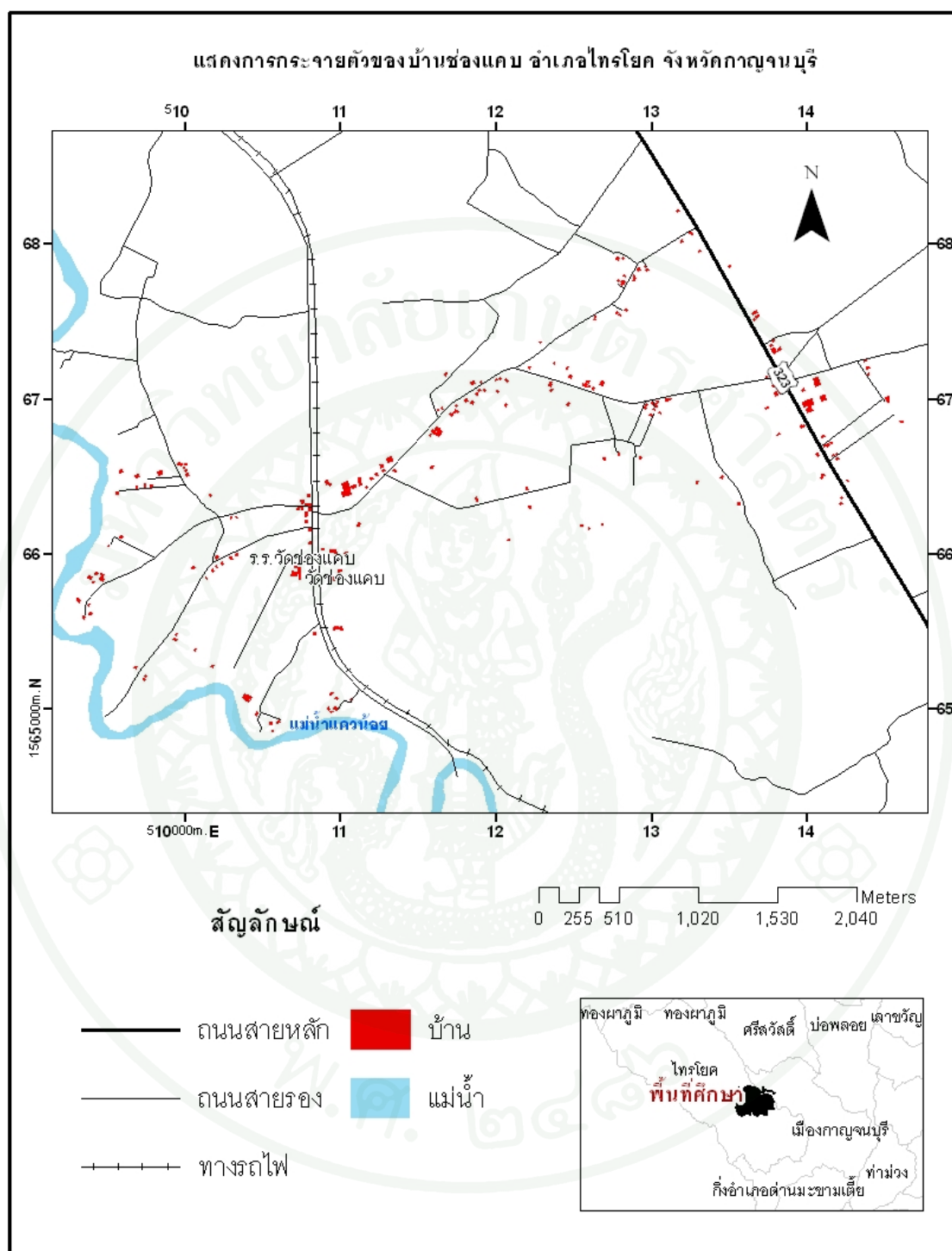
ลักษณะทางกายภาพ

ลักษณะภูมิประเทศ บ้านช่องแคบมีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขา เนื้อที่ประมาณ 20,000 ไร่ จากคำบอกเล่าที่ว่า เฉพาะหมู่บ้านที่อยู่อาศัยมีพื้นที่ประมาณ 24 ตารางกิโลเมตร ทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านพุ่มวง บ้านหนองตาม่วง บ้านวังใหญ่ ตำบลท่าเสา ทิศใต้ ติดต่อกับบ้านไทรรัตน์ ตำบลลุ่มสุม ทิศตะวันออก ติดต่อกับเขาใหญ่ และอำเภอเมืองกาญจนบุรี ทิศตะวันตก ติดต่อกับแม่น้ำแควน้อย ป่าชุมชนบ้านช่องแคบมีการทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ 2 เส้นทาง หมู่บ้านอยู่ห่างจากอำเภอไทรโยค ประมาณ 10 กิโลเมตร เดิมการคมนาคมอาศัยรถไฟสายธนบุรี-น้ำตก สัปดาห์ละ 3 วัน และอาศัยการขนส่งทางเรือ ต่อมา พ.ศ. 2518 เริ่มการสร้างถนนลาดยางจากตัวจังหวัดกาญจนบุรีและมียรถไฟที่ใช้น้ำมันดีเซลแทนฟืน จึงทำให้การคมนาคมสะดวกสบายมากขึ้น ปัจจุบันการเดินทางโดยรถยนต์ใช้เส้นทางกาญจนบุรี-ทองผาภูมิ จากตัวจังหวัดกาญจนบุรีถึงหมู่บ้านช่องแคบเป็นเส้นทาง การสัญจรของนักท่องเที่ยว สภาพป่าของบ้านช่องแคบนั้นเดิมมีป่าตามธรรมชาติที่สมบูรณ์เพราะพื้นที่ป่าติดกับพื้นที่อุทยานแห่งชาติน้ำตกเอราวัณ นอกจากนี้ยังมีป่าชุมชนที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาของป่าได้ตามกฎเกณฑ์ของชุมชนที่ตั้งขึ้น และได้มีการพัฒนาเป็นเส้นทางเดินป่าเพื่อการศึกษาป่า

แหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น บ้านช่องแคบมีแม่น้ำแควน้อยไหลผ่านทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน แต่ไม่สามารถนำน้ำจากแหล่งธรรมชาติมาใช้ได้อย่างพอเพียง จึงมีการทำระบบประปาหมู่บ้านขึ้น ด้วยการตักน้ำเพื่อแจกจ่ายน้ำใช้ให้กับชุมชน แต่ก็ยังประสบปัญหาเรื่องอุปกรณ์และช่างเทคนิคเมื่อเกิดปัญหาเครื่องสูบน้ำเสีย หมู่บ้านจึงมีแหล่งน้ำใช้สอยได้แก่ สระน้ำสาธารณะ 3 บ่อ ซึ่งไม่สามารถกักเก็บน้ำได้ แท้งก์น้ำ 2 แท้งก์ บ่อน้ำบาดาล 2 บ่อ และระบบประปาภูเขา 1 ระบบ

ภาพที่ 12 แผนที่แสดงขอบเขตบ้านช่องแคบและทรัพยากร

ภาพที่ 13 แผนที่หมู่บ้าน หมู่ 1 บ้านช่องแคบ ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค

สภาพพื้นที่ของชุมชน บ้านช่องแคบสามารถจำแนกพื้นที่ได้ตามประโยชน์การใช้งาน ประกอบด้วย พื้นที่เพื่อการเกษตร พื้นที่ป่า พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่อื่นๆ เพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น วัด โรงเรียน สถานิอนามัย ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่า และพื้นที่ในการปลูกพืชไร่เชิงเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพดและมันสำปะหลัง แผนทีหมู่บ้านของบ้านช่องแคบ มีการตั้งบ้านเรือนกระจายตัวตามแนวถนน และบ้านเก่าตั้งอยู่ไปทางริมแม่น้ำมากกว่า เพื่อการเดินทางในอดีตที่ใช้แพในการล่องไประหว่างหมู่บ้าน และประโยชน์ของการใช้สอยน้ำ เมื่อมีการอพยพเข้ามาในช่วงหลังของคนนอกหมู่บ้านมีการเริ่มตั้งบ้านเรือนอยู่แนวป่ามากขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยทรัพยากรป่าด้วยข้อได้เปรียบเรื่องระยะทางที่ใกล้กว่า ดังภาพที่ 13

ประวัติการตั้งถิ่นฐาน ในอดีตบ้านช่องแคบสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นที่ราบเชิงเขา ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควน้อย ด้วยที่ช่องน้ำไหลผ่านกว้างเพียง 6 เมตร ยาว 20 เมตร เพราะมีการนำแพเป็นลำไม้ไผ่ไปขาย ต้องทยอยแพผ่านด้วยความยากลำบาก จึงเรียกสถานที่นี้ว่า “ช่องแคบ” ประมาณปี พ.ศ. 2498 มีครอบครัว นายบุญเยี่ยม สุดสงวศ์ ซึ่งบ้านเดิมอยู่ที่บ้านเขาปูน ตำบลหนองหญ้า อำเภอมือง จังหวัดกาญจนบุรี ได้อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านเป็นครอบครัวแรกหลังจากนั้นก็อีกหลายครอบครัวย้ายเข้ามาอยู่ โดยย้ายมาจากหลายๆ สถานที่ อาทิเช่น จังหวัดกาญจนบุรี นครปฐม ราชบุรี สมุทรสาคร สุพรรณบุรี และจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น พื้นที่ทำกินในหมู่บ้านช่องแคบเกิดจากการบุกร้างถางป่าเพื่อการทำเกษตรกรรมของชาวบ้านที่เข้ามาอยู่ อาชีพเกษตรกรรมที่ทำ ได้แก่การปลูก ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ข้าว ไร่ มะม่วง ขนุน มะขามหวาน มะขามเปรี้ยว ถั่วเหลือง และเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ ไก่ นอกจากนี้ยังมีการตัดไม้รวกไม้ไผ่ขายแต่มีจำนวนไม่มากนักเพราะการคมนาคมยังไม่สะดวกมีเพียงรถไฟและเรือเท่านั้น

ต่อมาปี พ.ศ. 2511 เกิดน้ำท่วม ทำให้ดินริมตลิ่งพังลงทับถมบริเวณช่องแคบจนมิด และเกิดร่องน้ำใหม่เป็นบริเวณกว้าง ช่องแคบจึงเป็นเกาะริมน้ำมาจนถึงปัจจุบัน ป่าชุมชนบ้านช่องแคบสามัคคี มีเนื้อที่ประมาณ 385 ไร่ 2 งาน 40 ตารางวา ในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ นับเนื่องตั้งแต่ประมาณ พ. ศ. 2498 เป็นต้นมา จนกระทั่ง พ. ศ. 2520 มีคนจากพื้นที่อื่นอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านอย่างต่อเนื่องส่งผลให้สภาพป่าของหมู่บ้านช่องแคบเริ่มหมด เพราะมีคนแผ้วถางป่ามากขึ้น เพื่อทำการเกษตร ในลักษณะของพืชไร่ ประกอบด้วย อ้อย ข้าวโพด ข้าวฟ่าง มันสำปะหลัง และผักต่างๆ ต่อมามีคนจากต่างถิ่นส่วนมากจากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเดินทางเข้ามาและแต่งงานกับคนในบ้านช่องแคบ ตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้าน และชักชวนญาติพี่น้อง เข้ามาตั้ง

บ้านเรือนอยู่ด้วย โดยเฉพาะบริเวณใกล้ป่า เนื่องจากไม่มีที่ดินจึงประกอบอาชีพหาของป่า และล่าสัตว์ขายและกิน

บ้านช่องแคบแยกเขตการปกครองมาจากหมู่ที่ 2 บ้านวังใหญ่ ต.ท่าเสาเมื่อปี พ.ศ. 2515 ผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือ นายชอบ คงมีผล ปัญหาความขัดแย้งในการใช้ป่าชุมชนที่ถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติแหล่งสำคัญของชุมชนมีปรากฏอย่างต่อเนื่องและทวีความรุนแรงมากขึ้น จนกระทั่ง ในปี พ.ศ. 2550 ที่ผ่านมา ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความต้องการที่จะแยกหมู่บ้านของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ใกล้ป่า กลายเป็นประเด็นที่ต้องมีการทำประชาพิจารณ์หมู่บ้าน ดังนั้น ความขัดแย้งของการแยกหมู่บ้านเกิดขึ้นจากความต้องการใช้ป่า ของกลุ่มดั้งเดิมและคนที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ ทรัพยากรที่เป็นปัญหาคือของป่า โดยเฉพาะการเก็บหน่อไม้ขายที่ทำรายได้ให้กับครัวเรือนได้อย่างสูง ประชานป่าชุมชนที่บ้านช่องแคบเล่าถึงรายได้ที่เกิดขึ้นจากการเก็บของป่าโดยเฉพาะหน่อไม้ ซึ่งรายได้ที่เกิดขึ้นนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งภายในหมู่บ้านให้ฟังว่า “...ปีที่แล้ว (พ.ศ.2550) มีคนเข้ามาคำนวณราคาหน่อไม้ที่เราตัดขายในหมู่บ้านว่าหลายล้านบาท ขนาดว่ายังไม่รวมของป่าอย่างอื่นนะ ...ก็ดูเอาว่ามันมีค่ามาก คนก็อยากได้เงินก็แย่งกัน มันก็ทะเลาะกัน...” (นายชิษณุพงศ์ ปัญญาชัยรักษา, สัมภาษณ์, 28 มีนาคม 2551)

กระแสต่อต้านของคนในพื้นที่อาศัยอยู่เดิมที่ไม่พอใจกับการแยกเขตหมู่บ้านใหม่โดยยึดเขตตามแนวถนนทำให้ครอบครัวเดิมที่ตั้งถิ่นฐานใกล้เขาน้ำในอดีตรื้อถอนคานาคมูกตัดออกจากสิทธิการใช้ป่า และคนที่เพิ่งอพยพเข้ามาจะได้สิทธิในการใช้ป่าเพราะตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ป่ามากกว่า เกิดเป็นประเด็นให้ทำประชาพิจารณ์ของหมู่บ้าน กลางปี พ.ศ. 2551 แต่ก็ไม่ประสบผล ความขัดแย้งยังเกิดขึ้นจนเมื่อปลายปี พ.ศ. 2551 หมู่บ้านเข้าร่วมประกวดป่าชุมชนดีเด่น รางวัลลูกโลกสีเขียว ที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ ต้องร่วมกันดูแลรักษาป่า ดังนั้นเมื่อได้รับรางวัล จึงทำให้ชาวบ้านรู้สึกมีส่วนร่วมและลดปัญหาความขัดแย้งเรื่องการแยกหมู่บ้านลง

ลักษณะประชากรและชาติพันธุ์ มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 514 ครัวเรือน และเป็นคนไทยทั้งชุมชน ประกอบด้วยประชากรทั้งสิ้น 1,300 คน เป็นชาย 654 คน เป็นหญิง 646 คน ผู้สูงอายุ 130 คน เด็กเล็ก 28 คน เด็กวัยเรียน 160 คน พิการ 10 คน

อาชีพและสภาพเศรษฐกิจในครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น มันสำปะหลัง และข้าวโพด ยังมีการเก็บผักพื้นบ้านในป่าชุมชน

โดยเฉพาะเห็ดโคนและหน่อไม้ต้ม สภาพสังคมเป็นแบบพึ่งพาอาศัยกัน อยู่รวมกันเป็นหมู่ ชุมชนมีกลุ่มอาชีพในชุมชน เช่น กลุ่มปลูกเห็ดโคนญี่ปุ่น กลุ่มเลี้ยงโค สมาชิกส่วนใหญ่ยึดอาชีพจากกลุ่มอาชีพเป็นรายได้เสริมที่มีรายได้ดีใกล้เคียงกับรายได้หลักจากการเกษตร

ภาวะการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ที่ดินส่วนมากของบ้านช่องแคบจะเป็นที่ดินที่รัฐออกให้เพื่อทำกินจึงเป็นเอกสารสิทธิ์ประเภท สปก. 4-01 และใบภบท.5 เนื่องจากพื้นที่อยู่ติดอุทยานแห่งชาติ และมีการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนมากเพื่อการเกษตร โดยมากปลูกพืชเศรษฐกิจประกอบด้วย อ้อย และมันสำปะหลัง เป็นหลัก

ป่าชุมชนบ้านช่องแคบ ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรีมีพื้นที่ทั้งหมด 385 ไร่ 2 งาน 48 ตารางวา ตั้งอยู่เขตพื้นที่ราชพัสดุซึ่งอยู่ในความควบคุมดูแลของมณฑลทหารบก จังหวัดกาญจนบุรี สภาพป่าดั้งเดิมเป็นป่าเบญจพรรณผสมป่าเต็งรัง โดยพันธุ์ไม้ดั้งเดิม ได้แก่ ยางเหียง แดง เต็ง รังไผ่รวก ขานาง ตะคร้อ ไซ้เนา มะตูม มะม่วงป่า มะขามป้อม และอื่นๆ ในปัจจุบันมีการปลูกเพิ่มเติม เป็นไม้ยืนต้น จำพวก ประดู่ป่า อินทนิลน้ำ ชี้เหล็กบ้าน สะเดา ตีนเป็ด สัก เพกา ยางนา กฤษณา ตะเคียนทอง ส้มรอม ส้มอไทย เสม็ดแดง จัน เกด มะเมาะ มะหวด ชมพู่ น้ำดอกไม้ ชะอม หวาย ขนุนป่า เป็นต้น

วัฒนธรรมและประเพณี เนื่องจากประชากรบางส่วนของบ้านช่องแคบเป็นกลุ่มคนไทยที่อพยพเข้ามา จากหลายภูมิภาค เช่น จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอเมืองกาญจน์ และจังหวัดทางภาคอีสาน ทำให้บ้านช่องแคบไม่มีประเพณีที่ชัดเจน แต่จะมีประเพณีไทย ภาคกลาง ซึ่งเกี่ยวข้องกับศาสนา เป็นส่วนมาก เช่น การทำบุญตักบาตร เป็นต้น

1.3 บ้านแม่กระบุง ต.แม่กระบุง อ.ศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี

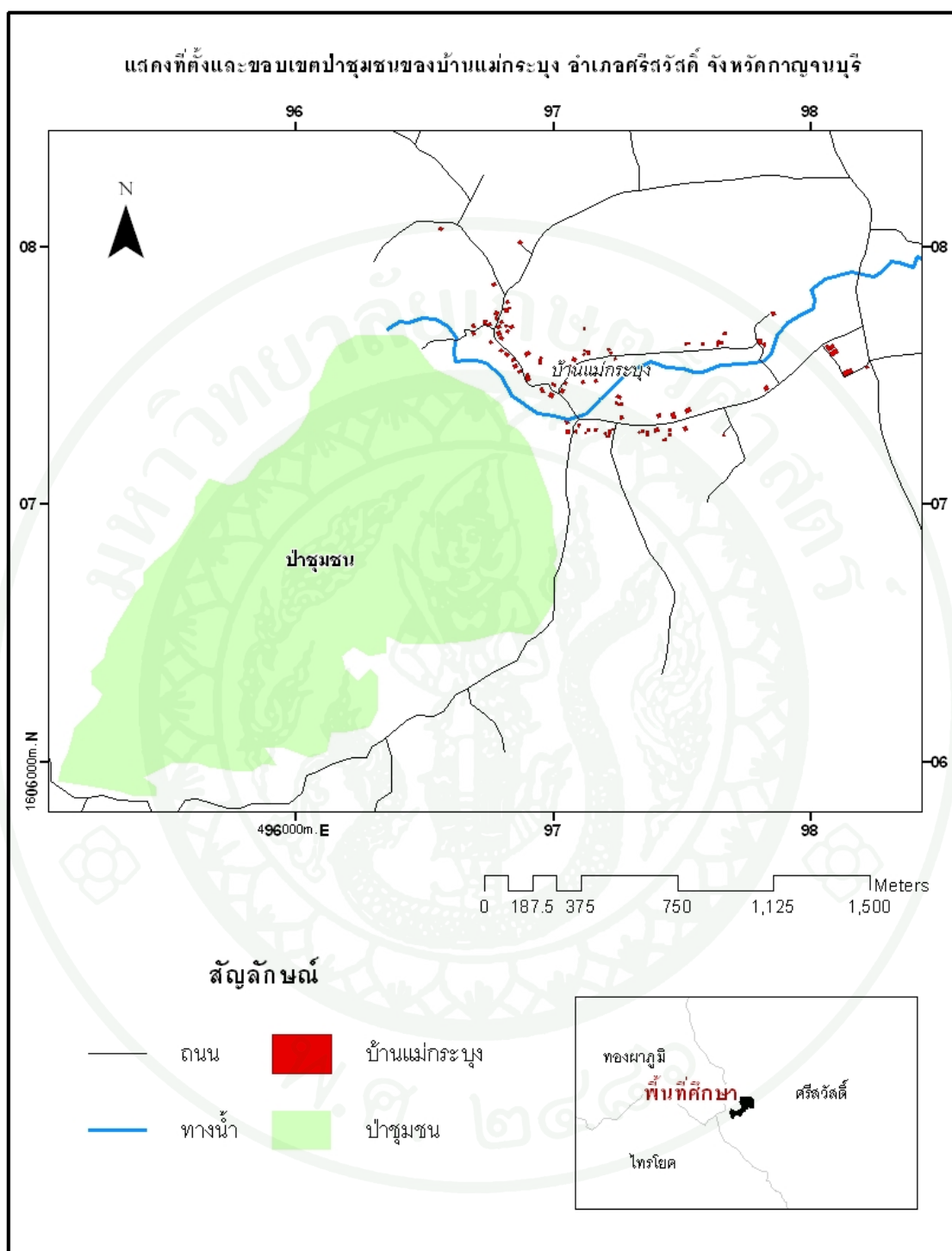
บ้านแม่กระบุงหมู่ที่ 2 เป็นหนึ่งใน 6 หมู่บ้านของตำบลแม่กระบุง บ้านแม่กระบุงเป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยงเก่าแก่ที่มีอายุราว 200 ปี ที่ตั้งของหมู่บ้านมีเขาสูงหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายกระบุงขนาดใหญ่ และเปลี่ยนชื่อจากบ้านต้นมะพร้าวเป็น บ้านแม่กระบุง

ลักษณะทางกายภาพ

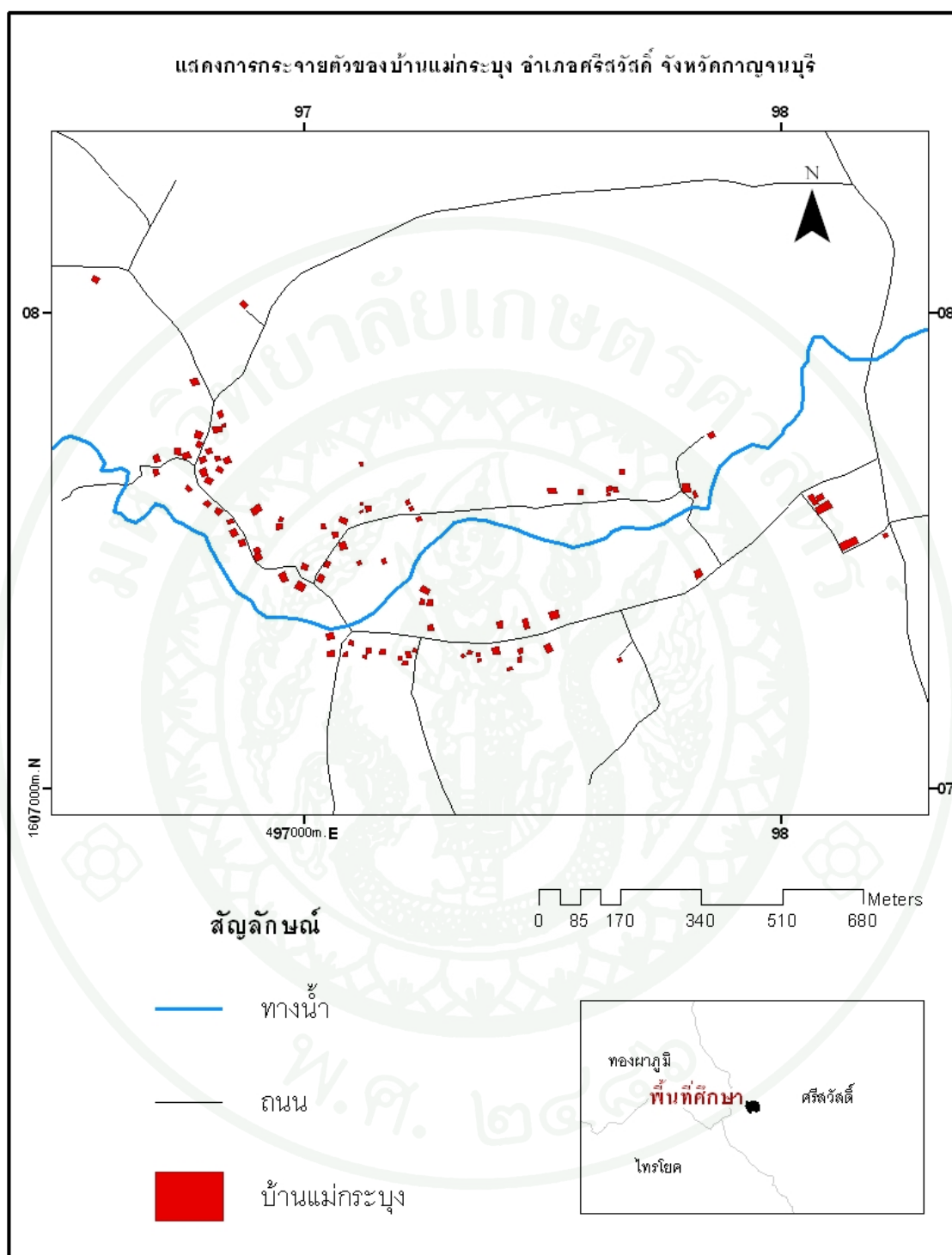
ลักษณะภูมิประเทศ บ้านแม่กระบุงมีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบภูเขาและป่าไม้ พื้นที่ทั้งหมดอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเอราวัณ พื้นที่ทั้งหมด 5,000 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ป่า 1,060 ไร่ สภาพทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านก่อนนั้นเป็นป่าเสียส่วนใหญ่ มีหนองน้ำและห้วยน้ำไหลผ่าน มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบเหมาะต่อการเพาะปลูกทั้งพืชไร่และพืชสวน ไม่ย่นต้น ผู้คนที่อพยพมาจึงเลือกสถานที่นี้เป็นที่อยู่อาศัยและประกอบอาชีพ ปัจจุบันป่าไม้ หนองน้ำและห้วยน้ำยังคงมีอยู่ แต่ปริมาณน้ำในหนองน้ำและห้วยน้ำได้ลดน้อยลงมากกว่าในอดีต โดยเฉพาะในฤดูแล้ง ทางหมู่บ้านจึงหาวิธีการและแนวทางแก้ไขบรรเทาความเดือดร้อนให้กับสมาชิกในชุมชน โดยการหาแหล่งน้ำและทำการต่อท่อมาจากแหล่งน้ำให้กับครัวเรือนในชุมชน จนเกิดเป็นโครงการน้ำประปาภูเขา และใช้สืบต่อมาจนปัจจุบัน

ป่าชุมชนของบ้านแม่กระบุงเป็นภูเขาที่ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน หรือเขาที่ชาวบ้านเรียกว่า “เขาพลวง” สภาพป่าเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านถือว่าเป็นป่าชุมชนที่ต้องรักษาไว้ และจะไม่ตัดไม้หรือใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เนื่องจากมีพื้นที่บางส่วนของหมู่บ้านที่เป็นป่าโปร่ง และมีพื้นที่ป่าในเขตอุทยานที่สามารถเข้าไปเก็บของป่าได้ตามวิถีชีวิตดั้งเดิมอยู่แล้ว กฎเกณฑ์ของการรักษาป่าและป่าชุมชนนั้นไม่ได้มีกฎข้อบังคับที่ชัดเจน จึงเป็นเพียงข้อห้ามตามประเพณีบางข้อที่คนกะเหรี่ยงยังยึดถือปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน เช่น ไม้บางชนิด จำพวก ตะเคียน ว่าน จะห้ามตัดโค่นเพื่อนำมาใช้ เป็นต้น

แหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น บ้านแม่กระบุงมีต้นแม่น้ำที่ไหลมาจากบริเวณป่าไหลผ่ากลางหมู่บ้าน และยังมีการทำระบบประปาหมู่บ้านจากน้ำตกเพื่อใช้สอยในครัวเรือน

ภาพที่ 14 แผนที่แสดงขอบเขตบ้านแม่กระบุงและทรัพยากร

ภาพที่ 15 แผนที่แสดงหมู่บ้านหมู่ 2 บ้านแม่กระบุง ตำบลแม่กระบุง อำเภอศรีสวัสดิ์

สภาพพื้นที่ของชุมชน บ้านแม่กระบุงสามารถจำแนกพื้นที่ได้ตามประโยชน์การใช้งาน ประกอบด้วย พื้นที่เพื่อการเกษตร พื้นที่ป่า พื้นที่ปาล์มน้ำมัน หรือป่าชุมชน พื้นที่อยู่

อาศัย และพื้นที่อื่นๆ เพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น วัด โรงเรียน เป็นต้น โดยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่า เนื่องจากตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ และพื้นที่ในการเกษตรเป็นการทำไร่ข้าวที่มีลักษณะผสมผสาน มีการปลูกพืช ผักชนิดอื่นแทรกในแปลงนา เช่น พริก พักทอง แตงเปรี้ยว ข้าวโพด เป็นต้น นอกนั้นเป็นการปลูกพืชในที่ลุ่มประกอบด้วย ขมิ้น ข้าวโพด และพริกเพื่อการค้า ลักษณะการตั้งบ้านเรือนมีการกระจายตัวตามแนวของถนน เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ จากภาพที่ 15 และ 16 แสดงให้เห็นว่าบ้านเรือนส่วนมากตั้งอยู่กระจุกตัวบริเวณใกล้แม่น้ำ เพื่อประโยชน์ในการใช้สอย และบริเวณในครัวเรือน ป่าชุมชนอยู่ค่อนข้างห่างจากชุมชน

ประวัติการตั้งถิ่นฐาน บ้านแม่กระบุงมี สภาพภูมิประเทศเป็นเขา และที่ราบแคบๆ ที่ตั้งของชุมชนอยู่ติดกับภูเขาสูงหนึ่งชื่อว่า “ภูเขาแม่กระบุง” เนื่องจากลักษณะที่คล้ายกระบุงขนาดใหญ่คว่ำลง ภูเขาแห่งนี้ทุกคนในหมู่บ้านให้ความเคารพนับถือและเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตย์อยู่ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นก็ให้ความคุ้มครอง ปกป้องหมู่บ้านและคนในหมู่บ้าน จากเหตุภัยต่างๆ ตลอดมา จึงได้นำชื่อของภูเขาสูงนี้มาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านแทนบ้านต้นมะพร้าว

ชุมชนเริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. 2385 หรือประมาณ 165 ปีมาแล้ว (นับถึงปี พ.ศ. 2550) คนกลุ่มแรกที่มาเริ่มก่อตั้งชุมชน คือ บิดาของนายตู้ เขียวเหลือง และนายตู้ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้าน คนกลุ่มนี้อพยพมาจากบ้านเจดเจ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งก่อนหน้านี้ยังไม่มี การแบ่งเขตตำบลหรืออำเภอ เพราะเป็นเขตพื้นที่ป่าเกือบทั้งหมด ดังนั้นคนกระเหรี่ยงจึงเดินทางข้าม ภูเขาและเริ่มตั้งหลักปักฐานในพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ การย้ายถิ่นไปเรื่อยๆ เพื่อหาพื้นที่ที่มีทำเลในการ ปลูกสร้างบ้านเรือน และประกอบอาชีพ ได้อย่างเหมาะสมและมั่นคง อีกทั้งยังต้องการหนีจากภัย ธรรมชาติและโรคระบาดที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเดิม จนพืชไร่เสียหายและสัตว์เลี้ยงล้มตายเป็นจำนวน มาก ซึ่งต่อมา บริเวณนี้เรียกว่าบ้านต้นมะพร้าว หมู่ 7 ตำบลหนองเป็ด ต่อมาเมื่อมีการเริ่มสร้าง เขื่อนศรีนครินทร์ หรือ เขื่อนเจ้าเพชร เมื่อปีพ.ศ. 2516 ชาวบ้านในหลายหมู่บ้านเริ่มอพยพหนีพื้นที่น้ำท่วม ไปตามหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ไกลออกไปและน้ำท่วมไม่ถึง และบ้านต้นมะพร้าวก็นับเป็นหมู่บ้านหนึ่ง ในนั้น เมื่อเขื่อนเสร็จและน้ำเริ่มท่วมพื้นที่ใน ปีพ.ศ. 2516 จึงมีชาวบ้านอพยพออกจากพื้นที่น้ำท่วมถึงมายังบ้านต้นมะพร้าวตะวันออกนี้จำนวนหนึ่งที่เป็นคนไทย แต่ต่อมาเมื่อมีการประกาศเป็น เขตอุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ ในปีพ.ศ. 2524 ทำให้เกิดปัญหาว่าเขตอุทยานดังกล่าวนั้น ประกาศซ้อนทับที่ดินที่ทำกินของชาวบ้าน และในปีพ.ศ. 2528 บ้านต้นมะพร้าวตะวันตกจึงมีการ แยกและเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านออกมาเป็นบ้านแม่กระบุง หมู่ 2

ลักษณะประชากรและชาติพันธุ์ มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 88 ครัวเรือน และเป็นคนไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง 80 ครัวเรือน อีก 8 ครัวเรือน เป็นคนไทย มีประชากรทั้งหมด 352 คน แยกเป็นเพศชาย 181 คน เพศหญิง 171 คน

อาชีพและสภาพเศรษฐกิจในครัวเรือน อาชีพแรกที่ราษฎรในหมู่บ้านทำก็คือ ไร่ข้าว ซึ่งทำไว้กินเองทั้งหมด ไร่ข้าวเป็นการปลูกพืชผสมผสานในไร่ที่ปลูกข้าวบนที่สูง หรือที่ลาดเทบริเวณเชิงเขา ผลผลิตส่วนมากเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน มีบางส่วนเหลือใช้ หรือต้องนำไปแลกเปลี่ยนและนำตาลมาใช้ในครัวเรือน อาชีพทำไร่ ฝ้าย เป็นอีกอาชีพดั้งเดิม ซึ่งมักจะปลูกเอาไว้เพื่อนำมาทอเป็นเสื้อผ้าเอาไว้ใช้ในครัวเรือน แต่ครั้งพออยู่ไปนานๆ เข้าเมื่อสังคมไม่ขยายตัวขึ้น แต่ประชากรเพิ่มมากขึ้น อาชีพเดิมเหล่านี้จึงลดน้อยลงและล้มเลิกไป เพราะให้ผลตอบแทนต่ำ ดังนั้นชาวบ้าน จึงหันมาปลูกพืชทางเศรษฐกิจ เพื่อนำไปขายซึ่งจะให้ผลตอบแทนที่สูงกว่าอาชีพเดิม เช่น พริก ข้าวโพด มะละกอ และมีการทอผ้าทอมือขาย

ภาวะการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน เนื่องจากพื้นที่หมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ดังนั้นจึงไม่มีการถือครองที่ดินในรูปของกรรมสิทธิ์ที่สามารถซื้อขายได้ เป็นการให้สิทธิ์ทำกินที่ตกทอดสู่ลูกหลาน แต่ในความเป็นจริงยังพบว่าการขายที่ดินในครอบครองให้แก่คนในหมู่บ้านและคนนอกหมู่บ้านในลักษณะการเข้าไปจับจองเพื่อทำกิน ป่าชุมชนบ้านแม่กระบุงอยู่ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ทั้งหมด รวมถึงพื้นที่หมู่บ้านด้วย

วัฒนธรรมและประเพณี บ้านแม่กระบุงเป็นชุมชนที่มีความเป็นคนกะเหรี่ยงสูง ยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อของกะเหรี่ยงไว้อย่างเหนียวแน่น วัฒนธรรมที่ชัดและสืบต่อให้เยาวชนคือการรำตง การเล่นเพลง พิธีกรรมเกี่ยวกับกระบวนการปลูกและเก็บเกี่ยวข้าว และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่า และการเกษตร เช่น การไหว้แม่โสภ หรือการบูชานาข้าว เป็นต้น

พื้นที่ศึกษาทั้ง 3 แห่งมีความแตกต่างกันตามลักษณะภูมิศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน และชาติพันธุ์ แต่พบว่าทุกหมู่บ้านมีพื้นที่ป่าชุมชน ที่เป็นพื้นที่สาธารณะเพื่อให้สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าที่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การเก็บหาของป่า เป็นต้น ภายใต้กฎเกณฑ์ที่เน้นการใช้เพื่อคนรุ่นหลัง ซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้พบว่าแต่ละชุมชนมีรูปแบบการอนุรักษ์ที่แตกต่างกันออกไปตามพื้นที่ อย่างไรก็ตามการอธิบายถึงสภาพทั่วไปจะไม่สามารถนำมา

วิเคราะห์ถึงปัจจัยของพื้นที่เพียงประเด็นเดียว ดังนั้นการเข้าใจถึงสภาพเศรษฐกิจและสังคมจึงเป็นอีกปัจจัยที่มีความสำคัญในการทำความเข้าใจสภาพพื้นที่ในการศึกษา

2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนในพื้นที่ศึกษา

สาระสำคัญในส่วนนี้เป็นการนำเสนอผลการประมวลข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากข้อมูลใน 2 ส่วนประกอบด้วย 1) ข้อมูลจากการสุ่มตัวอย่างครัวเรือนในพื้นที่ศึกษาจำนวนร้อยละ 20 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในแต่ละชุมชน และ 2) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยจะใช้ชื่อหมู่บ้านเป็นตัวแทนในการเรียกชื่อ ดังนี้ บ้านแม่กระบุง อำเภอศรีสวัสดิ์ ใช้คำว่าบ้านแม่กระบุง บ้านห้วยสะพาน อำเภอพนมทวน ใช้คำว่าบ้านห้วยสะพาน และบ้านช่องแคบ อำเภอไทรโยค ใช้คำว่าบ้านช่องแคบ โดยโครงสร้างประชากรของแต่ละชุมชนจะประกอบไปด้วย เพศ โครงสร้างทางอายุ สัญชาติ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส ขนาดครัวเรือน รายได้ อาชีพ การถือครองที่ดิน ดังนี้

1.2.1 เพศของกลุ่มประชากร ในด้านเพศของกลุ่มประชากรพบว่าจากตัวอย่างครัวเรือนทั้ง 3 ชุมชนนั้น ประชากรส่วนมากเป็นเพศหญิง ร้อยละ 61.4 เมื่อแยกรายหมู่บ้านแล้วบ้านห้วยสะพานมีสัดส่วนของเพศชายสูงที่สุด (ร้อยละ 40.2) รองลงมาคือ บ้านช่องแคบและบ้านแม่กระบุง ตามลำดับตามตารางที่ 5

ตารางที่ 5 เพศของประชากรตัวอย่างแยกตามรายหมู่บ้าน

เพศ	บ้านแม่กระบุง		บ้านห้วยสะพาน		บ้านช่องแคบ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	7	35	41	40.2	40	37.7	88	38.6
หญิง	13	65	61	59.8	66	62.3	140	61.4

1.2.2 โครงสร้างทางอายุของประชากรจากประชากรตัวอย่างในภาพรวม ประกอบด้วยตัวอย่าง 2 กลุ่มประชากรที่สูงสุดใกล้เคียงกันคือ กลุ่มประชากรอายุระหว่าง 50 – 59 (ร้อยละ 28.9) และ 40-49 (ร้อยละ 27.2) รองลงมาคือ อายุ 60 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 20.6) เมื่อแยกกลุ่มประชากรตามพื้นที่ พบว่า พื้นที่ทั้ง สามหมู่บ้านมีกลุ่มประชากรส่วนมากในกลุ่มอายุตั้งแต่ 40 ปี

ขึ้นไปมากกว่า ในกลุ่มอายุอื่น แต่ที่บ้านแม่กระบุงกลับมีกลุ่มอายุประชากรในกลุ่ม 18-29 ปี เป็นอันดับที่ 3 ซึ่งแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นๆ ดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 อายุประชากรตัวอย่างแยกตามรายหมู่บ้าน

อายุ (ปี)	บ้านแม่กระบุง		บ้านห้วยสะพาน		บ้านช่องแคบ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
18-29	4	20	5	4.9	8	7.5	17	7.5
30-39	1	5	10	9.8	25	23.5	36	15.8
40-49	3	15	23	22.5	36	34.0	62	27.2
50-59	6	30	38	37.2	22	20.8	66	28.9
>59	6	30	26	25.6	15	14.2	47	20.6

ข้อมูลเชิงคุณภาพชี้ให้เห็นว่า เด็กและเยาวชนจำนวนหนึ่งย้ายออกไปจากหมู่บ้านเพื่อเรียนหนังสือต่อในระดับมัธยมต้น มัธยมปลายและระดับอุดมศึกษาในตัวอำเภอต่างๆ ใน จังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดข้างเคียง และบางคนย้ายเข้ากรุงเทพเพื่อเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา จึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่พบว่าจำนวนประชากรในวัยเด็กและเยาวชนที่อายุน้อยกว่า 25 ปี ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมีจำนวนน้อย ประกอบกับคนวัยทำงานที่มีระดับการศึกษาสูงต่างเลือกที่จะทำงานในเมืองที่ให้ค่าตอบแทนสูงกว่า การทำไร่ในชุมชน ดังนั้นจึงพบคนวัยเริ่มทำงานที่หมู่บ้านน้อย การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของประชากรที่อพยพออกนอกชุมชนส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการสื่อสารที่ดีขึ้น ส่งผลให้ชาวชุมชนมีโอกาสในการรับข่าวสารข้อมูลมากขึ้น จึงมีโอกาสเลือกได้มากขึ้นที่ เช่น ในประเด็นเรื่องการศึกษา หรืออาชีพ ดังนั้นประเด็นโครงสร้างประชากรจึงมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นด้านการศึกษาอีกประการหนึ่ง

1.2.3 สัญชาติ และศาสนา พบว่า ประชากรบ้านห้วยสะพานและบ้านช่องแคบเป็นคนไทยทั้งหมด ยกเว้นบ้านแม่กระบุง ที่เกือบทั้งหมดเป็นคนไทยเชื้อสายกะเหรี่ยง ในขณะที่ประชากรส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ มีเพียง ประชากร 2 รายเท่านั้นที่นับถือศาสนาคริสต์ จากบ้านช่องแคบ และชาวบ้านที่บ้านแม่กระบุงเป็นกะเหรี่ยงพุทธ ที่ยังยึดมั่นในศาสนา เช่นเดียวกับคนไทย

1.2.4 ระดับการศึกษาของประชากรในภาพรวมมากกว่าสี่ในห้าของประชากรทั้งหมดมีระดับการศึกษาขั้นประถมศึกษา (ร้อยละ 78.5) รองมาคือระดับมัธยม (ร้อยละ 12.2) ประชากรที่มี

ระดับการศึกษาสูงกว่านั้นและประชากรที่ไม่ได้เรียนหนังสือ มีอยู่จำนวนน้อย ในขณะที่ระดับการศึกษาในแต่ละหมู่บ้านก็ชี้ว่าประชากรส่วนมากมีระดับการศึกษาในชั้นประถม ร้อยละ 80 ร้อยละ 80.4 และร้อยละ 76.4 ของบ้านแม่กระบุง บ้านห้วยสะพานและบ้านช่องแคบตามลำดับ ดังตารางที่ 7

ตารางที่ 7 ระดับการศึกษาของประชากรตัวอย่างแยกตามรายหมู่บ้าน

ระดับการศึกษา	บ้านแม่กระบุง		บ้านห้วยสะพาน		บ้านช่องแคบ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่ได้เรียนหนังสือ	0	0	2	2.0	6	5.7	8	3.5
ประถม	16	80.0	82	80.5	81	76.4	179	78.9
มัธยม	2	10.0	11	10.8	15	14.1	28	12.3
อนุปริญญา	0	0	4	3.9	0	0	4	1.8
วิทยาลัย/มหาวิทยาลัย	2	10.0	2	0.8	4	3.8	8	3.5

ข้อมูลเชิงคุณภาพชี้ให้เห็นเพิ่มเติมว่า ประชากรในระยะหลังมีระดับการศึกษาที่สูงขึ้น จากโอกาสที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เนื่องจากการสื่อสาร การคมนาคมที่ดีขึ้น และสวัสดิการจากรัฐด้านการศึกษาภาคบังคับที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงจากโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน ในเชิงบวกและเชิงลบ แม้ว่าระดับการศึกษาที่สูงขึ้นจะเป็นโอกาสที่ดีขึ้นในอนาคต แต่การย้ายถิ่นออกนอกชุมชนเพื่อการศึกษา และเพื่ออาชีพอื่นนอกพื้นที่ก็ส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่มีความห่างเหินกันมากขึ้น เช่นกัน

1.2.5 สถานภาพสมรส ของประชากรพบว่ามากกว่าครึ่งอยู่เป็นคู่ (ร้อยละ 76.0) เมื่อนำอายุเข้ามาเป็นปัจจัยรองพบว่า เนื่องจากประชากรส่วนมากมีอายุในช่วง 30 ปี ขึ้นไป จึงแต่งงานแล้วเป็นส่วนใหญ่ ดังตารางที่ 8 ทั้งนี้ ข้อมูลเชิงคุณภาพชี้ให้เห็นว่าการแต่งงาน หรืออยู่เป็นคู่ โดยไม่ได้จดทะเบียนสมรสตั้งแต่อายุน้อยเป็นลักษณะที่พบได้ในพื้นที่ทั้ง 3 แห่ง บ้านแม่กระบุงที่เป็นคนกระเหรี่ยงนั้นไม่ได้คำนึงถึงการแต่งงานที่จะต้องมีความถูกต้องเชิงนิติศาสตร์ หรือหลักกฎหมาย หากการแต่งงานให้ความหมายถึงการได้รับการยอมรับของชาวบ้าน ผู้ใหญ่ในชุมชน พ่อแม่ และผี หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น การอยู่เป็นคู่จึงเกิดขึ้นได้เมื่อครอบครัวเห็นว่าเหมาะสมแก่การออกเรือน ประชากรส่วนมากที่อยู่ชุมชนจึงเป็นกลุ่มที่อยู่เป็นคู่แล้ว เพราะประชากรในวัยเรียนส่วนมาก

ย้ายออกนอกหมู่บ้านเพื่อไปทำงานหรือเพื่อการศึกษา ซึ่งพบลักษณะเช่นนี้ในพื้นที่ของบ้านช่องแคบและบ้านห้วยสะพาน เช่นกัน

ตารางที่ 8 สถานภาพสมรสของประชากรตัวอย่างแยกตามหมู่บ้าน

สถานภาพสมรส	บ้านแม่กระบุง		บ้านห้วยสะพาน		บ้านช่องแคบ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
โสด	2	10.0	4	3.9	11	10.4	17	7.4
สมรส/อยู่เป็นคู่	16	80.0	81	79.4	78	73.6	175	76.8
หย่า/แยกกันอยู่	0	0	2	2.0	1	0.9	3	1.3
หม้าย	2	10.0	15	14.7	16	15.1	33	14.5

แม้ว่า รูปแบบของการแต่งงานแบบจดทะเบียนสมรส หรือไม่จดทะเบียนสมรส ในขณะที่บ้านห้วยสะพานและบ้านช่องแคบจะมีการจดทะเบียนสมรสมากกว่าที่บ้านแม่กระบุง เนื่องจากมีความใกล้เคียงกับสถานที่ราชการมากกว่าและมีการคำนึงถึงผลประโยชน์จากการจดทะเบียนสมรสมากกว่า

1.2.6 ขนาดครัวเรือน ของกลุ่มประชากรรวมส่วนมากในตารางที่ 9 แสดงให้เห็นว่า มีสมาชิกในครัวเรือนที่ตอบแบบสัมภาษณ์มีสมาชิกในครัวเรือนอยู่ระหว่าง 2-3 คน (ร้อยละ 45.2)

ตารางที่ 9 จำนวนสมาชิกในครัวเรือนของประชากรตัวอย่างแยกตามหมู่บ้าน

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน	บ้านแม่กระบุง		บ้านห้วยสะพาน		บ้านช่องแคบ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1-2	10	50.0	36	35.3	30	28.3	76	33.3
2-3	6	30.0	44	43.1	53	50.0	103	45.2
4-5	4	20.0	22	21.6	16	15.1	42	18.4
>6	0	0	0	0	7	6.6	7	3.1

เมื่อจำแนกตามรายชุมชนพบว่า ที่บ้านแม่กระบุงมีขนาดครัวเรือน 1-2 คนมากที่สุด (ร้อยละ 50) ซึ่งแตกต่างจากอีกสองชุมชนคือบ้านห้วยสะพานและบ้านช่องแคบ ที่มีผลเหมือนกับภาพรวมของทั้ง 3 หมู่บ้าน คือมีขนาดสมาชิกในครอบครัว 2-3 คนมากที่สุด (ร้อยละ 43.1 และ

ร้อยละ 50.0 ตามลำดับ) อย่างไรก็ตาม พบว่าในอดีตขนาดครัวเรือนของคนไทยมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (extended family) ที่ประกอบด้วยสมาชิก 3 รุ่น คือ ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ และลูก ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเป็นครอบครัวเดี่ยว หรืออยู่เพียงคนเดียว หรืออยู่เป็น พ่อแม่และลูก ที่ประกอบด้วยสมาชิก 3-4 คนมากขึ้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2549; 1-2)

การเปลี่ยนแปลงในด้านจำนวนสมาชิกในครัวเรือนที่เกิดขึ้นนั้น เป็นการปรับตัวให้ทันต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นลดลง เกิดครอบครัวเดี่ยว รูปแบบใหม่ที่ประกอบด้วยผู้สูงอายุ และเด็ก เนื่องจากประชากรในวัยแรงงานอพยพออกไปเพื่อหางานทำนอกพื้นที่มากขึ้น ครอบครัวลักษณะเช่นนี้จึงเป็นลักษณะครอบครัวที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และในพื้นที่ชนบทของประเทศไทย นอกจากนี้ การแต่งงานและย้ายออกหรือเข้าชุมชนเป็นสภาพที่เกิดขึ้นและเห็นได้ชัด บ้านช่องแคบเป็นหมู่บ้านที่พบว่ามีการย้ายเขาจากจังหวัดอื่นด้วยเหตุผลจากการแต่งงานและ จากสาเหตุของการทำมาหากิน ชัดเจนซึ่งนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งของคนในชุมชนเรื่องการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนต่อมา

1.2.7 อาชีพของครัวเรือนตัวแทนทั้ง 3 หมู่บ้านแบ่งเป็นภาคการเกษตร บริการและอุตสาหกรรม ดังตาราง 10 พบว่าอาชีพส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ในภาคเกษตรกรรม มากกว่าครึ่งของประชากรทั้งหมด (ร้อยละ 53.9) รองลงมาคือ รับจ้างทั่วไป ร้อยละ 24.6 เมื่อจำแนกตามหมู่บ้าน พบว่าข้อมูลสอดคล้องไปในทางเดียวกันคือ ประชากรส่วนมากประกอบอาชีพเกี่ยวกับการเกษตร และรองลงมาคือรับจ้างทั่วไป

ตารางที่ 10 อาชีพของประชากรตัวอย่างแยกตามรายหมู่บ้าน

อาชีพของ ครัวเรือน	บ้านแม่กระบุง		บ้านห้วยสะพาน		บ้านช่องแคบ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ในภาคการเกษตร	13	65.0	57	54.8	53	50.0	123	53.9
รับจ้างทั่วไป	3	15.0	17	16.3	36	34.0	56	24.6
รับราชการ	0	0	1	1.0	0	0	1	0.4
ทำงานโรงงาน	0	0	1	1.0	1	0.9	2	0.9
ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	2	10.0	19	18.3	7	6.6	28	12.3
ว่างงาน	1	5.0	0	0	3	2.8	4	1.8
แม่บ้าน / อื่นๆ	1	10.0	9	8.6	4	3.8	14	6.1

ข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบว่า เนื่องจากพื้นที่ทั้ง 3 หมู่บ้านยังเป็นพื้นที่ชนบท หรือกึ่งชนบท ที่มีที่ดิน และยังประกอบอาชีพดั้งเดิมคือ เกษตรกรรมมากกว่าอาชีพอื่น แต่ลักษณะของการเกษตรเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่มีการผลิตเพื่อยังชีพในครัวเรือนของครัวเรือนทั่วไป เป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เป็นพืชเศรษฐกิจมากขึ้น และนอกจากนี้ยังใช้วิธีการเช่าที่ดินเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยวขนาดใหญ่ขึ้นมากกว่าแต่ก่อน ประเภทของการเกษตร ประกอบด้วย ไร่พืชเศรษฐกิจขนาดใหญ่มากกว่า 45 ไร่ขึ้นไป เช่น มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพด และยังมีพริก ที่เป็นพืชสวนที่ปลูกในพื้นที่ขนาดเล็กและกลางเพื่อขาย ประมาณ 1-10 ไร่ บ้านแม่กระบุงนั้นยังมีการปลูกข้าวโพด ข้าว และไร่ข้าว และผักสวนครัวอีกจำนวนหนึ่งสำหรับใช้บริโภคภายในครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีอาชีพค้าขายของชำในหมู่บ้าน อาหาร และวัสดุและอุปกรณ์การเกษตร อีกจำนวนหนึ่ง ในประเด็นนี้ชาวบ้านที่บ้านห้วยสะพานให้สัมภาษณ์ว่า “...มีที่ดินมันก็ปลูกกันไป...ตอนนี้ปลูกมันๆที่ตัวเองสิบกว่าไร่ มันไม่พอหรอกต้องเช่าเอาให้ได้สัก 50 ไร่ขึ้นถึงจะพอกิน ปีหนึ่ง ปลูกมันๆไม่เหมือนปลูกข้าว ไร่สองไร่ก็พอกิน แต่นี่มันกินไม่ได้มันก็ต้องปลูกเอาเยอะเอาเงิน...” (ดูสำรองแซมซ้อย, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2551)

อาชีพเสริมของชาวบ้านส่วนใหญ่แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) อาชีพเสริมจากกิจกรรมแม่บ้าน หรือตามวิชาชีพ เช่น สานเปด ทำขนมตาล ข้าวเกรียบ อาชีพเสริมเหล่านี้สร้างรายได้ให้กับครัวเรือนไม่มากนัก แต่ก็ยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญสำหรับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เพราะส่วนมากเป็นกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้าน แต่เป็นรายได้ที่ไม่แน่นอน โดยมีรายได้ตั้งแต่ สิบบาทไปจนถึงพันบาท ในแต่ละครั้ง และ 2) อาชีพเสริมจากการเก็บหาของป่า ซึ่งชาวบ้านจะเก็บหาของจากป่าเพื่อบริโภคและเพื่อขาย สามารถสร้างรายได้ที่แน่นอนตามฤดูกาลและมีรายได้ที่สูงกว่าอาชีพเสริมจากกิจกรรมของแม่บ้าน ซึ่งในส่วนรายได้เสริมจากการเก็บหาของป่านั้นได้อธิบายในส่วนของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนและช่วงเวลาในการใช้ทรัพยากรของชุมชนรอบปีในส่วนต่อไป

ดังนั้น แม้ว่าอาชีพส่วนใหญ่ของครัวเรือนในพื้นที่ที่ศึกษาคือเกษตรกร แต่ก็มีหลากหลายในประเภทของพืชผลการเกษตรที่ทำให้มีกิจกรรมการปลูก และรายได้ที่แตกต่างกัน ซึ่งได้อธิบายไว้ในหัวข้อถัดไป

1.2.8 รายได้และรายจ่ายของครัวเรือน รายได้ของครัวเรือนในภาพรวมพบว่า ส่วนมากมีรายได้อยู่ที่ประมาณ 1,500-6,000 บาทต่อเดือน บ้านแม่กระบุงเป็นหมู่บ้านที่มีรายได้เฉลี่ยต่ำสุดที่ประมาณ 1,500-3,000 บาทต่อเดือน ในขณะที่บ้านห้วยสะพานและบ้านช่องแคบมีรายได้

เฉลี่ยที่ประมาณ 4,500 – 6,000 บาทต่อเดือน ซึ่งสูงกว่าพอสมควร แต่เมื่อดูในรายละเอียดแล้ว กลับพบว่าช่วงรายได้ของบ้านแม่กระบุงเกือบหนึ่งในสามของทั้งหมดอยู่ในระดับ 4,500 – 6,000 บาทต่อเดือน เช่นกัน ในขณะที่อีก 2 หมู่บ้าน มีรายได้เกาะกลุ่มตั้งแต่ 1,500 - 6,000 บาทต่อเดือน ทั้ง 3 อันดับ ดังปรากฏในตารางที่ 11

ตารางที่ 11 รายได้ของประชากรตัวอย่างแยกตามรายหมู่บ้าน

รายได้ในครัวเรือน	บ้านแม่กระบุง		บ้านห้วยสะพาน		บ้านช่องแคบ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่มีรายได้	0	0	3	2.9	6	5.7	9	3.9
1-500	1	5.0	0	0	0	0	1	0.4
501-1,500	0	0	4	3.9	3	2.8	7	3.1
1,501-3,000	11	55.0	28	27.5	30	28.3	69	30.3
3,001-4,500	2	10.0	11	10.8	16	15.1	29	12.7
4,501-6,000	6	30.0	41	40.2	33	31.2	80	35.1
6,001-7,500	0	0	4	3.9	1	0.9	5	2.2
< 7,501	0	0	11	10.8	17	16.0	28	12.3

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบว่า บ้านแม่กระบุงมีรายได้จากการเกษตรโดยเฉลี่ยจากรายได้ทั้งปี ประมาณ 1,500 - 3,000 บาทต่อเดือน และจากการขายของ ประมาณ 400-500 บาท ต่อเดือน ดังนั้น เมื่อรวมรายได้ทั้งครัวเรือนแล้วจะมีรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ประมาณ 3,000 – 7,000 บาทต่อเดือน และมีรายจ่ายในครัวเรือน ประมาณ 6,000 - 8,000 บาทต่อเดือน เมื่อรวมรายจ่ายในการทำการเกษตรเข้าไปด้วย จึงพบว่ารายจ่ายที่สูงกว่ารายได้ทำให้เกิดภาวะหนี้ ที่ไม่สามารถจ่ายคืนได้ในแต่ละปี ประเด็นเรื่องหนี้ของชาวบ้านภาคการเกษตรนั้น เกษตรกรที่บ้านแม่กระบุงรายหนึ่งให้สัมภาษณ์สนับสนุนเกี่ยวกับประเด็นการชำระหนี้คือนั้นเป็นไปได้ยาก เนื่องจากปัจจัยต่างๆ ว่า “...รายได้เราเป็นปี ปีนี้ก็เป็นแสน แต่รายจ่ายมันก็สูง ช่วงปลูกนี่ไหนจะค่าพันธุ์ ค่ายา ค่าปุ๋ย ไม่ใส่ก็ไม่ได้ฝากเขาซื้อมันก็แพง...เดี๋ยวนี้มันทำมาแต่บริษัทเก็บเมล็ดไว้ปลูกก็ไม่ได้แบบแต่ก่อน... รายจ่ายเยอะมันก็กู้เขาทิ้งนั่นแหละ” (นายสนิท เขียวเหลือง, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2551)

บ้านห้วยสะพานมีรายได้สูงกว่าอีกสองหมู่บ้านอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากชาวบ้านมีอาชีพค้าขายมากกว่าพื้นที่อื่น และในอาชีพการเกษตรที่มีโอกาสในการเลือกที่ขายผลผลิตเนื่องจากอยู่ไม่ไกลจากเมืองสามารถและมีการคมนาคมที่ดี จึงสามารถเลือกขายผลผลิตได้ในราคาที่สูง ในด้านรายจ่ายในภาคเกษตรจะถูกกว่าในเรื่องราคาวัสดุการเกษตร แต่กลับมีรายจ่ายอื่นในครัวเรือนที่สูงกว่าบ้านแม่กระบุง เช่น ค่าอาหาร ค่าเดินทาง และค่าอุปกรณ์ที่มีราคาพุ่งเฟื้อย เช่น ค่าบริการโทรศัพท์มือถือเป็นต้น ซึ่งรายจ่ายประการหลังไม่ได้แตกต่างจากบ้านช่องแคบที่มีรายจ่ายพุ่งเฟื้อยสูงกว่ารายจ่ายจากภาคการเกษตร โดยเฉพาะค่าโทรศัพท์มือถือ ที่เป็นผลจากการสื่อสารไร้สายที่สะดวกสบายมากขึ้น และกระแสของระบบทุนนิยมจากความเป็นสมัยใหม่ (Modernization) ทำให้เกิดเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นปริมาณมากสำหรับคนในชุมชน นำไปสู่ปัญหานี้สิน พัทธน์ (2547) ได้ศึกษาแล้วพบว่าปัญหาการจ่ายค่าบัตรเติมเงินโทรศัพท์ที่ตำบลท่าเสา ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในกลุ่มเด็กนักเรียนและแม่ค้า

1.2.9 การถือครองที่ดิน จากการสัมภาษณ์แบบสอบถามตัวแทนครัวเรือน พบว่าลักษณะการถือครองที่ดินของประชากรส่วนมากมีการถือครองที่ดินไม่ปริมาณไม่มาก และเป็นเอกสารสิทธิ์ที่เกิดจากการให้สิทธิ์ของรัฐเพื่อการอยู่อาศัยและประกอบอาชีพเท่านั้น ห้ามมิให้มีการซื้อขาย เป็นวัตถุประสงค์หลัก เอกสารสิทธิ์และเอกสารเหล่านั้น คือ สปก. 4-01 และใบภบท. 5 สำหรับบ้านช่องแคบแล้วพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างเกินครึ่งหนึ่งและครัวเรือนตัวอย่างเกือบครึ่งหนึ่งของบ้านห้วยสะพานไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ขายที่ดินให้กับคนในหมู่บ้านและคนนอกหมู่บ้าน ในขณะที่บ้านแม่กระบุงพบว่า ครัวเรือนตัวอย่างมีที่ดินในครอบครองเกือบทุกครัวเรือนเนื่องจากมีจำนวนปริมาณครัวเรือนที่น้อยเมื่อเทียบกับปริมาณของพื้นที่ดินในหมู่บ้าน และเมื่อดูปริมาณการถือครองที่ดินแล้วส่วนมากมีที่ดินระหว่าง 1- 15 ไร่ เนื่องการแยกครัวของลูกหลานทำให้มีการตัดแบ่งที่ดินออกเป็นส่วนย่อยๆ มากขึ้น และการตัดแบ่งเพื่อขาย ตารางที่ 12 ด้านล่างแสดงให้เห็นถึงลักษณะการถือครองและปริมาณการถือครองของแต่ละครัวเรือน

ตารางที่ 12 การถือครองที่ดินจำแนกตามประเภทของเอกสารสิทธิ์ถือครองของประชากรตัวอย่าง
แยกตามรายหมู่บ้าน

ลักษณะการถือครอง	< 1 ไร่		1-15		16-45		>45	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
บ้านแม่กระบุง(19)								
ไม่มีเอกสารสิทธิ์	0	0	3	15.8	0	0	2	10.5
โฉนด	0	0	0	0	0	0	0	0
นส3 ก.	0	0	0	0	0	0	0	0
สปก.4-01	0	0	1	5.3	0	0	0	0
ภบท. 5	2	10.5	9	47.4	2	10.5	0	0
บ้านห้วยสะพาน(67)								
ไม่มีเอกสารสิทธิ์	0	0	9	13.4	0	0	2	2.9
โฉนด	5	7.5	15	22.4	2	3.0	6	9.0
นส3 ก.	0	0	0	0	0	0	0	0
สปก.4-01	0	0	0	0	0	0	0	0
ภบท. 5	1	1.5	15	22.4	1	1.5	11	16.4
บ้านช่องแคบ(46)								
ไม่มีเอกสารสิทธิ์	3	6.5	4	8.7	0	0	2	4.3
โฉนด	0	0	0	0	0	0	0	0
นส3 ก.	0	0	0	0	0	0	0	0
สปก.4-01	1	2.2	12	26.1	2	4.3	3	6.5
ภบท. 5	5	10.7	4	8.7	0	0	0	0

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึกชี้ให้เห็นว่า ครัวเรือนในหมู่บ้านทั้ง 3 ที่อยู่มาดั้งเดิมจะมีปริมาณที่ดินในกรรมสิทธิ์ทั้งลักษณะที่มีเอกสารสิทธิ์และไม่มีจำนวนมากกว่าครัวเรือนที่เข้ามาอยู่ที่หลัง แต่ชาวบ้านกลุ่มนี้มีขนาดที่ดินในครอบครองลดลงเรื่อยๆ เมื่อเทียบกับอดีต เนื่องจากการให้ที่ทำกินแก่ลูกหลานเมื่อโตขึ้น ในลักษณะของการแบ่งเป็นมรดกและสินสมรสให้กับลูกหลาน และบางส่วนมีการขายเพื่อนำเงินมาชำระหนี้เงินกู้หรือเพื่อซื้อของที่มีมูลค่าสูง เช่น รถไถนา รถยนต์ เป็นต้น ชาวบ้านที่บ้านแม่กระบุงคนหนึ่งได้ให้สัมภาษณ์ถึงขนาดที่ดินในครอบครองของครอบครัวจากอดีตถึงปัจจุบันว่ามีจำนวนลดลงตามอายุของประชากร กล่าวคือจะมีขนาดลดลงเพราะมี

การยกให้รุ่นลูกเพื่อเป็นสมบัติ หรือเพื่อให้ใช้ทำมาหากิน นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนมือด้วยเหตุผลต่างๆ เช่น การขายที่ดินเพื่อชำระหนี้ เป็นต้น ว่า

“ก็เข้ามาจับจองตั้งแต่สมัยแม่ยังสาว ตอนนั้นกะเอาเขตใครเขตมันเป็นช่วงๆ อย่างของพ่อ...ก็จากต้นไม้ใหญ่ไปถึงเขาโน้นมาจนสุดน้ำตรงนี้ ตอนนั้นแม่ยกให้พี่สาวไปแล้ว...เรารู้ๆ กันว่าตรงไหนที่ใคร แต่ก็มีแย่งกันบ้างเพราะเราทำไม้ไหวหรือไม้ก็มาแย่งเอาตัดๆ ก็มี... กำลังจะขอซื้อที่เขาตรงนี้ อยากขึ้นมาอยู่บนป่าขอซื้อมาสองปีแล้วคิดว่าปีนี้คงได้ เพราะทางเขาจะไม่ค่อยมีเงินแล้วหนี้มันก็เยอะ ถ้าไม่ได้จริงๆ ก็จะขอแลกที่ดินหมู่บ้านกับเขาที่แม่แบ่งไว้ให้” (ประวัติทย์ ทองเปราะ, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2551)

สรุปแล้ว สภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน ทั้ง 3 หมู่บ้าน ไม่มีความแตกต่างกันมากนัก ในโครงสร้างประชากรด้านเพศ อายุ ที่ส่วนมากอยู่ในช่วงวัยกลางคนขึ้นไป ในด้านการศึกษาแล้วส่วนมากมีระดับการศึกษาที่ชั้นประถมศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับโครงสร้างอายุประชากรที่เป็นคนรุ่นพ่อ แม่ขึ้นไป และมีสถานภาพแต่งงานแล้ว หรืออยู่เป็นคู่ ทั้งนี้ในครัวเรือนประกอบด้วยสมาชิก ประมาณ 3 คน เป็นส่วนใหญ่ และประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูกที่ยังไม่แต่งงาน หรือลูกที่อายุน้อยที่ยังเรียนอยู่ในระดับไม่เกินมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่สามารถเรียนได้ในพื้นที่ใกล้หมู่บ้าน และยังไม่ได้ออกไปหางานทำ หรือไปเรียนในตัวเมือง เช่น ตัวจังหวัดกาญจนบุรี อาชีพของประชากรส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์กันทั้งจากข้อมูลแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ ที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร รองลงมาคือ รับจ้างทั่วไป และค้าขาย ทำให้มีรายได้อยู่ระหว่าง 1,500 – 6,000 บาท ต่อเดือน จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประชากรส่วนมากมีรายได้หลักเป็นผลผลิตจากการเกษตรที่ราคาขึ้นกับปัจจัยภายนอก รายได้ในแต่ละปีจึงผันผวนไม่แน่นอน ภาวะหนี้สินส่วนมากเกิดจากกิจกรรมด้านการเกษตรในแต่ละปี ที่พอкупขึ้นเรื่อยๆ และเป็นปัญหาที่สำคัญของทั้ง 3 หมู่บ้าน ที่ดินและการถือครองของครัวเรือนเป็นปัญหาอีกประการที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข เนื่องจากปัญหาสิทธิในการครอบครองยังเป็นประเด็นหลักที่บ้านแม่กระบุงและบ้านช่องแคบเนื่องจากมีเขตติดต่อกับอุทยานแห่งชาติ และมีลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่ป่า บ้านห้วยสะพาน มีปัญหาเรื่องการไม่มีที่ทำกินเป็นของตัวเอง เช่นเดียวกับอีก 2 หมู่บ้านที่มีปัญหาบ้างแต่ไม่รุนแรงเท่าที่บ้านห้วยสะพาน

3. สภาพทรัพยากรทั่วไปและการใช้ทรัพยากรในชุมชน

สาระสำคัญในส่วนนี้เป็นการนำเสนอผลการประมวลข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากข้อมูลใน 3 ส่วนประกอบด้วย 1) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2) ข้อมูลความคิดเห็นด้านศักยภาพของชุมชนจากการสุ่มตัวอย่างตัวแทนครัวเรือนในพื้นที่ศึกษาจำนวนร้อยละ 20 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในแต่ละชุมชน และ 3) ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ในประเด็นด้านสภาพทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ และ ระดับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มีผลการศึกษาดังนี้

3.1 สภาพทรัพยากรทั่วไป ของหมู่บ้านทั้ง 3 พบว่า มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ทั้ง ป่าไม้ สัตว์ป่า แหล่งน้ำผลิตภัณฑ์จากป่า เช่น หน่อไม้ ผักต่างๆ สมุนไพร ที่แตกต่างกันตามลักษณะภูมิประเทศ ประกอบด้วย

3.1.1 บ้านแม่กระบุงตั้งอยู่บริเวณภูเขาในเขตอุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ เพราะมีลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้ ส่งผลให้บ้านแม่กระบุงมีความอุดมสมบูรณ์ในแง่ของทรัพยากรธรรมชาติสูง ทรัพยากรธรรมชาติของบ้านแม่กระบุงประกอบด้วย ป่าไม้ และป่าชุมชน แหล่งต้นน้ำ และน้ำตก และเนื่องจากการคมนาคมเข้าถึงได้ยากและไม่มีสาธารณูปโภคที่เพียงพอ โดยเฉพาะไม่มีระบบไฟฟ้า จึงทำให้การย้ายถิ่นเข้าไปในพื้นที่มีอัตราต่ำ อัตราการใช้ทรัพยากรจึงไม่สูงเช่นที่หมู่บ้านอื่น ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับอีก 2 หมู่บ้าน

3.1.2 บ้านช่องแคบ มีลักษณะสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขาและมีอาณาเขตติดกับอุทยานแห่งชาติเอราวัณ มีส่วนหนึ่งของป่าชุมชนตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ลักษณะเช่นนี้ส่งผลให้สภาพป่าไม้และทรัพยากรในป่ามีความอุดมสมบูรณ์สูง ไม่แตกต่างจากบ้านแม่กระบุง ในด้านแหล่งน้ำ พบว่า บ้านช่องแคบไม่มีแหล่งต้นน้ำ แต่มีแม่น้ำแควน้อยไหลผ่านด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้าน และจากการศึกษาเอกสารมีการสำรวจการใช้ประโยชน์จากพืชในป่าของชาวบ้านในบ้านช่องแคบพบว่ามีการใช้ประโยชน์จากพืชจำนวน 149 ชนิด 60 วงศ์ เป็นพืชอาหาร 64 ชนิด 35 วงศ์ พืชสมุนไพร 120 ชนิด 52 วงศ์ ไม้เพื่อการก่อสร้าง 5 ชนิด 5 วงศ์ ฟืนและถ่าน 4 ชนิด 3 วงศ์ รวมทั้งใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ 12 ชนิด 7 วงศ์ และเนื่องจากบ้านช่องแคบมีจำนวนผู้อพยพย้ายถิ่นเข้าไปเพื่อประกอบอาชีพจากจังหวัดอื่น โดยเฉพาะเพื่อเข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเพื่อบริโภคในครัวเรือนและเพื่อขาย ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในเชิงสังคมและวัฒนธรรมมากกว่าบ้านแม่

กระบุง และคนที่อพยพเข้าไปส่วนมากใช้ทรัพยากรธรรมชาติจากการเก็บหาของป่าและล่าสัตว์มากกว่าคนในพื้นที่ดั้งเดิม ทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติและปัญหาด้านความขัดแย้ง

3.1.3 บ้านห้วยสะพาน มีสภาพภูมิประเทศ มีสภาพเป็นป่าเต็งรังผสมเบญจพรรณ พบพันธุ์ไม้ที่มีเนื้อไม้ 30 วงศ์ 55 สกุล 69 ชนิด เดิมมีป่าที่อุดมสมบูรณ์ เมื่อมีการบุกรุกป่าจึงเสื่อมโทรมลง มาก แม้ว่าในปัจจุบันจะมีความพยายามที่จะอนุรักษ์ และปลูกป่าเพิ่มเติมมาตั้งแต่สิบปีที่แล้ว แต่ก็มีสภาพป่าที่ไม่อุดมสมบูรณ์เช่นในอดีต บ้านห้วยสะพานมีแหล่งน้ำเป็นสระใช้ประโยชน์เพื่อการเก็บน้ำใช้สำหรับครัวเรือนในหมู่บ้านที่อยู่บริเวณป่าชุมชน 1 สระ และในปัจจุบันชุมชนได้รับพื้นที่ป่าไม้เพิ่มเติมจากทางราชการ โดยให้อำนาจในการเข้ามาดูแลรักษาและอนุญาตให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ภายใต้กฎเกณฑ์เช่นเดียวกับป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ดังนั้นลักษณะการเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านห้วยสะพานเกิดมากที่สุดเนื่องจากอิทธิพลของความเป็นเมืองขยายเข้าสู่ชุมชนได้มากที่สุดจากลักษณะที่ตั้งที่อยู่ไม่ห่างไกลจากเมือง และความสะดวกจากการคมนาคมสาธารณะที่มีมากกว่าอีก 2 ชุมชน

3.2 การใช้ทรัพยากรและระดับการใช้ทรัพยากร

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในแต่ละหมู่บ้านชี้ชัดว่า ประชากรในแต่ละชุมชน มากกว่าร้อยละ 50 เข้าไปใช้ประโยชน์ในป่า ป่าชุมชน และทรัพยากรอื่นๆ ในระดับที่แตกต่าง กัน มีจำนวนครัวเรือนจำนวนน้อยที่ไม่ได้ใช้ทรัพยากรเลย หากแต่เมื่อรวมทรัพยากรน้ำเข้าไปแล้วพบว่าแทบทุกครัวเรือนของทั้ง 3 หมู่บ้านใช้ทรัพยากรในชุมชน ทรัพยากรแร่ธาตุเป็นทรัพยากรที่ครัวเรือนไม่ได้ใช้มากที่สุด และเนื่องจากกฎของการใช้ป่าชุมชนและกฎหมายในพื้นที่อุทยานและป่าอนุรักษ์ ทำให้การล่าสัตว์ทำได้อย่างจำกัดในทุกหมู่บ้าน การล่าทำได้เฉพาะสัตว์เล็กเช่น ไก่ แต่ก็มีกฎที่ระบุจำนวนและช่วงเวลาในการดังกล่าว เป็นต้น จากการประมาณการณ์การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ คาดว่าชาวบ้านประมาณหนึ่งในสามของบ้านห้วยสะพาน และบ้านช่องแคบ และเกือบครึ่งหนึ่งของบ้านแม่กระบุง ใช้ทรัพยากรในระดับปานกลาง ผู้ใหญ่บ้านที่บ้านช่องแคบเล่าให้ฟังถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าชุมชนของชาวบ้านว่า มีการใช้ประโยชน์หลากหลาย และบางครั้งก็มีการละเมิดกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้แต่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าจริงหรือไม่ ว่า

“...มีประมาณ 60 หลังได้มั่งที่ไม่ได้เข้าไปใช้ป่า...ส่วนมากจะพกรับจ้างกับพวกคนต่างถิ่นที่ย้ายเข้ามา แต่คนที่เข้าไปใช้ก็ใช้ไม่เท่ากัน บางคนเก็บแค่น้ำไป เอาไปกินมั่งขายมั่ง

หน่อไม้บ้านเราขึ้นชื่อ ขายดี เห็ดก็เหมือนกัน แถวนี้อร่อยกว่าแถวอื่น พอเวลาเห็ดออก แถบจะไปเก็บกันทั้งหมู่บ้าน... ห้ามตัดต้นไม้แล้ว แต่ยอมให้เก็บพวกไม้แห้ง กับไม้ร่วงได้ ...แต่ก็มีปัญหาบางที่ที่เราไม่รู้ว่าจะหักเองหรือเปล่า...” (ผู้ใหญ่อารีย์ กาญจนกุล, สัมภาษณ์, 21 ตุลาคม 2551)

ผลิตภัณฑ์จากป่าเป็นทรัพยากรที่มีการใช้สูงที่สุด ผลิตภัณฑ์ที่นิยมเก็บหาจากทั้ง 3 หมู่บ้าน คือ หน่อไม้ เห็ดต่างๆ โดยเฉพาะเห็ดโคน ผักหวาน ผลิตภัณฑ์อื่น จะขึ้นอยู่กับลักษณะของป่าและพืชพรรณที่เกิดในป่า ลักษณะการใช้เริ่มจากการใช้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือน และเหลือเพื่อขาย ยกเว้น เห็ดโคนที่ร้อยละ 90 เก็บเพื่อขายเนื่องจากได้ราคาสูง เมื่อเทียบกับสินค้าและผลิตภัณฑ์อื่นๆ จากป่า และสวนไร่นา หน่อไม้ต้มเป็นผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปเพื่อการขาย ในช่วงฤดูฝน ซึ่งสามารถเก็บไว้ขายได้เป็นระยะเวลานานกว่า 10 เดือน จึงเป็นวิธีการหารายได้เข้าครัวเรือนที่แม่บ้านเลือกใช้เพื่อหารายได้เสริมในครัวเรือน

นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้ทรัพยากรระดับสูง ของแต่ละหมู่บ้านไม่ถึง หนึ่งในห้าของทั้ง 3 ชุมชน ครัวเรือนที่ใช้ทรัพยากรระดับสูงส่วนมากเป็นครัวเรือนที่ อาศัยอยู่ไม่ไกลจากป่า หรือที่ตั้งของแหล่งทรัพยากรนั้นๆ และส่วนมากเป็นคนที่อยู่เดิมในพื้นที่ ที่เคยใช้ทรัพยากรมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ตัวอย่างเช่น ครัวเรือนในบ้านช่องแคบที่อยู่ใกล้ป่าจะมีระดับการใช้ทรัพยากรสูงกว่า ครัวเรือนที่อยู่ห่างป่าออกไป จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่อารีย์และผู้ช่วยให้ข้อมูลตรงกันว่า มีครัวเรือนในบ้านช่องแคบประมาณ 140 ครัวเรือนที่มีการใช้ทรัพยากรในป่าและป่าชุมชนในระดับสูง นอกเหนือจากการเก็บหน่อไม้ไปทำพินหรือเผาถ่าน หน่อไม้ และเห็ดโคนที่แทบทุกครัวเรือนจะเข้าไปเก็บผลิตภัณฑ์เหล่านี้ตามฤดูกาล และถือเป็นรายได้เสริมของครัวเรือนในบ้านช่องแคบ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ที่บ้านห้วยสะพานมากกว่า 80 ปีเล่าให้ฟังถึงการใช้ทรัพยากรในป่าว่ามีมาตั้งแต่อดีต และมีการใช้จนปัจจุบันในรายละเอียดว่า “ฉันหากินแบบนี้มาตั้งแต่รุ่นสาว เข้าก็เดินเข้าป่า สายๆ ก็กลับบ้าน ได้อะไรกินมาทุกวัน...บางทีก็ชวนน้องสาวเข้าไปช่วยขนไม้แห้งมาใช้...หน้าเห็ดออกก็เก็บกันสนุกไป...อย่างวันนี้ได้ไปเผาหมอน้อยจะย่ำให้ลองชิม...แล้วนี่ก็เห็ด...คนละชนิดกันแต่กินได้หมด เอาไปต้มก็อร่อย” (นางพิศ พรไชย, สัมภาษณ์, 4 ตุลาคม 2551)

ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ใหญ่อารีย์บ้านช่องแคบเป็นข้อมูลยืนยันได้ว่า ลักษณะการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนในปัจจุบันอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนดไว้มากขึ้น ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของป่ากลับคืนมาจากการสังเกตว่ามีจำนวนพันธุ์สัตว์ที่หลากหลายมากขึ้น คำ

สัมภาษณ์เกี่ยวกับประเด็นนี้ผู้ใหญ่ว่า “ตอนนี้ป่าเราสมบูรณ์ขึ้นมาก สัตว์ อย่างเลี้ยงผาก็ยังลงมาคลอเคลียในป่าเราแล้ว ทั้งที่แต่ก่อนไม่เคยมีเลย เพราะว่าไม่มีใครไปทำอันตรายเขาก็เลยมาอยู่ เก่งก็มีนะ เมื่อก่อนไม่เคยมีเลย อย่างพวกนกเงือกก็กลับมาอยู่” (นางอารีย์ กาญจนกุล, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2552)

อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า ข้อมูลเชิงคุณภาพข้างต้นไม่มีความสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบสอบถามจากครัวเรือนตัวแทนของทั้ง 3 หมู่บ้าน ดังนั้นเพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบของข้อมูลเชิงคุณภาพ และปริมาณในการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงปริมาณการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของครัวเรือนในแต่ละชุมชนที่แท้จริง ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนต่อไป

ตารางที่ 13 ปริมาณการใช้ทรัพยากรของชุมชนจำแนกตามรายหมู่บ้าน

การใช้ทรัพยากร	บ้านแม่กระบุง		บ้านห้วยสะพาน		บ้านช่องแคบ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ป่าไม้								
ไม่ใช้เลย	7	35.0	79	77.5	72	68.0	158	69.3
ใช้น้อย	3	15.0	6	5.9	10	9.4	19	8.3
ใช้ปานกลาง	4	20.0	10	9.8	19	17.9	33	14.5
ใช้มาก	6	30.0	7	6.8	5	4.7	18	7.9
ป่าชุมชน								
ไม่ใช้เลย	2	10.0	94	92.2	84	78.2	179	78.5
ใช้น้อย	2	10.0	2	2.0	5	4.7	10	4.4
ใช้ปานกลาง	8	40.0	5	4.8	16	15.2	29	12.7
ใช้มาก	8	40.0	1	1.0	1	0.9	10	4.4
ผลิตภัณฑ์จากป่า								
ไม่ใช้เลย	1	5.0	31	30.4	51	48.1	83	36.3
ใช้น้อย	10	50.0	34	33.3	17	16.0	61	26.8
ใช้ปานกลาง	4	20.0	15	14.7	24	22.6	43	18.9
ใช้มาก	5	25.0	22	21.6	14	13.3	41	18.0

ตารางที่ 13 (ต่อ)

การใช้ทรัพยากร	บ้านแม่กระบุง		บ้านห้วยสะพาน		บ้านช่องแคบ		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
สมุนไพร								
ไม่ใช้เลย	5	25.0	70	68.6	62	58.4	137	60.0
ใช้น้อย	4	20.0	18	17.6	21	19.8	43	18.9
ใช้ปานกลาง	6	30.0	9	8.9	13	12.4	28	12.3
ใช้มาก	5	25.0	5	4.9	10	9.4	20	8.8
สัตว์ป่า								
ไม่ใช้เลย	5	25.0	99	97.1	98	92.4	202	88.6
ใช้น้อย	9	45.0	0	0	6	5.7	15	6.5
ใช้ปานกลาง	2	10.0	0	0	2	1.9	4	1.8
ใช้มาก	4	20.0	3	2.9	0	0	7	3.1
แหล่งน้ำธรรมชาติ								
ไม่ใช้เลย	3	15.0	76	74.5	60	56.6	139	60.9
ใช้น้อย	0	0	1	1.0	15	14.2	16	7.0
ใช้ปานกลาง	8	40.0	6	5.9	21	19.8	35	15.4
ใช้มาก	9	45.0	19	18.6	10	9.4	38	16.7
แหล่งน้ำสร้าง								
ไม่ใช้เลย	8	40.0	38	37.2	49	46.2	95	41.6
ใช้น้อย	0	0	8	7.8	15	14.2	23	10.1
ใช้ปานกลาง	6	30.0	17	16.7	23	21.7	46	20.2
ใช้มาก	6	30.0	39	38.3	19	17.9	64	28.1
ดินและแร่ธาตุ								
ไม่ใช้เลย	14	75.0	98	96.1	105	99.1	218	95.6
ใช้น้อย	2	10	4	3.9	1	0.9	7	3.1
ใช้ปานกลาง	0	0	0	0	0	0	0	0
ใช้มาก	3	15.0	0	0	0	0	3	1.3

ตารางที่ 13 เป็นข้อมูลในตารางแสดงให้เห็นปริมาณการใช้ และไม่ใช้ทรัพยากรในแต่ละประเภทของทั้ง 3 หมู่บ้าน ที่มีความแตกต่างกับข้อมูลเชิงคุณภาพอย่างเห็นได้ชัด จากตารางแสดงให้เห็นว่า คราวเรือนตัวอย่างในแต่ละหมู่บ้านตอบว่าไม่ใช้ทรัพยากรในระดับต่างๆ กันในแต่ละ

ประเภททรัพยากร ผลิตภัณฑ์จากป่า และแหล่งน้ำสร้าง เป็นทรัพยากรที่ประชากรยอมรับว่ามีการใช้ทรัพยากรสูงสุด (ร้อยละ 64.6 และ 58.3 ตามลำดับ) ในขณะที่ ดินและแร่ธาตุ และสัตว์ป่า เป็นทรัพยากรที่ครัวเรือนยอมรับว่าใช้น้อยที่สุด คือ ร้อยละ 4.4 และ 11.4 ตามลำดับ และระดับการใช้ทรัพยากรป่า ส่วนมากยอมรับว่าใช้ในระดับปานกลาง ยกเว้นการใช้สมุนไพรที่ใช้น้อยในทุกหมู่บ้าน จึงอธิบายการใช้ทรัพยากรดังตาราง ที่ 13 ดังนี้

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่า การใช้ทรัพยากรในชุมชนนั้นมีการใช้แทบทุกครัวเรือน แต่มีระดับการใช้ที่แตกต่างกัน ตั้งแต่การใช้ป่าและผลผลิตจากป่าที่รวมถึงพืชพรรณในสวนอาหาร และสมุนไพรรักษาโรค สัตว์ป่า เพื่อการบริโภค การใช้ และการขาย รวมถึงการใช้น้ำจากแหล่งธรรมชาติและแหล่งสร้าง ซึ่งส่วนมากแล้วจะใช้ทรัพยากรเหล่านี้เพื่อการบริโภคในครัวเรือนในระดับมากที่สุด เช่น ผักที่กินได้จากป่า ไม้แห้งที่ร่อนแห้ง เพื่อเป็นเชื้อเพลิง และสัตว์ป่าขนาดเล็กที่มักล่าในฤดูแล้ง หรือช่วงว่างจากกิจกรรมการเกษตรในช่วงปี ทั้งนี้ระยะใกล้ และไกลจากผืนป่าหรือแหล่งทรัพยากรแต่ละชนิด เป็นปัจจัยหนึ่งที่ใช้ในการวัดระดับการใช้ทรัพยากรของครัวเรือนในชุมชน ครัวเรือนที่อาศัยอยู่ใกล้กว่าจะมีโอกาสในการเข้าไปใช้ทรัพยากรมากกว่า และปัจจัยสุดท้ายที่มีผลต่อระดับการใช้คือ อาชีพ และความรู้ของประชากรในครัวเรือน ที่พบว่าคนดั้งเดิมส่วนใหญ่ หรือคนที่เข้ามาอยู่ใหม่ที่มีความรู้ในการเก็บใช้ของป่าหรือหาของป่าจะมีระดับการใช้ทรัพยากรที่สูงกว่าครัวเรือนอื่นไม่มีความรู้ หรือไม่มีความรู้เกี่ยวกับของป่าน้อย

3.3 ช่วงเวลาในการใช้ทรัพยากรในชุมชนในรอบปี

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบสอบถามครัวเรือนตัวแทน และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เป็นแหล่งข้อมูลหลักที่ใช้ในการอธิบายถึงการใช้ทรัพยากรของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมของแต่ละชุมชน แต่เนื่องจากระยะเวลาในกิจกรรมแต่ละประเภทของประชากรในแต่ละแห่งจะแสดงให้เห็นถึงลักษณะการใช้ทรัพยากรในแต่ละประเภทได้ ดังนั้นกิจกรรมทางเกษตร และการใช้ทรัพยากรจึงมีช่วงเวลาที่สัมพันธ์กัน ดังตารางที่ 14 ตารางที่ 15 และตารางที่ 16 ซึ่งได้จำแนกช่วงเวลาการใช้ทรัพยากรและการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรไว้ตามรายหมู่บ้าน ดังนี้

ตารางที่ 14 การใช้ทรัพยากรของชุมชนและกิจกรรมในรอบปีของบ้านห้วยสะพาน

กิจกรรม	มค	กพ	มีค	เมย	พค	มิย	กค	สค	กย	ตล	พย	ธค
ข้าว				เตรียมดิน	หว่านกล้า	ตกลำ/ปลูก				เก็บเกี่ยว		
มันสำปะหลัง		ขุด		เตรียมดิน/ปลูก						ดูแลวัชพืชและใส่ปุ๋ย		
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์				เตรียมดิน/ปลูก1		เตรียมดินปลูก2			เก็บเกี่ยว1		เก็บเกี่ยว2	
ข้าวโพดหวาน	ปลูก			เก็บ								
ของป่า 1								เห็ดมันปู		เห็ดโคน		
ของป่า 2							เห็ดรัง/เห็ดหัวเหลือง					
ของป่า 3				ผักหวาน				แมงเพาะ/ เฝาะ				
ของป่า 4							เห็ดคอน/ลม		หน่อไม้รวก		เห็ดคอน/ลม	
ของป่า 5								ลูกไม้ เช่นลูก พลอง/ ลูกไข่เต่า/ ลูกแป้ง / ลูกตะขั่ว				
สัตว์ป่า						ขุด / ดัก	แย้					
รับจ้างทั่วไป								รับจ้างนอกพื้นที่				

ตารางที่ 15 การใช้ทรัพยากรของชุมชนและกิจกรรมในรอบปีของบ้านแม่กระบุง

กิจกรรม	มค	กพ	มีค	เมย	พค	มิย	กค	สค	กย	ตค	พย	ธค
พริก	เก็บ	เตรียมดินและ เพาะกล้า			ปลูก		พ่นยา 2 ครั้งในแต่ละ เดือน				เก็บเกี่ยว	
ข้าวไร่ + พักทอง					ปลูก		เก็บ	ทรายหญ้า ถาง			เกี่ยว	
เผือก+มัน						ปลูก	พักทอง	วัชพืช			ข้าว	
ข้าวโพด/ละหุ่ง						ปลูก		ทรายหญ้า ถางวัชพืช			ขุด	
						ปลูก			ใส่ ปุ๋ย		เก็บเกี่ยว	
กระวาน					ปลูก		ทรายหญ้า ดูแลวัชพืช		เก็บ เกี่ยว			
ของป่า 1				ผักหวาน					หน่อไม้			
ของป่า 2							ลูก ชะอม				เห็ดต่างๆ	
ของป่า 3								ลูกไม้ ผลไม้ในป่า				
ล่าสัตว์เล็ก/กลาง							หมู่ป่า/แก่ง					

ตารางที่ 16 การใช้ทรัพยากรของชุมชนและกิจกรรมในรอบปีของบ้านช่องแคบ

กิจกรรม	มค	กพ	มีค	เมย	พค	มิย	กค	สค	กย	ตล	พย	ธค
ข้าว				เตรียม มดิน	หว่าน กล้า	ตกกล้า/ปลูก				เก็บเกี่ยว		
ผักทอง							ปลูก			เก็บ		
เห็ดนางฟ้า/ ฟาง/โคนญี่ปุ่น						ทั้งปี						
อ้อย	ตัด					ปลูก						ตัดอ้อย
ข้าวฟ่าง							ปลูก		เกี่ยว			
มันสำปะหลัง		ขุด		เตรียมดิน/ปลูก					ดูแลพืชและใส่ปุ๋ย			
ของป่า 1						เห็ดลม /คอน			หน่อไม้		เห็ดลม / คอน	
ของป่า 2					ผักหวาน		เห็ดรัง			เห็ดโคน		
ของป่า 3												

จากข้อมูลพบว่า หมู่บ้านทั้ง 3 มีกิจกรรมรายปีที่เป็นส่วนของการทำการเกษตรที่เป็นพืชเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ข้าว ข้าวไร่ มันสำปะหลัง อ้อย ผักทอง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ข้าวโพดหวาน พริก กระวาน เห็ดปลูก ละหุ่ง ผักสวนครัว มันและเผือก ที่มีระยะเวลาการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยว ที่คาบเกี่ยวและกระจายใน 12 เดือน ซึ่งในรายปี ชาวบ้านก็จะสามารถจัดสรรเวลาในการเพาะปลูก และรับจ้างได้ ใน แต่ละครัวเรือน ของทั้ง 3 หมู่บ้าน และเห็นว่าในช่วงเวลาระยะที่แรกฤดูฝน ตั้งแต่กลางเดือนเมษายน พืชพันธุ์ในป่าจะเริ่มแตกหน่อและสามารถเข้าไปเก็บเพื่อบริโภคและขายได้ ตลอดจนถึงช่วงฤดูหนาว ประมาณกลางเดือนธันวาคม ที่ป่าจะเริ่มไม่มีพืชพรรณที่สามารถหาเก็บกินได้ ก็จะเข้าสู่ช่วงการเก็บเกี่ยวข้าว ที่ปลูกทุกหมู่บ้าน ซึ่งทำให้เริ่มมีรายได้จากการเกษตรก่อนแรกเข้าครัวเรือน ที่สามารถหาซื้ออาหารทดแทนจากป่าได้ และจะมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร ต่อเนื่องไปจนถึงฤดูเพาะปลูกของปีหน้า

อย่างไรก็ตาม ในแต่ละครัวเรือนจะเลือกเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจหลักเพียงชนิดเดียวร่วมกับข้าวที่เป็นพืชหลักของครัวเรือนส่วนมาก กิจกรรมการเกษตรของบ้านห้วยสะพานและบ้านช่องแคบจะมีความหลากหลายของพืชพรรณน้อยกว่า บ้านแม่กระบุง ที่ยังมีวิถีการปลูกพืชที่ดั้งเดิมกว่า เพราะยังมีการปลูกข้าวไร่ที่มีลักษณะผสมผสานมากกว่า การปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพียงชนิดเดียว

การใช้ทรัพยากรธรรมชาติจากตารางข้างต้น ยังชี้ให้เห็นถึงการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านในลักษณะของการเก็บหาเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและการเก็บหาเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้ของครัวเรือน แม้ว่าตามตารางที่ 13 จะชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านโดยเฉลี่ยเกือบครึ่งยอมรับว่าไม่ได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในด้านต่างๆ แต่เมื่อใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อสร้างตารางที่ 14 ถึง 16 ที่แสดงให้เห็นถึงระยะเวลาในการทำกิจกรรมต่างๆ ในรอบปี กลับพบว่า ชาวบ้านส่วนมากมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเก็บหาของป่า หรือผลิตภัณฑ์จากป่า ซึ่งสอดคล้องกับหัวข้อผลิตภัณฑ์จากป่าในตารางที่ 13 ว่ากว่าร้อยละ 60 ของภาพรวมทุกหมู่บ้านยอมรับว่าใช้ผลิตภัณฑ์จากป่า และสอดคล้องกับข้อมูลเชิงคุณภาพข้างต้น ดังนั้น อัตราการพึ่งพิงป่าและผลิตภัณฑ์จากป่าของชาวบ้านทั้ง 3 ชุมชนยังมีอยู่สูง ทั้งในด้านเพื่อการยังชีพและเพื่อการหารายได้เลี้ยงครัวเรือน. เพื่อนำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารและรายได้ของชาวบ้านที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะอธิบายเพิ่มในส่วนของศักยภาพชุมชนในส่วนต่อไป

4 ศักยภาพชุมชน

ข้อมูลในการศึกษาส่วนนี้จะแสดงถึงศักยภาพของชุมชน 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และมลพิษ 2) ทุนด้านเศรษฐกิจและการเงิน 3) ทุนด้านสังคมและการบริหารจัดการ 4) ทุนด้านมนุษย์และวัฒนธรรม และ 5) ทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน โดยเก็บข้อมูลผ่านเครื่องมือต่างๆ ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เจาะลึก และการสังเกตการณ์ โดยได้แบ่งศักยภาพของชุมชนในแต่ละด้านออกเป็นคะแนน 1 ถึง 5 ทั้งนี้ให้ 1 หมายถึงมีศักยภาพต่ำที่สุด และให้ 5 มีศักยภาพสูงที่สุด โดยให้ชาวบ้านเป็นผู้ประเมินระดับศักยภาพของตนเอง ตามพื้นที่ชุมชนดังนี้

1. ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการมลพิษ

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์การประเมินศักยภาพของชุมชนในหมู่บ้านตัวอย่างแสดงไว้ในตารางที่ 17 ถึงตารางที่ 19 ซึ่งในแต่ละชุมชนมีรายละเอียดของศักยภาพดังนี้

1.1 บ้านห้วยสะพาน พบว่าข้อมูลจากการสัมภาษณ์การประเมินศักยภาพของชุมชนของประชากรตัวอย่างเพื่อให้เห็นภาพรวมของศักยภาพชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการ

จัดการมลพิษของบ้านห้วยสะพาน ดังตารางที่ 17 นั้น แสดงให้เห็นว่า มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสูง ที่ 3.44 จาก 5 คะแนน

ตารางที่ 17 ศักยภาพชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการมลพิษ ของบ้านห้วยสะพาน

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านห้วยสะพาน (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้คะแนน)					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
1. ความสมบูรณ์ของป่าไม้	0	11.9	32.5	27.8	11.9	3.47	0.90	สูง
2. ความหลากหลายของพันธุ์สัตว์	1.6	17.5	36.5	25.4	3.2	3.13	0.85	ปานกลาง
3. ความสมบูรณ์ของดิน	1.6	15.1	29.4	35.7	2.4	3.26	0.85	ปานกลาง
4. ปริมาณที่ดินในการประกอบอาชีพ	0	14.3	38.9	24.6	4.0	3.22	0.79	ปานกลาง
5. ปริมาณและคุณภาพของแหล่งน้ำ	3.2	22.2	39.7	19.0	0	2.89	0.79	ปานกลาง
6. ปริมาณและคุณภาพของแร่ธาตุ	3.2	10.3	38.1	9.5	6.1	2.88	0.72	ปานกลาง
7. ความหลากหลายทางชีวภาพ	0.8	15.1	42.9	15.1	0	2.98	0.67	ปานกลาง
8. กรรมสิทธิ์ในที่ดิน	0	14.3	54.8	8.7	5.6	3.07	0.74	ปานกลาง
9. อากาศสะอาด	0	0	19.0	49.2	15.1	3.95	0.64	สูง
10. การจัดการขยะมูลฝอย	0	0	16.7	32.5	18.3	4.02	0.72	สูง
11. การบำบัดน้ำเสีย	0	0	16.7	33.3	15.9	3.99	0.71	สูง
12. การจัดการภาวะมลพิษด้านเสียง	0	0	11.9	43.7	13.5	4.02	0.61	สูง
13. สภาพมลพิษทางสายตา	0	0	27.0	44.4	11.1	3.81	0.65	สูง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						3.44	0.74	สูง

จากตารางดังกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ความสมบูรณ์ของป่าของบ้านห้วยสะพานอยู่ในระดับสูง (คะแนนเฉลี่ยรวมที่ 3.47) แต่ในศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติประเด็นอื่นๆ ได้ระดับคะแนนที่ ปานกลางตั้งแต่ 2.88 ถึง 3.36 โดยความสมบูรณ์ของดินมากที่สุดรองลงมาคือ ปริมาณที่ดินในการประกอบอาชีพ อย่างไรก็ตาม มีระดับการให้คะแนนที่กระจายมากตั้งแต่ 1 ซึ่งหมายถึงมีศักยภาพต่ำมากถึง 5 ที่หมายถึงมีศักยภาพสูงมาก ดังนั้นจึงต้องใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตเข้าประกอบในการอธิบายสภาพของชุมชน

บ้านห้วยสะพาน เป็นหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านป่าไม้ค่อนข้างสูง จากการสัมภาษณ์ นายประยงค์ แก้วประดิษฐ์ ประธานป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี พบว่า บ้านห้วยสะพานมีระดับความอุดมสมบูรณ์สูง มีต้นไม้ขนาดใหญ่นับสิบปี เพราะมีต้นไม้เดิมอยู่บ้างและต้นไม้ที่เริ่มปลูกตั้งแต่เริ่มอนุรักษ์ป่า ในช่วงประมาณปีพ.ศ. 2520 เป็นต้นมา พืชในป่าประกอบด้วยไม้ที่สามารถพบได้ในป่าเบญจพรรณ เช่น ต้นประดู่ป่า ต้นแดง ต้นสัก ต้นส้ม ต้นดู่ กระจับปี่ ไผ่รวก ไผ่ป่า ผลผลิตจากป่าที่ชัดเจนประกอบด้วย เห็ดชนิดต่างๆ โดยเฉพาะเห็ดโคน เหินมันปู เหินลม เป็นต้น หน่อไม้รวก มะขามป้อม ใบเปราะ ต้นมะเฟือง เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ชุมชนจะสามารถเก็บหาอาหารจากป่าได้ในช่วงกลางปีไปจนถึงปีที่มีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก แต่จะมีปัญหาในช่วงต้นปี หรือในช่วงฤดูแล้ง ซึ่งชาวบ้านจำเป็นต้องหาอาหารจากแหล่งอื่นเพิ่มจากของใช้และของที่สามารบริโภคได้จากป่า

ด้านสภาวะแวดล้อมในหมู่บ้านมีความสะอาดทั้ง อากาศ น้ำ และเสียง ไม่ภาวะมลพิษ เนื่องจากหลายคนมองว่าไม่มีโรงงานอยู่ใกล้ จึงยังมีความสะอาดสวยงามอยู่ และเมื่อดูจากแบบสัมภาษณ์ แล้ว ค่าเฉลี่ยทุนด้านนี้อยู่ที่ประมาณ 3.81 ถึง 4.02 จาก 5.00 ถือว่าอยู่ในระดับที่ค่อนข้างดี แต่ก็ยังทำให้เห็นภาพที่ว่า ทรัพยากรธรรมชาติยังจะต้องมีมาตรการในการพัฒนาให้มีศักยภาพที่สูงขึ้นได้ในอนาคต

1.2 บ้านช่องแคบ จากตารางที่ 18 พบว่าในภาพรวมแล้วศักยภาพทุนด้านนี้อยู่ในระดับปานกลาง คือมีคะแนนเฉลี่ยรวมที่ 3.38 มีระดับความอุดมสมบูรณ์ของป่าสูงที่สุดคือ 3.85 และกรรมสิทธิ์ในที่ดินรองลงมา (3.40) เมื่อไม่นับส่วนประเด็นการจัดการมลภาวะ ที่ระดับคะแนนอยู่ในระดับสูงหมดยกเว้น ประเด็นเรื่องอากาศบริสุทธิ์ที่คะแนนต่ำที่สุดในกลุ่มนี้ คือ 3.34

บ้านช่องแคบนั้น ทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงจากคำบอกเล่าของชาวชุมชน ที่มองว่ามีความสมบูรณ์จากการที่ปัจจุบันยังสามารถเข้าไปเก็บของป่าได้ จากพื้นที่ที่เคยถูกแผ้วถาง ก็กลับเป็นพื้นที่ป่า ทุกวันนี้มีของป่าไว้ใช้ และขายได้นั้น เป็นเกณฑ์ที่ชาวบ้านใช้เป็นตัวชี้วัดว่าป่ากลับมาอุดมสมบูรณ์มากขึ้น แม้ว่าแหล่งน้ำของหมู่บ้านมีแม่น้ำไหลผ่าน แต่ก็ไม่มีเขื่อนหรือฝายกั้นน้ำที่น้ำสามารถดื่มดื่มน้ำมาใช้ได้เพียงไม่กี่ครัวเรือน เนื่องจากแม่น้ำมีระดับที่ต่ำกว่าระดับพื้นที่อยู่ของครัวเรือนทั้งหมด อย่างไรก็ตามหมู่บ้านมีการดำเนินการจัดตั้งระบบประปาหมู่บ้านด้วยการดูดน้ำจากลำน้ำมาใช้ แต่ยังมีปัญหาด้านต้นทุนการผลิตที่ค่อนข้างสูงอยู่ รวมถึง

ปัญหาการซ่อมบำรุงที่ไม่มีช่างหรือเจ้าหน้าที่เฉพาะในพื้นที่ที่สามารถแก้ปัญหาได้เมื่อระบบเสีย ทำให้ระบบไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้จริง ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 18 แสดงศักยภาพชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการมลพิษ ของบ้านช่องแคบ

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านช่องแคบ (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้ คะแนน)					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
1. ความสมบูรณ์ของป่าไม้	0	0	35.3	44.1	20.6	3.85	0.73	สูง
2. ความหลากหลายของพันธุ์สัตว์	1.0	3.9	52.0	34.3	0	3.31	0.60	ปานกลาง
3. ความสมบูรณ์ของดิน	1.0	11.8	51.0	31.4	2.9	3.24	0.74	ปานกลาง
4. ปริมาณที่ดินในการประกอบอาชีพ	0	14.7	46.1	32.4	3.9	3.26	0.76	ปานกลาง
5. ปริมาณและคุณภาพของแหล่งน้ำ	2.0	43.1	26.5	26.5	0	2.79	0.86	ปานกลาง
6. ปริมาณและคุณภาพของแร่ธาตุ	1.0	16.7	35.3	0	0	2.64	0.51	ปานกลาง
7. ความหลากหลายทางชีวภาพ	0	23.5	52.9	20.6	1.0	2.99	0.70	ปานกลาง
8. กรรมสิทธิ์ในที่ดิน	0	2.9	60.8	19.6	10.8	3.40	0.73	ปานกลาง
9. อากาศสะอาด	0	19.6	33.3	40.2	6.9	3.34	0.87	ปานกลาง
10. การจัดการขยะมูลฝอย	0	1.0	25.5	52.9	10.8	3.82	0.64	สูง
11. การบำบัดน้ำเสีย	0	0	23.5	47.1	10.8	3.84	0.63	สูง
12. การจัดการภาวะมลพิษด้านเสียง	0	3.9	29.4	54.9	10.8	3.73	0.70	สูง
13. สภาพมลพิษทางสายตา	0	0	34.3	59.8	4.9	3.70	0.55	สูง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						3.38	0.69	ปานกลาง

ชาวชุมชนส่วนมากนิยมเข้าป่าเพื่อเก็บเห็ดโคนเพื่อขาย และเพื่อบริโภค รวมถึงเข้าไปเก็บหน่อไผ่รวก หรือหน่อไม้ขนาดเล็กนำมาต้มใช้รับประทานได้ การเก็บนั้นเพื่อขาย และเพื่อการบริโภคในครัวเรือน แต่ไม่ทุกครัวเรือนที่เก็บของป่าเพื่อขาย จากการสัมภาษณ์และแบบสอบถามพบว่าในอดีตครัวเรือนส่วนมากเก็บเห็ดป่า และหน่อไผ่รวกเพื่อการบริโภคในครัวเรือนก่อน แต่ในปัจจุบันเมื่อเห็นป่าโดยเฉพาะเห็ดโคนมีราคาแพง ครัวเรือนจึงนิยมเก็บเพื่อขายเป็นหลักตามความต้องการของตลาดและเลือกเก็บบางส่วนไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน ในด้านมลพิษนั้น หมู่บ้านนี้

ห่างไกลจากตัวเมืองดังนั้นไม่มีโรงงาน ที่จะก่อให้เกิดมลภาวะต่างๆ และเนื่องจากอยู่เขตภูเขาจึงมีอากาศเย็นสบาย และไม่พบปัญหาแม่น้ำเน่าเสีย แต่อย่างไร

1.3 บ้านแม่กระบุง ข้อมูลจากตารางที่ 19 พบว่า บ้านแม่กระบุงมีศักยภาพของทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการมลพิษสูง มีระดับคะแนนเฉลี่ยรวมที่ 3.84

ตารางที่ 19 ศักยภาพชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการมลพิษ ของบ้านแม่กระบุง

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านแม่กระบุง (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้ คะแนน)					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
	1. ความสมบูรณ์ของป่าไม้	0	0	5.0	50.0	45.0	4.40	0.59
2. ความหลากหลายของพันธุ์สัตว์	0	0	30.0	40.0	30.0	4.00	0.79	สูง
3. ความสมบูรณ์ของดิน	0	0	30.0	70.0	0.0	3.70	0.47	สูง
4. ปริมาณที่ดินในการประกอบอาชีพ	0	0	65.0	25.0	10.0	3.45	0.68	สูง
5. ปริมาณและคุณภาพของแหล่งน้ำ	0	0	20.0	15.0	65.0	4.45	0.82	สูงมาก
6. ปริมาณและคุณภาพของแร่ธาตุ	0	0	75.0	25.0	0	3.25	0.44	ปานกลาง
7. ความหลากหลายทางชีวภาพ	0	0	25.0	45.0	30.0	4.05	0.75	สูง
8. กรรมสิทธิ์ในที่ดิน	0	25.0	45.0	30.0	0	3.05	0.75	ปานกลาง
9. อากาศสะอาด	0	0	10.0	65.0	25.0	4.15	0.58	สูง
10. การจัดการขยะมูลฝอย	0	0	30.0	45.0	25.0	3.95	0.75	สูง
11. การบำบัดน้ำเสีย	0	0	25.0	55.0	20.0	3.95	0.68	สูง
12. การจัดการภาวะมลพิษด้านเสียง	0	0	40.0	45.0	15.0	3.75	0.71	สูง
13. สภาพมลพิษทางสายตา	0	0	35.0	50.0	15.0	3.80	0.69	สูง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						3.84	0.66	สูง

เมื่อจำแนกออกเป็นด้านทรัพยากรและการจัดการมลพิษแล้ว พบว่า ระดับคะแนนของทรัพยากรสูงทุกด้านยกเว้นด้านแร่ธาตุ และสิทธิการใช้ที่ดิน ที่อยู่ในระดับปานกลาง เท่านั้น และมีความเสี่ยงน้ำที่สูงมาก (เฉลี่ยที่ 4.45) ในด้านนี้คะแนนอยู่ในระหว่าง 3.05 - 4.45 ในขณะที่ด้าน

การจัดการมลภาวะ ทั้งหมดมีคะแนนอยู่ในระดับสูง ระหว่าง 3.75 – 4.15 โดยมีคะแนนเรื่อง อากาศบริสุทธิ์สูงสุด จะเห็นได้ว่าศักยภาพทางด้านนี้ของบ้านแม่กระบุงมีอยู่สูงทั้ง 2 ประเด็น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่บ้านแม่กระบุงยืนยันว่าความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม่ลดลงจาก อดีต สมาชิกป่าชุมชนบ้านแม่กระบุงให้สัมภาษณ์ถึงกรณีนี้ว่า

“เราอยู่ในป่าแบบนี้ มาตั้งแต่สมัยปู่ย่า ความสมบูรณ์ของป่าที่นี้ยังเยอะอยู่แต่ถ้าเทียบกับ สมัยก่อนแล้วถือว่าน้อยลงไปเยอะ อย่างน้ำเมื่อสิบกว่าปีก่อนเต็มลำห้วยตอนนี้อย่างมาก ก็ครึ่งหนึ่ง แต่ถ้าเอาไปเทียบกับบ้านอื่น แล้วเรายังดีกว่าแน่ เพราะเรารักษา” (ประวิทย์ ทองเปราะ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2551)

บ้านแม่กระบุง มีทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงเนื่องจากอยู่ในบริเวณอุทยาน แห่งชาติ และการเข้าถึงทำได้ยากจึงไม่พบว่ามีกรบุกพื้นที่ป่ามากเช่นพื้นที่อื่นๆ สภาพพื้นที่ที่มี แม่น้ำไหลผ่านยิ่งทวีความอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่ร่วมกับวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของชุมชนของคน กะเหรี่ยงที่วิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีการอนุรักษ์สูง ทำให้สภาพทรัพยากร ยังมีความ สมบูรณ์ระดับสูง ผลพินิจที่ชุมชนไม่มีปัญหาจากข้อมูลสัมภาษณ์พบว่า ทรัพยากรในหมู่บ้านยมี ความอุดมสมบูรณ์สูง โดยเฉพาะด้านป่าไม้ และชาวบ้านยังช่วยกันอนุรักษ์ ป่าไม้และป่าชุมชน อย่างจริงจัง ผลผลิตจากป่าที่ใช้เพื่อการใช้ในครัวเรือนและเพื่อการบริโภค เช่น ไม้เต็ง หรือรัง เพื่อ สร้างบ้าน ไม้ไผ่ใช้เป็นพื้นหรือฝาเรือน ส่วนการเก็บเพื่อการบริโภคนั้น เช่น หน่อไม้ เห็ด ผักหวาน กระวาน เป็นต้น

โดยสรุปแล้วสามารถเปรียบเทียบข้อมูลทั้ง 3 หมู่บ้าน ในด้านทรัพยากรธรรมชาติและ การจัดการมลพิษ ของชุมชน ทั้ง 13 ปัจจัยหลัก โดยนำค่าคะแนนเฉลี่ยของแต่ละหมู่บ้านมาสร้างกราฟ ไยแมงมุมดังนี้

1. ความสมบูรณ์ของป่าไม้

2. ความหลากหลายของพันธุ์สัตว์

3. ความสมบูรณ์ของดิน

4. ปริมาณที่ดินในการประกอบอาชีพ

5. ปริมาณและคุณภาพของแหล่งน้ำ

6. ปริมาณและคุณภาพของแร่ธาตุ

7. ความหลากหลายทางชีวภาพ

8. กรรมสิทธิ์ในที่ดิน

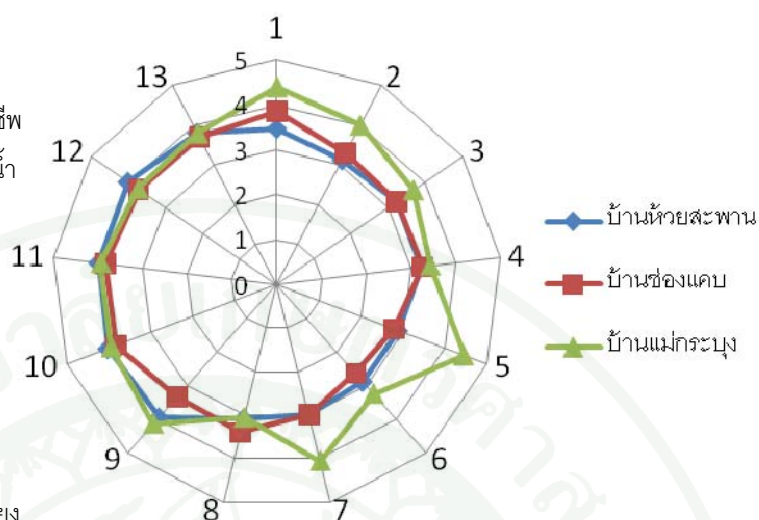
9. อากาศสะอาด

10. การจัดการขยะมูลฝอย

11. การบำบัดน้ำเสีย

12. การจัดการภาวะมลพิษด้านเสียง

13. สภาพมลพิษทางสายตา

ภาพที่ 16 กราฟใยแมงมุม เปรียบเทียบศักยภาพของทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติและ การจัดการมลพิษของ 3 ชุมชน

จากกราฟภาพที่ 16 แสดงให้เห็นว่าทั้ง 3 ชุมชนมีระดับคะแนนที่อยู่ในช่วงปานกลาง ถึง สูงมาก ทุกปัจจัยของทุกหมู่บ้านมีระดับคะแนนมากกว่า 2.41 โดยเฉพาะบ้านแม่กระบุงที่ค่าในปัจจัยข้อ 1. ความสมบูรณ์ของป่าไม้ ข้อ 2. ความหลากหลายของพันธุ์สัตว์ ข้อ 3. ความสมบูรณ์ของดิน ข้อ 5. ปริมาณและคุณภาพของแหล่งน้ำ ข้อ 6. ปริมาณและคุณภาพของแร่ธาตุ ข้อ 7. ความหลากหลายทางชีวภาพ และ ข้อ 9. อากาศสะอาด สูงกว่าอีก 2 หมู่บ้าน โดยเฉพาะในปัจจัยน้ำ และ ความหลากหลายทางชีวภาพ เมื่อเทียบระดับคะแนนเฉลี่ยรวมทั้ง 3 หมู่บ้านแล้วพบว่า บ้านแม่กระบุงมีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือบ้านห้วยสะพานและบ้านช่องแคบ (3.84 3.44 และ 3.38 ตามลำดับ)

2. ทุนด้านเศรษฐกิจและการเงิน

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์การประเมินศักยภาพของชุมชนในหมู่บ้านตัวอย่างในประเด็นของทุนด้านเศรษฐกิจและการเงินได้แสดงไว้ในตารางที่ 20 ถึงตารางที่ 22 ซึ่งในแต่ละชุมชนมีรายละเอียดของศักยภาพดังนี้

2.1 บ้านห้วยสะพาน ในด้านเศรษฐกิจและการเงินของบ้านห้วยสะพานผูกพันอยู่กับการเกษตร ตารางที่ 20 ต่อไปนี้แสดงให้เห็นว่าภาพรวมของบ้านห้วยสะพานมีศักยภาพด้านเศรษฐกิจและการเงินอยู่ในระดับคะแนนปานกลางที่ค่าเฉลี่ยคะแนนรวม 3.28 ดังตาราง

ตารางที่ 20 ศักยภาพชุมชนด้านเศรษฐกิจและการเงินของบ้านห้วยสะพาน

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านห้วยสะพาน (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้ คะแนน)					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
1.อาชีพที่เหมาะสมกับพื้นที่	0	1.6	33.3	38.9	9.5	3.68	0.71	สูง
2.ความสม่ำเสมอของรายได้	0	7.1	55.6	15.9	5.6	3.24	0.66	ปานกลาง
3.ความสม่ำเสมอของรายได้เสริม	0.8	8.7	53.2	17.5	2.4	3.14	0.70	ปานกลาง
4.ความสามารถในการชำระหนี้	0.8	11.9	52.4	12.7	6.3	3.14	0.62	ปานกลาง
5.ปริมาณและการแปรรูปผลผลิต การเกษตร	0.0	9.5	50.0	19.8	0.0	3.13	0.54	ปานกลาง
6.แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจได้เข้าชุมชน	0.8	11.9	31.7	31.0	0.0	3.23	0.66	ปานกลาง
7.เครื่องใช้และอุปกรณ์ อำนวย ความสะดวกในครัวเรือน	0	1.6	48.4	33.3	0.0	3.38	0.54	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						3.28	0.63	ปานกลาง

เมื่อจำแนกในรายหัวข้อแล้วพบว่า ปัจจัยมีอาชีพเหมาะสมกับพื้นที่ที่มีคะแนนสูงที่สุดรองลงมาคือการมีเครื่องมืออำนวยความสะดวกในครัวเรือน ในขณะที่ปริมาณและการแปรรูปผลผลิตการเกษตร ความสม่ำเสมอของรายได้เสริม และความสามารถในการชำระหนี้มีระดับคะแนนที่ต่ำมาก ประมาณ 3.13 และ 3.14 บ้านห้วยสะพาน มีอาชีพหลักของชุมชนคือ ปลูกข้าวและปลูกมันสำปะหลัง รายได้ไม่สูงมากนักแต่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ในด้านหนี้สินแล้วในหมู่บ้านนี้ มีกองทุนเงินล้านที่มีชาวชุมชนเข้ามากู้ยืมไปบ้างแต่ทุกคนก็สามารถจ่ายหนี้คืนได้หมดทุกปี และก็จะใช้วิธีการยืมต่อ บางส่วนมีการกู้ยืมธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธกส. ศักยภาพในการจ่ายหนี้คืนยังไม่ดีนักแต่สามารถจ่ายดอกเบี้ยคืนได้สม่ำเสมอ และในหมู่บ้านไม่มีสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญ จากแบบสัมภาษณ์จะถือว่าเป็นทุนที่มีปัญหาสูงที่สุดของหมู่บ้านนี้ เมื่อเทียบกับทุนใน

ด้านอื่นอย่างเห็นได้ชัด จึงถือว่าเป็นทุนที่ต้องวิเคราะห์ปัญหาและสถานการณ์เพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชนอย่างเร่งด่วน อย่างไรก็ตามเหตุผลหลักของรายได้และรายจ่ายที่เป็นปัญหานั้นจะมาจากปัญหาหนี้ของคนในชุมชน เป็นอันดับแรก

2.2 บ้านช่องแคบ ตารางที่ 21 ได้แสดงให้เห็นว่าศักยภาพของทุนด้านเศรษฐกิจและการเงินของบ้านช่องแคบอยู่ในระดับปานกลาง (คะแนนเฉลี่ยรวม 3.33)

ตารางที่ 21 ศักยภาพชุมชนด้านเศรษฐกิจและการเงินของบ้านช่องแคบ

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านช่องแคบ					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	(ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้ คะแนน)							
	1	2	3	4	5			
1.อาชีพที่เหมาะสมกับพื้นที่	0	5.9	3.63	50.0	6.9	3.58	0.71	สูง
2.ความสม่ำเสมอของรายได้	0	17.6	58.8	21.6	1.0	3.05	0.66	ปานกลาง
3.ความสม่ำเสมอของรายได้เสริม	0	15.7	45.1	33.3	0	3.19	0.70	ปานกลาง
4.ความสามารถในการชำระหนี้	0	3.9	57.8	26.5	3.9	3.33	0.62	ปานกลาง
5.ปริมาณและการแปรรูปผลผลิต การเกษตร	0	4.9	57.8	26.5	0	3.24	0.54	ปานกลาง
6.แหล่งท่องเที่ยวที่นำรายได้เข้าชุมชน	0	7.8	30.4	40.2	0	3.41	0.66	สูง
7.เครื่องใช้และอุปกรณ์ อำนวย ความสะดวกในครัวเรือน	0	2.0	47.1	49.0	0	3.48	0.54	สูง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						3.33	0.63	ปานกลาง

เมื่อจำแนกตามปัจจัยย่อยแล้วพบว่า ปัจจัยอาชีพเหมาะสมกับพื้นที่มีคะแนนสูงสุดที่ 3.58 รองลงมาคือปัจจัยเครื่องใช้และอุปกรณ์อำนวยความสะดวกในครัวเรือน (3.48) และมีคะแนนปัจจัยความสม่ำเสมอของรายได้ต่ำที่สุด (3.19) แต่อย่างไรก็ตามในภาพรวมแล้ว ทั้งหมู่บ้านให้คะแนนทุนด้านนี้ตั้งแต่ 3.19 -3.58 ซึ่งอยู่ในระดับปานกลางและสูง บ้านช่องแคบเป็นชุมชนมีรายได้หลักจากการปลูกมันสำปะหลังมากกว่าพืชไร่นาชนิดอื่นเนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศและสภาพดิน ซึ่งเหมาะสมกับการปลูกมันสำปะหลังมากกว่า รายได้ในสองสามปีที่ผ่านมาค่อนข้างสูงเนื่องจากราคามันสำปะหลังราคาสูงประมาณตันละ 1,500- 1,800 บาท คนในชุมชนมีรายได้เสริม

จากการปลูกพืชอื่นด้วย เช่น เห็นโคนญี่ปุ่น จำนวน 2-3 ครัวเรือน เก็บหน่อไม้รวกต้มและหน่อไม้ป่าขายในช่วงปลายปี ทำให้มีการเฉลี่ยรายได้ที่สามารถใช้สอยได้เกือบทั้งปี อย่างไรก็ตามยังมีภาระหนี้ที่เกิดจากกองทุนหมู่บ้าน หรือกองทุนเงินล้าน กับ ธกส. และจากลานมันล้มประหลาดบางส่วน แต่ทั้งนี้ครัวเรือนเกือบทุกครัวเรือนมีความสามารถที่จะจ่ายหนี้คืนได้ในแต่ละปี แม้จะเป็นการจ่ายดอกเบี้ยและเงินต้นในบางส่วนก็ตาม

2.3 บ้านแม่กระบุง ตามตารางที่ 22 พบว่าบ้านแม่กระบุงให้คะแนนภาพรวมของทุนด้านเศรษฐกิจและการเงินอยู่ในระดับปานกลางที่คะแนนเฉลี่ยรวมที่ 2.77 เมื่อแยกในแต่ละปัจจัยย่อย พบว่า มีเพียงปัจจัยอาชีพที่เหมาะสมปัจจัยเดียวที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยเกิน 3.00 และมีปัญหาด้านความสามารถในการชำระหนี้ทำให้มีระดับคะแนนทุนในปัจจัยนี้ต่ำที่สุด (เฉลี่ย 2.20) รองมาคือปัจจัยด้านความสม่ำเสมอของรายได้เสริม (เฉลี่ยที่ 2.40) แสดงให้เห็นว่าบ้านแม่กระบุงมีปัญหาเรื่องรายได้และหนี้สิน

ตารางที่ 22 ศักยภาพชุมชนด้านเศรษฐกิจและการเงินของบ้านแม่กระบุง

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านแม่กระบุง (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้คะแนน)					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
1.อาชีพที่เหมาะสมกับพื้นที่	0	10.0	50.0	35.0	5.0	3.35	0.74	ปานกลาง
2.ความสม่ำเสมอของรายได้	0	25.0	65.0	10.0	0	2.85	0.58	ปานกลาง
3.ความสม่ำเสมอของรายได้เสริม	20.0	25.0	50.0	5.0	0	2.40	0.88	ต่ำ
4.ความสามารถในการชำระหนี้	25.0	30.0	45.0	0	0	2.20	0.83	ต่ำ
5.ปริมาณและการแปรรูปผลผลิตการเกษตร	0	35.0	55.0	10.0	0	2.75	0.68	ปานกลาง
6.แหล่งท่องเที่ยวที่นำรายได้เข้าชุมชน	0	20.0	65.0	15.0	0	2.95	0.60	ปานกลาง
7.เครื่องใช้และอุปกรณ์ อำนวยความสะดวกในครัวเรือน	0	15.0	80.0	5.0	0	2.90	0.44	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						2.77	0.67	ปานกลาง

บ้านแม่กระบุงมีวิถีชีวิตของคนกะเหรี่ยงมีความผูกพันกับธรรมชาติอย่างมาก อาชีพที่พบส่วนมากเป็นการปลูกข้าวไร่ พริก พืชสมุนไพร ข้าวโพด อาชีพเป็นการทำไหมนุ่งเวียน คือปลูกในแปลงแรก 2 ปี แล้วก็ย้ายไปปลูกในแปลงที่สอง 2 ปี จากนั้นก็ย้ายไปแปลงที่สามอีก 2 ปี แล้วจึงเวียนมาปลูกในแปลงที่หนึ่งและวนอย่างนี้ไปเรื่อยๆ ซึ่งวิธีนี้ทำให้เขาไม่ต้องใช้ปุ๋ย และยาฆ่าแมลง เพราะธรรมชาติจะปรับสมดุลให้เอง แต่พอประกาศเขตอุทยานและสร้างเขื่อนจึงถูกจำกัดพื้นที่ทำกินหันมาปลูกพืชไร่ทางเศรษฐกิจหรือข้าวโพดและพริกแบบการผลิตเพื่อจำหน่ายในปริมาณมากแทนการปลูกแบบดั้งเดิม และการเก็บของป่าเสริมในการดำรงชีวิต

ข้อมูลแบบสัมภาษณ์ชี้ว่า ชาวบ้านที่แม่กระบุงยังมีปัญหาด้านหนี้สิน เนื่องจากการหันมาปลูกข้าวโพดที่ต้องลงทุนสูงมากขึ้น แทนการปลูกข้าวไร่แบบอดีต ปัญหาราคาผลผลิตการเกษตรจากภายนอกจึงเป็นปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อรายได้สูงเช่นกัน

ดังนั้นเมื่อนำข้อมูลดังกล่าวข้างต้นมาทำการเปรียบเทียบทั้ง 3 หมู่บ้าน จะพบว่า ในทางด้านเศรษฐกิจและการเงินของแต่ละชุมชน ทั้ง 7 ปัจจัยหลักนั้น สามารถนำค่าคะแนนเฉลี่ยรวมของแต่ละหมู่บ้านมาสร้างเป็นกราฟใยแมงมุม ซึ่งชี้ให้เห็นว่าบ้านห้วยสะพาน และบ้านช่องแคบมีระดับคะแนนของทุนด้านนี้ใกล้เคียงกัน ในขณะที่บ้านแม่กระบุงมีระดับคะแนนที่ต่ำกว่าอย่างเห็นได้ชัดโดยเฉพาะในปัจจัยข้อ 3.ความสม่ำเสมอของรายได้เสริม และข้อ 4.ความสามารถในการชำระหนี้ ในภาพรวมของทั้งหมู่บ้านแล้วพบว่า บ้านช่องแคบมีระดับคะแนนสูงที่สุด รองลงมาคือบ้านห้วยสะพานและบ้านแม่กระบุง ตามลำดับ (เฉลี่ยรวมที่ 3.33 3.28 และ 2.77) ดังจากกราฟภาพที่ 17 นี้

1.อาชีพที่เหมาะสมกับพื้นที่

2.ความสม่ำเสมอของรายได้

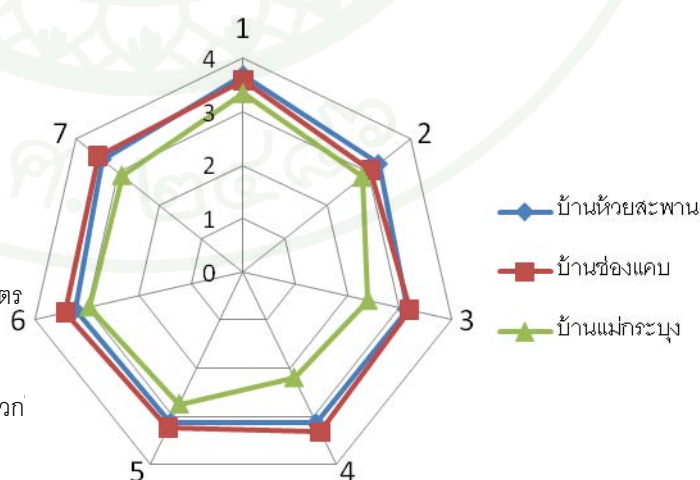
3.ความสม่ำเสมอของรายได้เสริม

4.ความสามารถในการชำระหนี้

5.ปริมาณและการแปรรูปผลผลิตการเกษตร

6.แหล่งท่องเที่ยวที่นำรายได้เข้าชุมชน

7.เครื่องใช้และอุปกรณ์ อำนวยความสะดวก

ภาพที่ 17 กราฟใยแมงมุมเปรียบเทียบศักยภาพของทุนด้านเศรษฐกิจและการเงินของ 3 ชุมชน

3. ทู่นด้านสังคมและการบริหารจัดการ

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์การประเมินศักยภาพของชุมชนตัวอย่างในแต่ละหมู่บ้าน ในประเด็นของทุนด้านสังคมและการบริหารจัดการแสดงไว้ในตารางที่ 23 ถึงตารางที่ 25 ซึ่งในแต่ละชุมชนมีรายละเอียดของศักยภาพดังนี้

3.1 ระดับคะแนนของทุนด้านนี้ของบ้านห้วยสะพานอยู่ในระดับสูง ตามตารางที่ 23 ได้แสดงว่าบ้านห้วยสะพานมีคะแนนเฉลี่ยรวม 3.47 และเมื่อจำแนกแต่ละปัจจัยย่อยมีระดับคะแนนทั้งหมดตามตารางที่ 23 พบว่าศักยภาพของชุมชนมีคะแนนสูงกว่า 3.00 คือเฉลี่ยที่ ระหว่าง 3.15 - 3.81 โดยมีระดับคะแนนสูงสุดที่ปัจจัยระบบสาธารณสุข รองลงมาคือระบบความสัมพันธ์และเครือข่าย (เฉลี่ย 3.76) ในขณะที่ปัจจัยที่มีคะแนนต่ำที่สุดคือ ปัจจัยด้านเทคโนโลยีทางการเกษตร (เฉลี่ยที่ 3.15)

ตารางที่ 23 ศักยภาพชุมชนด้านสังคมและการบริหารจัดการของบ้านห้วยสะพาน

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านห้วยสะพาน					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	(ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้คะแนน)							
	1	2	3	4	5			
1.คุณภาพและโอกาสในการศึกษา	0	4.8	19.0	54.8	5.6	3.72	0.66	สูง
2.ระบบสาธารณสุข	0	9.5	27.0	42.9	0.8	3.81	0.51	สูง
3.กรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน	2.4	9.5	27.8	23.8	0	3.43	0.71	สูง
4.เทคโนโลยีในการเกษตร	2.4	9.5	27.8	23.8	63.5	3.15	0.81	ปานกลาง
5.เครื่องมือในการประกอบอาชีพ	0	4.8	48.4	26.2	0.0	3.27	0.56	ปานกลาง
6.ระบบเครือข่ายและความสัมพันธ์	0	4.0	19.8	52.4	7.9	3.76	0.68	สูง
7.การย้ายถิ่นของประชากร	0	6.3	54.0	21.4	0.0	3.18	0.55	ปานกลาง
8.องค์กรท้องถิ่น	0	4.0	51.6	23.0	5.6	3.35	0.67	ปานกลาง
9.กฎหมาย	0.8	3.2	50.0	27.0	3.2	3.34	0.66	ปานกลาง
10.งบประมาณ	0	15.9	34.1	32.5	0.0	3.20	0.74	ปานกลาง
11.การมีส่วนร่วมของประชาชน	0	0	38.1	42.1	4.0	3.59	0.58	สูง

ตารางที่ 23 (ต่อ)

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านห้วยสะพาน					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	(ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้ คะแนน)							
	1	2	3	4	5			
12.ความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน	0	0	31.0	48.8	4.8	3.68	0.57	สูง
13.เครือข่ายชุมชน	0	0.8	26.2	54.8	0.0	3.66	0.49	สูง
14.การรวมกลุ่มและประชาสังคม	0	7.9	34.9	38.1	3.2	3.43	0.71	สูง
15.การประสานงานระหว่างหน่วยงาน	0	3.2	36.5	41.3	2.4	3.51	0.62	สูง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						3.47	0.63	สูง

บ้านห้วยสะพาน ในด้านสังคมและบริหารจัดการนั้นข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่า ระบบเครือข่ายในพื้นที่นี้มีแน่นแฟ้นมีให้เห็นได้ทั่วไป และมีความผูกพันสูง ชาวบ้านมีการมีส่วนร่วมสูงโดยเฉพาะในประเด็นเรื่องการอนุรักษ์ป่า และมีการรวมกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มข้าวเหนียว กลุ่มแคบหมู กลุ่มนกกล่าลี เป็นต้น ในด้านการทำงานหรือการประสานงานในหมู่บ้านพบว่า สามารถดำเนินงานประสานกันระหว่างจากหน่วยงานรัฐ และชาวบ้านได้อย่างดี ปัญหาหลักของหมู่บ้านคือเรื่องงบประมาณ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านใหญ่จึงไม่สามารถจัดสรรงบประมาณได้อย่างทั่วถึงเท่าที่ควร นอกจากนี้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงระบบบริการสาธารณสุขได้ง่าย และยังมีโรงพยาบาลตั้งอยู่ไม่ไกลจากที่ตั้งชุมชน ประธานป่าชุมชนที่บ้านห้วยสะพานกล่าวถึงประเด็นของทุนทางสังคมและการบริหารจัดการในหมู่บ้านว่า

“โรงพยาบาลอยู่ไม่ไกล...ไม่ใช่ของบ้านเราหรอก แต่ส่วนมากคนแถวนี้ไปใช้หมด...โรงเรียนก็ไปเรียนในเมืองกาญจน์มากกว่า โรงเรียนดีๆ เยอะ นั่งรถสองแถวไปครึ่งชั่วโมงยังไม่ถึงดีเลย ..โอกาสเราเยอะตรงที่อยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเท่าไร...บ้านเราอยู่มานานคนเก่าแก่ทั้งนั้นร่วมทุกข์-สุขกันมากก็เยอะ ทะเลาะกันตั้งแต่เรื่องรูกป่าจนทุกวันนี้เราไม่พูดถึงมันแล้ว ...เพราะเรื่องนั้นแหละทุกวันนี้เราถึงคุยกันได้ทุกเรื่อง” (นายประยงค์ แก้วประดิษฐ์, สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2551)

3.2 บ้านช่องแคบ ให้คะแนนทุนทางด้านสังคมและการบริหารจัดการไว้ในระดับสูง ดังตารางที่ 24 ว่ามีคะแนนเฉลี่ยรวมที่ 3.62 และเมื่อจำแนกปัจจัยย่อยแต่ละตัวจากตารางพบว่าเกือบทุกปัจจัยมีระดับคะแนน สูงหรือมากกว่า 3.40 โดยคะแนนสูงสุดอยู่ที่ ระบบความสัมพันธ์และระบบเครือข่ายที่ 3.99 รองลงมคือปัจจัยเรื่องการรวมกลุ่มและประชาสังคม ที่ 3.86 อย่างไรก็ตามในปัจจัยอื่นในอันดับรองลงมาก็มีระดับคะแนนที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ตามคำให้สัมภาษณ์ของผู้ใหญ่บ้านบ้านช่องแคบพบว่าในอดีตการพูดคุยของคนในหมู่บ้านทำได้ง่ายตามความสัมพันธ์ตามเครือข่าย แต่เมื่อมีคนที่ยอพยพเข้ามามากการจัดการก็ทำได้ยากขึ้น ผู้ใหญ่กล่าวถึงประเด็นนี้ให้ฟังว่า “แต่ก่อนมีแต่ญาติๆกัน ตอนนี่ถึงจะเป็นคนนอกมันก็ญาติทางเขยทางสะใภ้ ไม่ค่อยต่าง ...มันก็หาทางคุยกันได้ผ่านคนโน้นคนนี้...อย่างตอนนี่ก็เรื่องจะแยกหมู่บ้านกันอยู่ มันก็ยุ่งๆแต่ก็ต้องคุยกันให้รู้เรื่องก่อน ต้องตกลงกัน ไม่ใช่จะมีแต่เรื่องแล้วไม่คุยกัน “ (สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านอารีย์ บ้านช่องแคบ ตุลาคม 2551)

ตารางที่ 24 ศักยภาพชุมชนด้านสังคมและการบริหารจัดการของบ้านช่องแคบ

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านช่องแคบ (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้คะแนน)					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
1.คุณภาพและโอกาสในการศึกษา	0	1.0	19.6	70.6	2.9	3.80	0.49	สูง
2.ระบบสาธารณสุข	0	2.0	17.6	66.7	7.8	3.85	0.58	สูง
3.กรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน	0	0	51.0	43.1	1.0	3.47	0.52	สูง
4.เทคโนโลยีในการเกษตร	0	5.9	30.4	40.2	0	3.45	0.63	สูง
5.เครื่องมือในการประกอบอาชีพ	0	2.0	44.1	44.1	0	3.47	0.54	สูง
6.ระบบเครือข่ายและความสัมพันธ์	0	0	11.8	76.5	10.8	3.99	0.47	สูง
7.การย้ายถิ่นของประชากร	0	4.9	56.9	30.4	2.9	3.33	0.62	ปานกลาง
8.องค์กรท้องถิ่น	0	11.8	32.4	51.0	2.9	3.46	0.74	สูง
9.กฎหมาย	0	6.9	43.1	46.1	2.0	3.44	0.65	สูง
10.งบประมาณ	0	17.6	30.4	46.1	0	3.30	0.76	ปานกลาง
11.การมีส่วนร่วมของประชาชน	0	1.0	21.6	68.6	2.9	3.78	0.50	สูง
12.ความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน	0	0	25.5	61.8	7.8	3.81	0.56	สูง

ตารางที่ 24 (ต่อ)

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านช่องแคบ					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	(ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้ คะแนน)							
	1	2	3	4	5			
13.เครือข่ายชุมชน	0	0	30.4	61.8	1.0	3.68	0.49	สูง
14.การรวมกลุ่มและประชาสังคม	0	0	21.6	68.6	7.8	3.86	0.53	สูง
15.การประสานงานระหว่างหน่วยงาน	0	0	35.3	61.8	1.0	3.65	0.50	สูง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						3.62	0.57	สูง

จากข้อมูลสัมภาษณ์ในด้านสังคมและบริหารจัดการพบว่า หมู่บ้านแห่งนี้มีความเป็นเครือข่ายดีกันสูง ทำให้มีระบบความผูกพันกันสามารถบอกกล่าวกันได้เกือบทุกเรื่องทั้งเรื่องบอกกล่าวตักเตือน หมู่บ้านมีการรวมกลุ่มอาชีพแต่เป็นกลุ่มเพียงเล็กๆ เท่านั้น เช่น กลุ่มเลี้ยงเห็ดโคนญี่ปุ่น เลี้ยงโคนม เป็นต้น ปัจจุบันมีปัญหาเรื่องความขัดแย้งที่เกิดมาจากคนนอกอพยพเข้ามาในพื้นที่บ้าง และตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มตามภูมิลำเนาที่ย้ายมา ปัญหาเรื่องการแย่งเก็บของป่า เป็นปัญหาหลักที่เกิดขึ้นในชุมชน และชุมชนยังสามารถจัดการได้ในระดับที่ไม่ดีมากนัก ปัญหาประเด็นนี้จึงนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในระดับที่ใหญ่โตมากขึ้น อีกทั้งยังส่งผลร้ายต่อกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดการยอมรับในที่สุด

นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องการแยกหมู่บ้าน ซึ่งเกิดจากความไม่แน่ใจของชาวบ้านว่าผลประโยชน์ของป่าชุมชนที่เคยได้ใช้สอยจะตกอยู่ที่หมู่บ้านไหน กระนั้นชุมชนก็สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมด้วยการประชุมหมู่บ้านกันอยู่เสมอๆ แต่กระนั้นยังมีกระแสความขัดแย้งเกิดขึ้นกับสมาชิกบางคนในหมู่บ้าน ปัญหาหนักอีกประการหนึ่งของหมู่บ้านคือปัญหาเรื่องงบประมาณ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่จึงไม่สามารถจัดสรรงบประมาณให้สามารถใช้สอยได้อย่างทั่วถึง ซึ่งนำไปสู่ความต้องการแยกหมู่บ้าน ของสมาชิก ในขณะที่การประสานงานกับภายนอกนั้นยังไม่ได้ได้รับความสนใจจากพื้นที่มากนักโดยเฉพาะป่าไม้อำเภอ แต่ในระดับจังหวัดกลับได้รับความร่วมมืออย่างสูง

3.3 บ้านแม่กระบุง ตามตารางที่ 25 พบว่า มีระดับคะแนนภาพรวมในด้านนี้ ปานกลางที่คะแนนเฉลี่ยรวม 3.20 และมีระดับคะแนนอยู่ระหว่าง 2.50- 3.95 ซึ่งเป็นช่วงคะแนนที่ห่างมาก

ตารางที่ 25 ศักยภาพชุมชนด้านสังคมและการบริหารจัดการของบ้านแม่กระบุง

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านแม่กระบุง (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้คะแนน)					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
1.คุณภาพและโอกาสในการศึกษา	0	0	55.0	40.0	5.0	3.50	0.60	สูง
2.ระบบสาธารณสุข	0	15.0	70.0	15.0	0	3.00	0.56	ปานกลาง
3.กรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน	10.0	25.0	55.0	10.0	0	2.65	0.81	ปานกลาง
4.เทคโนโลยีในการเกษตร	5.0	40.0	55.0	0	0	2.50	0.60	ปานกลาง
5.เครื่องมือในการประกอบอาชีพ	0	0	80.0	20.0	0	3.20	0.41	ปานกลาง
6.ระบบเครือข่ายและความสัมพันธ์	0	0	20.0	65.0	15.0	3.95	0.60	สูง
7.การย้ายถิ่นของประชากร	0	0	85.0	15.0	0	3.15	0.36	ปานกลาง
8.องค์กรหรือท้องถิ่น	0	5.0	80.0	15.0	0	3.10	0.44	ปานกลาง
9.กฎหมาย	0	0	95.0	5.0	0	3.05	0.22	ปานกลาง
10.งบประมาณ	0	5.0	80.0	15.0	0	3.10	0.44	ปานกลาง
11.การมีส่วนร่วมของประชาชน	0	0	70.0	30.0	0	3.30	0.47	ปานกลาง
12.ความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน	0	0	60.0	30.0	1.0	3.50	0.68	สูง
13.เครือข่ายชุมชน	0	0	50.0	45.0	5.0	3.55	0.60	สูง
14.การรวมกลุ่มและประชาสังคม	0	10.0	60.0	30.0	0	3.20	0.61	ปานกลาง
15.การประสานงานระหว่างหน่วยงาน	0	0	80.0	15.0	5.0	3.25	0.55	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						3.20	0.53	ปานกลาง

เมื่อทำการพิจารณาแต่ละปัจจัยย่อยพบว่า บ้านแม่กระบุงมีปัจจัยด้านระบบเครือข่ายและความสัมพันธ์สูงที่สุด รองลงมาคือเครือข่ายชุมชน และมีปัจจัยเรื่องเทคโนโลยีทางการเกษตรและสิทธิในที่ทำกินน้อยที่สุด (เฉลี่ย 2.50 และ 2.65ตามลำดับ) ปัญหาความขัดแย้งในอดีตตั้งแต่ปี 2535 ที่เจ้าหน้าที่อุทยานจับกุมชาวบ้านที่เข้าป่า หรือเข้าไปในพื้นที่อุทยานจนกลายเป็นความขัดแย้งระดับสูงนั้น ในปัจจุบันสถานการณ์ระหว่างชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ดีขึ้น เมื่อใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แล้วจะพบว่า คนในหมู่บ้านมีความร่วมมือกันสูงและมีความเป็นเครือข่ายสูงมาก

เนื่องจากทุกครัวเรือนมีความเกี่ยวโยงมาจากบรรพบุรุษเดียวกันเกือบทั้งหมู่บ้าน นอกจากนี้แม้ว่าจะมีโรงเรียนเพียงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น แต่เยาวชนก็มีโอกาสที่จะเข้าไปรับการศึกษาในเมืองได้ เพราะมีบางโรงเรียนให้เรียนฟรี และไปพักอาศัยกับญาติพี่น้องบางคนที่ย้ายไปทำงานในเมืองได้ ประเด็นนี้ชาวบ้านที่บ้านแม่กระบุงคนหนึ่งซึ่งส่งหลานออกไปเรียนหนังสือในเมืองกล่าวว่า

“ไม่ค่อยเห็นเด็กๆ หรอกถ้าเป็นวันธรรมดา ไปโรงเรียนในเมืองกันหมด พ่อแม่มันส่งไป ที่เห็นอยู่ได้เพราะวันหยุดกลับบ้านหรอก...เรียนฟรี ที่พักก็ฝากๆ ญาติในเมืองเอา แถวพนม ทวนก็มีโรงเรียนที่เรียนฟรีแล้วมีบ้านญาติด้วย...ก็อยู่ที่มีคนรู้จักก่อนด้วย ไม่งั้นก็ลำบาก ค่าอะไรก็แพง” (นางอุไรวรรณ เขียวเหลือง, สัมภาษณ์, 19 ตุลาคม 2551)

ข้อมูลจากทั้ง 3 หมู่บ้านข้างต้นเมื่อเปรียบเทียบแล้วจะพบว่าในด้านสังคมและการบริหารจัดการ ของชุมชนนั้น ทั้ง 15 ปัจจัยหลัก สามารถนำค่าคะแนนเฉลี่ยรวมของแต่ละหมู่บ้านมาสร้างกราฟใยแมงมุมของระดับคะแนนที่ชี้ให้เห็นว่าศักยภาพของแต่ละชุมชนให้คะแนนตนเองใกล้เคียงกัน ทั้ง 3 ชุมชน ดังนี้

1.คุณภาพและโอกาสในการศึกษา

2.ระบบสาธารณะสุข

3.กรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน

4.เทคโนโลยีในการเกษตร

5.เครื่องมือในการประกอบอาชีพ

6.ระบบเครือญาติและความสัมพันธ์

7.การย้ายถิ่นของประชากร

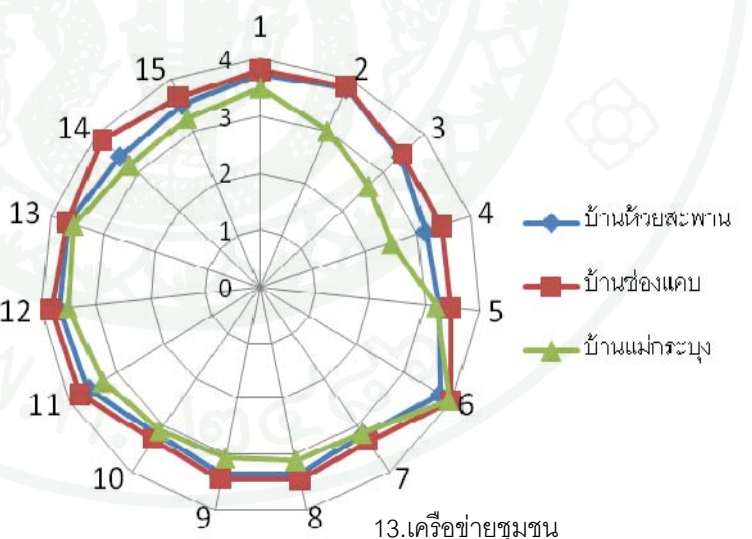
8.องค์กรท้องถิ่น

9.กฎหมาย

10.งบประมาณ

11.การมีส่วนร่วมของประชาชน

12.ความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน

ภาพที่ 18 กราฟใยแมงมุมเปรียบเทียบศักยภาพของทุนด้านสังคมและการบริหารจัดการของ 3 ชุมชน

อย่างไรก็ตามจากภาพที่ 18 พบว่า ยกเว้น ปัจจัย ข้อ 2. ระบบสาธารณะสุข ข้อ 3. กรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน และ ข้อ 4. เทคโนโลยีในการเกษตร ที่บ้านแม่กระบุงให้คะแนนตนเองต่ำกว่าอีก 2 หมู่บ้านอย่างเห็นได้ชัด และในปัจจัยเรื่องระบบเครือข่ายและความสัมพันธ์ ที่บ้านแม่กระบุงมีสูงกว่าอีก 2 หมู่บ้าน ในขณะที่ปัจจัยอื่นๆ นอกจากนี้ได้คะแนนในระดับที่ต่ำกว่า เนื่องจากเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กและเป็นญาติกันเกือบทั้งหมู่บ้าน ดังนั้น ระดับคะแนนเฉลี่ยรวมของทั้ง 3 หมู่บ้านสามารถจัดอันดับได้ว่า บ้านช่องแคบมีคะแนนสูงที่สุด รองมาคือบ้านห้วยสะพานและบ้านแม่กระบุง ในระดับคะแนนเฉลี่ยรวมที่ 3.62 3.47 และ 3.20 ตามลำดับได้

4. ทุนด้านมนุษย์และวัฒนธรรม

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์การประเมินศักยภาพของชุมชนในหมู่บ้านตัวอย่างในประเด็นของทุนด้านมนุษย์และวัฒนธรรมแสดงไว้ในตารางที่ 26 ถึงตารางที่ 28 ซึ่งในแต่ละชุมชนมีรายละเอียดของศักยภาพดังนี้

4.1 บ้านห้วยสะพาน ดังตารางที่ 26 มีระดับคะแนนในภาพรวม สูงที่คะแนนเฉลี่ยรวม 3.79 และเมื่อพิจารณาปัจจัยพบว่าทุกปัจจัยได้คะแนนอยู่ในระดับสูงทั้งหมด (เฉลี่ยระหว่าง 3.73 -3.91) และมีระดับช่วงคะแนนที่ไม่ห่างกัน ปัจจัยด้านค่านิยม ประเพณี การสืบทอด ผู้นำ และลักษณะนิสัย อยู่ในอันดับต้นๆของกลุ่มนี้ โดยมีองค์ความรู้ทั้งแบบท้องถิ่นและพื้นบ้านมีระดับคะแนนต่ำสุด (เฉลี่ย 3.73) ดังตารางที่ 26

ตารางที่ 26 ศักยภาพชุมชนด้านมนุษย์และวัฒนธรรมของบ้านห้วยสะพาน

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านห้วยสะพาน (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้ คะแนน)					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
1.ผู้นำทางการ	0	0.8	16.7	59.5	7.1	3.86	0.55	สูง
2.ผู้นำตามธรรมชาติ	0	0	17.5	57.1	0	3.76	0.42	สูง
3.นิสัยและจิตใจ	0	3.2	15.1	60.3	4.8	3.80	0.59	สูง
4.ภาวะสุขภาพอนามัย	0	2.4	18.3	62.7	0.8	3.73	0.52	สูง

ตารางที่ 26 (ต่อ)

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านห้วยสะพาน (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้คะแนน)					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
5.ความรู้ทักษะในการประกอบอาชีพ	0	0	28.6	47.6	7.9	3.75	0.61	สูง
6.การถ่ายทอดความรู้	0	2.4	21.4	49.2	11.1	3.82	0.68	สูง
7.องค์ความรู้พื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น	0	3.2	25.4	45.2	9.5	3.73	0.71	สูง
8.องค์ความรู้ท้องถิ่นในการจัดการดูแลทรัพยากร	0	3.2	26.2	45.2	9.5	3.73	0.71	สูง
9.วัฒนธรรมในการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากร	0	3.2	23.8	47.6	8.7	3.74	0.69	สูง
10.การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น	0	0	14.3	62.7	0.4	3.87	0.46	สูง
11.ค่านิยมท้องถิ่น	0	0	16.7	57.9	9.5	3.91	0.55	สูง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						3.79	0.59	สูง

บ้านห้วยสะพาน ทุนในด้านมนุษย์พบว่า ผู้นำตามธรรมชาติมีบทบาทสูงในชุมชน และเป็นบุคลากรที่มีศักยภาพนอกจากนี้ข้อมูลเชิงคุณภาพชี้อีกว่า ในระดับเยาวชนก็เริ่มมีผู้นำลักษณะเช่นนี้เข้ามาด้วย ผู้นำที่ชัดเจนของหมู่บ้านคือผู้นำด้านป่าชุมชน ในด้านสุขภาพอนามัยแล้วชุมชนนี้ไม่เคยมีโรคระบาดรุนแรง ประชาชนส่วนใหญ่มีสุขภาพดี สามารถประกอบอาชีพได้ และมีทักษะในการปลูกข้าว ปลูกมันสำปะหลัง และหากครอบครัวใดมีการเก็บของป่าขายก็จะสามารถเข้าไปเก็บหาของป่าได้อย่างดี ในด้านวัฒนธรรม ที่บ้านห้วยสะพานมีวัฒนธรรมเดิมที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม คือเพลงเย้ย ที่เป็นการละเล่นพื้นบ้านมานาน ยายหมาเลย และคุณพันธ์ ผู้สืบทอดเพลงเย้ยเล่าว่า เพลงพื้นบ้านนี้มีอยู่ในชุมชนมานานตั้งแต่สมัยทั้งคู่ยังเป็นเด็ก และปัจจุบันบ้านห้วยสะพานมีการอนุรักษ์การเล่นเพลงเย้ย โดยสืบทอดต่อให้เด็กและเยาวชนในหมู่บ้านได้หัดร้องและรำ คุณยายหมาเลยเป็นครูแต่งเพลงเย้ยอธิบายถึงการอนุรักษ์เรื่องนี้ว่า เป็นความพยายามของคนในหมู่บ้านที่จะรักษาความเป็นคนพื้นที่เดิมที่สืบทอดประเพณีการเล่นเพลงเย้ยให้แก่ลูกหลาน และในฐานะครูแต่งเพลงก็พยายามแต่งเพลงใหม่ๆ ออกมา ร่วมกับพยายามเขียนเพลงเย้ยเดิม ที่จำได้เพื่อให้คนรุ่นต่อไปได้รู้จัก

4.2 บ้านช่องแคบ ตามตารางที่ 27 แสดงให้เห็นว่ามีระดับคะแนนรวมในระดับสูง (คะแนนเฉลี่ยรวม 3.93) มีคะแนนในปัจจัยย่อยทุกปัจจัยสูงเช่นเดียวกับบ้านห้วยสะพาน โดยมีช่วงคะแนนที่ระหว่าง 3.69 - 4.11 ซึ่งระดับคะแนนสูงกว่าบ้านห้วยสะพาน โดยมีด้านวัฒนธรรมประเพณี ค่านิยม และผู้นำตามธรรมชาติเป็นปัจจัยที่ได้คะแนนสูงสุด และมีปัจจัยด้านผู้นำทางการต่ำที่สุด

ตารางที่ 27 ศักยภาพชุมชนด้านมนุษย์และวัฒนธรรมของบ้านช่องแคบ

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านช่องแคบ (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้คะแนน)					ค่าเฉลี่ยคะแนน	Sd.	ระดับศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
1.ผู้นำทางการ	0	4.9	25.5	63.7	4.9	3.69	0.64	สูง
2.ผู้นำตามธรรมชาติ	0	0	10.8	62.7	10.8	4.00	0.50	สูง
3.นิสัยและจิตใจ	0	1.0	5.9	81.4	10.8	4.03	0.45	สูง
4.ภาวะสุขภาพอนามัย	0	1.0	19.6	76.5	1.0	3.79	0.45	สูง
5.ความรู้ทักษะในการประกอบอาชีพ	0	0	17.6	76.5	4.9	3.87	0.46	สูง
6.การถ่ายทอดความรู้	0	1.0	16.7	73.5	7.8	3.89	0.52	สูง
7.องค์ความรู้พื้นบ้านภูมิปัญญาท้องถิ่น	0	2.0	15.7	73.5	7.8	3.88	0.55	สูง
8.องค์ความรู้ท้องถิ่นในการจัดการดูแลทรัพยากร	0	0	17.6	68.6	12.7	3.95	0.55	สูง
9.วัฒนธรรมในการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากร	0	0	18.6	62.7	17.6	3.99	0.60	สูง
10.การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น	0	0	3.9	74.5	13.7	4.11	0.42	สูง
11.ค่านิยมท้องถิ่น	0	0	9.8	96.6	19.6	4.10	0.53	สูง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						3.93	0.51	สูง

ข้อมูลเชิงคุณภาพของบ้านช่องแคบนั้น พบว่า คุณสมบัติของผู้นำชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้านที่บ้านช่องแคบนั้นมีสูงมาตั้งแต่อดีต (ผู้ใหญ่ไมตรี ช้างโต) แต่ไม่มีผู้นำตามธรรมชาติที่ชัดเจน ดังนั้น ผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้านจึงมีบทบาทสูง ในการจัดการเรื่องต่างๆในชุมชน แต่ปัญหาขัดแย้งที่กำลัง

เกิดขึ้นทำให้เกิดการแบ่งฝ่ายและเป็นปัญหาที่หลายฝ่ายกำลังพยายามแก้ไข สุขภาวะในชุมชนไม่มีปัญหา ไม่เคยพบโรคระบาดรุนแรงในพื้นที่ คนในชุมชนมีสุขภาพแข็งแรง ไม่มีโรคติดต่อร้ายแรง ชุมชนไม่มีประเพณีพิเศษแตกต่างจากที่อื่น แต่ก็นิยมเข้าวัดฟังเทศน์ในวันพระและเข้าพรรษา และเนื่องจากมี สถานปฏิบัติธรรมอยู่ในหมู่บ้านจึงเป็นอีกช่องทางที่จะเข้าไปปฏิบัติธรรม แต่มีการถ่ายทอดความรู้เรื่องการจัดการป่าให้แก่ลูกหลาน

4.3 บ้านแม่กระบุง ตามตารางที่ 28 แสดงให้เห็นว่า มีระดับคะแนนรวมในระดับสูง ที่คะแนนเฉลี่ยรวม 4.01 ซึ่งสูงที่สุด และมีช่วงคะแนนทั้งหมดระหว่าง 3.50 – 4.70 ซึ่งเป็นช่วงคะแนนที่ห่างเมื่อเทียบกับอีก 2 หมู่บ้าน ตารางชี้ว่าปัจจัยย่อยการใช้วัฒนธรรมเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและผู้นำทางธรรมชาติอยู่ในระดับสูงสุด ในขณะที่ปัจจัยสุขภาพอนามัยและทักษะความรู้ในการประกอบอาชีพ ต่ำสุด สนับสนุนประเด็นที่ว่ากะเหรี่ยงที่บ้านแม่กระบุงใช้วัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรของชุมชน

ตารางที่ 28 ศักยภาพชุมชนด้านมนุษย์และวัฒนธรรมของบ้านแม่กระบุง

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านแม่กระบุง (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้ คะแนน)					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
1.ผู้นำทางการ	0	0	15.0	75.0	10.0	3.95	0.51	สูง
2.ผู้นำตามธรรมชาติ	0	0	10.0	35.0	55.0	4.45	0.68	สูงมาก
3.นิสัยและจิตใจ	0	0	40.0	40.0	20.0	3.80	0.76	สูง
4.ภาวะสุขภาพอนามัย	0	0	50.0	50.0	0	3.50	0.51	สูง
5.ความรู้ทักษะในการประกอบอาชีพ	0	0	45.0	55.0	0	3.55	0.51	สูง
6.การถ่ายทอดความรู้	0	0	45.0	50.0	5.0	3.60	0.59	สูง
7.องค์ความรู้พื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น	0	0	15.0	50.0	35.0	4.20	0.69	สูง
8.องค์ความรู้ท้องถิ่นในการจัดการดูแลทรัพยากร	0	0	5.0	65.0	30.0	4.25	0.55	สูง
9.วัฒนธรรมในการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากร	0	0	0	30.0	70.0	4.70	0.47	สูงมาก

ตารางที่ 28 (ต่อ)

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านแม่กระบุง (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้ คะแนน)					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
10.การสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น	0	0	2.0	50.0	45.0	4.40	0.59	สูง
11.ค่านิยมท้องถิ่น	0	0	25.0	75.0	0	3.75	0.44	สูง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						4.01	0.57	สูง

ข้อมูลเชิงคุณภาพของบ้านแม่กระบุง สามารถอธิบายได้ว่า กระเหรี่ยงมีวัฒนธรรมที่ผูกพันกับธรรมชาติ มีการละเล่น ประเพณีต่างๆ เช่น พิธีแต่งงาน และภาษาเป็นของตนเอง ดังนั้นจะเรียกได้ว่ามีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมสูง เช่น รำตง ทั้งนี้วัฒนธรรมประเพณีมักเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัว และการอนุรักษ์ นอกจากนี้ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับข้าวที่ผูกพันชาวกระเหรี่ยงไว้จะมีอิทธิพลสูง เช่น เรียกขวัญข้าว รับขวัญข้าว ทำขวัญยุง การไหว้พระแม่โพสพ เป็นต้น หัวหน้าหมู่บ้านมีความเข้มแข็งและต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของหมู่บ้าน วัฒนธรรมของชาวบ้านมีอยู่ตลอดปี เช่น การไหว้พระแม่โพสพ เมื่อเริ่มปลูกข้าวและเกี่ยวข้าว และเมื่อนวดข้าวเสร็จแล้วก็มีพิธีการไหว้แม่โพสพ ที่เป็นผู้หญิงในหมู่บ้านที่อยู่ในศีลในธรรมและไม่มีสามี เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเชื่อถือและให้ความเคารพศานนาอย่างสูง ในช่วงเข้าพรรษา ชาวบ้านจะเข้าวัดทำบุญและฟังธรรมทุกวัน นอกจากนี้บ้านแม่กระบุงเป็นหมู่บ้านดั้งเดิม ที่ย้ายมาตั้งรกรากที่นี่เมื่อหลายร้อยปีก่อน จึงมีความผูกพันกับพื้นที่อยู่สูง ผู้นำชุมชนจึงเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้การยอมรับและสามารถพูดคุยปรึกษากันในหมู่บ้านได้ดี นอกจากนี้ยังมีตำแหน่ง “แม่โพสพ” หรือหญิงไม่มีคู่ที่เป็นเสมือนตัวแทนพระแม่โพสพ เทวีแห่งข้าว ที่จะให้พรแก่คนในหมู่บ้านที่ปลูกข้าวเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จสิ้น แม่โพสพถือเป็นตำแหน่งที่ชาวบ้านให้ความเคารพอย่างสูงซึ่งเป็นอีกหนึ่งศูนย์รวมชาวบ้านในชุมชน จึงสามารถรวมกลุ่มกันได้ รวมทั้งยังมีวัดประจำหมู่บ้านที่เจ้าอาวาสเป็นที่เคารพของชาวบ้าน ดังนั้น ที่บ้านแม่กระบุงจึงมีผู้นำทางธรรมชาติดีและทางการที่เข้มแข็ง สามารถแก้ปัญหาความขัดแย้ง หรือริเริ่มงานที่เป็นประโยชน์ได้ง่าย

เมื่อเปรียบเทียบทั้ง 3 หมู่บ้าน ในด้านสังคมและการบริหารจัดการ ของชุมชน ทั้ง 11 ปัจจัยหลัก สามารถนำค่าคะแนนเฉลี่ยของแต่ละหมู่บ้านมาสร้างกราฟไทม์แมมมในภาพรวมได้ ดังนี้

1.ผู้นำทางการ

2.ผู้นำตามธรรมชาติ

3.นิสัยและจิตใจ

4.ภาวะสุขภาพอนามัย

5.ความรู้ทักษะในการประกอบอาชีพ

6.การถ่ายทอดความรู้

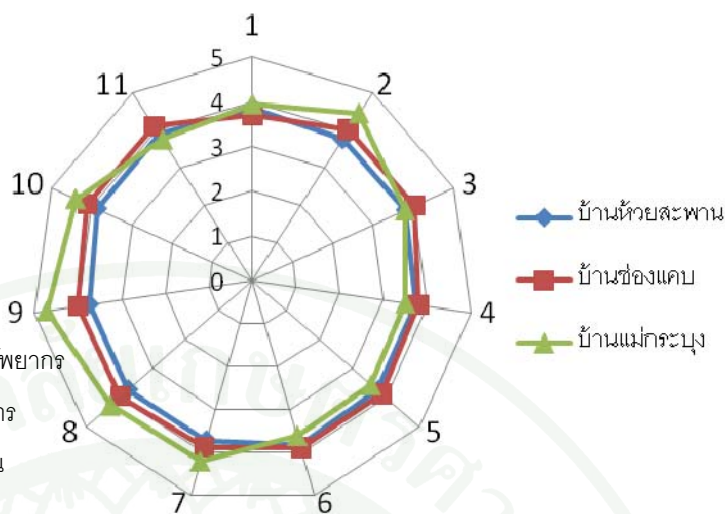
7.องค์ความรู้พื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น

8.องค์ความรู้ท้องถิ่นในการจัดการดูแลทรัพยากร

9.วัฒนธรรมในการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากร

10.การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น

11.ค่านิยมท้องถิ่น

ภาพที่ 19 กราฟใยแมงมุม เปรียบเทียบศักยภาพของทุนด้านมนุษย์และวัฒนธรรมของ 3 ชุมชน

จากภาพกราฟที่ 19 จะเห็นได้ว่าทุนด้านมนุษย์ และวัฒนธรรมนี้ เป็นทุนที่แต่ละชุมชนให้คะแนนชุมชนตนเองค่อนข้างสูงทุกหมู่บ้าน จากกราฟข้างต้นแสดงให้เห็นว่า บ้านแม่กระบุงมีคะแนนใน ข้อ 9 วัฒนธรรมในการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากร สูงกว่าอีก 2 หมู่บ้าน อย่างเห็นได้ชัด เมื่อนำคะแนนเฉลี่ยของแต่ละหมู่บ้านมาเปรียบเทียบจะเห็นว่า บ้านแม่กระบุงมีระดับคะแนนที่สูงที่สุด รองลงมาคือบ้านช่องแคบตามลำดับ และ บ้านห้วยสะพาน ตามลำดับ (4.01 3.93 และ 3.73)

5. ทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์การประเมินศักยภาพของชุมชนในหมู่บ้านตัวอย่างในประเด็นของทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานแสดงไว้ในตารางที่ 29 ถึงตารางที่ 31 ซึ่งในแต่ละชุมชนมีรายละเอียดของศักยภาพดังนี้

5.1 บ้านห้วยสะพาน ข้อมูลจากตารางที่ 29 แสดงให้เห็นว่า คะแนนในภาพรวมอยู่ในระดับสูง คะแนนเฉลี่ยรวมที่ 3.51 โดยไม่มีปัจจัยใดที่คะแนนต่ำกว่า 3.40 เลย ในปัจจัยย่อยด้านระบบไฟฟ้ามีคะแนนสูงที่สุด รองลงมาคือ โรงพยาบาลและสถานีอนามัย แม้ว่าปัจจัยที่มีคะแนนต่ำสุดคือ ระบบประปาในพื้นที่(เฉลี่ย 3.15) แต่ทุกปัจจัยย่อยก็ยังอยู่ในระดับคะแนนที่สูง ทุกปัจจัย

ตารางที่ 29 ศักยภาพชุมชนด้านโครงสร้างพื้นฐานของบ้านห้วยสะพาน

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านห้วยสะพาน (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้ คะแนน)					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
1.ถนน	0	12.7	23.0	41.3	7.1	3.50	0.85	สูง
2.ไฟฟ้า	0	2.4	14.3	58.7	8.7	3.87	0.61	สูง
3.ระบบประปา	1.6	19.8	28.6	32.5	1.6	3.15	0.87	สูง
4. แหล่งน้ำใช้	1.6	22.2	20.6	32.5	0	3.09	0.89	สูง
5. การสื่อสาร โทรคมนาคม	0	8.7	20.6	42.1	12.7	3.70	0.85	สูง
6. โรงพยาบาล สถานีนม้าย	0	7.1	16.7	50.8	7.9	3.72	0.75	สูง
7. โรงเรียน	0	6.3	21.4	50.0	6.3	3.67	0.72	สูง
8. ศูนย์การถ่ายทอดเทคโนโลยี	0	9.5	31.7	36.5	3.2	3.41	0.74	สูง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						3.51	0.75	สูง

ในด้านสาธารณูปโภคที่หมู่บ้านพบว่า บ้านห้วยสะพานมีถนนลาดยางเกือบหมดยกเว้นเส้นทางหลังวัด ที่ยังเป็นถนนลูกรัง มีระบบประปาหมู่บ้านที่ใช้น้ำจากแม่น้ำและคลองชลประทานในหน้าแล้งบ้าง ครัวเรือนเกือบทั้งหมดสามารถเข้าถึงน้ำประปาได้ บ้านทุกหลังมีไฟฟ้าใช้และไม่มีปัญหาเรื่องไฟฟ้าดับ หมู่บ้านมีโรงเรียนอยู่ใกล้ๆและมีมาตรฐานเนื่องจาก มีสำนักงานการศึกษาเขต ตั้งอยู่ใกล้ๆ หมู่บ้านไม่มีสถานีนม้าย แต่มี อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 20 คน ให้การดูแลเมื่อมีการเจ็บป่วยที่รุนแรงจะไปรักษาที่โรงพยาบาลหนองโรง ในประเด็นนี้ ชาวบ้านที่บ้านห้วยสะพานได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า “...ไฟฟ้าของเราทั่วถึงทุกหลังแล้ว พวกโทรศัพท์ก็เหมือนกันมีแทบทุกบ้าน ไหนจะมีมือถือ...มี(โทรศัพท์สาธารณะ) อยู่ตรงหน้าร้านขายของทางเข้าซอยนี้แหละ เขาเอามาตั้งให้นานแล้วแต่ไม่ค่อยมีคนใช้หรอก” (นายประยงค์ แก้วประดิษฐ์, สัมภาษณ์, 5 ตุลาคม 2551)

5.2 บ้านช่องแคบ ในภาพรวมตามตารางที่ 30 พบว่า ระดับคะแนนของทุนด้านนี้ อยู่ในระดับสูง (คะแนนเฉลี่ยรวมที่ 3.66)

ตารางที่ 30 ศักยภาพชุมชนด้านโครงสร้างพื้นฐานของบ้านช่องแคบ

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านช่องแคบ					ค่าเฉลี่ย คะแนน	Sd.	ระดับ ศักยภาพ
	(ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้ คะแนน)							
	1	2	3	4	5			
1.ถนน	0	8.8	41.2	47.1	2.0	3.43	0.68	สูง
2.ไฟฟ้า	0	1.0	17.6	70.6	9.8	3.90	0.55	สูง
3.ระบบประปา	0	10.8	31.4	51.0	5.9	3.52	0.76	สูง
4. แหล่งน้ำใช้	0	24.5	26.5	37.3	7.8	3.30	0.94	ปานกลาง
5. การสื่อสาร โทรคมนาคม	0	0	15.7	71.6	11.8	3.96	0.52	สูง
6. โรงพยาบาล สถานีอนามัย	0	4.9	23.5	62.7	7.8	3.74	0.67	สูง
7. โรงเรียน	0	2.0	16.7	74.5	5.9	3.85	0.53	สูง
8. ศูนย์การถ่ายทอดเทคโนโลยี	0	7.8	25.5	51.0	2.9	3.56	0.70	สูง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						3.66	0.66	สูง

เมื่อพิจารณาในปัจจัยย่อยทั้ง 8 ด้าน พบว่า มีเพียงแหล่งน้ำใช้ปัจจัยเดียวที่มีคะแนนระดับปานกลาง นอกนั้นอยู่ในระดับสูงทั้งหมด โดยมีปัจจัยด้านการสื่อสาร โทรคมนาคมสูงสุด รองลงมาคือคือระบบไฟฟ้า และมีปัจจัยที่มีคะแนนต่ำสุดคือปัจจัยด้านแหล่งน้ำใช้

โครงสร้างพื้นฐานของชุมชนบ้านช่องแคบมีลักษณะค่อนข้างดีเนื่องจากเป็นถนนเส้นต่อไปยังน้ำตกไทรโยค ส่วนถนนหลักในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตขนาด 2 เลน แต่มีบางส่วนที่เป็นซอยย่อยที่ยังเป็นดินลูกรัง ซึ่งมีหลุมบ่อเยอะ ทำให้การเดินทางลำบากมากในช่วงฤดูฝน ด้านระบบไฟฟ้านั้นมีใช้ทุกครัวเรือนแต่มีปัญหาด้านคุณภาพ เพราะเกิดปัญหาไฟฟ้าดับบ่อยหากมีฝนตก แต่ก็สามารถแก้ไขปัญหามาได้รวดเร็วเช่นกัน ระบบน้ำประปาหมู่บ้านมีปัญหาที่ไม่เพียงพอต่อการใช้สอยในช่วงฤดูแล้ง นอกจากนี้ ชาวบ้านนิยมใช้โทรศัพท์มือถือมากกว่าโทรศัพท์พื้นฐานเพราะสะดวกกว่า แต่ในพื้นที่มีโทรศัพท์สาธารณะที่หน้าหมู่บ้าน ชาวบ้านเล่าถึงสภาพของระบบโทรศัพท์สาธารณะและการเลือกใช้ประเภทของโทรศัพท์ที่บ้านช่องแคบว่า

“เมื่อถือมันถูกกว่า สะดวกด้วย เด็กๆมันก็มีถือกันแล้วเพราะหาซื้อง่าย...โอ้ยไม่มีคนมาใช้ (โทรศัพท์สาธารณะ) เท่าไหร่หรอก ส่วนมากก็พวกมารอต่อรถแหละที่ใช้ทางเข้าบ้านนี้ ก็อย่างที่เห็นอบต. มาทำให้ได้ แต่มันเป็นลูกรัง ฝนมาก็ก็ละที่ เห็นทางผู้ใหญ่ว่ากำลังจะของบมาซ่อม แต่จริงๆอยากให้ลาดยางไปเลยจะดีกว่า” (นางวราภรณ์ วงศ์ภัย, สัมภาษณ์ , 21 ตุลาคม 2551)

5.3 บ้านแม่กระบุง ดังตารางที่ 31 พบว่า มีระดับคะแนนในภาพรวมที่ระดับ ปานกลาง คือคะแนนเฉลี่ยรวมที่ 2.54 เท่านั้น ซึ่งต่ำกว่าอีก 2 หมู่บ้าน

ตารางที่ 31 ศักยภาพชุมชนด้านโครงสร้างพื้นฐานของบ้านแม่กระบุง

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านแม่กระบุง (ร้อยละของจำนวนครัวเรือนที่ให้คะแนน)					ค่าเฉลี่ยคะแนน	Sd.	ระดับศักยภาพ
	1	2	3	4	5			
1.ถนน	20.0	55.0	25.0	0	0	2.05	0.68	ต่ำ
2.ไฟฟ้า	55.0	45.0	0	0	0	1.45	0.51	ต่ำ
3.ระบบประปา	0	25.0	50.0	25.0	0	3.00	0.72	ปานกลาง
4. แหล่งน้ำใช้	0	25.0	55.0	20.0	0	2.95	0.68	ปานกลาง
5. การสื่อสาร โทรคมนาคม	0	45.0	55.0	0	0	2.55	0.51	ปานกลาง
6. โรงพยาบาล สถานอนามัย	0	40.0	60.0	0	0	2.60	0.50	ปานกลาง
7. โรงเรียน	0	0	70.0	30.0	0	3.30	0.47	ปานกลาง
8. ศูนย์การถ่ายทอดเทคโนโลยี	0	55.0	45.0	0	0	2.45	0.51	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยคะแนนรวมของศักยภาพ						2.54	0.57	ปานกลาง

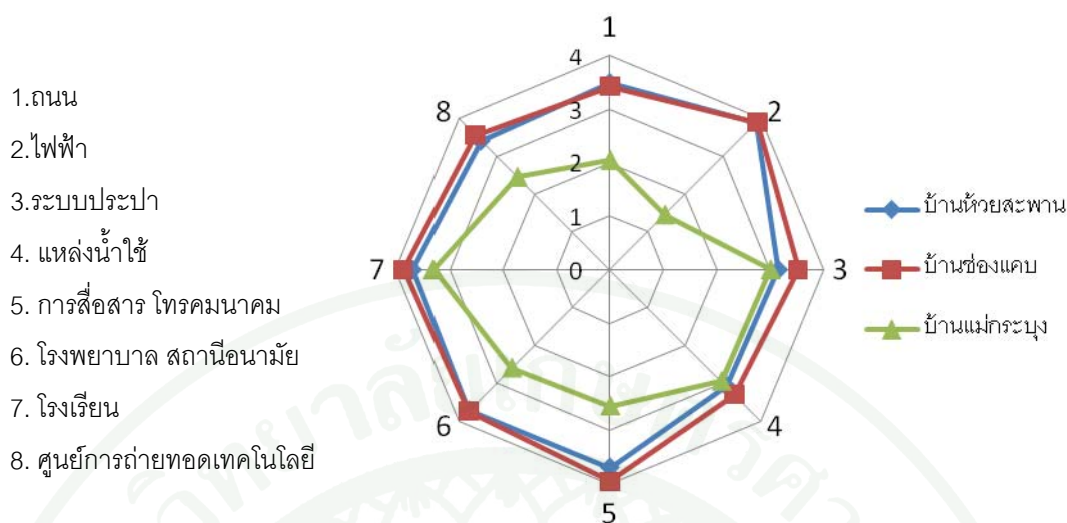
เมื่อพิจารณาในแต่ละปัจจัยย่อยพบว่าระดับคะแนน อยู่ในช่วง ต่ำถึง ปานกลาง (1.45 ถึง 3.30) เท่านั้น ปัจจัยที่มีค่าคะแนนสูงสุดคือเรื่องโรงเรียน รองลงมาคือเรื่องระบบประปาหมู่บ้าน และแหล่งน้ำใช้ ในขณะที่คะแนนต่ำสุดของทุนด้านนี้คือ ปัจจัยด้านระบบไฟฟ้า เพราะไม่มีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้าน มีเพียงระบบไฟฟ้าที่บ้านใช้เองที่ อบต. โรงเรียน และวัดเท่านั้น และ ถนนเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีค่าคะแนนต่ำ ในประเด็นเรื่องระบบไฟฟ้าที่บ้านแม่กระบุงซึ่งไม่มีไฟฟ้าใช้นั้น เป็น

เพราะลักษณะหมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ส่งผลให้การดำเนินการติดตั้งไฟฟ้า จำต้องผ่านความเห็นชอบของหลายฝ่าย และความกลัวการขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในป่ามากขึ้น จึงเป็นประเด็นที่ชาวบ้าน พุดคุยกันให้ฟังว่า

“ไฟฟ้าไม่มีใช้มานานแล้ว หลวงเขาไม่ให้ เขา(เจ้าหน้าที่)กลัวเราขายที่ ...ก็ไม่น่าขายเราอยู่อย่างนี้มานาน...แต่บางที่มันก็ยุ่งแหละตอนไม่สบาย ขึ้น-ลงลำบาก อย่างลูกอ่อนใครไม่สบายนี้ไปหาหมอได้แต่คลินิก เพราะเราลงไปถึงก็สายแล้วไปเข้าคิวไม่ทัน ถ้าจะค้างยังไม่คุ้ม อย่างน้อยถนนหนทางขึ้นลงให้มันดีขึ้นหน่อยก็จะดีหรอก ขอกันไปหลายทีแล้ว เขาวางบมั้นแพง(ใช้งบประมาณสูง)” (สัมภาษณ์ลุงเสนีย์ บ้านแม่กระบุง มีนาคม 2552)

ข้อมูลเชิงคุณภาพชี้ว่า บ้านแม่กระบุง มีถนนลูกรังรอบหมู่บ้านแต่มีถนนหลักลาดยางระยะสั้นๆในช่วงที่เป็นขอบเขตบ้านพักอาศัยในชุมชนเท่านั้น และเนื่องจากอยู่ในพื้นที่สูงถนนลูกรังจึงมีปัญหาอย่างมากในการคมนาคมในฤดูฝน และมีรถรับจ้างของคนในชุมชนเพียง 3 คันขึ้นและลง 2 ช่วงเวลา คือช่วงเช้าลงจากหมู่บ้านไปเมืองกาญจนบุรีที่อำเภอลาดหญ้า และช่วงบ่ายเฝ้าจากเมืองกลับหมู่บ้าน เส้นทางนั้นเป็นการเดินทางจากเมืองที่แยกลาดหญ้าถึงบ้านแม่กระบุงและชุมชนใกล้เคียง ในอำเภอแม่กระบุง และระหว่างเส้นทาง ระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานจากรัฐนั้น พบว่าไฟฟ้าและประปาจากราชการยังไม่มีใช้ในชุมชน มีการปั่นไฟฟ้าใช้เฉพาะที่โรงเรียน วัด และบ้านอีก 2 หลัง นอกจากนี้พบว่ามีบ้านสองหลังใช้ระบบโซลาร์เซลล์ภายในบ้าน นอกนั้นใช้ตะเกียง หรือเทียนเพื่อให้แสงสว่าง ชุมชนใช้น้ำจากลำธารน้ำตกจากป่า ซึ่งสามารถใช้ได้ตลอดปีแม้ว่าจะมีปริมาณที่ลดลงจากอดีต และมีการจัดทำระบบประปาหมู่บ้านจากน้ำตกต่อเข้าไปในหมู่บ้าน โดยตั้งถังค้ำน้ำจากน้ำตกเพื่อเก็บน้ำก่อนส่งต่อไปยังหมู่บ้าน แต่ส่วนมากชาวบ้านยังอาบน้ำจากลำน้ำที่ไหลผ่านหมู่บ้านมากกว่า และใช้น้ำฝนเพื่อบริโภค หมู่บ้านมีวัด แต่ใช้สถานีนอนาถาที่หมู่บ้านละมุด ที่เป็นหมู่บ้านข้างเคียง

ข้อมูลด้านโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนทั้ง 3 หมู่บ้าน เมื่อนำมาทำการเปรียบเทียบ ทั้ง 8 ปัจจัยหลัก สามารถนำค่าคะแนนเฉลี่ยของแต่ละหมู่บ้านมาสร้างกราฟไทม์แมมมดดังนี้

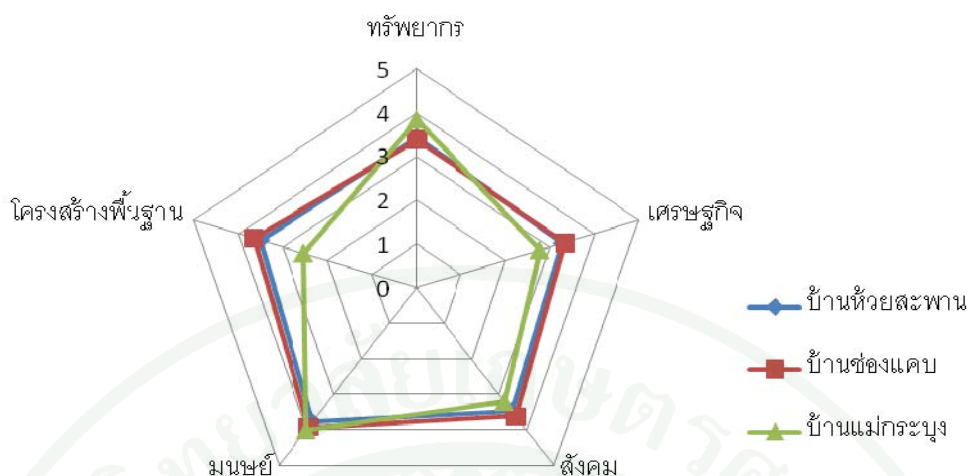

ภาพที่ 20 กราฟใยแมงมุม เปรียบเทียบศักยภาพของทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานของ 3 ชุมชน

จากภาพที่ 20 นี้แสดงให้เห็นว่าทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานของบ้านแม่กระบุงอยู่ในระดับที่ต่ำมากในทุกปัจจัยเมื่อเทียบกับอีก 2 หมู่บ้านโดยเฉพาะเรื่องระบบไฟฟ้า มีเพียงปัจจัยข้อ 3. ระบบประปา และ ข้อ 4. แหล่งน้ำใช้เท่านั้นที่มีระดับคะแนนที่ใกล้เคียงกับหมู่บ้านอื่น ดังนั้นระดับคะแนนเมื่อเทียบทั้ง 3 หมู่บ้านแล้วบ้านแม่กระบุงมีคะแนนต่ำสุดที่ 2.54 รองลงมาคือบ้านห้วยสะพานที่ 3.51 และบ้านช่องแคบสูงที่สุดที่ 3.66 อย่างไรก็ตามจากการสังเกตการณ์กลับพบว่า ศักยภาพของโครงสร้างพื้นฐานระหว่างบ้านห้วยสะพานกับบ้านช่องแคบในเชิงสาธารณูปโภคนั้น บ้านห้วยสะพานมีศักยภาพที่สูงกว่าบ้านช่องแคบอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากความใกล้กับศูนย์กลางความเจริญ

6. ศักยภาพโดยรวมของทุนทุกด้านของแต่ละชุมชน

ข้อมูลที่ได้ทำการรวบรวมจากการสำรวจ รายการสำรวจ และการสัมภาษณ์ ในแต่ละชุมชนสามารถแบ่งตามศักยภาพของแต่ละชุมชนออกเป็น 5 ด้าน ซึ่งได้สรุปรวมไว้เป็นกราฟใยแมงมุมเพื่อให้เห็นภาพเปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้านที่ชัดเจน ดังนี้

ภาพที่ 21 กราฟใยแมงมุม เปรียบเทียบศักยภาพของทุนในภาพรวมของทุกด้านของ 3 ชุมชน

จากภาพที่ 21 แสดงให้เห็นความเหมือนและความต่างของศักยภาพชุมชนทั้ง 3 แห่งชัดเจนว่า บ้านห้วยสะพานและบ้านช่องแคบมีศักยภาพที่ใกล้เคียงกันมาก ซึ่งบ้านแม่กระบุงมีศักยภาพที่แตกต่างออกไป ซึ่งสามารถอธิบายในรายละเอียดแยกตามด้านของศักยภาพได้ดังนี้

6.1 ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และมลพิษ ทรัพยากรในบ้านแม่กระบุงมีความอุดมสมบูรณ์สูงสุด(คะแนน 3.84) เนื่องจากอยู่ในบริเวณอุทยานแห่งชาติ และการเข้าถึงทำได้ยากดังนั้นจึงไม่ค่อยมีการบุกรุกพื้นที่ป่ามากเช่นอีก 2 หมู่บ้าน สภาพพื้นที่ที่มีแม่น้ำไหลผ่านยิ่งทวีความอุดมสมบูรณ์ให้กับพื้นที่ร่วมกับวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของชุมชนของคนกะเหรี่ยงที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติ ดังนั้นชุมชนจึงมีการอนุรักษ์สูง ทำให้สภาพทรัพยากร ยังมีความสมบูรณ์ระดับสูง บ้านท่าเสา มีความอุดมสมบูรณ์ด้านทรัพยากรสูงเช่นกัน (คะแนน 3.38) เนื่องจากป่าที่ใช้เป็นพื้นที่ป่าปิดที่ไม่สามารถเข้าถึงได้จากด้านอื่น ดังนั้นเมื่อชุมชนมีการดูแลรักษาจึงยังความสมบูรณ์สูง ในขณะที่บ้านห้วยสะพาน เป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้ความเป็นเมืองมากที่สุด แต่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ได้ (คะแนน 3.44) เนื่องจาก ชาวชุมชนมีความรู้สึกอนุรักษ์ร่วมกันจากประวัติศาสตร์ที่ยากลำบากของการขาดน้ำที่เกิดจากการไม่ดูแลรักษาป่าร่วมกัน ในด้านมลพิษทั้งสามชุมชนไม่มีปัญหา และมีความศักยภาพสูงด้านความสะอาดและวิธีการจัดการ

6.2 ทุนด้านเศรษฐกิจและการเงิน เนื่องจากวิถีชีวิตของคนกะเหรี่ยงมีความผูกพันกับธรรมชาติอย่างมาก อาชีพจึงเป็นการปลูกข้าวไร่ ข้าวโพด อาชีพเป็นการทำไร่หมุนเวียน คือปลูกในแปลงแรก 2 ปี แล้วก็ย้ายไปปลูกในแปลงที่สอง 2 ปี จากนั้นก็ย้ายไปแปลงที่สามอีก 2 ปี แล้วจึงเวียน

มาปลูกในแปลงที่หนึ่งและวนอย่างนี้ไปเรื่อย ๆ ซึ่งวิธีนี้ทำให้เขาไม่ต้องใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงเพราะธรรมชาติจะปรับสมดุลให้เอง แต่พอประกาศเขตอุทยานและสร้างเขื่อนจึงถูกจำกัดพื้นที่ทำกิน หันมาปลูกพืชไร่ทางเศรษฐกิจมากขึ้น จากการเก็บของป่าเสริมในการดำรงชีวิต ดังนั้นทุนด้านนี้จึงมีระดับคะแนนที่ไม่สูงนัก (คะแนน 2.77) บ้านช่องแคบ มีปัญหาเช่นเดียวกับพื้นที่อื่นอันเนื่องมาจากปัญหาหนี้ของคนในหมู่บ้าน แม้ว่าจะมีศักยภาพในการส่งคืนได้บ้างแต่ก็ยังมีความหนี้ที่อยู่ในครัวเรือนและจากหลายแหล่งทุน ทำให้เป็นปัญหา กระทบกับรายได้ของครัวเรือนกับการใช้จ่ายในที่สุด (คะแนน 3.33) บ้านห้วยสะพานนั้น อาชีพหลักของชุมชนคือ ปลูกข้าวและปลูกมันสำปะหลัง รายได้ไม่สูงมากนักแต่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ในด้านหนี้สินแล้วในหมู่บ้านนี้ มีกองทุนเงินล้านที่มีชาวชุมชนเข้ามากู้ยืมไปบ้างแต่ทุกคนก็สามารถจ่ายหนี้คืนได้หมดทุกปี และก็จะใช้วิธีการยืมต่อ จึงมีทุนด้านนี้ไม่สูงเช่นกัน (คะแนน 3.28) ปัญหาหลักที่ทั้ง 3 หมู่บ้านมีปัญหาคือหนี้สินที่ไม่สามารถให้คืนได้ในปีนั้นๆ และปัญหาความไม่สม่ำเสมอของรายได้หลัก ร่วมกับไม่มีรายได้เสริม หรือมีรายได้เสริมแต่ไม่สม่ำเสมอเช่นกัน

6.3 ทุนด้านสังคมและการบริหารจัดการของบ้านแม่กระบุง มีปัญหาความขัดแย้งในอดีต ตั้งแต่ปี 2535 ที่เจ้าหน้าที่อุทยานจับกุมชาวบ้านที่เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า เช่น การเก็บของป่าหรือตัดไม้ จนกลายเป็นความขัดแย้งระดับสูง แต่ปัจจุบันดีขึ้น คนในหมู่บ้านมีความร่วมมือกันสูงและมีความเป็นเครือญาติสูงมาก เนื่องจากจะเป็นญาติกันเกือบทั้งหมู่บ้าน ทุนด้านนี้จึงมีอยู่ค่อนข้างสูง (คะแนน 3.20) บ้านช่องแคบมีปัญหาเรื่องความขัดแย้งที่เกิดมาจากคนนอกเข้ามาลักลอบตัดไม้และล่าสัตว์ในพื้นที่บ้าง แต่ก็ยังสามารถจัดการได้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องการแยกหมู่บ้าน ซึ่งเป็นความไม่แน่ใจว่าผลประโยชน์ของป่าชุมชนที่เคยได้ใช้สอยจะตกอยู่ที่หมู่บ้านไหนอย่างไร ทำให้ชาวบ้านเริ่มแบ่งฝักแบ่งฝ่าย แต่ด้วยฐานของหมู่บ้านที่มีความเป็นประชาสังคมสูงและมีการมีส่วนร่วมสูง จึงยังพยายามสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมด้วยการประชุมหมู่บ้านกันอยู่เสมอๆ แต่ก็ยังมีกระแสความขัดแย้งบ้างในบางคนในหมู่บ้าน ระดับคะแนนด้านนี้จึงยังอยู่ในระดับสูง (คะแนน 3.62) ส่วนบ้านห้วยสะพานนั้น มีระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้นและมีความผูกพันกันสูง ชาวบ้านมีส่วนร่วมมาก โดยเฉพาะในเรื่องการอนุรักษ์ป่า และมีการรวมกลุ่มอาชีพ เครือข่ายป่าชุมชนของบ้านห้วยสะพานมีความเข้มแข็งที่สามารถสร้าง และเชื่อมต่อเป็นเครือข่ายของป่าชุมชนฝั่งภาคตะวันตกได้ จึงมีการให้ระดับคะแนนของทุนด้านนี้สูงที่สุด (คะแนน 3.47)

6.4 ทุนด้านมนุษย์และวัฒนธรรม กระเหรี่ยงบ้านแม่กระบุงมีวัฒนธรรมที่ผูกพันกับธรรมชาติ มีการละเล่น ประเพณีต่างๆ เป็นของตนเอง ดังนั้นจะเรียกได้ว่ามีความเข้มแข็งทาง

วัฒนธรรมสูง (คะแนน 4.01) ทั้งนี้วัฒนธรรมประเพณีมักเกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัวและการอนุรักษ์ ห้วยน้ำหมูบ้านมีความเข้มแข็งและต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของหมู่บ้าน ที่มีมากกว่า อีกสองหมู่บ้าน ในขณะที่บ้านช่องแคบที่มีรูปแบบของชุมชนแตกต่างกันออกไปและมีศักยภาพอยู่ต่ำกว่าจากบ้าน ห้วยสะพาน (คะแนน 3.93) เนื่องจากยังมีปัญหาความขัดแย้งภายใน และเป็นชุมชนที่เกิดจากการ รวมตัวของคนหลายพื้นที่ และบางส่วนอพยพมาจากภาคอีสาน จึงยังมีความเป็นพวกเขาวงกตสูงกว่าหมู่บ้านอื่น นอกจากนี้บ้านช่องแคบมีศักยภาพด้านผู้นำสูงมาตั้งแต่อดีต ทำให้การแก้ปัญหาใน หมู่บ้านสามารถดำเนินไปได้ด้วยภาวะผู้นำ ส่วนบ้านห้วยสะพาน มีผู้นำทางธรรมชาติที่เข้มแข็ง โดยเฉพาะด้านป่าชุมชน ปัจจุบันมีการดึงเยาวชนเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์มากขึ้น หมู่บ้านมี รูปแบบการใช้วัฒนธรรมในการรวมความเป็นหมู่บ้าน และมีสุขภาวะอนามัยที่ดี แต่มีระดับศักยภาพ ที่ต่ำที่สุด (คะแนน 3.79)

6.5 ทูнд้านโครงสร้างพื้นฐาน ทั้ง 3 หมู่บ้านมีศักยภาพค่อนข้างสูงยกเว้นบ้านแม่ กระบุงที่มีศักยภาพด้านนี้ต่ำที่สุดใน 3 หมู่บ้าน (คะแนน 2.54) เมื่อเทียบกับบ้านห้วยสะพาน (คะแนน 3.51) และ บ้านช่องแคบที่ (คะแนน 3.66) เนื่องจากปัญหาด้านการให้บริการด้านไฟฟ้าที่ บ้านแม่กระบุงไม่มีไฟฟ้าใช้เพราะเป็นหมู่บ้านในพื้นที่อนุรักษ์ ประกอบกับปัญหาด้านถนนหนทาง เข้าสู่หมู่บ้านที่ไม่ดี เป็นลูกรังถมซึ่งจะมีปัญหาในช่วงฤดูฝนที่จะเข้าและออกจากหมู่บ้านได้ลำบาก อย่างไรก็ตามนอกจากระบบไฟฟ้าแล้ว ทุกหมู่บ้านมีระบบบริการพื้นฐานจากรัฐครบถ้วน ทั้งนี้ความ แตกต่างในด้านคุณภาพ และปริมาณที่ทั่วถึง เป็นปัจจัยที่ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างบ้านช่อง แคบและบ้านห้วยสะพาน

ดังนั้น ทั้ง 3 หมู่บ้านมีศักยภาพด้านทุนทางสังคม และการจัดการสูงสุด รองมาคือ ทุน ทางด้านมนุษย์และวัฒนธรรมแต่ยังมีปัญหาในทุนด้านเศรษฐกิจและการเงิน ดังนั้นการส่งเสริมในจุด ที่แข็งและปรับปรุงในจุดที่อ่อน คือ การสร้างวิธีการป้องกันด้านปัญหารายได้ และหนี้สิน ของชุมชน ใน ขณะเดียวกันก็ต้องพยายามรักษาศักยภาพด้านสังคม การจัดการ และมนุษย์และวัฒนธรรมไว้ให้ อยู่ในระดับนี้ต่อไปด้วย ข้อมูลข้างต้นเป็นการรายงานผลและวิเคราะห์ตามข้อมูลการประเมินตนเอง ของชุมชน ซึ่งในขณะที่ยังคงคาดการณ์ได้ให้ข้อมูลบางอย่างที่ขัดแย้งกับข้อมูลชุดข้างต้น ซึ่งจะนำมา อภิปรายต่อไป ในส่วนของการวิเคราะห์ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกและภายใน อย่างไรก็ตาม ศักยภาพชุมชนข้างต้นเป็นปัจจัยภายในที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์ถึงตัวบ่งชี้ที่มีความจำเป็น รวมถึงการ วิเคราะห์ปัจจัยภายนอกที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนให้ยั่งยืน ภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงในส่วนที่ 2 ต่อไป

การวิเคราะห์ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกที่แสดงถึงศักยภาพชุมชน และ การเลือกตัวบ่งชี้สำคัญ

ในส่วนนี้มีผลการศึกษาดังนี้

1 การวิเคราะห์ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกชุมชน

การวิเคราะห์ในส่วนนี้ใช้การวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อน ร่วมกับโอกาส และอุปสรรค (SWOT analysis) โดยแยกปัจจัยสภาพแวดล้อมภายในและภายนอก ของแต่ละชุมชน ให้เห็นภาพบริบทที่แตกต่างกัน โดยใช้ข้อมูลของปัจจัยสภาพแวดล้อมภายในจากแบบสัมภาษณ์ และการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้เสียในชุมชน และใช้ข้อมูลของปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนได้เสียจากภายในและนอกชุมชน ซึ่งสามารถนำมาสรุปได้ประกอบด้วย 1). ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายในเชิงนโยบาย และ 2). ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของแต่ละชุมชน ดังนี้

1.1 ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกเชิงนโยบาย ที่ถือเป็นปัจจัยหลักในเชิงโครงสร้างที่สนับสนุนแนวความคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เปลี่ยนไปตามบรรทัดฐานสากล นั่นคือเปลี่ยนจากการผูกขาดโดยหน่วยงานของรัฐมาสู่การเปิดให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ และเต็มประสิทธิภาพ โดยประกอบด้วยด้วยนโยบายที่สำคัญและกฎหมาย ในประเด็นต่างๆ 2 ระดับดังนี้

1.1.1 นโยบายระดับชาติ ประกอบไปด้วย นโยบายที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์ และการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

- นโยบายป่าไม้แห่งชาติ ที่รัฐได้กำหนดความสำคัญของทรัพยากรป่าไม่ว่ามีผลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน รัฐบาลจึงมีมติเห็นชอบในการกำหนดนโยบายป่าไม้แห่งชาติ เมื่อ วันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2528 เพื่อให้ส่วนราชการและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องได้มีความเข้าใจและร่วมมือกันถือปฏิบัติ ในการบำรุงรักษาทรัพยากรป่าไม้ของชาติให้คงอยู่ ในการอำนวยความสะดวกด้านต่างๆ ได้ตลอดไป โดยมีเนื้อหาสาระสำคัญคือ การกำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศอย่างน้อย ร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งประเทศ โดยแบ่งออกเป็นป่าเพื่อเศรษฐกิจ ร้อยละ 15 และป่าเพื่อการอนุรักษ์ ร้อยละ 25

และกำหนดแนวทางจัดการและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ในระยะยาว โดยมุ่งเน้นให้เกิดการสอดคล้องระหว่างการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ รวมทั้งส่งเสริมการประสานงานและความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชนในการพัฒนา และใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ โดยสนับสนุนจูงใจให้มีการปลูกป่าภาคเอกชน และเพื่อเป็นการปลูกฝังให้ประชาชนให้มีความรักและหวงแหนรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างประหยัดและคุ้มค่าที่สุด

- แผนแม่บทป่าไม้ หรือ แผนแม่บทการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้แห่งชาติ (พ.ศ. 2547 - 2556) มีเจตนารมณ์ 3 ประการคือ การฟื้นฟูรักษาป่าธรรมชาติที่มีอยู่ การสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนในการจัดการป่า และการพัฒนาป่าเศรษฐกิจ โดยกำหนดเป้าหมายประเภทการจัดการป่าออกเป็น ป่าอนุรักษ์ ป่าชุมชน และป่าเศรษฐกิจ โดยจะฟื้นฟูป่าธรรมชาติและปลูกเสริมในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ให้ได้ 6 ล้านไร่ การพัฒนาป่าชุมชนเฉพาะในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมให้ได้ 50,000 หมู่บ้าน และปลูกป่าเศรษฐกิจ 5 ล้านไร่ ในพื้นที่ป่าสงวนฯ โซน E, พื้นที่กรรมสิทธิ์เอกชน และพื้นที่สปก.เพื่อทดแทนการนำเข้าไม้เพื่อการบริโภคภายใน และส่งออกต่างประเทศ

- นโยบายด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ สัตว์ป่าและพรรณพืช ประกอบด้วย พระราชบัญญัติ สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 พระราชบัญญัติ อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และ พระราชบัญญัติ ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติเหล่านี้นอกจากจะเป็นมาตรการในการคุ้มครองป้องกันและดูแลรักษาป่าไม้ พันธุ์ไม้ และสัตว์ป่าโดยตรงแล้ว ยังได้กำหนดพื้นที่คุ้มครองในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า เพื่อป้องกันรักษาทรัพยากรป่าไม้ข้างต้นไม่ให้ถูกทำลาย ดังนั้นพระราชบัญญัติเหล่านี้จึงมีไว้เพื่อคุ้มครองและป้องกันทรัพยากรป่าไม้และของในป่า นอกจากนี้ นโยบายการปลูกป่าสงวนที่เริ่มใช้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2449 เริ่มจากการปลูกสวนป่าสักที่จังหวัดแพร่ แต่ก็ได้มีการปลูกที่เป็นแบบแผน ต่อมาได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจังเมื่อเริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจ (และสังคม) แห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504-2509 จึงเริ่มที่ยังเน้นการพัฒนาเฉพาะด้านเศรษฐกิจ จึงได้มีการกำหนดเข้าเป็นแผนการปฏิบัติงานที่ชัดเจน และกว้างขวางมากขึ้น ในปัจจุบันสวนป่ามีดำเนินการทั้งในภาคเอกชนและภาครัฐบาล โดยภาคเอกชนเป็นการปลูกสวนป่าเพื่อผลผลิตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก และสวนป่าในส่วนภาครัฐบาลเป็นการปลูกป่าทั้งเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและประโยชน์ทางด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำโดยไม่ทำการปลูกในรูปแบบลักษณะต่าง ๆ คือ ปลูกเพื่อรักษาต้นน้ำลำธาร ปลูกเพื่อผลผลิตทางเศรษฐกิจ และปลูกในรูปหมู่บ้านป่าไม้ เป็นต้น

- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ที่เน้นสิทธิเสรีภาพของประชาชน ฉบับนี้ระบุถึงสิทธิในด้านทรัพยากรว่าด้วยบทบาทของ ประชาชน ชุมชน และองค์กรเอกชนในรูปแบบต่างๆ ไว้ในมาตราต่างๆ เพื่อให้สามารถเข้ามาจัดการในทรัพยากรธรรมชาติได้ในลักษณะต่างๆมากขึ้น เช่น

มาตรา 56 ให้สิทธิบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐ และชุมชน ในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางธรรมชาติ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการคุ้มครอง ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

มาตรา 46 ได้กล่าวถึง บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีสิทธิดังกล่าวต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนเช่นกัน รวมทั้งสิทธิอนุรักษ์และฟื้นฟูจารีต ประเพณี ศิลปและวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น เมื่อมองในบทบาทของรัฐแล้ว

มาตรา 65 ยังได้ระบุไว้ว่า บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรม อันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

มาตรา 79 ได้กล่าวถึงบทบาทรัฐว่า รัฐจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล ตลอดจนควบคุมและกำจัดการสะสมพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน

มาตรา 290 ได้ระบุว่า องค์กรท้องถิ่นนั้น มีอำนาจหน้าที่ ในการที่ต้องส่งเสริมและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่ เป็นการให้อำนาจพื้นที่ในการเข้ามามีบทบาทและอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชนได้อย่างถูกกฎหมาย

- แนวนโยบายหนึ่ง ใน 14 เรื่อง ของรัฐบาลในการประชุม คณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2552 คือ เรื่อง “บทบาทองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการจัดการสุขภาพทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม” ที่มีที่มาจาก มติสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2551 โดยเรียกร้อง

ต่อผู้เกี่ยวข้องไว้ 3 ข้อ โดยข้อแรกได้เรียกร้องไป ยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับและทุกแห่ง ข้อที่สองได้เรียกร้องไปยังหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อที่สามเป็นการเรียกร้องต่อคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ และมีข้อเรียกร้องของสมาชิกสภาสุขภาพแห่งชาติต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับและทุกแห่ง ข้อเรียกร้อง 7 ข้อ นั้น มีสาระเน้นที่การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายด้านสุขภาพและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ในท้องถิ่น การสนับสนุนให้เกิดการบังคับใช้นโยบาย และการติดตามนโยบายดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรม เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับแผนนโยบายบริหารงาน 4 ปีของรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี ด้านนโยบายที่ดินทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เน้นให้ความสำคัญแก่บทบาทของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการสร้างความสุขของประชาชนและสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยให้ความสำคัญแก่การบริหารจัดการอย่างบูรณาการระหว่างมิติของเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร่วมกับการเพิ่มการมีบทบาทร่วมของประชาชนและชุมชน (ราชกิจจานุเบกษา. 2552)

ดังนั้นหากย้อนกลับไปได้ตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2540 ถึง รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ที่ผ่านมา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ประกอบกับแผนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ภายใต้ต้นนโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2540-2559 ในส่วนของนโยบายและแนวทางดำเนินการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จะพบว่าทุกหน่วยงานต่างก็ส่งเสริมแนวคิดที่ให้ **"คนอยู่ร่วมกับป่า"** และ **"ชุมชนและคนมีสิทธิในการจัดการดูแลรักษาป่าและทรัพยากร"** ได้หากแต่ขาดความแนชัดและการรองรับอำนาจทางกฎหมายที่เป็นรูปธรรมในเรื่องการดูแล กรณีพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่ยังมีความไม่ชัดเจนในกระบวนการปฏิบัติ ดังนั้นปัจจัยภายนอกในเชิงนโยบายและกฎหมายในระดับประเทศจึงมีบทบาทและอิทธิพลต่อลักษณะรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างสูง

1.1.2 นโยบายระดับนานาชาติ ประกอบด้วยอนุสัญญา ปฏิญญาสากล และข้อตกลงต่างๆที่ประเทศได้ร่วมกันตกลง อันจะส่งผลต่อการสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มีสาระสำคัญดังนี้

- อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (The Convention on Biological Diversity - CBD) อนุสัญญานี้ ถือเป็นอนุสัญญาที่ชัดเจน และส่งผลต่อแผนนโยบาย และกฎหมายในประเทศไทยในประเด็นนี้อย่างมาก เนื่องจากอนุสัญญานี้เกิดขึ้นในการประชุมสหประชาชาติว่า

ด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ณ นครริโอ เด จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อ กรกฎาคม ค.ศ. 1992 (พ.ศ. 2535) จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “อนุสัญญาริโอ” ซึ่งมี อนุสัญญาอีกสองฉบับที่เกิดขึ้นพร้อมกัน คือ อนุสัญญาว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และอนุสัญญาว่าด้วยการต่อต้านการแปรสภาพเป็นทะเลทราย อนุสัญญาเหล่านี้ถือเป็นข้อตกลงระหว่างประเทศที่ร่วมลงนาม และมีผลบังคับใช้เมื่อ 29 ธันวาคม ค.ศ. 1993 (พ.ศ. 2536)

- อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพนั้นประกอบด้วยวัตถุประสงค์หลักอยู่ 3 ประการ (Secretariat of the Convention on Biological Diversity, 2005: xxiii- xxiv) คือ เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน และเพื่อแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมอย่างเท่าเทียมและยุติธรรม และ เมื่อ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2535 ประเทศไทยได้ร่วมลงนามรับรองอนุสัญญานี้ซึ่งประกาศโดยสหประชาชาติ และได้มีการดำเนินการตามอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพมาอย่างต่อเนื่อง เช่น การทำรายงานความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศ และการนโยบายมาตรการ และแผนการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน พ.ศ. 2541-2545 เป็นต้น และได้ตัดสินใจให้สัตยาบันต่ออนุสัญญาฉบับนี้ เมื่อวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2546 และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2547 ส่งผลให้ประเทศไทยเป็นประเทศภาคีอนุสัญญา ในลำดับที่ 188 อย่างไรก็ตามจากพันธกรณีใน 14 มาตราหลัก (มาตรา 6 – มาตรา 19) นั้นมีมาตราสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับการให้สิทธิความเท่าเทียมของบุคคล และชุมชนในการจัดการทรัพยากรของตนนั้นคือ มาตรา 8 (j) และ 10 (c) โดยเนื้อหาสาระประกอบด้วย มาตรา 8 (j) ของอนุสัญญา เน้นย้ำถึงการให้เคารพ ส่งเสริมและสร้างไว้ซึ่งภูมิปัญญา นวัตกรรม และปฏิบัติการของชุมชนชนเผ่าพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่น อันครอบคลุมวิถีชีวิตตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและความหลากหลายทางชีวภาพ และมาตรา 10 (c) ที่เน้นเรื่องการคุ้มครองและส่งเสริมการใช้ประโยชน์ตามประเพณีที่เหมาะสมกับเงื่อนไขเชิงอนุรักษ์และความยั่งยืน ซึ่งให้นัยถึงการเปิดโอกาสและให้สิทธิผู้ที่อยู่ในพื้นที่ที่สามารถเข้าดูแลจัดการได้ตามแนวทางของชุมชนแต่ดั้งเดิม

- ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน แม้ว่าปฏิญญานี้จะมีได้มีผลผูกพันทางกฎหมายแต่ก็มีน้ำหนักทางจริยธรรมเพราะเป็นที่รับรองจาก ประชาคมโลกที่ว่าด้วยเรื่องการคุ้มครองสิทธิที่พึงได้รับของมนุษย์ในด้าน และประเด็นต่างๆ ประกอบด้วยสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยเรื่องสิทธิมนุษยชนทั้งสิ้น 9 ฉบับ ซึ่งประเทศไทยได้มีการรับสนธิสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยเรื่อง

สิทธิมนุษยชนดังกล่าว 7 ฉบับ ดังนั้น เมื่อปี พ.ศ. 2543 ประเทศไทยได้มีนโยบายและแผนปฏิบัติการแม่บทด้านสิทธิมนุษยชน (ฉบับที่ 1) ที่ครอบคลุมสิทธิมนุษยชน 10 ด้าน 20 กลุ่มเป้าหมาย เกิดขึ้นเป็นการรองรับปฏิญญาสากลว่าด้วยเรื่องสิทธิมนุษยชน ซึ่งมีผลบังคับใช้ระหว่าง พ.ศ. 2544 – 2548 ต่อมาได้รับการอนุมัติให้ใช้แผนเดิมจนถึงสุดระยะเวลาในปีพ.ศ. 2551 และแผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติฉบับที่ 2 ซึ่งอยู่ระหว่างการรอคณะรัฐมนตรีในการพิจารณา ที่คาดว่าจะสามารถนำมาใช้ในปีพ.ศ. 2552-2556 แผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติทั้ง 2 ฉบับ ประกอบด้วยสิทธิตามด้าน และสิทธิตามกลุ่มเป้าหมาย โดยสิทธิชุมชนเป็นกลุ่มเป้าหมายหนึ่งที่ มุ่งเน้นสิทธิของชุมชนในการจัดการดูแลทรัพยากรภายในชุมชนของตน ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ป่า น้ำ ทะเล หรือสัตว์ป่า เป็นต้น และสิทธิด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ที่เน้นเรื่องการควบคุมดูแลและอนุรักษ์ในวิธีการต่างๆ เพื่อดำรงทรัพยากรนั้นๆ ไว้อย่างยั่งยืน (นโยบายและแผนปฏิบัติการแม่บทด้านสิทธิมนุษยชน, 2543 และ ร่างแผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติฉบับที่ 2, 2551)

ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยภายนอกเชิงนโยบายในระดับสากล และระดับประเทศแล้ว การสนับสนุนประเด็นเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในเชิงแนวนโยบาย และการให้การสนับสนุนในหลายแนวทางเพื่อให้ชุมชนแต่ละแห่งสามารถดำเนินการได้ (IIED, 1994 และ Western และ Wright 1994) แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่สามารถบรรลุผลได้ตามนโยบายต่างๆ ที่ดำริไว้ อย่างเต็มประสิทธิภาพ ด้วยข้อจำกัดต่างๆ เช่น การประสานงานและการตีความของหน่วยงานที่รับผิดชอบ ปัญหาความขัดแย้ง เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายระดับโลก และระดับชาติเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ ที่เป็นกระบวนการสร้างโลกให้เป็นแบบแผนเดียวกัน ผ่านระบบเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจ แม้ในเชิงแนวนโยบายแล้วจะให้การสนับสนุนและเอื้ออำนวยชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การเกิดแนวคิดท้องถิ่นนิยม (Localism) หรือแนวคิดการอนุรักษ์ในเวทีโลกต่างๆ ที่ส่งผลต่อแนวนโยบายในระดับประเทศก็ตาม แต่ในความเป็นจริงก็ยังประสบกับปัญหาการประยุกต์ใช้ในพื้นที่ ในขณะที่แนวนโยบายเชิงเศรษฐกิจบางนโยบายก็สนับสนุนให้เกิดการแข่งขันทางการค้าจากตลาดเสรีและปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเข้าสู่ความทันสมัยของการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงขึ้น รับแนวคิดและวัฒนธรรมจากภายนอกมากขึ้นนำไปสู่ปัญหาการปรับตัวเชิงวัฒนธรรม หรือนโยบายการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนที่สร้างการผูกขาดความเป็นเจ้าของในที่ดินขนาดเล็ก หรือทรัพยากรจากรัฐให้แก่ประชาชนนำไปสู่การขายที่ดินของประชาชนในที่สุด ทั้งนี้บริบทของแต่ละพื้นที่ซึ่งมีความแตกต่างกันก็มีอิทธิพลต่อการปรับตัวและประยุกต์ใช้ที่แตกต่างกัน ดังนั้น หัวข้อต่อไปจะนำเสนอข้อมูลที่ได้จากปัจจัยของแต่ละชุมชนที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

1.2 ปัจจัยสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกชุมชนแต่ละชุมชนซึ่งสามารถแยกอธิบายในแต่ละชุมชนโดยใช้ผลจากการวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค (SWOT analysis) โดยใช้ปัจจัยที่เป็นทุนด้านศักยภาพของแต่ละชุมชนทั้ง 5 ด้าน ประกอบด้วย ความเห็นของชาวบ้านในชุมชนเพิ่มเติม เป็นปัจจัยภายใน และใช้ข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ และความเห็นของชาวบ้านในด้านสังคมวัฒนธรรม เทคโนโลยี เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม นโยบายระดับชาติและนโยบายท้องถิ่น และกฎหมาย เป็นปัจจัยภายนอก ดังตารางที่ 32 - ตารางที่ 34 ดังนี้

1). ปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนของบ้านห้วยสะพาน สามารถแสดงให้เห็นตามตารางที่ 32 ดังนี้

ตารางที่ 32 สรุปปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนของบ้านห้วยสะพาน

จุดแข็งในชุมชน	จุดอ่อนในชุมชน
1) ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และมลพิษ - มีป่าไม้สมบูรณ์ในปัจจุบัน - ไม่มีมลภาวะในหมู่บ้าน - ได้รับรางวัลการจัดการ สวล.จากภายนอกและได้รับการยอมรับจากภายนอกให้เป็นพื้นที่ดูงานด้านชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	- อากาศที่ร้อนชื้นและการขาดแคลนน้ำในการทำการเกษตร จากการบุกรุกทำลายป่าในอดีต ก็ยังมีผลด้านสภาพอากาศในปัจจุบัน - ขาดแคลนน้ำในการทำการเกษตร - มีการเก็บผลิตผลจากป่า หรือ ของป่า เช่น เห็ด และหน่อไม้ มากเกินไป
2) ทุนด้านเศรษฐกิจและการเงิน - เกษตรกรเลือกปลูกพืชที่เหมาะสมในพื้นที่ เช่น เลือกทำนาที่ลุ่ม และใช้ที่ดินปลูกมันสำปะหลัง - มีอาชีพเสริมในชุมชน เช่น ทำข้าวเกรียบ ทำเป็ดขนมตาล เป็นต้น	- ภาวะหนี้สิน โดยเฉพาะในภาคการเกษตร ที่ไม่สามารถชำระคืนได้ของแต่ครัวเรือน ส่งผลต่อปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน - ปริมาณพืชผลตกต่ำตามสภาวะแวดล้อมของพื้นที่ เช่น ฝนแล้ง หรือทิ้งช่วง ดินเสื่อมสภาพจากการใช้ปุ๋ยเคมีในระยะเวลาอันยาวนาน - รายได้ไม่สม่ำเสมอในแต่ละปี และขึ้นกับราคาพืชผลจากพ่อค้าคนกลาง - บางรายไม่สามารถเข้าร่วมโครงการให้ความช่วยเหลือจากรัฐได้ เช่น ประกันราคาพืชผลเนื่องจากมีสัญญาจากภาวะหนี้ที่ยืมเมื่อต้นฤดูเพาะปลูก ต้องขายคืนให้เจ้าหนี้ในราคาที่กำหนดไว้

ตารางที่ 32 (ต่อ)

จุดแข็งในชุมชน	จุดอ่อนในชุมชน
3) ทุนด้านสังคมและการบริหารจัดการ - ประชาชนมีการมีส่วนร่วมสูง - โอกาสทางการศึกษาสูงเพราะใกล้เมืองและมีโรงเรียนในพื้นที่ - ระบบสาธารณสุขดี - มีกฎเกณฑ์การเข้าประชุมของหมู่บ้านและการบังคับใช้ที่เข้มแข็งจากคนในชุมชน และมีเครือข่ายปาชุมชน 4) ทุนด้านมนุษย์และวัฒนธรรม - ปัญหาการรุกที่ป่าในอดีตทำให้เกิดการรวมกลุ่มที่เป็นความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อต่อต้านนายทุนและผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่า - มีผู้นำทางราชการและตามธรรมชาติที่เข้มแข็ง - สุขภาพอนามัยของประชาชนดี - มีความประเพณีที่ยึดเหนี่ยวกันไว้และสืบทอดต่อให้เยาวชน - เยาวชนเริ่มสนใจปัญหาเรื่องทรัพยากรและอนุรักษ์ 5) ทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน - ถนนดี มีการคมนาคมเข้าถึงชุมชนได้ง่าย - มีไฟฟ้า และระบบน้ำประปาจากรัฐ - มีโทรศัพท์สาธารณะและสัญญาณโทรศัพท์มือถือ - มีโรงเรียนและโรงพยาบาลอยู่ใกล้	- ประชากรมีการย้ายถิ่นไปทำงานในเมืองสูงทำให้ขาดประชากรแรงงานในชุมชน - การถ่ายทอดความรู้พื้นบ้านยังมีจำกัด - ค่านิยมท้องถิ่นของเยาวชนยังไม่มีเรื่องการอนุรักษ์ - คุณภาพของระบบไฟฟ้า และความทั่วถึงของบริการยังไม่ดีมากนัก - ไม่มีศูนย์การถ่ายทอดเทคโนโลยีในหมู่บ้าน
โอกาสของชุมชน	ภัยคุกคามของชุมชน
1) ด้านสังคมและวัฒนธรรม - ได้รับความสนใจจากภายนอกด้านวัฒนธรรมประเพณี	- เยาวชนเดินทางไปศึกษาในเมืองมากขึ้น - การเดินทางสะดวกนำมาซึ่งความเจริญที่ละทิ้งวัฒนธรรมประเพณีเดิม

ตารางที่ 32 (ต่อ)

โอกาสของชุมชน	ภัยคุกคามของชุมชน
2)ด้านเทคโนโลยี - มีการสื่อสารครอบคลุมพื้นที่ สามารถติดต่อสื่อสารกับคนภายนอกเพื่อเป็นที่ปรึกษาและสนับสนุนได้ง่าย ความรู้ขั้นสูงในการประยุกต์ใช้ - คนในชุมชนสามารถหาความรู้และเครือข่ายได้จากอินเทอร์เน็ต 3)ด้านเศรษฐกิจ - ธกส.เปิดโอกาสให้กู้ด้วยอัตราดอกเบี้ยต่ำและมีกองทุนหมู่บ้าน ให้กู้ยืม - รัฐมีการประกันราคาผลผลิตให้ผลผลิตราคาสูงขึ้น 4)ด้านสิ่งแวดล้อม - รัฐและเอกชนให้การสนับสนุนกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อเสริมศักยภาพของชุมชนที่เกี่ยวข้อง 5)ด้านนโยบายระดับชาติและระดับท้องถิ่น - นโยบายประกันราคาพืชผล(อ้อย มันสำปะหลัง และข้าว) ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น - นโยบายด้านสวล. เช่น สนธิสัญญาความหลากหลาย สิทธิมนุษยชน เรื่องการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีสิทธิในการจัดการ 6)ด้านกฎหมาย - มีกฎหมายด้านสวล. ที่เอื้อให้ชุมชนสามารถเข้ามาจัดการทรัพยากรของชุมชนได้ - กม.สิทธิมนุษยชนด้านการมีส่วนร่วม ของประชาชนและสวล.เปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถดำเนินการได้	- เทคโนโลยีการเกษตรมีราคาแพงและใช้ภายนอก เช่นราคาตลาดโลก - ราคาปุ๋ยและยาฆ่าแมลง แพง ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูง - ความต้องการของป่าเพิ่มคนภายนอกเข้ามาลักลอบเก็บหาของป่าเพิ่มขึ้น ในช่วงเก็บของป่ามีคนจากนอกชุมชนเข้ามาลักลอบเก็บเห็ด หน่อไม้ และสัตว์ป่า - ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ทำให้ผูกพันราคากับพืชชนิดเดียว - นโยบายป่าไม้ไทยไม่ทันสมัย ร่วมกับนโยบายและแนวคิดด้านการจัดการป่าไม้ที่ไม่สนับสนุนให้คนอยู่ร่วมกับป่า - กฎหมายเรื่องป่าชุมชนไม่ชัดเจนในเนื้อหาสาระ - การบังคับใช้กฎหมายป่าชุมชนยังไม่เป็นผล - ประชาชนส่วนมากยังขาดความรู้ด้านกฎหมายสวล. และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง

บ้านห้วยสะพานเป็นหมู่บ้านที่มีจุดแข็งในทุนทั้ง 5 ด้าน โดยมีผลการประเมินศักยภาพชุมชนในระดับที่มากกว่า 3.00 ในทุกด้าน ทุนด้านที่ชาวบ้านคิดว่ามีศักยภาพสูงที่สุดคือทุนด้าน

มนุษย์และวัฒนธรรม แต่ในขณะเดียวกันปัจจัยย่อยแต่ละด้านก็ยังมีศักยภาพที่ต่ำ และประกอบกับปัจจัยภายนอกที่เข้ามกระทบทั้งด้านโอกาสและอุปสรรค เมื่อประกอบกับปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมที่ไม่มั่นคง การเข้าถึงและการชี้แนะ ร่วมกับนโยบายและองค์กร ทำให้บ้านห้วยสะพานเป็นพื้นที่ที่น่าสนใจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ชุมชนประกอบด้วยจุดแข็งและจุดอ่อนที่เกื้อหนุนและส่งผลซึ่งกันและกัน แม้ว่าชุมชนจะมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในทุกด้าน โดยเฉพาะป่าและผลิตภัณฑ์จากป่า แต่ก็ยังมีปัญหาการใช้ที่มากเกินไปแม้ว่าจะมีกฎเกณฑ์กำหนดไว้แต่ก็มีการลักลอบเข้ามาเก็บเพื่อขาย และแม้ว่าชุมชนจะมีน้ำสำหรับบริโภคพอเพียงแต่ยังขาดแคลนน้ำในภาคการเกษตร ในด้านเศรษฐกิจนั้นมีการเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับลักษณะพื้นที่เช่น การทำนาในที่ลุ่มใกล้บ้านเรือน และปลูกมันสำปะหลังในที่ดอน รวมทั้งมีอาชีพเสริมรายได้ในชุมชน เช่นการทำข้าวเกรียบ ขนมตาล และหัตถกรรมจักสาน เป็นต้น แต่ก็คนในชุมชนส่วนมากยังมีปัญหาด้านหนี้ค้ำชำระจากในและนอกระบบสูง

รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในอดีตและปัจจุบัน ของบ้านห้วยสะพานพบว่า การใช้ปัจจัยแวดล้อมที่ไม่มั่นคงจากความขัดแย้งที่รุนแรงในอดีต ร่วมกับปัญหาการขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรงมาเป็นตัวจุดชนวนการเริ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ รวมไปถึงการริเริ่มการวางรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือพื้นที่ป่าของชุมชน โดยความร่วมมือของคนในชุมชนที่ตระหนักถึงปัญหากับผู้นำชุมชน กลุ่มผู้นำที่ริเริ่มและเข้มแข็งเป็นจุดแข็งประการแรก ร่วมกับความรู้อีกมีส่วนร่วมในการจัดการแก้ไขปัญหาเรื่องการบุกรุกที่ป่า และผลกระทบจากการสูญเสียป่า ที่อาจทำให้เกิดความแห้งแล้งและความขาดแคลนอาหารในอนาคต จึงทำให้เกิดกระบวนการดำเนินงานป้องกันการทำลายพื้นที่ป่าที่มากขึ้น ร่วมกับการดำเนินการเชิงรุกด้วยการปลูกป่าและเสริมทดแทนต้นไม้ที่หายไปในอดีต

การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นจุดแข็งของชุมชนนี้ และปัจจุบันเมื่อชุมชนมีชื่อเสียงในฐานะชุมชนที่ได้รับรางวัลการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากภายนอก ทั้งเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถรวมกลุ่มในการทำงานได้มากยิ่งขึ้น ดังนั้นปัจจัยที่เป็นโอกาสที่ดีคือการที่องค์กรภายนอกให้การสนับสนุนและมีการให้รางวัลต่อการกระทำที่ดี ร่วมกับความสามารถในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างกฎระเบียบในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ให้สมาชิกในชุมชนยอมรับและปฏิบัติตาม ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ ชลณรงค์ ทองสง และ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2547) ที่เสนอว่าการดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประชาคมอนุรักษ์เหือกเขาลวงที่

จังหวัดนครศรีธรรมราชนั้น จะไม่ราบรื่นเพียงเพราะความร่วมมือจากคนในหมู่บ้านเท่านั้น แต่จะต้องประกอบด้วยความร่วมมือจากองค์กรชุมชนโดยรอบ หน่วยงานภายนอก เช่นองค์กรเอกชน และปัจจัยภายนอก เช่น นโยบายรัฐ และความช่วยเหลือต่างๆ มาประยุกต์ในการจัดการ จึงจะประสบผลสำเร็จ

2). ปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนของบ้านช่องแคบ สามารถแสดงให้เห็นดังตารางที่ 33 ดังนี้

ตารางที่ 33 สรุปปัจจัยภายในและภายนอกในชุมชนของบ้านช่องแคบ

จุดแข็งในชุมชน	จุดอ่อนในชุมชน
1) ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และมลพิษ - ป่าอุดมสมบูรณ์เพราะใกล้อุทยานแห่งชาติ - ไม่มีมลภาวะ	- ขาดแคลนที่ดินทำกิน - ขาดแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและใช้สอยในครัวเรือน - ขาดแคลนน้ำสะอาดเพื่อการบริโภค - มลภาวะฝุ่นจากถนนลูกรัง
2) ทุนด้านเศรษฐกิจและการเงิน - มีรายได้เสริมจากอาชีพอื่นๆ บ้าง - อาชีพเหมาะสมกับพื้นที่ - กองทุนเอื้ออาทรบ้านช่องแคบ เพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือให้แก่ผู้เสียชีวิตในหมู่บ้าน - กองทุนแม่ของแผ่นดิน เพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสและต่อต้านยาเสพติดในหมู่บ้าน - กองทุนหมู่บ้านช่องแคบ	- มีหนี้สินสูง และไม่สามารถชำระหนี้ได้ - เนื่องจากมีรายได้เท่าเดิม แต่เงินต้นสูงขึ้นจากดอกเบี้ยที่ไม่สามารถจ่ายคืนได้ นั้นถูกนำไปทบกับเงินต้น - รายได้ไม่สม่ำเสมอในแต่ละปี
3) ทุนด้านสังคมและการบริหารจัดการ - การมีส่วนร่วมของประชาชนสูง - มีเครือข่ายป่าชุมชนสนับสนุนเป็นพี่เลี้ยง - มีกฎการใช้ป่าของชุมชน - ป่าชุมชนบ้านช่องแคบสามัคคี มีการดูแลป่าและทรัพยากร เช่น สมุนไพรต่างๆ เป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์	- มีความขัดแย้งเรื่องการใช้ทรัพยากรในชุมชน - การประสานงานไม่ชัดเจนกับหน่วยงานภายนอก

ตารางที่ 33 (ต่อ)

จุดแข็งในชุมชน	จุดอ่อนในชุมชน
- กลุ่มอาชีพพัฒนาการเลี้ยงสัตว์ กลุ่มผู้เลี้ยงโคและกองทุนโคให้ยืม กลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม - กลุ่มเกษตรกรเศรษฐกิจพอเพียงบ้านช่องแคบ - การแก้ไขปัญหาความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มหน่อไม้อัดπίบ - กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาบ้านช่องแคบร่วมกันเพาะเลี้ยงเห็ด และกลุ่มสตรีแปรรูปพืชผักและสมุนไพร - หนึ่งฟาร์มหนึ่งตำบล การเลี้ยงผึ้ง - กลุ่มยุวเกษตรบ้านช่องแคบ การส่งเสริมเกษตรกรรมเด็กในโรงเรียน	- มีผู้นำที่คิดคนละแบบทำให้ประสานการทำงานลำบาก - ไม่มีผู้นำทางธรรมชาติที่ชัดเจนและมีความน่าเชื่อถือในชุมชน - มีความขัดแย้งในชุมชนเรื่องการแย่งใช้ทรัพยากร
4) ทุนด้านมนุษยและวัฒนธรรม - คนมีนิสัยดี อยากอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของตน - มีทักษะในการประกอบอาชีพ และถ่ายทอดให้คนอื่นได้ - มีความรู้พื้นบ้านเรื่องการใช้ทรัพยากร - โรงเรียนปศุสัตว์ แหล่งการเรียนรู้เรื่องการเลี้ยงโค และสัตว์	- มีความขัดแย้งในชุมชนเรื่องการแย่งใช้ทรัพยากร
5) ทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน - การคมนาคมเข้าถึงจากภายนอกสะดวก - โทรคมนาคมสื่อสารสะดวก - มีสาธารณูปโภคที่ครบถ้วน - มีศูนย์เรียนรู้ตลอดชีวิตและเศรษฐกิจพอเพียงบ้านช่องแคบ ศูนย์การเรียนรู้เกษตรกรรมและปศุสัตว์	- สถานีอนามัยไกลจากหมู่บ้าน - การคมนาคมในหมู่บ้านยังไม่ได้
โอกาสของชุมชน	ภัยคุกคามของชุมชน
1) ด้านสังคมและวัฒนธรรม - เมืองศรีนครนายกสนับสนุนเฝ้าดูเนื่องจากเข้าประกวดรางวัลด้าน สวล.	- ความขัดแย้งระหว่างหมู่บ้านเรื่องสิทธิการใช้ทรัพยากรในชุมชน

ตารางที่ 33 (ต่อ)

โอกาสของชุมชน	ภัยคุกคามของชุมชน
2)ด้านเทคโนโลยี	
- รับรู้เทคโนโลยีใหม่ๆในการเกษตร	- การตลาดของเทคโนโลยีสูง เช่นการใช้โทรศัพท์ ทำให้สิ้นเปลืองค่าบริการ หรือใช้สารเคมีในการเกษตรราคาแพง
3)ด้านเศรษฐกิจ	
- มีการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจในชุมชน	- ผลผลิตราคาต่ำจากปัจจัยภายนอก
4)ด้านสิ่งแวดล้อม	
- มีองค์กรที่ให้งานจ้าง และทุนกับชุมชนที่ทำงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชน	- มีการบุกรุกลักลอบไปล่าสัตว์ในป่าของคนนอกเนื่องจากดูแลไม่ทั่วถึง
	- ความต้องการของป่าหายากทำให้คนลอบเข้าไป
5)ด้านนโยบายระดับชาติและระดับท้องถิ่น	
- มีนโยบายเรื่องการอนุรักษ์ป่าของ อบต. และหน่วยงานด้านป่าไม้	- นโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ ที่ทำให้เป็นหนี้จากการลงทุน
6)ด้านกฎหมาย	
- มีกฎหมายใหม่ที่เอื้อด้านการอนุรักษ์	- ประชาชนขาดความรู้และไม่เข้าใจเรื่องข้อกฎหมาย สวล.

บ้านช่องแคบเป็นหมู่บ้านเชิงเขาที่มีความเป็นชนบท มีศักยภาพของชุมชนในด้านต่างๆ สูงเกือบทุกด้าน ในการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอกตามตารางที่ 33 สามารถวิเคราะห์ไปสู่รูปแบบของชุมชนในปัจจุบันและแนวทางการแก้ไขที่จะพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้สูงขึ้นได้ สภาพโดยรวมของชุมชนนี้ มีศักยภาพค่อนข้างสูง โดยเฉพาะด้านสังคมและการบริหารจัดการ เพราะเนื่องจากเริ่มจัดการป่าหลังจากชุมชนอื่นๆ จึงมี “พี่เลี้ยง” ในการให้คำแนะนำในการจัดการทรัพยากรจากเครือข่ายป่าชุมชน อีกทั้งสมาชิกในชุมชนต่างให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมสูง จากการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่มอาชีพต่างๆ รายได้ของสมาชิกในชุมชนที่เดิมจากอาชีพการเกษตรและอาชีพเสริมโดยเฉพาะการผลิตผลผลิตจากป่า หรือหน่อไม้ต้ม

และเห็ดโคน เป็นรายได้ที่ครัวเรือนสามารถเลี้ยงตัวเองได้ แต่ก็ยังมีปัญหาด้านหนี้สินจากกองทุนภายในหมู่บ้าน และหนี้สินนอกระบบสูง

ปัจจัยภายนอกนั้นชุมชนมีโอกาสดูจากประเด็นนโยบายและการสนับสนุนจากภายนอก เช่น การประกันราคาสินค้าเกษตร กฎหมายด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น แต่ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดจากภายนอกด้านผลประโยชน์ในป่า ก็ยังมีอยู่ โดยเฉพาะเมื่อมีรายได้ที่สูงจากการลักลอบเข้าไปเก็บพืชพรรณในป่าของชุมชน นอกจากนี้ปัญหาหลักของชุมชนบ้านช่องแคบคือปัญหาการใช้โทรศัพท์เกินความจำเป็น ในปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2551) ชาวบ้านยอมรับว่ามีการซื้อบัตรเติมเงินสำหรับใช้กับโทรศัพท์มือถือในแต่ละเดือนของแต่ละครัวเรือนมากกว่า 1,000 บาท ซึ่งถือเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยและเป็นรายจ่ายที่สูงเมื่อเทียบกับรายได้ของครัวเรือน ปัญหาเกิดจากลักษณะการเติมเงินที่มีลักษณะการเติมครั้งละไม่มาก ประมาณ 50 – 100 บาทในแต่ละครั้ง แต่มักเติมบ่อยครั้ง โดยไม่มีการจดบันทึกจำนวนครั้งและราคาในการซื้อ ดังนั้น จึงมีค่าใช้จ่ายในส่วนนี้สูงโดยไม่ทันรู้ตัว ซึ่งถือเป็นอุปสรรคประการสำคัญที่ต้องรีบแก้ไข

แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติชุมชนของบ้านช่องแคบในอดีตและปัจจุบัน เริ่มจากความตระหนักถึงทรัพยากรที่กำลังหมดไป ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ด้านอาหารและพลังงานเชื้อเพลิงฟอสซิลในรูปของไม้ฟืนจากป่า เมื่อการอนุรักษ์เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่อมา ทำให้ทรัพยากรกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งก็เกิดปัญหาความขัดแย้งในการแย่งทรัพยากรภายในชุมชนที่ไม่เท่าเทียม ใครมีโอกาสก็ตัดหวง จนในที่สุดคนในหมู่บ้านจึงออกมาคุยกันเพื่อหาแนวทางการจัดการและอนุรักษ์ป่า ที่มีกฎเกณฑ์ การแบ่งปันและการคิดถึงการคงอยู่ต่อไปในอนาคต ร่วมกับแรงผลักดันจากภายนอกเรื่องการรับรางวัลลูกโลกสีเขียว ที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดูแลรักษาความร่วมมือจึงเกิดขึ้นอย่างจริงจังและพร้อมเพรียง และเมื่อได้รับรางวัลแล้วยังเป็นเสมือนตัวประสานให้เกิดการปรับให้เกิดความยั่งยืน เนื่องจากมีคนภายนอกเข้ามาดูงานพื้นที่เพื่อเป็นแบบอย่าง กระบวนการนี้ทำให้ชุมชนต้องรักษาแนวทางในการจัดการและอนุรักษ์ที่เหมาะสมอยู่ตลอดเวลา ผู้ใหญ่บ้านบ้านช่องแคบอธิบายเพิ่มในส่วนนี้ว่า

“เขาอยู่ในพื้นที่ใกล้ป่า เขาเลยซึมซับ เพราะเขาอยู่ตรงนั้น เพราะป่านี้เมื่อก่อนมันเสื่อมโทรมเนอะ ทรัพยากรป่าก็ไม่ค่อยจะมี พอเราบูรณะให้มันดี พื้นที่ขึ้นมา ทรัพยากรในป่ามันก็มากมายมหาศาลที่ชาวบ้านจะไปเก็บ แม้กระทั่งซื้อ ขาย ซึ่งมันก็เป็นผลมาจากการที่ป่ามันสมบูรณ์ขึ้นมา อย่างเช่น เห็ดโคน ของอำเภอไทรโยคจะอร่อยที่สุด ขายเป็นมาก หรืออย่างหน้า

(ฤดู)ผักหวาน ผักหวานป่าจะอร่อยมาก กิโลละ 200 บาท ชาวบ้านก็ไปเก็บมาขายช่วงหน้า (ฤดู)แล้ง อีกอย่างที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านจากป่าชุมชน คือ หน่อไม้ อันนี้คือ ปัจจัยหลักเลยที่ทำให้ชุมชนต้องร่วมมือกันดูแลรักษาป่าไว้เพื่อจะเก็บเกี่ยวผล เามาเป็นค่าครองชีพเป็นอาหารในครัวเรือน” (นางอารีย์ กาญจนกุล, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2552)

แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านช่องแคบ จึงมีปัจจัยหลักมาจากความขัดแย้งที่นำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจ ประกอบกับแรงผลักดันจากภายนอกที่สนับสนุนให้เกิดความยั่งยืน และนอกจากนี้ยังมีการประยุกต์ใช้ความรู้จากการเรียนรู้จากภายนอกเข้ามาใช้ในชุมชน เช่นเดียวกับการศึกษาที่บ้านของโครงการพัฒนาเครือข่ายภาคประชาสังคมในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน (คสม.) (2549: 19-20) ที่ได้เสนอว่า สาระการเรียนรู้ในเวทีจังหวัดหรือภายนอกสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ เพื่อให้พื้นที่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3). ปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนของบ้านแม่กระบุงสามารถแสดงให้เห็นดังตารางที่ 34

ตารางที่ 34 สรุปปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนของบ้านแม่กระบุง

จุดแข็งในชุมชน	จุดอ่อนในชุมชน
1) ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ และมลพิษ	
- ป่าอุดมสมบูรณ์	- ยังมีการลักลอบตัดไม้ไปสร้างบ้านเรือน
- มีน้ำใช้ตลอดปี	- แต่ไม่มาก
- เริ่มกลับมาปลูกข้าวไร่ ด้วยการทิ้งดินให้ฟื้น	- ใช้สารเคมีมากในอดีตทำให้สภาพที่ดิน
ตัวที่ไม่ใช้สารเคมีให้ตกค้างแทนสารเคมี	เสื่อมโทรมมากขึ้นในปัจจุบัน
- ไม่มีมลภาวะ	
2) ทุนด้านเศรษฐกิจและการเงิน	
- ทำไร่ข้าวเองทำให้ไม่ต้องซื้อข้าวกิน	- รายได้ไม่สม่ำเสมอในแต่ละปี
- มีผักที่ปลูกในไร่ข้าว และอาหารที่หาได้จาก	- หนี้สินสูง
ป่า	- ไม่มีอาชีพเสริม
	- ไม่มีทุนในการทำเกษตร
	- ปลูกพืชไม่เหมาะสมกับพื้นที่

ตารางที่ 34 (ต่อ)

จุดแข็งในชุมชน	จุดอ่อนในชุมชน
3) ทุนด้านสังคมและการบริหารจัดการ - มีโรงเรียนถึง ม. 3 อยู่ในหมู่บ้าน - มีความแน่นแฟ้นในเครือญาติสูง และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน - การมีส่วนร่วมของชุมชนสูง - ประชากรไม่นิยมย้ายถิ่นออกนอกชุมชน - เยาวชนส่วนมากกลับสู่ชุมชนมากกว่าไปทำงานนอกพื้นที่ - มีกองทุนภายในหมู่บ้านให้กู้ยืมได้ 4) ทุนด้านมนุษย์และวัฒนธรรม - มีผู้นำทางศาสนาและธรรมชาติที่ดีมีศักยภาพสูง (คุณสมบัติ) - ความเชื่อและวัฒนธรรมเดิมสูงช่วยในการจัดการและรักษาทรัพยากร ผ่านข้อห้ามต่างๆ - มีวัดเป็นศูนย์รวมใจของชุมชน โดยเฉพาะหลวงพ่อที่อยู่ในศีลธรรมเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้าน - คนมีสุขภาพดีและมีทักษะในการประกอบอาชีพการเกษตร - มีความรู้พื้นบ้านหรือภูมิปัญญาพื้นบ้านจำนวนมากในการดูแลป่าและรักษาด้วยสมุนไพร - มีการสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นเดิม - ชุมชนมีกฎ ข้อห้ามเรื่องป่าชุมชน ที่ร่วมกันปฏิบัติ 5) ทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน - มีระบบน้ำประปาหมู่บ้านให้ใช้ตลอดปีจากป่า - มีโรงเรียนอนุบาลถึง มัธยมศึกษาปีที่ 3	- ยังมีปัญหาไข้มาลาเรีย และไข้เลือดออก - ไม่มีหน่วยสาธารณสุข - มีเครือข่ายกับภายนอกน้อยและไม่เข้มแข็ง - ขาดวิธีการปรับตัวกับสังคมภายนอก - ยังมีความขัดแย้งกับจนท.ป่าไม้ - การประสานงานกับหน่วยงานภายนอกไม่ค่อยดี - ขาดความรู้เรื่องการรักษาและความรู้สมัยใหม่ เช่น เรื่องการใช้ยาเม็ด หรือการป้องกันเมื่อใช้ยาปราบศัตรูพืช - ชาวบ้านเริ่มมีค่านิยมตามกระแสสมัยใหม่หรือทุนนิยมมากขึ้น เช่น การซื้อโทรศัพท์มือถือ และอุปกรณ์อำนวยความสะดวกที่ไม่จำเป็นอื่นๆ มากขึ้น - คมนาคม ถนนมีสภาพไม่ดี เดินทางไม่สะดวก - ไม่มีไฟฟ้าใช้ - ไม่มีโทรศัพท์สาธารณะ และมีสัญญาณโทรศัพท์มือถือน้อย - ไม่มีรถขนส่งสาธารณะให้บริการที่เพียงพอ

ตารางที่ 34 (ต่อ)

โอกาสของชุมชน	ภัยคุกคามของชุมชน
1) ด้านสังคมและวัฒนธรรม - ได้รับการสนับสนุนจากอุทยานให้ไปแสดงรำพื้นบ้านเพื่อเสริมรายได้ให้เยาวชน และรักษาวัฒนธรรม - มีหน่วยงานด้านการอนุรักษ์และหน่วยงานช่วยเหลือเข้ามาช่วยในด้านต่างๆ เช่น มูลนิธิสืบเข้ามาทำโครงการจอมป่า การไฟฟ้าเข้ามาดูแลเรื่องการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ในชุมชน 2) ด้านเทคโนโลยี - มีวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยที่สามารถเข้าไปขอความรู้ในการประกอบอาชีพได้ 3) ด้านเศรษฐกิจ - มีกองทุนในหมู่บ้านที่ให้กู้ยืมได้ - มีงบประมาณจากหน่วยงานรัฐเข้าไปสนับสนุนในการประกอบอาชีพ 4) ด้านสิ่งแวดล้อม - มีองค์กรให้การสนับสนุนชุมชนด้าน การอนุรักษ์ สวล. มากขึ้น 5) ด้านนโยบายระดับชาติและระดับท้องถิ่น - อบต.ให้การสนับสนุนเรื่องต่างๆ - นโยบายในแผนชาติฯ เน้นการเปิดโอกาสให้คนพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น 6) ด้านกฎหมาย - มีกฎหมายห้ามห้ามในการดูแลป่าชุมชนจากพื้นที่อื่นเป็นแนวทางในการวางกฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน - ชุมชนมีวัดและผู้ใหญ่ที่ได้รับการเคารพนับถือเป็นเสมือนคนคอยตัดสินปัญหาและความขัดแย้ง	- เยาวชนที่ไปเรียนนอกหมู่บ้านจะถูกวัฒนธรรมข้างนอกกลืนไม่รักษาวัฒนธรรมกะเหรี่ยง - จนท.ในพื้นที่ขาดความรู้ความเข้าใจวิถีชีวิตชุมชนกะเหรี่ยง - ความขัดแย้งของคนในชุมชนกับหมู่บ้านข้างเคียงเรื่องการใช้ทรัพยากร - ถ้ามีไฟฟ้าจะทำให้เริ่มขายที่และใช้เงินเปลืองขึ้น - ราคาผลผลิตตกต่ำ - หนี้ในระบบมากขึ้น - มีการส่งเสริมการใช้สารเคมีในการบำรุงและปราบศัตรูพืช จากบริษัททำให้สิ่งแวดล้อมและดินเสีย - การลักลอบเข้ามาตัดไม้และล่าสัตว์ป่าของคนนอก - นโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเดี่ยว(ข้าวโพดพริก) ทำให้เป็นหนี้ - นโยบายป่าไม้ ห้ามรุกป่า หรือทำไร่ข้าวแบบหมุนเวียนทำให้ต้องไปปลูกพืชเดี่ยวมากขึ้น - นโยบายเรื่องป่าไม่ชัดเจนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจากป่า ทำให้เกิดปัญหาการจับกุม หรือความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับชาวบ้าน

ตามตารางที่ 34 พบว่าบ้านแม่กระบุงเป็นหมู่บ้านที่ยังมีประเพณี วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของคนกะเหรี่ยง ที่ยังยึดมั่นกฎระเบียบข้อห้ามต่างๆ เช่นในอดีต ถึงแม้ว่าจะไม่มีความเข้มข้นเท่าในอดีตแต่ก็ยังมีแนวทางในการปฏิบัติสำหรับสมาชิกในชุมชน นอกจากนี้ ยังพบว่าอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นอาชีพหลักของชุมชนส่วนใหญ่ยังเป็นการทำไร่ข้าวหมุนเวียนเช่นในอดีต ซึ่งยังรักษาความสมบูรณ์ของดินและทรัพยากรป่าไม้ แม้ว่าจะมีการถางป่าเพื่อทำเกษตรแบบใหม่มากขึ้น แต่แทบทุกครัวเรือนจะมีที่ดินส่วนหนึ่งที่ทำไร่ข้าวเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน สภาพของชุมชนบ้านแม่กระบุงเป็นชุมชนดั้งเดิมที่ยังมีการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันในหมู่บ้านสูง ดังนั้นเห็นได้ว่าจากความสัมพันธ์ในลักษณะของเครือญาติภายในชุมชน ดังนั้นจึงมีระบบการปกครองของชุมชนแบบครอบครัว นอกจากนี้ ชุมชนมีการร่วมตัวและมีการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของชุมชนสูง ทุกครั้งเมื่อเกิดปัญหาชุมชนจะมีการร่วมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน ด้านศาสนานั้นคนกะเหรี่ยงที่บ้านแม่กระบุงเป็นกะเหรี่ยงพุทธ หรือคนกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นศูนย์กลางของชุมชนคือวัด ที่เป็นศูนย์กลางของความเชื่อที่พัฒนามาจากความเชื่อเรื่องผีเดิม นอกจากนี้ “พระ” ถือเป็นบุคคลที่ต้องเคารพนับถือ และเป็นผู้ที่ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของพระพุทธศาสนาที่ชาวบ้านจะให้ความเคารพอย่างสูง

จุดอ่อนที่พบในชุมชน พบว่า ชุมชนยังขาดความรู้ ความเข้าใจในด้านกฎหมาย สิทธิต่างๆ เนื่องจากอยู่ในภูมิประเทศที่ห่างไกล และเข้าถึงได้ยาก และชุมชนยังเปิดรับองค์ความรู้ภายนอกน้อยมาก เพราะชุมชนไม่ไว้วางใจกับองค์ความรู้ภายนอกที่จะเข้ามาตัดทวงผลประโยชน์จากชุมชน นอกจากนี้ ชุมชนยังขาดการตั้งรับกระแสวัฒนธรรมใหม่ ที่ไหลบ่าเข้าไปพร้อมกับความเจริญในด้านต่างๆ โดยเฉพาะ ระบบการศึกษาผ่านเด็กและเยาวชนที่เข้ามาศึกษาในเมือง และผ่านการสื่อสาร โดยเฉพาะโทรทัศน์ ปัญหาที่ชุมชนประสบและเป็นปัญหาใหญ่คือความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่รัฐในเรื่องที่ดิน เนื่องจากพื้นที่บ้านแม่กระบุงอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ทั้งหมู่บ้าน การทำเกษตร หรือการใช้ผลผลิตจากป่า เช่น ซากไม้ล้ม ผักและผลไม้บางชนิด จึงมักเป็นเรื่องผิดกฎหมายที่เจ้าหน้าที่อุทยานจะเข้าจับกุม ตามหน้าที่และกฎเกณฑ์ของกรม ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่สูง แม้ว่าสถานการณ์ในปัจจุบันจะคลี่คลายมากขึ้นจากอดีต แต่ก็ยังมีการจับกุมคนกะเหรี่ยงอยู่บ้างประปราย

รูปแบบทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแม่กระบุงนั้น เกิดขึ้นจากความ เป็นชาติพันธุ์ที่มีความผูกพันกับป่า และมีแนวคิดในการอยู่ร่วมกับป่าตามคำสอนหรือตามวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนกะเหรี่ยง ประกอบกับสภาพภูมิประเทศเป็นป่าเขาในพื้นที่อนุรักษ์ที่เข้าถึงได้ยาก ทำให้

ประเพณีคำสอนดั้งเดิมยังมีอิทธิพลต่อวิถีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสูงจนปัจจุบัน ระบบการจัดการที่เน้นการอยู่ร่วมกับป่า จึงเป็นระบบที่เอื้ออาทรซึ่งกันและกันระหว่างป่า และมนุษย์ ที่มีการให้และรับ เพื่อสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน ข้อห้ามในการรักษาป่ามีเพื่อการคุ้มครองและปกป้องสำหรับใช้ในอนาคต เช่น ข้อห้ามในการตัดไม้หลายชนิดที่เป็นไม้ยืนต้นเป็นกุศโลบายในการรักษาต้นไม้ใหญ่ให้อยู่กับป่า หรือเป็นการกำหนดระยะเวลาในการเก็บพืชผักบางชนิดเพื่อให้ลูกผลที่เหลือสามารถแพร่พรรณต่อไปในฤดูหน้า เป็นต้น สอดคล้องกับงานของ อานันท์ และมิ่งสรรพ (2535) ที่ได้ศึกษาถึงแนวคิดของชุมชนในการจัดการป่าจากเกณฑ์ที่ชุมชนตั้งไว้ 2 ประเด็นคือ กฎตามประเพณี ความเชื่อเดิมที่มีฐานแนวคิดมาจากความเชื่อเรื่องผี และกฎของสิทธิตามธรรมชาติที่สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์เพื่อเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวตามอัตภาพ ซึ่งนำไปสู่การสร้างกฎระเบียบการจัดการป่าชุมชนในที่สุด

ดังนั้นจากการศึกษาพบว่า ปัจจัยภายในและภายนอกของแต่ละชุมชนมีความเหมือนและความต่างกันขึ้นอยู่กับประวัติศาสตร์ ภูมิประเทศ ชาติพันธุ์ และประเพณีความเชื่อที่รวมถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านของแต่ละชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนที่ประกอบด้วยการใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์จึงเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชนที่เน้นแนวคิดที่สอดคล้องกับสภาพบริบทของชุมชนที่อาจจะมุ่งเน้นการอยู่อย่างพอเพียง หรือมุ่งเน้นที่การแก้ปัญหาปากท้อง หรือระบบเศรษฐกิจในชุมชน หรือมุ่งการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือมุ่งเน้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนที่ใช้การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน และการเปิดโอกาสจากภายนอกในการจัดการ เช่นเดียวกับการศึกษาของหลายท่านที่ผ่านมา เช่น อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, 2535; สมคิด จิรัตน์, 2540; สุรพงษ์ ฉวีภักดิ์, 2540; พิชัย จินาพันธ์, 2540; เสาวภรณ์ สุระวงศ์, 2542; ประกาศิต หงษ์วิเศษ, 2543; ทศนีย์ หิรัญวงษ์, 2543; ชลตรงค์ ทองสง และ อนุรักษ์ ปัญญาณวัฒน์, 2547; สิทธิรัฐ ประพุทธนิตสาร, 2547; สหทัยา วิเศษ และ นิคม บุญเสริม, 2547; นลินี กังสิริกุล และ ปรีชา อุดตระกุล, 2547; อนุรักษ์ ปัญญาณวัฒน์, 2548 เป็นต้น ซึ่งได้ทำการศึกษาถึงรูปแบบวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนภายใต้บริบทปัจจัยที่แตกต่างกัน ล้วนได้ลักษณะเฉพาะของพื้นที่และมีความคล้ายคลึงบางประการเช่นกัน อย่างไรก็ตามการสนับสนุนจากภายนอกโดยเฉพาะรัฐ ในเชิงนโยบาย เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การจัดการทรัพยากรของชุมชนสามารถดำเนินการได้อย่างถูกกฎหมาย และสามารถเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนต่อไป เช่นที่ ชลตรงค์ ทองสง และ อนุรักษ์ ปัญญาณวัฒน์ (2547) ได้กล่าวถึงปัจจัยภายนอกยังมีความสำคัญสูง ต่อการพัฒนา รูปแบบกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนให้เกิดความยั่งยืน เป็นต้น

การคาดการณ์ถึงสถานการณ์ในอนาคตของชุมชนที่มีผลกระทบต่อการใช้และการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ข้อมูลในส่วนนี้จะเป็นการคาดการณ์ถึงสถานการณ์เชิงบวกและเชิงลบที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตของชุมชนตามความคิดของประชากรตัวแทนร้อยละ 20 ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน เมื่อกำหนดให้มีสถานการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในลักษณะต่างๆ กันในอนาคตจำนวน 6 สถานการณ์ ประกอบด้วย

1. มีระดับการศึกษาของเยาวชนสูงขึ้น
2. มีการสื่อสารเชื่อมโยงมากขึ้น
3. มีเทคโนโลยีทางการผลิตที่สามารถเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรได้มากขึ้น
4. ประชากรในชุมชนเพิ่มมากขึ้น
5. มีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาของประชากรภายนอกมากขึ้น และ
6. ตลาดภายนอกมีความต้องการของจากปามากขึ้น

คำถามเกี่ยวกับสถานการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นทั้ง 6 สถานการณ์ข้างได้ ได้ข้อมูลจากแบบสอบถามจากประชากรตัวอย่างของแต่ละชุมชน โดยมุ่งเน้นถึงความคิดเห็นว่าหากเกิดสถานการณ์ดังกล่าวขึ้นจริงจะส่งผลกระทบต่อสภาพการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะพื้นที่ป่าหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้คำถามมุ่งประเด็นที่ความเห็นของประชากรตัวอย่างว่า ถ้าเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในอนาคตแล้วสถานการณ์ในชุมชน เช่น สภาพความเป็นอยู่ สภาพเศรษฐกิจ สภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน และปัญหาด้านความขัดแย้ง หรือความสามัคคีในชุมชน เป็นต้น จะมีการเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ และถ้าคิดว่าการเปลี่ยนแปลงจะเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ดีขึ้นหรือแย่ลงอย่างไร ตารางที่ 35 ต่อไปนี้แสดงให้เห็นความเห็นของแต่ละชุมชนดังนี้

ตารางที่ 35 เปรียบเทียบร้อยละของความคิดเห็นต่อสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตของชุมชน
ในเชิงบวกและเชิงลบต่อสถานการณ์สมมุติ

ความคิดเห็นต่อสถานการณ์สมมุติ	บ้านห้วยสะพาน		บ้านช่องแคบ		บ้านแม่กระบุง	
	เปลี่ยน	อย่างไร	เปลี่ยน	อย่างไร	เปลี่ยน	อย่างไร
1. มีระดับการศึกษาของเยาวชนสูงขึ้น	80.4	ดีขึ้น	77.4	ดีขึ้น	75.0	ดีขึ้น
2. มีการสื่อสารเชื่อมโยงมากขึ้น	61.8	ดีขึ้น	64.2	ดีขึ้น	45.0	กลางๆ
3. มีเทคโนโลยีทางการผลิตที่สามารถเพิ่ม ผลผลิตทางการเกษตรได้มากขึ้น	43.1	ดีขึ้น	56.7	ดีขึ้น	40.0	กลางๆ
4. ประชากรในชุมชนเพิ่มมากขึ้น	32.4	แย่ลง	65.1	กลางๆ	60.0	กลางๆ
5. มีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาของประชากร ภายนอกมากขึ้น	34.3	แย่ลง	47.2	แย่ลง	45.0	แย่ลง
6. ตลาดภายนอกมีความต้องการของจาก ปามากขึ้น	38.2	แย่ลง	43.4	แย่ลง	60.0	แย่ลง

ข้อมูลเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์แบบสอบถามครัวเรือนทั้ง 3 หมู่บ้าน ในตารางที่ 35 นั้น ชุมชนต่างยอมรับว่าหากเกิดเหตุการณ์ทั้ง 6 สถานการณ์ขึ้น ชุมชนย่อมมีการเปลี่ยนแปลงในประเด็นที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ในแต่ละชุมชนจะมีความเปลี่ยนแปลงที่สามารถสรุปได้ดังนี้

บ้านห้วยสะพาน มีความเห็นโดยรวมว่า ระดับการศึกษาจะทำให้สถานการณ์ด้านความเป็นอยู่และด้านเศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น ในลักษณะของโอกาสเชิงความรู้ภายนอก เช่นเดียวกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ และการสื่อสารที่เชื่อมโยงกันมากขึ้น ที่จะส่งผลให้ความเป็นอยู่ดีขึ้นเช่นกันไม่ว่าจะเกิดจากสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้นหรือปัจจัยอื่นก็ตาม ในกรณีที่ประชากรในชุมชนเพิ่มขึ้นนั้น ชาวบ้านคิดว่ามีทั้งการเปลี่ยนแปลงที่ดี และไม่ดี นั่นคือจะเกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างคนในชุมชน แม้ว่าส่งผลให้เศรษฐกิจและสภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น แต่ก็เป็นผลเชิงลบเมื่อเกิดความขัดแย้งภายในชุมชนที่จะทำให้การพัฒนาด้านอื่นๆ ชะงักงันได้ เช่นเดียวกับอีก 2 สถานการณ์ คือ หากมีคนอพยพเข้ามามากและกระแสดemandความต้องการของป่าเพิ่มขึ้น จะทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างคนในชุมชนและระหว่างคนในและคนนอกชุมชน เพราะรายได้ที่จะเกิดขึ้นจากการขายของป่านอกจากนี้อาจจะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างคนที่อพยพเข้ามาหรือคนที่อยู่นอกชุมชนในที่สุด แต่ในขณะเดียวกันการที่ประชากรในชุมชนเพิ่มมากขึ้น หมายความว่าความถึงการเพิ่มขึ้นของแรงงานใน

ครัวเรือนในการผลิตทำให้ได้มาซึ่งรายได้ของครัวเรือนที่มากขึ้น ดังนั้นชาวบ้านจึงมีมุมมองในเชิงบวกถึงสภาพเศรษฐกิจที่ดีขึ้น เช่นกัน

บ้านช่องแคบให้ความเห็นว่า สถานการณ์ทั้ง 6 สถานการณ์นั้น การเปลี่ยนแปลงที่จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรของชุมชนมากที่สุดคือ การย้ายถิ่นเข้ามาของคนนอก และกระแสดังกล่าวของการของป่าที่เพิ่มขึ้น จะทำให้เกิดการแก่งแย่งทรัพยากรของคนในชุมชนเองและจากภายนอกชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การลักลอบหาของป่า และล่าสัตว์โดยผิดกฎหมาย และกฎหมายที่ตั้งไว้ และจะทำให้ป่าและทรัพยากรต่างๆ เสื่อมโทรม เช่นเดียวกับบ้านห้วยสะพานที่แม้ว่าจะมีสภาพทางเศรษฐกิจดีขึ้น แต่จะเกิดปัญหาความขัดแย้งซึ่งส่งผลกระทบต่อเชิงลบมากกว่าสำหรับชุมชนจึงคิดว่า ผลจากการย้ายถิ่นและความต้องการของป่าจะทำให้เกิดปัญหามากกว่า และชุมชนเห็นว่า สถานการณ์เรื่องการเพิ่มขึ้นของการศึกษา เทคโนโลยีการผลิตและการสื่อสารจะนำการเปลี่ยนแปลงที่ดีมากกว่าเสียให้กับชุมชน เพราะจะส่งผลให้สภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น อย่างน้อยคือได้งานทำที่มีค่าตอบแทนที่สูงขึ้นและสามารถต่อรอง หรือรู้เท่าทันต่อโลกภายนอกมากขึ้น และกรณีเมื่อประชากรเพิ่มขึ้นนั้น ชาวบ้านมีความเห็นเชิงบวก และเชิงลบว่าจะก่อผลเสียในการใช้ทรัพยากร โดยเฉพาะที่ดินจะมีการแบ่งย่อยของขนาดที่ดินมากขึ้น ซึ่งส่งผลในประเด็นของการผลิตที่แต่ละครัวเรือนมีพื้นที่ลดลง ไม่พอเพียงกับการบริโภค หรือขายเพื่อยังชีพในแต่ละครัวเรือน และแย่งกันใช้ทรัพยากรอื่น โดยเฉพาะทรัพยากรที่ใช้เพื่อการบริโภค เช่น น้ำและอาหาร ในขณะเดียวกันก็คิดว่า การเพิ่มของประชากรในครัวเรือนเป็นการเพิ่มแรงงานในครัวเรือน และเป็นการสร้างความมั่นคงในชีวิตยามแก่เฒ่าให้กับบิดา มารดา เช่นในอดีต ดังนั้นจึงเป็นการมองผลเชิงบวกในด้านความมั่นคงของชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวที่จะแน่นแฟ้นขึ้น

บ้านแม่กระบุงมีทัศนคติที่ไม่แตกต่างจาก 2 หมู่บ้านที่กล่าวมาข้างต้นคือ ชาวบ้านคิดว่าการเข้ามาของคนนอกพื้นที่ที่ไม่เข้าใจวิถีชีวิตและกฎหมายความผูกพันกับป่าและทรัพยากรต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรเหล่านั้นเกินขีดการรองรับของทรัพยากร ทำให้เกิดการเสื่อมโทรมในที่สุดซึ่งส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนในและนอกชุมชน อีกทั้งเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนด้วย เช่นเดียวกับความต้องการของป่าของคนภายนอกที่จะกระตุ้นให้คนในชุมชนและนอกชุมชนต้องการเก็บผลิตภัณฑ์จากป่าที่เกินมาตรฐาน หรือกฎหมายที่กำหนดไว้เพื่อให้ได้รายได้ที่มากขึ้น ซึ่งอาจนำไปสู่ความขัดแย้ง และการกระทำผิดกฎหมายต่างๆ ได้ ส่วนสถานการณ์ด้านการศึกษาที่สูงขึ้นของชาวบ้านและการได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตที่จะช่วยเพิ่มผลผลิตการเกษตร ที่น่าจะเอื้อให้เกิดขึ้นพร้อมๆ กันนั้นจะนำความเปลี่ยนแปลงที่ดีมาให้ชุมชนโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจที่ดี

ขึ้นจะส่งผลเชิงบวกกับสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่ทั้งนี้ชาวบ้านยังมีข้อกังวลเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่นำมาใช้ว่าจะเป็นเทคโนโลยีที่มีผลกระทบต่อระบบของทรัพยากรธรรมชาติหรือไม่ อย่างไร ส่วนการสื่อสารนั้น เป็นได้ทั้งทางดีและไม่ดี กล่าวคือ การใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่สะดวกอาจก่อให้เกิดการลักลอบกระทำผิดกฎหมายได้ง่ายขึ้น แต่ก็สามารถช่วยให้เกิดการอนุรักษ์ที่ดีขึ้นเช่นกัน กรณีนี้จึงขึ้นอยู่กับวิธีการใช้ เช่นเดียวกับการเพิ่มขึ้นของประชากรที่ชาวบ้านมีความเห็นว่า ประชากรที่เพิ่มขึ้นหากมีคุณภาพ และเข้าใจในวิธีการรักษาที่ถูกต้องแล้ว การใช้ทรัพยากรก็จะใช้อย่างมีสติ ไม่ทำให้เสื่อมโทรมรวมทั้งสามารถแสวงหาวิธีในการใช้และอนุรักษ์ที่เหมาะสมได้ต่อไป

สถานการณ์ที่กำหนดขึ้นทั้ง 6 สถานการณ์นั้น กำหนดจากความเห็นของชุมชนในคำถามถึงความเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตกับชุมชนของตน และเมื่อได้ถามถึงผลกระทบที่จะเกิดกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเห็นได้ว่า คำตอบของประชากรตัวแทนครัวเรือนคิดว่า หากเกิดสถานการณ์ต่างๆ ที่กำหนดไว้ขึ้นในอนาคตแล้ว จะเกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบางส่วน และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็ไม่ได้ทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเลวร้ายลง ยกเว้นประเด็นเรื่องความต้องการของป่า ที่ชุมชนมองว่าน่าจะส่งผลกระทบให้มีการใช้ทรัพยากรในป่ามากขึ้น อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากสภาพทั่วไปของแต่ละพื้นที่จะพบว่า เมื่อลักษณะความเป็นเมืองที่แพร่เข้าสู่ชุมชนมากขึ้น ส่งผลต่อความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดในอนาคตกลับลดลง เช่น กรณีบ้านห้วยสะพานพบว่า ประชากรตัวแทนครัวเรือนไม่มีความวิตกกังวลต่อสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นทั้ง 6 สถานการณ์มากเท่าบ้านช่องแคบและบ้านแม่กระบุงที่เป็นพื้นที่ชนบท ทั้ง 2 ชุมชนต่างมีความเห็นว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงในอนาคตมากกว่าบ้านห้วยสะพาน และคิดว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะส่งผลกระทบทั้งในทางบวกและทางลบในขณะเดียวกันซึ่งไม่อาจคาดการณ์ได้ ดังนั้นชุมชนที่มีลักษณะความเป็นเมืองมากกว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมากกว่าชุมชนที่มีลักษณะความเป็นชนบท และมีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงสูงกว่าชุมชนชนบท อย่างไรก็ตาม มีความเป็นไปได้ว่าเมื่อกาลเวลาผ่านไปชุมชนจะสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ เป็นกระบวนการต่อเนื่องตามหลักของทฤษฎีวิวัฒนาการ ที่จะมีการปรับตัวให้เหมาะสมเพื่อความอยู่รอด เช่นเดียวกับสังคมหรือชุมชนที่เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นก็ต้องปรับตัวตาม ภายใต้ปัจจัยและศักยภาพของชุมชนว่าจะรับมือกับความเปลี่ยนแปลงได้มากน้อยอย่างไร

ตัวบ่งชี้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง

ในการศึกษาครั้งนี้ เลือกปัจจัยที่สำคัญที่เกิดจากผลผลิตหรือผลลัพธ์ที่เกิดจากกิจกรรมที่แต่ละชุมชนใช้ในปัจจุบันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และการคาดการณ์ถึงผลลัพธ์หรือผลผลิตที่จะเกิดจากกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจะดำเนินการต่อไปในอนาคตในการทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนดีขึ้น การวิเคราะห์ในส่วนนี้เพื่อแสดงถึงตัวบ่งชี้ที่ควรมีในการส่งเสริมสนับสนุน หรือเชื้อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนของชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 3 แห่ง โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ความเหมือนของปัจจัยจากชุมชนทั้ง 3 แห่งแล้วให้กำหนดเป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนที่เหมาะสมของชุมชนในภาพรวม 3 ด้าน ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ศึกษาอื่นต่อไป ตัวบ่งชี้ดังกล่าวมีดังนี้

1. ตัวบ่งชี้ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ให้ความหมายถึง ตัวบ่งชี้ที่ทำให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ และความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้หรือป่าชุมชนของแต่ละพื้นที่ในกรณีศึกษาที่ใกล้เคียงหรือเหมือนกัน ซึ่งประกอบด้วย

1.1 ขนาดของพื้นที่ป่าที่ทุกชุมชนรักษาไว้เท่าเดิม หรือมีจำนวนพื้นที่ป่าที่เพิ่มมากขึ้น เป็นการกำหนดจากความต้องการรักษา และการอนุรักษ์ พื้นที่ป่าไม้ในชุมชนไม่ให้ลดน้อยลงจากปัจจุบันที่มีอยู่ และส่งเสริมให้มีการปลูกป่าเสริมเพื่อเพิ่มความหนาแน่นรวมไปถึงการเพิ่มพื้นที่ป่าในแต่ละปี ทั้งนี้กระบวนการต่างๆ ที่ชุมชนดำเนินการมาแล้วประสบความสำเร็จนั้น มีหลากหลายรูปแบบแต่ล้วนมีวัตถุประสงค์เพื่อการรักษาจำนวนพื้นที่ป่าให้คงเดิม หรือให้มีปริมาณเพิ่มขึ้น เช่น ประเพณีการบวชป่าของบ้านแม่กระบุง ที่เป็นกุศโลบายในการปกป้องรักษาจำนวนต้นไม้ในป่าห้ามมิให้มีการตัดต้นไม้ที่มีการบวชแล้ว เป็นต้น ทั้งนี้ประเด็นนี้เชื่อมโยงกับตัวบ่งชี้ด้านการจัดการผ่านวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น กิจกรรมการตั้งอาสาสมัครพิทักษ์ป่า ของบ้านห้วยสะพานให้มีหน้าที่ลาดตระเวนขอบเขตป่า ป้องกันการใช้ที่ผิดกฎเกณฑ์ ไม่ว่าจะเป็นการลักลอบตัดไม้ หรือการล่าสัตว์ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้พบว่าสอดคล้องกับงานศึกษาของศักดิ์ชาย คุณเมือง (2546) เรื่องของวิถีชุมชนพื้นที่สูง ที่จังหวัดเลยนั้น จะเห็นได้ว่าตัวบ่งชี้นี้จึงเป็นความพยายามที่จะรักษาขนาดพื้นที่ป่าอนุรักษ์ไว้ให้คงเดิมและเพิ่มขนาดพื้นที่ให้มากขึ้นต่อไปในอนาคต

1.2 ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ไม้ และสัตว์ป่า จะต้องมียุทธศาสตร์ที่บ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ เช่น การเกิดตะไคร่

หรือระดับความขึ้นในป่า ในด้านความหลากหลายทางชีวภาพนั้น ชุมชนให้นิยามถึงจะต้องสามารถพบ หรือมีหลักฐานพิสูจน์ได้ว่าพันธุ์สัตว์ที่เคยหายไปจากป่ากลับมาอาศัยอยู่ในป่าอีกครั้ง เช่น เก้ง หรือ เสือ ตัวบ่งชี้ตัวนี้ เป็นความพยายามที่จะรักษาและเพิ่มความหลากหลายทางพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ในป่า หรือมีความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่ามากขึ้น อย่างน้อยให้มีความหลากหลายเทียบเท่ากับในอดีต

2. ตัวบ่งชี้ด้านเศรษฐกิจ เป็นตัวบ่งชี้ที่ทำให้ชุมชนมีกิจกรรมเรื่องการเสริมหรือเพิ่มรายได้ให้คนในชุมชน รวมไปถึงการสร้างกลุ่มอาชีพในชุมชนทั้งจากแรงสนับสนุนภายในและภายนอกชุมชน เพื่อลดภาวะหนี้ทั้งใน และนอกระบบที่เกิดขึ้นกับคนในหมู่บ้านที่ส่วนมากประกอบอาชีพเกษตรกร และมักมีหนี้ที่เกิดจากการทำเกษตรกรรมและการใช้เงินกู้ยืมวัตถุประสงค์ ตัวบ่งชี้นี้กำหนดขึ้นด้วยเหตุผลดังนี้

2.1 การกระจายรายได้ของสมาชิกในชุมชนที่พอเพียงสามารถเลี้ยงครอบครัวได้ ในกรณีนี้ให้หมายถึงครัวเรือนแต่ละครัวเรือนสามารถจ่ายค่ากินที่เกิดขึ้นอยู่ในชีวิตประจำวันได้ โดยไม่รวมถึงความสามารถในการชำระหนี้ทั้งหมด อย่างไรก็ตามความหมายของข้อนี้ยังรวมถึงการมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการประกอบอาชีพเสริม โดยเฉพาะรายได้ที่เกิดจากผลผลิตจากป่า หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นในชุมชน นอกจากนี้ จะต้องมียุทธวิธีหรือนโยบายในการเพิ่มรายได้ โดยเฉพาะรายได้ประจำของครัวเรือน ที่ได้มาจากภาคการเกษตร ผลผลิตจากป่า และแรงงานในครัวเรือนให้มีความสม่ำเสมอและมั่นคงกิจกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชน บ้านห้วยสะพานและบ้านช่องแคบมีกลุ่มอาชีพที่เกิดขึ้นจากผลิตภัณฑ์จากป่า เช่น กลุ่มทำหน่อไม้ต้มที่บ้านช่องแคบ และกลุ่มทำขนมตาล หรือเห็ดโคนป่าที่บ้านห้วยสะพาน ในขณะที่บ้านแม่กระบุงก็มีความพยายามที่จะลดการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกที่จะเสียค่าใช้จ่ายสูงกว่า และหันมาทำไร่ข้าว ที่มีการปลูกพืชแบบผสมผสานตามแนวการเพาะปลูกแบบเดิม ซึ่งประเด็นนี้มีความเกี่ยวข้องกับระบบวัฒนธรรมและภูมิปัญญาความเชื่อของกะเหรี่ยงที่จะกล่าวในตัวบ่งชี้ต่อไป

2.2 การสร้างนโยบายการลดภาวะหนี้สินของครัวเรือน และส่งเสริมให้เกิดการออมในครัวเรือนให้มากขึ้นนั้น เพื่อเป็นการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจที่ต้นทางในประเด็นการกู้ยืม และศักยภาพในการคืนหนี้ โดยเฉพาะหนี้นอกระบบที่พบมากในพื้นที่ชนบท เพราะเมื่อมีภาระหนี้ในครัวเรือนคนในชุมชนจะมุ่งเน้นการแสวงหารายได้เพื่อจ่ายดอกเบี้ยและเงินต้น ทำให้มีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนไม่มากเท่าที่ควร ดังนั้นจุดมุ่งหมายของ

กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากทางภาครัฐ และจากภาคชุมชนในการแก้ปัญหาคือเพื่อพยายามลดหนี้ให้ลดลง โดยเฉพาะหนี้ในระบบที่มีดอกเบี้ยสูงที่เป็นปัญหาหลัก หรืออย่างน้อยไม่ให้หนี้ใหม่เพิ่มขึ้นในชุมชน

2.3 สร้างกระบวนการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับครัวเรือน ที่ประกอบด้วยอาหารที่พอเพียง ทั่วถึง เท่าเทียม ปลอดภัย และมีสารอาหารครบถ้วน ได้จากทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน เพื่อเกิดศักยภาพในการเลี้ยงครอบครัวได้

3. ตัวบ่งชี้ด้านสังคม และวัฒนธรรม ตัวบ่งชี้ในด้านนี้จะประกอบด้วยตัวบ่งชี้ที่มีความเกี่ยวข้องกับด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและด้านเศรษฐกิจในประเด็นต่างๆ ดังนี้

3.1 ระบบความสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เน้นที่สมาชิกในชุมชนสามารถมีปฏิสัมพันธ์กันได้ มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และสมาชิกในแต่ละครัวเรือนจะต้องมีการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน อย่างน้อยจะต้องมีตัวแทนของกลุ่มบ้านในการออกความเห็น หรือเข้าร่วมในกิจกรรมที่ขอการมีส่วนร่วมในชุมชน ทั้งนี้ อย่างน้อยสมาชิกในชุมชนจะต้องรับรู้ถึงผลของการมีส่วนร่วมนั้นๆ ที่ครัวเรือนหรือสมาชิกเกี่ยวข้อง จึงเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้เกิดความประสานการทำงานและการรวมกลุ่มให้สามารถร่วมกันดำเนินกิจกรรมใดๆ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติในชุมชนชนบทของไทย หรือความรู้สึกเป็นญาติพี่น้องเป็นปัจจัยหลักที่ช่วยให้ชุมชนสามารถร่วมกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จได้ บ้านแม่กระบุงมีความเป็นเครือญาติสูง เพราะเป็นชาติพันธุ์ที่อพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานร่วมกันเมื่อหลายร้อยปีก่อน และมีความเชื่อ หรือความคาดหวังที่มักจะแต่งงานหรืออยู่กินกับคนกะเหรี่ยงด้วยกัน แม้จะเป็นต่างถิ่นก็ตาม ดังนั้นบ้านกระบุงจึงเป็นชุมชนที่เป็นตัวบ่งชี้ที่ชัดเจนที่สุดจากทุกกรณีศึกษาชาวบ้านที่บ้านแม่กระบุงเล่าให้ฟังว่า

“แม่ก็เดินมาจากเขื่อนกับพ่อ มาสร้างบ้านที่นี่ เพราะแม่ไม่ใช่คนบ้านนี้ แต่พ่อเป็นคนบ้านนี้...ตอนนี้ก็มีแต่ลูกหลาน ญาติๆ กันทั้งนั้น ไม่ค่อยมีคนอื่น(คนไทย) เข้ามาอยู่เพราะเรามักจะแต่งงานกับกะเหรี่ยงด้วยกันมากกว่า...บางทีก็ไปเจอกันเองบางทีพ่อแม่อีกจะดูๆ ไวให้...ก็ญาติกันทั้งหมู่บ้าน” (ประวิทย์ ทองเปราะ, สัมภาษณ์, 19 มีนาคม 2552)

นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ต้องสร้างการมีส่วนร่วมของคนรุ่นหลัง โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน โดยต้องสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นกับคนรุ่นหลังให้เห็นความสำคัญของ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนบนฐานการใช้และอนุรักษ์เพื่อคนรุ่นต่อไป ร่วมกับการสร้างความ เป็นเจ้าของในทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน (พงษ์จิตะ บุญออก, 2548)

3.2 ระบบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติต้องมีกฎเกณฑ์เป็นที่ยอมรับของชุมชน จะต้อง กำหนดขึ้นจากประสบการณ์ วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในชุมชน ประกอบกับ สมาชิกในชุมชนต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และเข้ามามีส่วนร่วมใน การตัดสินใจ เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เกณฑ์การใช้ ทรัพยากรของแต่ละชุมชนนั้น จะขึ้นอยู่กับบริบทชุมชนและการตั้งกฎเกณฑ์ที่เหมาะสมกับชุมชน มากที่สุด ทั้งนี้สมาชิกในชุมชนจะเป็นผู้เลือกและตั้งกฎเกณฑ์เหล่านั้น บ้านช่องแคบที่มีการจัดการ ป่าชุมชนหลังบ้านห้วยสะพาน มีการนำหลักเกณฑ์ของบ้านห้วยสะพานมาเป็นแบบอย่างในการ ตั้งกฎเกณฑ์ ในขณะที่บ้านแม่กระบุงใช้ความเชื่อและกฎข้อห้ามเดิมในการประยุกต์ใช้ และเป็นข้อ ห้ามที่สมาชิกในชุมชนต่างรับทราบและปฏิบัติตาม โดยมีกฎการลงโทษแบบวิถีประจำในทุกชุมชน ซึ่งกระบวนการเหล่านี้จะกลายเป็นการสร้างกระบวนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนภายใต้ กฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นจากแนวคิดของวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาพื้นบ้านของแต่ละพื้นที่ (สหทัยา วิเศษ, 2544; สุรศักดิ์ วณิชอนุกุล, 2547)

3.3 ผู้นำและผู้สืบทอดของชุมชน จะต้องเป็นที่นับถือของสมาชิกในชุมชน โดยผู้นำนี้จะเป็น ผู้นำที่เป็นทางการหรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการก็ได้ แต่จะต้องมีคุณสมบัติ คือ มีความใส่ใจในการที่ จะดูแลจัดการเรื่องทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน มีเวลา ห่วงเห ไม่หุนเห เข้มแข็ง ความน่าเชื่อถือ ความ รับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ มีความรู้และเป็นที่เคารพของคนในชุมชน ผู้สืบทอดให้ความหมายถึงเด็ก หรือเยาวชน หรือสมาชิกชุมชนที่ยังมีอายุน้อยกว่ากลุ่มผู้นำ มีหน้าที่รับทราบเรื่องราวต่างๆ และเข้า ไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนสม่ำเสมอ และ ผลักดันให้เกิดการสร้างองค์กรในการจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ในรูปของ คณะกรรมการหมู่บ้านที่ประกอบด้วยผู้ที่ได้รับความน่าเชื่อถือจากคนในชุมชน และต้องมีความ เกี่ยวข้องในการใช้ทรัพยากรธรรมชาตินั้นๆ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ โสภณ (2548) เพื่อเป็นผู้ ตัดสินปัญหาต่างที่เกิดขึ้น รวมทั้งลดความขัดแย้งที่จะเกิดในชุมชน

โดยที่ผู้นำต้องสามารถชักนำและสามารถเข้ามาจัดการปัญหาและสร้างแนวทางต่างๆ เพื่อสร้างและสานต่อกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดขึ้นได้ในชุมชนให้เกิดขึ้น อีกทั้งยัง ต้องทำให้การจัดการนั้นสามารถดำเนินการต่อไปได้ กิจกรรมที่ควรดำเนินการคือการเรียกประชุม

ระดมสมองของแกนนำสมาชิกในชุมชนจากผู้ที่ไม่ว่าจะเป็นผู้นำทางธรรมชาติหรือผู้นำทางการ ซึ่งสุดท้ายจะนำไปสู่ความร่วมมือและกฎระเบียบในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนให้การยอมรับ และปฏิบัติตาม นอกจากนี้ การสืบทอดการทำงาน หรือแหล่งถ่ายทอด ความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งสำคัญ ที่ต้องเกิดขึ้นในชุมชน เพื่อให้การดำเนินการสามารถทำได้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นผู้นำและผู้อาวุโส ในชุมชนจะมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนโดยเฉพาะในประเด็น ความขัดแย้งในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของศักดิ์ชาย คุณเมือง (2546) ว่า บทบาทของ ผู้นำ และผู้อาวุโสในชุมชนมีความสำคัญอย่างมากในกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อ การเกษตรกรรม นอกจากนี้คุณสมบัติของผู้นำที่เหมาะสมประกอบด้วย มีเวลา ทุ่มเท ไม่หุนเหว เข้มแข็ง ความน่าเชื่อถือ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ มีความใส่ใจในการที่จะดูแลจัดการเรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน มีความรู้และเป็นที่เคารพของคนในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานของ ไสภณ ติวตานนท์ (2544) เช่นกัน

3.4 มีระบบความรู้ และ ระบบการถ่ายทอดเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน อย่างเหมาะสม รวมถึงกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากชุมชน เช่น วัฒนธรรมอื่นๆ ให้แก่คนรุ่นต่อไป ระบบความรู้และการถ่ายทอดนี้ไม่ควรจำกัดอยู่ในลักษณะของการจดบันทึก แต่ให้รวมรวมถึง การถ่ายทอดด้วยวาจา หรือวิธีการอื่นๆ ที่สามารถเกิดขึ้นได้ เช่น การทำให้เห็นเป็นแบบอย่าง เป็นต้น ตัวบ่งชี้ที่จำเป็นประเด็นในด้านวัฒนธรรมในการใช้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และ วัฒนธรรมของชุมชนที่เอื้อต่อการจัดการ และการอนุรักษ์ ดังนั้นการให้การศึกษาด้านการ อนุรักษ์นั้น วัฒนธรรมของชุมชนจะต้องมีแนวคิดของวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ รวมถึงภูมิ ปัญญาพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หรือสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ เช่น กรณีบ้านห้วยสะพาน ประยุกต์ใช้เพลงเย้ย ที่เป็นการละเล่น โบราณ ในการรวมเยาวชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของ ชุมชน บ้านแม่กระบุง ใช้คำสอน ข้อห้ามของคนกะเหรี่ยงในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เช่น ข้อห้ามในการตัดไม้ยืนต้นบางชนิด หรือการห้ามฆ่าหรือล่าสัตว์ในฤดูผสมพันธุ์ เป็นต้น

3.5 การสนับสนุนจากภายนอก หรือการสร้างการยอมรับจากภายนอก ตัวบ่งชี้ที่พบว่า บ้านห้วยสะพาน และบ้านช่องแคบเป็นหมู่บ้านที่ได้รับรางวัลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและรักษา ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่มีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนรวมถึงการได้รับการยอมรับจากเจ้าหน้าที่รัฐ โดยเฉพาะกรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งในอีก กรณีหนึ่ง ตัวบ่งชี้ที่เป็นกระบวนการให้รางวัลและให้โทษจากภายนอกสู่หมู่บ้าน ที่จะเป็น

ตัวกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความกระตือรือร้นในการดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมต่อไป ดังนั้นการสร้างแรงหนุนจากหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะจากรัฐ ในการประยุกต์ใช้นโยบายที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนได้อย่างถูกกฎหมายตามแนวนโยบายจากในระดับประเทศและสากล และต้องสร้างมาตรการสนับสนุนให้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเอื้อประโยชน์และสามารถดำเนินการได้จริงมากขึ้น ในปัจจุบันพบว่า กฎหมายและนโยบายในประเทศไทยมักเป็นอุปสรรคต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชนมากกว่าที่จะเอื้อประโยชน์ (อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์, 2544) หรือการให้รางวัลจากภายนอกเมื่อชุมชนสามารถดำเนินการได้ในระดับที่ดี และส่งเสริมให้ประชาชนที่ถูกครอบงำทางความคิดจากรัฐในอดีตเกิดกระบวนการสร้างความเข้มแข็งทางความคิดให้มากขึ้น (วินัย เมฆิน, 2546)

นอกจากนี้ กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย เป็นการสร้างและขยายเครือข่ายทางสังคม (Social network) และส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนและภายนอกชุมชนและส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างเครือข่าย ให้ชุมชนรู้เท่าทันและเกิดความเข้มแข็งขึ้นในชุมชน (สหทัย วิเศษ, 2544) รวมถึงการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง (สุรศักดิ์ วณิชอนุกุล, 2547) ตัวบ่งชี้ต่างๆดังกล่าว และอื่นๆ ที่ควรกำหนดขึ้นสามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 36 ตัวบ่งชี้ในการวัดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง

ลักษณะตัวบ่งชี้	หน่วยของตัวบ่งชี้ ปริมาณ/คุณภาพ	เหตุผลในการกำหนดตัวบ่งชี้
ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม		
1.ขนาดพื้นที่ป่า	1.เท่าเดิมหรือเพิ่มขึ้น	1.1 สัดส่วนพื้นที่ป่า(สีเขียว)ต่อพื้นที่หมู่บ้านอยู่อาศัยควรสมดุลกัน 1.2 ป่ามากช่วยให้มีของกินใช้มากขึ้น 1.3 ลดค่าใช้จ่ายครัวเรือนค่าอาหาร
2.ความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์	2.มีเท่าเดิมหรือมากกว่าในอดีต(ในชั่วอายุคน)	2.1 แสดงว่าป่ามีความอุดมสมบูรณ์ 2.2 ความสมบูรณ์บอกและวัดศักยภาพในการรักษาป่าในอนาคต

ตารางที่ 36 (ต่อ)

ลักษณะตัวบ่งชี้	หน่วยของตัวบ่งชี้ ปริมาณ/คุณภาพ	เหตุผลในการกำหนดตัวบ่งชี้
3.คุณภาพน้ำและอากาศที่ดี	3.น้ำสามารถใช้อุปโภคบริโภคได้ และอากาศไม่มีกลิ่น ฝุ่นละออง	3.1 มีน้ำใช้และอากาศที่ดีต่อสุขภาพอนามัยให้คนมีคุณภาพที่จะทำกิจกรรมอื่นๆ ได้ดี 3.2 สามารถพึ่งตนเองเรื่องน้ำกินและน้ำใช้เพื่อการเกษตรได้ 3.3 น้ำและอากาศเป็นตัวแทนการวัดสิ่งแวดล้อมที่ดีในชนบท
4.โอกาสการใช้ทรัพยากรที่เท่าเทียม	4.ทุกคนสามารถเข้าเก็บใช้ของในป่าได้ตามกฎที่ตั้งไว้	4.1 เกิดความเท่าเทียมที่ป้องกันปัญหาความเหลื่อมล้ำและขัดแย้ง 4.2 เกิดการยอมรับกฎของคนในชุมชน 4.3 เปิดโอกาสให้ใช้ทรัพยากรเพื่อหารายได้ที่เหมาะสม
5.นโยบายที่สนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน	5.มีการสนับสนุนจากรัฐหรือองค์กรท้องถิ่น	5.1 เกิดการกระจายอำนาจอย่างถูกต้องตามกฎหมายในการจัดการ 5.2 สร้างกำลังใจและสร้างความเป็นเจ้าของในทรัพยากรให้รักและรักษา 5.3 เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชน องค์กรเอกชน และรัฐที่ดี
ด้านเศรษฐกิจ		
1.รายได้และการกระจายรายได้	1.สามารถเลี้ยงครัวเรือนได้	1.1ทำให้สามารถร่วมกิจกรรมอื่นๆ ได้ 1.2 มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น 1.3 ลดความเหลื่อมล้ำทางฐานะลดลงเป็นตัวชี้วัดเศรษฐกิจชุมชนดี 1.4 ลดปัญหาอาชญากรรมด้านขโมย ปล้น หรือชิงทรัพย์ ในชุมชน
2.ภาวะหนี้สิน	2.ความสามารถในการใช้หนี้คืนบางส่วนในแต่ละปี	2.1 ให้อยู่รอดและร่วมกิจกรรมอื่นๆ ได้ นอกจากทำมาหากิน 2.2 ลดแรงกดดันในอาชีพและป้องกันความขัดแย้งจากการแย่งใช้ทรัพยากร

ตารางที่ 36 (ต่อ)

ลักษณะตัวบ่งชี้	หน่วยของตัวบ่งชี้ ปริมาณ/คุณภาพ	เหตุผลในการกำหนดตัวบ่งชี้
3.สัดส่วนกรรมสิทธิ์ที่ดิน	3.ได้รับเอกสารสิทธิ์ที่ดิน มากขึ้น	3.1 เกิดมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย 3.2 เพิ่มรายได้จากการเกษตรที่ไม่ เสียค่าเช่า หรือได้ค่าเช่าที่
4.ความมั่นคงทางอาหาร	4.มีอาหารกินในครัวเรือน ทั้งปีจากป่าในชุมชน	4.1 สามารถอยู่รอดได้ภายใต้ความ กดดันทางเศรษฐกิจ 4.2 ลดรายจ่ายค่าอาหารในครัวเรือน
ด้านสังคมและวัฒนธรรม		
1.สุขภาพที่ดีและการเข้าถึง บริการจากรัฐโดยเฉพาะการศึกษา	1.เรียนได้ตามภาคบังคับ และได้บัตรทองทุกคนตามสิทธิ์	1.1 ส่งเสริมสุขภาพและคุณภาพคนใน ชุมชนให้ดีขึ้น 1.2 มีความรู้และต่อยอดกับภายนอกได้
2.การมีส่วนร่วมของประชาชนและ การสร้างกฎเกณฑ์ในชุมชน	2.มากกว่าร้อยละ 50 มีส่วน ร่วมในกิจกรรมของชุมชน	2.1 สร้างการยอมรับของชุมชนในการ ใช้กฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อการใช้จริง 2.2 มีมาตรฐานที่เท่าเทียมกัน 2.3 ป้องกันความขัดแย้งจากการใช้ ทรัพยากร
3.การแก้ปัญหาในชุมชน โดยเฉพาะเรื่องความขัดแย้ง	3.สามารถแก้ปัญหาได้ลดลง มากกว่าร้อยละ 50	3.1 ลดปัญหาทะเลาะของคนในชุมชน 3.2 ส่งเสริมแนวทางการจัดการโดย ชุมชนเชิงรูปธรรม 3.3 เป็นการแสดงให้เห็นภายนอกรับรู้ถึง ความตั้งใจ และสามัคคีของชุมชน
4.ภาวะผู้นำและการสืบทอด	4.ต้องได้รับการยอมรับจาก ลูกบ้าน	4.1 เป็นแกนนำ และที่พึ่งให้ชาวบ้าน 4.2 เพื่อเท่าทันและต่อยอดกับ ภายนอกไม่ให้ถูกเอาเปรียบ 4.3 ต้องสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นไม่ให้ขาด ตอนเพื่อเป็นแนวทางการทำงาน
5.การจัดการและถ่ายทอดความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น	5.มีคนหรือเอกสารที่รวบรวม ไว้	5.1 เป็นตัวอย่างแนวทางในการจัดการ ที่เหมาะสมกับพื้นที่ 5.2 ให้คนรุ่นต่อไปเห็นอดีตของคนรุ่น ปัจจุบันเพื่อสืบต่อ

ตารางที่ 36 (ต่อ)

ลักษณะตัวบ่งชี้	หน่วยของตัวบ่งชี้ ปริมาณ/คุณภาพ	เหตุผลในการกำหนดตัวบ่งชี้
6.เกิดเครือข่าย การยอมรับ และการสนับสนุนจากภายนอก	6. มีเครือข่าย งบ ความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน	6.1 สร้างการยอมรับและความภาคภูมิใจแก่ชุมชนเป็นแรงเสริมในการดำเนินงาน 6.2 ช่วยให้งานได้ง่ายขึ้นถ้ามีคนภายนอกให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ และข้อมูล

จากข้อมูลข้างต้นที่ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ในกิจกรรมด้านต่างๆ นั้น สามารถสรุปได้ว่า ตัวบ่งชี้ที่รวบรวมจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทั้ง 3 ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาและยังมีการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ อยู่ในปัจจุบัน และยังคงสื่อให้เห็นถึงความพยายามในการจัดการรักษาทรัพยากรในชุมชนให้สามารถคงอยู่ให้ลูกหลานสามารถใช้ต่อไป อย่างไรก็ตามกลุ่มของตัวบ่งชี้ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาครั้งนี้ ทั้ง 4 กิจกรรมข้างต้น จึงถือเป็นกรอบตัวชี้วัดเบื้องต้นที่ควรจะพัฒนาให้กลายเป็นตัวชี้วัดของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนของชุมชนต่อไปในอนาคต

ความเปลี่ยนแปลงกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเวลา และการปรับตัวเป็นหลัก ดังนั้นจึงเป็นกระบวนการที่จะอธิบายสถานการณ์ของช่วงเวลาที่แตกต่างกันบนเหตุปัจจัยที่แตกต่างกัน ในการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเวลามาเป็นปัจจัยควบคุมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เห็นสภาพการเปลี่ยนแปลงที่ชุมชนสามารถปรับตัวให้อยู่รอดภายใต้เหตุปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามากระทบทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ในส่วนการวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกและภายในชุมชนข้างต้นได้ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการปรับตัวของชุมชนแต่ละแห่งแล้วบางส่วน แต่เพื่อให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนมากขึ้น ในส่วนนี้ได้วิเคราะห์ผ่านประเด็นภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลง 4 ประเด็น ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจและการเงิน พบว่าในระยะสิบปีที่ผ่านมาเกิดการรวมตัวของกลุ่มเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงในตลาดการเงินของโลก กระบวนการนี้ทำให้

การเคลื่อนย้ายเงินทุน สินค้า และบริการ รวมทั้งคนทั้งในและระหว่างประเทศมากขึ้น รวมทั้งปัจจัยอื่นๆ เช่น การคมนาคมที่ดีขึ้นซึ่งจะกล่าวในประเด็นต่อไป ทั้งในกลุ่มประเทศแถบอเมริกา ลาตินอเมริกา และยุโรป ไม่เว้นแม้แต่ประเทศในเอเชีย เมื่อมองปัจจัยภายนอกประเทศใกล้เคียงที่มีอิทธิพลต่อประเทศไทยในปัจจุบันจะพบว่าในภูมิภาคเอเชียนี้ ปัจจุบันประเทศจีน และอินเดีย กำลังจะกลายเป็นกลไกสำคัญด้านเศรษฐกิจในภูมิภาคแทนประเทศเศรษฐกิจเก่า ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจโลก และระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและสองประเทศดังกล่าวเป็นไปในเชิงบวกโดยเฉพาะด้านการค้า ดังนั้น ประเทศไทยจึงต้องดำเนินนโยบายเชิงการค้าระหว่างประเทศเพิ่มมากขึ้น และยังต้องดำเนินนโยบายเพื่อผลักดันให้ผู้ผลิตในประเทศปรับตัวให้สามารถแข่งขันกับนานาประเทศบนความรู้และฐานทรัพยากรที่เท่าเทียม ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อโดยตรงกับชุมชน และคนในประเทศ ผนวกกับปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องการจ้างงานซึ่งเป็นปัจจัยหลักในด้านรายได้ของครัวเรือนที่จะเพิ่มขึ้นหรือลดลง อีกทั้งมีการเปลี่ยนอาชีพในภาคอุตสาหกรรมสู่ภาคการเกษตรมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากระบบเศรษฐกิจและการเงินดังกล่าว ทำให้คนและชุมชน ฐานการผลิตต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ หมู่บ้านทั้ง 3 แห่งที่เป็นพื้นที่ศึกษาต่างได้รับผลกระทบจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจระดับประเทศข้างต้น ในรูปของนโยบายการส่งเสริมการเกษตร การปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวที่พึ่งพาเทคโนโลยีขั้นสูงที่มีความซับซ้อนและราคาแพงมากขึ้น และมีลักษณะการปลูกในพื้นที่ขนาดใหญ่เพื่อให้ได้ปริมาณของผลผลิตจำนวนมาก เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวิถีการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพ เป็นการผลิตเพื่อขายและส่งเข้าสู่โรงงานในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ไร่มันสำปะหลัง และไร่อ้อยเป็นกรณีศึกษาที่ชัดเจนจากทั้ง 3 หมู่บ้าน และในปัจจุบันการปลูกข้าวในพื้นที่ต่างๆ ก็มีลักษณะการปลูกเพื่อขายมากกว่าการเก็บไว้เพื่อบริโภคภายในครัวเรือนอีกทั้งมีการเร่งรัดกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และเทคโนโลยีสมัยใหม่แบบรวดเร็วที่ชาวบ้านส่วนมากไม่สามารถรับองค์ความรู้ทั้งหมดได้อย่างถ่องแท้ในระยะเวลาอันจำกัดจากปัจจัยต่างๆ ของชาวบ้าน จึงส่งผลให้ชาวบ้านรับเอาความรู้บางส่วนและนำไปประยุกต์ใช้ ซึ่งก่อปัญหาตามมา เช่น การใช้ยาฆ่าแมลงที่ไม่ถูกวิธี โดยพบว่าการเก็บเกี่ยวผลผลิตก่อนระยะเวลาที่กำหนด เมื่อต้องการเงินอย่างเร่งด่วนทำให้มีสารพิษตกค้างในผลผลิตเมื่อนำไปขาย เป็นต้น ดังนั้น เมื่อเปรียบเทียบแล้วบ้านแม่กระบุงเป็นหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบในประเด็นนี้น้อยที่สุด เนื่องจากมีวิถีชีวิตที่อยู่ติดหมู่บ้านมากกว่าบ้านห้วยสะพาน และบ้านช่องแคบ แต่ทั้งนี้ ทั้งสามพื้นที่ยังประสบปัญหา นโยบายการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว

และนโยบายกองทุนเพื่อการกู้ยืมต่างๆของรัฐ ที่เข้ามาสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตร เพื่อการค้า ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง ระบบเงินเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในชีวิต และเกิดปัญหาด้านหนี้สินในที่สุด

นอกจากนี้ระบบเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงทำให้เกิดความทันสมัย (Modernization) เพราะมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตตามแบบดั้งเดิมในยุคน้ำก่อนอุตสาหกรรม (Preindustrial society) ไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมที่เกิดโรงงานและเกิดเมืองขึ้น และเมืองทำให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) ที่เปลี่ยนระบบการผลิตจากการใช้แรงงานมนุษย์ไปสู่การใช้แรงงานจากเครื่องจักรกลใช้ระบบการทำงานแบบอุตสาหกรรม บริเวณที่มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรม เกิดความเป็นเมือง (Urbanization) เพราะมีการอพยพแรงงานจากชนบทเข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรม การทำงานในกิจกรรมต่างๆ เปลี่ยนรูปแบบจากความสัมพันธ์ใกล้ชิดหรือเครือญาติไปสู่ความเป็นระบบราชการ (Bureaucratization) ที่มีสายงานชัดเจนเกิดเป็นองค์กรขนาดใหญ่ที่มีการจัดการที่เป็นทางการ แม้ว่าพื้นที่ศึกษาทั้งสามแห่งจะยังไม่มีกระบวนการพัฒนามาเป็นสังคมเมือง แต่ก็ได้รับผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองของตัวจังหวัด และแนวนโยบายบางประการ เช่นที่กล่าวข้างต้น มากน้อยแตกต่างตามระยะทางจากศูนย์กลางความเจริญหรือตัวจังหวัด นอกจากนี้ ปัญหาการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานของประชากรวัยแรงงานสูงขึ้นเมื่อเทียบกับอดีตรวมกับปัจจัยอื่น การศึกษาเป็นปัจจัยดึงดูดอีกประการที่ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายประชากรออกนอกชุมชน และต่อเนื่องไปจนถึงวัยแรงงาน แต่เมื่อประสบกับภาวะวิกฤติที่ผ่านมาแรงงานดังกล่าว เมื่อถูกเลิกจ้างจากวิกฤติเศรษฐกิจบางส่วนย้ายกลับเข้าหมู่บ้าน ได้กลายเป็นประชากรที่เพิ่มขึ้นในชุมชนทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรมากขึ้นในชุมชนที่มากขึ้นตามมา ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ซึ่งจะวิเคราะห์ร่วมในประเด็นเรื่องโครงสร้างประชากรในประเด็นต่อไป

2. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเทคโนโลยีและการสื่อสารอย่างก้าวกระโดด ความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสารสนเทศ เทคโนโลยีชีวภาพ เทคโนโลยีวัสดุ และนาโนเทคโนโลยี ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมทั้งในด้านโอกาสและภัยคุกคาม ที่ถือเป็นปัจจัยภายนอกอย่างรุนแรง การเปิดรับเทคโนโลยีต่างๆ ของชุมชนเป็นไปอย่างไร้ภูมิคุ้มกัน การสื่อสารที่เชื่อมโยงให้โลกแคบลงเกิดการรับรู้อย่างรวดเร็ว มีการส่งต่อโดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมในบริบทพื้นที่ ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนคือความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural lag) ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นช่องว่างระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ และความสามารถของคนในชุมชนที่ไม่สามารถ

เดินตามกระแสความทันสมัยที่ก้าวมาพร้อมเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้ทันจนเกิดช่องว่างในการปรับตัวที่ปรับตัวในอัตราที่ไม่เท่ากัน จนเกิดเป็นความเหลื่อมล้ำระหว่างกัน และเป็นปัญหาสังคมตามมา ระยะทางที่ใกล้และไกลจึงเป็นเสมือนเครื่องมือในการเปิดรับของการบริโภคเทคโนโลยีของชุมชน ชุมชนที่ห่างไกลกว่าจะเข้าถึงเทคโนโลยีได้ยากกว่าชุมชนที่อยู่ใกล้ บ้านหัวสะพาน และบ้านช่องแคบ จึงมีลักษณะการเปิดรับเทคโนโลยีมากกว่า และประสบกับปัญหาที่เกิดจากเทคโนโลยี ดังกล่าวมากกว่าบ้านแม่กระบุง กรณีของโทรศัพท์มือถือเป็นกรณีที่ชัดเจนที่บ้านช่องแคบ ปัญหาหนี้สินที่เกิดจากการซื้อบัตรเติมเงินของโทรศัพท์มือถือที่มีมูลค่าน้อยในแต่ละครั้งแต่มีความถี่ที่มาก กำลังเป็นปัญหาใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านที่บ้านช่องแคบ แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการตระหนักถึงปัญหาและเกิดแนวทางการแก้ไขไปบ้างแล้วแต่ก็ยังเป็นปัญหาที่สะสมต่อเนื่องมา ระยะหนึ่งจึงยังไม่สามารถแก้ไขได้ทันทั่วถึง

ในขณะเดียวกัน การแพร่ขยายของข้อมูลข่าวสารที่ไร้พรมแดนทำให้การดูแล และป้องกัน เด็กและเยาวชนจากค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์เป็นไปอย่างลำบากมากขึ้น อีกทั้งระดับการศึกษาที่เพิ่มขึ้นของประชากรเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอีกประการหนึ่ง พื้นที่ศึกษาทั้งสามแห่งต่างสนับสนุนการส่งบุตรหลานให้เรียนสูงขึ้น ด้วยปัจจัยด้านอาชีพและความเชื่อที่ว่าเมื่อเรียนสูงขึ้นจะส่งผลให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น อิทธิพลของระบบการศึกษาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบางประการมากขึ้นเรื่อยๆ ในชุมชน เช่น ด้านการประกอบอาชีพมีการเปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกรรมเข้าสู่แรงงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการมากขึ้น และระหว่างนี้เกิดการเปลี่ยนมือของที่ดินมากขึ้น ที่ดินขนาดเล็กหายไปกลายเป็นที่ดินขนาดใหญ่ของนายทุนหรือผู้มีรายได้สูงในชุมชน ทำให้ระบบการผลิตเปลี่ยนเป็นลักษณะที่นายทุนใช้พื้นที่ขนาดใหญ่มากขึ้น เจ้าของที่ดินเปลี่ยนมาเป็นผู้เช่าในที่ดินเดิมของตนเองมากขึ้น ดังนั้นในรุ่นลูกจึงมีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพมากขึ้น ประเด็นการเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นในทุกชุมชน แต่จะพบมากที่บ้านหัวสะพาน รองลงมาคือบ้านแม่กระบุง และบ้านช่องแคบ ตามลำดับ ดังนั้น การเตรียมพร้อมให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีดังกล่าวต้องมีการบริหารจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ ทั้งการพัฒนาหรือสร้างองค์ความรู้ รวมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาผสมผสานร่วมกับจุดแข็งในสังคม และชุมชนไทย เช่น การสร้างแนวทางใหม่ที่จะสามารถเชื่อมโยงเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้เข้ากับวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละแห่ง ให้สามารถประยุกต์ใช้ได้ชุมชน หรือเป็นการประยุกต์เพื่อเพิ่มคุณค่าและมูลค่าให้กับชุมชน เป็นต้น

3. การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันคงหนีไม่พ้นปัญหาด้านโครงสร้างของประชากรที่กำลังจะก้าวเข้าสู่ยุค “สังคมผู้สูงอายุ” และปัญหาการอพยพโยกย้ายแรงงานที่เกิดขึ้นในสังคมทุกแห่งบนโลกจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจ จากความก้าวหน้าของระบบขนส่งและข้อมูลข่าวสาร ที่เปิดโอกาสให้มีทางเลือกมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงข้างต้นเกิดขึ้นแล้วส่งผลกระทบโดยตรงต่อชุมชนโดยเฉพาะชุมชนในชนบท ตัวเลขจากสถิติของกองวางแผนทรัพยากรมนุษย์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2538) ได้คาดการณ์จำนวนผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 60 ปีไว้เป็นระยะๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2538 -2553 ว่า จะมีจำนวนประชากรในกลุ่มนี้เพิ่มขึ้นจาก 4,816,000 คน ในพ.ศ. 2538 เป็น 7,639,000 คน ใน พ.ศ. 2553 ถือเป็นร้อยละ 11.4 ของคนทั่วประเทศ แนวโน้มดังกล่าวนี้กำลังจะกลายเป็นปัญหาของสังคมไทย เพราะปัญหาผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นตามโครงสร้างประชากรของประเทศนั้นทำให้กำลังเผชิญหน้ากับปัญหาเรื่องสุขภาพ การเป็นภาระในวัยชรา และการขาดแคลนแรงงานในอนาคตอันใกล้ ปัญหานี้ทุกหมู่บ้านต่างประสบปัญหาร่วมกัน อย่างไรก็ตามโดยปกติแล้วในชุมชนมักประกอบด้วยประชากรวัยเรียนและประชากรสูงอายุ ในขณะที่ประชากรวัยแรงงานย้ายออกจากหมู่บ้านเพื่อไปทำงานนอกพื้นที่ซึ่งถือเป็นปัญหาทั่วไปที่เกิดขึ้นทุกพื้นที่ แต่บางส่วนกลายเป็นการย้ายเข้าเพื่อแสวงหาที่ทำกิน ปัญหาการอพยพเข้านั้นที่บ้านแม่กระบุงและบ้านห้วยสะพานประสบปัญหาด้านนี้น้อยกว่าที่บ้านช่องแคบ ในช่วงสิบปีที่ผ่านมาบ้านช่องแคบมีจำนวนผู้อพยพย้ายเข้าไปในหมู่บ้านเนื่องจากความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมาก จนเกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงลบนั่นคือปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรระหว่างคนดั้งเดิมในชุมชน และคนนอกที่ย้ายเข้าปัญหานี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในชุมชน การปรับตัวของชาวบ้านคือความพยายามสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ ไม่ให้เกิดการแยกหมู่บ้าน จนในที่สุดก็สามารถแก้ปัญหาได้จากการได้เข้าร่วมการประกวดที่มีกฎในการเข้าร่วมถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ปัญหาการระบาดของโรคพันธุกรรมใหม่ๆ และการค้ายาเสพติดในหลากหลายรูปแบบที่เกิดขึ้นในชุมชนแต่ละแห่ง ร่วมกับปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นมาจากอดีต เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาโรคโดยเฉพาะโรคเอดส์ ปัญหาความยากจน และปัญหาการคอร์รัปชัน เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ยังเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านและเป็นโจทย์ที่ชาวบ้านจะต้องปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น

4. การเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (The physical environment) จำนวนประชากรในโลกที่มากขึ้น ได้สร้างแรงกดดันต่อ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกให้เสื่อมโทรมลง ส่งผลกระทบต่อความแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ และการเกิดภัยธรรมชาติบ่อยครั้งขึ้น รวมทั้งการเกิดการระบาดและแพร่เชื้อโรคที่มีรหัสพันธุกรรมใหม่ๆ เป็นเหตุให้เกิดเป็นข้อตกลงระหว่างประเทศและสนธิสัญญาเพื่อให้มีการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโลกในประเด็นต่างๆ ร่วมกัน อาทิ อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ อนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งชนิดพันธุ์สัตว์ป่าและพรรณพืชป่าที่ใกล้จะสูญพันธุ์ เป็นต้น นอกจากนี้ การกีดกันทางการค้าที่เชื่อมโยงกับประเด็นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็มีมากขึ้น ประเทศไทยจึงต้องยกระดับมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยปกป้องฐานทรัพยากรเพื่อรักษาความสมดุลยั่งยืนของระบบนิเวศ ด้วยการพัฒนาระบบบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพสูงสุดภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมถึงความพยายามในเชิงนโยบายที่จะเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการจัดการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และส่งเสริมการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตสินค้าและบริการที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ขณะเดียวกันรัฐต้องเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงาน และพัฒนาพลังงานทางเลือก เพื่อรองรับความต้องการใช้พลังงานในประเทศ

ปัจจัยข้างต้นด้านทรัพยากรไม่เพียงแต่จะเป็นแรงผลักดันจากภายนอกชุมชนแต่ก็มีปัจจัยที่ส่งผลต่อประเด็นนี้จากภายในชุมชนเช่นกัน การใช้ทรัพยากรและปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรเป็นคู่กรณีที่เกิดตามกันมาโดยตลอด ปัจจัยด้านปากท้องและการอนุรักษ์เป็นสิ่งที่เกิดในฝั่งตรงกันข้ามเสมอ ดังนั้น กฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นจึงมักถูกมองละเมิดด้วยปัญหาความอยู่รอดของครัวเรือน ชุมชนทั้งสามผ่านกระบวนการดังกล่าวมาหลายครั้งและแม้ว่าในปัจจุบันจะสามารถสร้างการมีส่วนร่วมและกฎที่ได้รับการยอมรับและปฏิบัติตามของคนในชุมชนแล้ว แต่ก็ไม่ได้เป็นเครื่องรับประกันได้ว่า ปัญหาด้านความขัดแย้งที่เคยเกิดในอดีตจะไม่เกิดขึ้นอีก การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งจึงเป็นเสมือนบทเรียนให้แต่ละชุมชนปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในแต่ละครั้ง เพื่อความสามารถในการแก้ปัญหาที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต ตารางที่ 37 จะแสดงให้เห็นถึงระดับผลกระทบของความเปลี่ยนแปลงในประเด็นต่างๆ ข้างต้นที่อาจเกิดขึ้นต่อวิถีชีวิตของชุมชนทั้ง 3 แห่ง ที่มีระดับผลกระทบเชิงบวกและลบที่แตกต่างกัน

ตารางที่ 37 ผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมต่อวิถีชีวิตชุมชน

บริบทของการเปลี่ยนแปลง	ผลกระทบโดยรวม ต่อวิถีชีวิตชนบท	ระดับผลกระทบต่อความยั่งยืนของ ทรัพยากรและวิถีชีวิตของชุมชน		
		บ้าน แม่กระบุง	บ้าน ห้วยสะพาน	บ้าน ช่องแคบ
การเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจและการเงิน				
1.การรวมตัวของกลุ่มเศรษฐกิจ เกิดการเคลื่อนย้ายของทุน สินค้า บริการและคนใน/นอกประเทศ	1.อาชีพเปลี่ยนจากภาคเกษตร สู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการ	+	--	--
2.วิกฤติเศรษฐกิจ	2.การเลิกจ้างงาน และการขาด รายได้	+	-	-
3.นโยบายด้านการค้าของรัฐ	3.รายได้ครัวเรือน	+	++	+
	4.หนี้สินจากอาชีพ	-	-	--
	5.นโยบายพืชเศรษฐกิจเพื่อค้า ที่พึ่งพาเทคโนโลยีราคาแพง	--	-	--
การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากเทคโนโลยีและการสื่อสารอย่างก้าวกระโดด				
1.ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี	1.ความล้ำทางวัฒนธรรมและ ความเหลื่อมล้ำของคน	-	+	--
2.การสื่อสารไร้พรมแดนเกิด การเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสาร	2.ขนาดการถือครองที่ดินเล็ก ลง และการขายที่ดิน	+	-	-
3.ระบบการศึกษา	3. รายจ่ายสูงขึ้น และเกิดหนี้สิน	-	-	-
4.การพัฒนาด้านอุตสาหกรรม	4. คนย้ายออก เพื่อการศึกษา และประกอบอาชีพ	--	-	--
5.ระบบคมนาคมขนส่งที่ดีขึ้น				
การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม				
1.การเพิ่มขึ้นของประชากร	1.สังคมสูงวัยและมีการ เคลื่อนไหวแรงงานออกนอกพื้นที่	-	-	-
2.การแพร่กระจายและการรับ วัฒนธรรมจากภายนอก	2.เกิดวัฒนธรรมใหม่ๆ และ ความล้ำทางวัฒนธรรม	-	--	--
3.ระบบทุนนิยมและ โลกาภิวัตน์	3.เกิดโรคภัยแบบใหม่ ปัญหา สังคม อาชญากรรม และยาเสพติด	--	--	--
	4.ปัญหาความขัดแย้ง โดยเฉพาะการแย่งชิงทรัพยากร	+	-	--

ตารางที่ 37 (ต่อ)

บริบทของการเปลี่ยนแปลง	ผลกระทบโดยรวม ต่อวิถีชีวิตชนบท	ระดับผลกระทบต่อความยั่งยืนของ ทรัพยากรและวิถีชีวิตของชุมชน		
		บ้าน แม่กระบุง	บ้าน ห้วยสะพาน	บ้าน ช่องแคบ
		การเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ		
1. ทรัพยากรเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว	1.การใช้ทรัพยากรมากขึ้นตามจำนวนประชากร	+	+	+
2.เกิดนโยบายด้านการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรระดับชาติและนานาชาติและนโยบายให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์	2.โอกาสในการอนุรักษ์ทรัพยากรโดยชุมชน	+	++	++
	3.ประชากรย้ายเข้าเพื่อการใช้ทรัพยากร	+	-	--

หมายเหตุ: หากมีผลกระทบทางลบต่อชุมชน คือ - และมีผลกระทบทางลบมาก คือ --

และหากมีผลกระทบทางบวกต่อชุมชนคือ + และมีผลกระทบทางบวกมาก คือ ++

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่รีบเร่งมักนำมาซึ่งปัญหาจากการพัฒนาที่มุ่งประเด็นบนความขัดแย้งที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรหลักๆ ใน 2 ประเด็นคือ 1) ความร่อยหรอของทรัพยากร และ 2) มลพิษของสิ่งแวดล้อม (Hirsch, 1997) เพราะปัญหาการพัฒนาดังกล่าวเป็นเรื่องของความลักลั่นระหว่างกลุ่มคนในสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคมไทย ในด้านของโอกาส และสิทธิที่พึงได้รับในด้านต่างๆ ของคนในกลุ่มต่างๆ ซึ่งปัญหาเหล่านี้นำไปสู่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นตามกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในและภายนอกประเทศ ผนวกกับนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหารากฐานที่คนในชนบทต้องเผชิญมาตั้งแต่อดีตและคงต้องเผชิญต่อไปในอนาคต ดังนั้นปัจจัยต่างๆ รวมถึงศักยภาพของชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญในการรองรับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ปัจจัยภายใน หรือศักยภาพของชุมชนที่เข้มแข็งจึงเป็นการรับรองถึงโอกาสของชุมชนที่จะสามารถปรับตัวและอยู่รอดภายใต้สถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ และปัจจัยภายนอกที่จะเป็นทั้งโอกาสและอุปสรรคของชุมชน ที่จะต้องคิดให้เท่าทัน และรอบด้านในการตั้งรับกับปัจจัยภายนอกต่างๆ ในงานศึกษาของ Hirsch (1990) ยังสนับสนุนอีกว่าปัจจัยที่ทำให้ชุมชนตอบสนองต่อการพัฒนานั้นจะเกิดต่างกันออกไปตามปัจจัยและองค์ประกอบของชุมชนนั้นๆ แต่ชุมชนจะสูญเสียอำนาจในการควบคุมบางประการ เช่น ราคาผลผลิต เทคโนโลยี และวิธีการผลิต

รวมถึงแรงงานที่มีการเคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมมากกว่าอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลจาก ปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชนซึ่งทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชนที่ทำให้ชุมชนแต่ละแห่งเปลี่ยนแปลงแตกต่างกัน ดังนั้น การศึกษาเรื่องนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึง ปัจจัยภายในและภายนอกชุมชน ในประเด็นต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนในการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิด ปัจจัยที่จำเป็นต่างๆ ให้กับชุมชน เพื่อให้เกิดเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่นเดียวกับชุมชนทั้ง 3 ในการศึกษาครั้งนี้

บทที่ 5

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของชุมชนทั้ง 3 แห่ง คือ 1) บ้านห้วยสะพาน ตำบลหนองโรง อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี 2) บ้านช่องแคบ ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี และ 3) บ้านแม่กระบุง ตำบลแม่กระบุง อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งชุมชนทั้งหมดมีความแตกต่างกันทั้งรูปแบบการใช้ทรัพยากร และวัฒนธรรมตามบริบทของแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ได้ดำเนินการศึกษาโดยการศึกษาดูเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณเพื่อทำความเข้าใจถึงบริบทพื้นที่ซึ่งมีความจำเป็นในการอธิบายถึงความ เป็นชุมชน ศักยภาพชุมชน และกระบวนการที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ ในการจัดการทรัพยากรของชุมชน รวมถึงปัจจัยทั้งภายในชุมชน และภายนอกชุมชนจึงเป็นตัวบ่งชี้ที่อธิบายถึงระดับของความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรในระดับต่างๆ ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น โดยใช้ระยะเวลาในการศึกษา 3 ปี ที่มุ่งหวังเพื่ออธิบายถึงศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ในด้านต่างๆ ทั้ง 5 ด้าน ของแต่ละชุมชน ทั้งนี้ได้สรุปถึงการเลือกตัวบ่งชี้ที่ใช้เป็นเกณฑ์การวัดศักยภาพชุมชนที่เหมาะสมในแต่ละด้าน เพื่อสามารถใช้เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอื่นต่อไปในอนาคต รวมถึงการสามารถอธิบายรูปแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่เหมาะสมภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชุมชน ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

บริบทพื้นที่กับการใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

บริบทพื้นที่ชุมชนทั้ง 3 แห่ง มีความแตกต่างในเชิงสภาพภูมิศาสตร์ กายภาพ สังคม และวัฒนธรรม ลักษณะที่ตั้งของชุมชนที่ใกล้ และไกลจากเมืองหลัก เป็นปัจจัยหนึ่งที่ใช้ในการเลือกพื้นที่ในการศึกษา ดังนั้นพื้นที่ทั้ง 3 จะมีความแตกต่างกันจากลักษณะสภาพความเป็นชุมชนชานเมือง ชุมชนชนบท และชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์ นอกจากนี้ยังใช้ลักษณะชาติพันธุ์ของคนไทย และคนกะเหรี่ยง ในการเลือกพื้นที่ศึกษาอีกประการหนึ่ง ซึ่งสามารถจำแนกความแตกต่างของทั้ง 3 ชุมชนไว้ดังนี้

1. บ้านห้วยสะพาน เป็นชุมชนคนไทยที่มีความเป็นชานเมือง มีระบบสาธารณูปโภคครบถ้วนโดยเฉพาะบริการจากรัฐที่ถือเป็นบริการสาธารณะ ชุมชนนี้จึงมีระดับความเจริญทางด้าน

วัตถุดิบที่สุด ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบเพื่อการเกษตรและป่าไม้ มีรายได้หลักจากการปลูกข้าวและมันสำปะหลัง มีอาชีพเสริมจากผลิตภัณฑ์จากป่า เช่น งานจักสาน และการทำของกินขาย เช่น ขนมตาล และข้าวเกรียบ เป็นต้น และมีการรวมกลุ่มอาชีพจำนวนไม่มากนัก

ในส่วนของการใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนี้ตั้งอยู่พื้นฐานของกฎระเบียบที่ตั้งขึ้นโดยชุมชน ที่ประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำเนื่องมาจากการบุกรุกพื้นที่ป่าจำนวนมากในอดีต กระบวนการต่อสู้ของชุมชนในการเรียกร้องที่ยาวนานในการขอพื้นที่ป่าคืนจากนายทุน ทำให้แกนนำมีความเข้มแข็งในการปกป้อง และดูแล ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ตั้งแต่อดีตเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ มีความชัดเจน เข้มแข็ง และสามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ ครุฑเรือนที่ตั้งอยู่ใกล้ป่า หรือทรัพยากรธรรมชาติมากจะมีโอกาสและปริมาณในการใช้ทรัพยากรมากกว่าครุฑเรือนที่อาศัยอยู่ห่างออกไป

2. บ้านช่องแคบ เป็นชุมชนคนไทยที่หมู่บ้านอยู่ในพื้นที่ชนบทค่อนข้างห่างไกลจากความเป็นเมือง แม้ว่าจะมีระบบสาธารณูปโภคที่จำเป็น แต่พบว่ามีปัญหาในเรื่องคุณภาพและความทั่วถึง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขา และบางพื้นที่ติดแม่น้ำที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เนื่องจากมีตลิ่งที่สูงชัน อาชีพส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร ไร่มันสำปะหลัง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ อาชีพเสริมส่วนมากเกี่ยวข้องกับการเก็บผลิตภัณฑ์จากป่าไปขายโดยตรงและแปรรูป เช่น เห็ดชนิดต่างๆ และหน่อไม้หลวง เป็นต้น มีการรวมกลุ่มอาชีพ แต่เป็นเพียงกลุ่มเล็กๆ

ในส่วนของการใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้น เนื่องจากชุมชนนี้สมาชิกส่วนมากอพยพโยกย้ายมาจากพื้นที่อื่น จึงเกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะของป่า ที่สร้างรายได้มหาศาลให้กับสมาชิกในชุมชน สิทธิในการเก็บของป่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดแนวคิดแบ่งแยกหมู่บ้าน จนมีการประกวดรางวัลที่ เน้นการมีส่วนร่วมและความร่วมมือของชุมชน ทำให้สถานการณ์ของชุมชนเปลี่ยนไป สมาชิกในชุมชนเริ่มแบ่งปันการใช้ทรัพยากรระหว่างคนในหมู่บ้านมากขึ้น มีการร่วมกันจัดตั้งกฎเกณฑ์ในการจัดการดูแลป่า ที่ชัดเจนมากขึ้น และชุมชนเกิดการเรียนรู้การจัดการป่าชุมชนจากชุมชนอื่น ทำให้การจัดการทรัพยากรของชุมชนมีความชัดเจนและเข้มแข็งมากขึ้น อย่างไรก็ตามระยะทางการตั้งบ้านเรือนเป็นที่ใกล้และไกลจากป่า เป็นปัจจัยหนึ่งในการกำหนดปริมาณการใช้ทรัพยากรของครุฑเรือนนั้น เช่นกัน

3. บ้านแม่กระบุง เป็นชุมชนกะเหรี่ยงพุทธที่มีถิ่นฐานตั้งอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาเตี้ยๆ และที่ราบเชิงเขา ขาดแคลนระบบสาธารณูปโภค และไม่มีไฟฟ้าใช้ เนื่องจากเป็นข้อห้ามในเขตอุทยานแห่งชาติ มีบ้านเพียง 3 หลังคาเรือน วัด โรงเรียน และสถานที่ราชการ เท่านั้น ที่มีไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์และเครื่องปั่นไฟฟ้าใช้ อาชีพส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร และเก็บหาของป่า ยังมีการปลูกไร่ข้าวดั้งเดิมที่มีลักษณะ เกษตรผสมผสานในพื้นที่การเกษตร ไร่พริก ไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และไร่สมุนไพรรวมทั้ง ไร่ชา ชิมัน ชุมชนเก็บหาของป่าเพื่อการบริโภคและขายส่วนเกินในปริมาณน้อย เดิมมีการทอผ้าเป็นอาชีพเสริมแต่ปัจจุบันมีเพียงไม่กี่หลังคาเรือนที่ยังทอผ้าขาย

สำหรับการใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้น สืบเนื่องจากคนกะเหรี่ยงมีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติมาตั้งแต่อดีต ดังนั้น การดำเนินชีวิตจึงพึ่งพิงกับป่าไม้ และลำน้ำสูง กฎเกณฑ์ในการดูแลรักษา เกิดขึ้นตามหลักคำสอนที่สืบทอดต่อกันมา เป็นความเชื่อในการใช้ และห้ามใช้ หรือทำ ดังนั้นกฎข้อห้ามของกะเหรี่ยงที่เกี่ยวกับชีวิตจึงเป็นเรื่องของทรัพยากรธรรมชาติแทบทั้งสิ้น โดยเนื้อหาใจความมีความประสงค์ที่จะรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์และสามารถใช้ได้ต่อไปในอนาคต สมาชิกชุมชนทุกครัวเรือนให้ประโยชน์จากป่า ในปริมาณที่ใกล้เคียงกัน ระยะทางระหว่างป่า และบ้านเรือนของชุมชนนี้แทบจะไม่มีผลต่อปริมาณการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ปัญหาความขัดแย้งระหว่างสมาชิกชุมชนกับเจ้าหน้าที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งเนื่องจากเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติ แต่ปัญหาในปัจจุบันไม่รุนแรงเท่าในอดีต

ดังนั้นบริบทของพื้นที่แต่ละแห่งในด้านภูมิศาสตร์กายภาพ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม รวมถึงการใช้ทรัพยากรของชุมชนจำแนกรวมไว้ในตารางที่ 38 ดังนี้

ตารางที่ 38 สรุปลักษณะสังคมวัฒนธรรม และ การใช้ทรัพยากรของแต่ละพื้นที่ศึกษา

พื้นที่	บ้านห้วยสะพาน	บ้านช่องแคบ	บ้านแม่กระบุง
ลักษณะภูมิประเทศ	ที่ราบ	ที่ราบเชิงเขา	ภูเขาเตี้ยๆและที่ราบเชิงเขา
เชื้อชาติและศาสนา	ไทย-พุทธ	ไทย-พุทธ	กะเหรี่ยง-พุทธ
อาชีพหลัก	เกษตรกร	เกษตรกร	เกษตรกร
ระบบสาธารณูปโภค	ครบ	ครบแต่ด้อยคุณภาพ	ขาดแคลน
ระบบความสัมพันธ์	แน่นแฟ้น	ปกติ	เป็นเครือญาติสูง
การใช้ทรัพยากรฯ	มากเป็นบางครั้งเรือน	มากเป็นบางครั้งเรือน	ใช้ทุกครัวเรือน

ตารางที่ 38 (ต่อ)

พื้นที่	บ้านห้วยสะพาน	บ้านช่องแคบ	บ้านแม่กระบุง
กฎเกณฑ์การจัดการ ทรัพยากรฯ	การปฏิบัติและสร้างขึ้น	เรียนรู้จากชุมชนอื่นและ ประยุกต์เพิ่ม	เป็นความเชื่อที่สืบทอด ต่อกันมา
ความขัดแย้งในชุมชน	เคยมีเมื่อนานมาแล้ว ปัจจุบันไม่มี	เคยมีรุนแรงเมื่อ ปีที่แล้ว ปัจจุบันคลี่คลายแล้ว	ไม่มี แต่มีกับเจ้าหน้าที่รัฐ

จากตารางข้างต้นสรุปได้ว่า สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 พื้นที่ มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด แต่ผลจากการศึกษากลับชี้ให้เห็นว่า ในแต่ละชุมชนมีความเหมือนกันที่ทุกชุมชนล้วนมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ค่อนข้างเข้มแข็ง แม้จะเกิดจากสาเหตุที่แตกต่างกันก็ตาม นอกจากนี้ การใช้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชน มีรูปแบบวิธีการใช้ที่ค่อนข้างแตกต่างกันเช่นกัน แต่ทรัพยากรที่ใช้และจุดมุ่งหมายมีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ประการแรก สมาชิกชุมชนจะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตเป็นอันดับแรก และเก็บส่วนเหลือ หรือในฤดูกาลที่มีทรัพยากรธรรมชาติหรือของป่าชนิดนั้นๆ ที่มีปริมาณมาก โดยกฎในการจัดการทรัพยากรของชุมชนจะอนุญาตให้เก็บเพื่อขายได้ ประการที่สอง สมาชิกชุมชนแทบทุกครัวเรือนต่างใช้ทรัพยากรธรรมชาติไม่ทางตรงก็ทางอ้อม หากไม่เก็บใช้ก็จะสามารถซื้อจากครัวเรือนอื่นได้ในราคาถูกกว่าราคาท้องตลาด หรือมีการแลกเปลี่ยนสินค้าแทนการจ่ายเงิน เป็นต้น

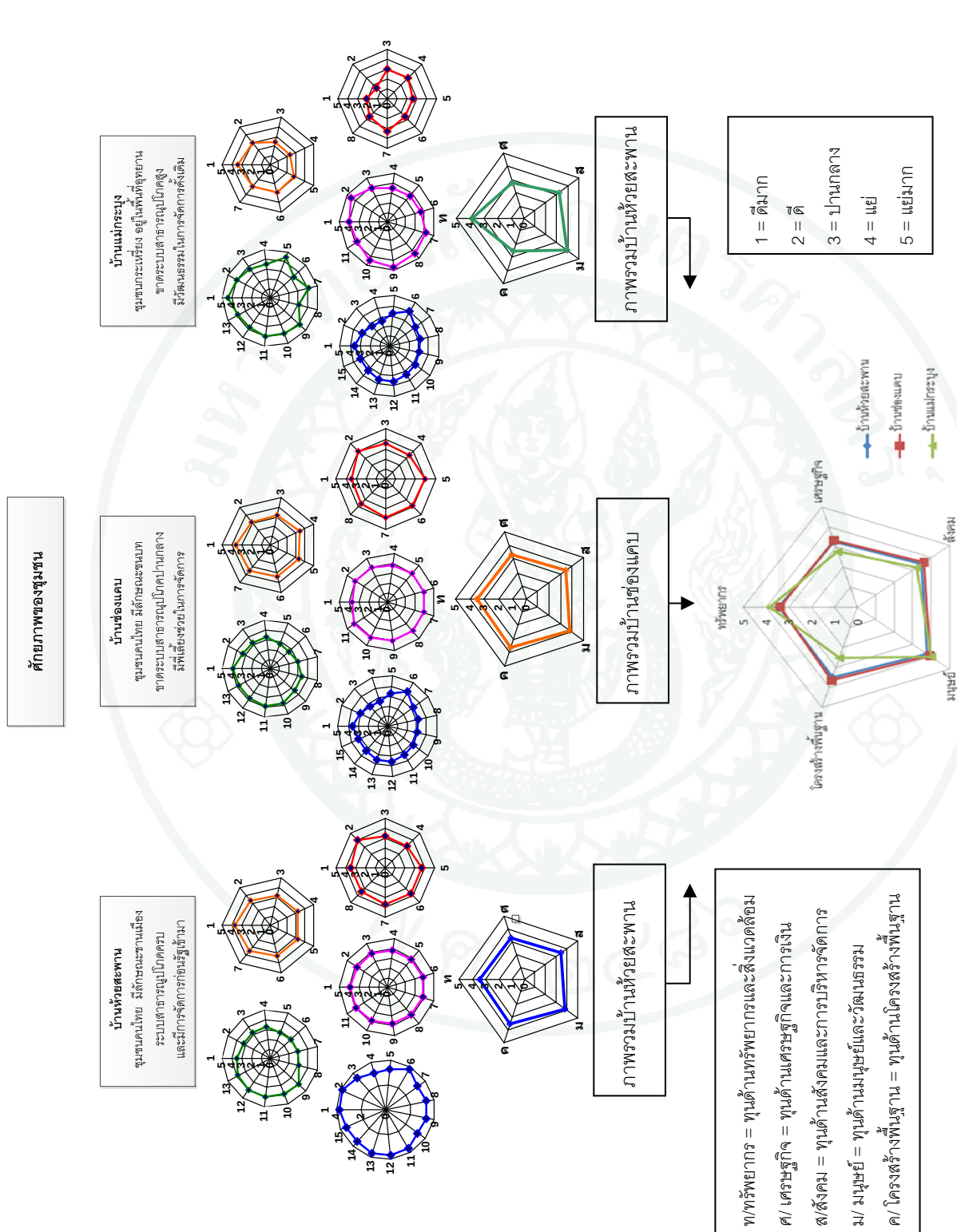
ศักยภาพชุมชน ปัจจัยภายในและภายนอกชุมชน และรูปแบบการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

1 ศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนต่อไปนี้เป็นข้อมูลที่ได้จากการประเมินศักยภาพชุมชนโดยสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ให้คะแนนตนเอง ดังนั้นระดับของศักยภาพนี้จึงเป็นข้อมูลความคิดเห็นที่จะต้องใช้ประกอบกับข้อมูลชุดอื่นๆ จากการศึกษา ตารางที่ 39 เป็นการสรุปเชิงเปรียบเทียบให้เห็นถึงศักยภาพด้านต่างๆ 5 ด้านของแต่ละพื้นที่ดังกล่าว

ตารางที่ 39 การเปรียบเทียบศักยภาพของชุมชนทั้ง 5 ด้าน ใน 3 พื้นที่ศึกษา

สภาพศักยภาพชุมชน	บ้านห้วยสะพาน	บ้านช่องแคบ	บ้านแม่กระนุง
1. ศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติและ การจัดการมลพิษ	สูง 3.44	ปานกลาง 3.38	สูง 3.84
2. ศักยภาพด้านเศรษฐกิจและการเงิน	ปานกลาง 3.28	ปานกลาง 3.33	ปานกลาง 2.77
3. ศักยภาพด้านสังคมและบริหารจัดการ	สูง 3.47	สูง 3.62	ปานกลาง 3.20
4. ศักยภาพด้านมนุษย์และวัฒนธรรม	สูง 3.79	สูง 3.93	สูง 4.01
5. ศักยภาพด้านโครงสร้างพื้นฐาน	สูง 3.51	สูง 3.66	ปานกลาง 2.54

จากตารางที่ 39 สามารถสรุปได้ว่า ศักยภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการมลพิษของบ้านห้วยสะพานและบ้านแม่กระนุงอยู่ในระดับสูง ในขณะที่บ้านช่องแคบมีศักยภาพอยู่ในระดับปานกลาง และทั้ง 3 พื้นที่ศึกษาดังกล่าวมีศักยภาพด้านเศรษฐกิจและการเงินในระดับปานกลางทั้งสิ้น

ภาพที่ 22 กราฟเปรียบเทียบศักยภาพของทุน 5 ด้านที่ได้จากการวิเคราะห์ปัจจัยชุมชนทั้ง 3 แห่ง และภาพรวมของศักยภาพชุมชน

สำหรับศักยภาพด้านสังคมและการบริหารจัดการ และศักยภาพด้านโครงสร้างพื้นฐาน นั้น มีระดับของศักยภาพที่เหมือนกันคือ บ้านห้วยสะพานและบ้านช่องแคบอยู่ในระดับสูง ในขณะที่บ้านแม่กระบุงอยู่ในระดับปานกลาง ศักยภาพด้านมนุษย์และวัฒนธรรมนั้น ทุกพื้นที่ศึกษา คือ บ้านห้วยสะพาน บ้านช่องแคบและบ้านแม่กระบุงล้วนมีศักยภาพอยู่ในระดับสูงทั้งสิ้น

ข้อมูลข้างต้นประกอบด้วยสภาพพื้นที่ของชุมชน และข้อมูลศักยภาพของชุมชนนั้น เมื่อนำมารวมกับสภาพทั่วไปของชุมชนสามารถอธิบายความคล้ายคลึง ความเหมือน และความต่างของรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชนได้ตามภาพที่ 22 ด้านบน

จากภาพที่ 22 สรุปได้ว่าศักยภาพของชุมชนในด้านมนุษย์และวัฒนธรรม และด้านสังคมและการบริหารจัดการ เป็นศักยภาพหลักที่มีความสำคัญซึ่งจำเป็นที่จะต้องมีในทุกหมู่บ้าน การศึกษาพบว่าชุมชนใช้ความเป็นผู้นำของผู้คนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และทักษะในการประกอบอาชีพเป็นปัจจัยสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนแต่ละชุมชน นอกจากนี้ กฎเกณฑ์ข้อบังคับของชุมชนที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เป็นกฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นโดยชุมชนเพื่อบังคับใช้ภายในชุมชน ดังนั้นสำหรับชุมชนที่มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมสูง อาทิเช่น กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง หรือชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ชนบท นั้น วัฒนธรรมประเพณีความเชื่อจึงทวีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตมากกว่า ดังนั้น ผู้นำชุมชนมักใช้วัฒนธรรมในการอนุรักษ์และป้องกันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนศักยภาพด้านกายภาพ และเศรษฐกิจและการเงิน เป็นปัจจัยสนับสนุนที่จะทำให้ความเป็นอยู่ของชุมชนดีขึ้น แต่ปัญหาคอนภาพของสาธารณูปโภคและหนี้สินในชุมชนที่นำไปสู่ปัญหาความยากจนนั้น ยังคงเป็นปัญหาสำคัญที่จะเป็นอุปสรรคในการพัฒนาศักยภาพของชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

2. ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในของแต่ละชุมชน

บ้านห้วยสะพานนั้น ประกอบด้วยจุดแข็งและจุดอ่อนที่กำกวมและส่งผลซึ่งกันและกัน แม้ว่าชุมชนจะมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในทุกด้าน โดยเฉพาะป่าและผลิตภัณฑ์จากป่า แต่ก็ยังมีปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มากเกินไป อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีกฎเกณฑ์กำหนดไว้แต่ก็มีการลักลอบเข้ามาเก็บผลิตภัณฑ์จากป่าเพื่อขายอยู่เรื่อยๆ และถึงแม้ว่าบ้านห้วยสะพานจะมีน้ำสำหรับใช้บริโภคพอเพียงแต่ยังขาดแคลนน้ำในภาคการเกษตร ในด้านเศรษฐกิจนั้น

การเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับลักษณะพื้นที่ เช่น การทำนาในที่ลุ่มใกล้บ้านเรือน และปลูกมันสำปะหลังในที่ดอน รวมทั้งมีอาชีพเสริมรายได้ในชุมชนต่างๆ ในรูปของกลุ่มอาชีพ อย่างไรก็ตามปัญหาด้านหนี้ค้ำชำระจากในและนอกระบบยังเป็นปัญหาหลักในชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นจุดแข็งของชุมชนนี้

บ้านช่องแคบนั้น มีสภาพโดยรวมของชุมชนมีศักยภาพค่อนข้างสูง จึงอนุมานได้ว่ามีจุดแข็งภายในชุมชนสูง โดยเฉพาะด้านสังคมและการบริหารจัดการเพราะเนื่องจากเริ่มจัดการป่าหลังจากชุมชนอื่นๆ ดังนั้นจึงมี “พี่เลี้ยง” ในการให้คำแนะนำในการจัดการทรัพยากรจากเครือข่ายป่าชุมชน นอกจากนี้ สมาชิกในชุมชนต่างให้ความร่วมมือและมีการมีส่วนร่วมสูง จากการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชน ในด้านปัจจัยภายนอกนั้น ชุมชนมีโอกาสดูจากแนวนโยบายและการสนับสนุนจากภายนอก ในขณะที่ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างคนในพื้นที่และคนนอกพื้นที่จากผลประโยชน์การใช้ทรัพยากรในป่า และมากกว่านั้น ปัญหาหลักของชุมชนบ้านช่องแคบที่เป็นปัญหาที่รุนแรงในช่วงสองสามปีที่ผ่านมา คือปัญหาการใช้โทรศัพท์มือถือถือเกินความจำเป็น

บ้านแม่กระบุงถือว่าเป็นหมู่บ้านที่ยังมีประเพณี วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของคนกะเหรี่ยงสูง เพราะชาวบ้านส่วนมากยังยึดมั่นอยู่ในกฎระเบียบข้อห้ามต่างๆ เช่นในอดีต และแทบทุกครัวเรือนมีที่ดินส่วนหนึ่งกันไว้สำหรับปลูกข้าวไว้เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนจึงมีความมั่นคงด้านอาหารสูง และเนื่องจากชุมชนนี้เป็นชุมชนดั้งเดิมที่ยังมีการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันสูงระหว่างครัวเรือน เมื่อพิจารณาจากความสัมพันธ์ของลักษณะเครือข่ายที่พบภายในชุมชน ดังนั้นจึงมีระบบการปกครองของชุมชนแบบครอบครัว นอกจากนี้ ชุมชนมีการร่วมตัวและมีการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนสูง อย่างไรก็ตามจุดอ่อนของชุมชนคือ ยังขาดความรู้ ความเข้าใจในด้านกฎหมายและสิทธิต่างๆ เนื่องจากอยู่ในภูมิประเทศที่ห่างไกล และเข้าถึงได้ยาก การสื่อสารยังจำกัดมากกว่าพื้นที่อื่น และชุมชนมีการเปิดรับองค์ความรู้เครือข่ายภายนอกน้อย ปัญหาที่ชุมชนประสบและเป็นปัญหาใหญ่คือความขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่รัฐในเรื่องที่ดิน แม้ว่าปัจจัยภายนอกประกอบด้วยนโยบายของรัฐที่เข้าไปสนับสนุน แต่เนื่องจากความห่างไกลและลักษณะเฉพาะที่เป็นพื้นที่ในเขตอุทยานแห่งชาติจึงทำให้เป็นอุปสรรคในการดำเนินการในหลายนโยบาย เช่นกัน บ้านแม่กระบุงประสบปัญหาหนี้เช่นเดียวกับอีก 2 หมู่บ้านข้างต้น

ดังนั้น ปัจจัยภายในและภายนอกของแต่ละชุมชนมีความเหมือน และความต่างกันขึ้นอยู่กับประวัติศาสตร์ ลักษณะภูมิประเทศ ชาติพันธุ์ และประเพณีความเชื่อที่รวมถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านของ

แต่ละชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนที่ประกอบด้วยการใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์จึงเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชนที่เน้นแนวคิดที่สอดคล้องกับสภาพบริบทของชุมชน

3 รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ และข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ ทำให้สามารถสรุปรูปแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชนภายใต้บริบทและประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน ดังนี้

บ้านห้วยสะพาน เป็นหมู่บ้านนี้มีรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่เริ่มจากปัญหาความขัดแย้งระหว่างนายทุนภายนอก และระหว่างชาวบ้านภายในชุมชน ในประเด็นการรุกที่ป่าเพื่อไถเป็นที่ดินทำกิน และการตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ในป่า ส่งผลให้เกิดสภาพป่าไม้เสื่อมโทรม และขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรง การรวมตัวเพื่อการอนุรักษ์จึงเกิดขึ้นบนความอยากร่วมกันที่เผชิญร่วมกัน ทำให้มีความเข้มแข็งและเป็นปึกแผ่น กระบวนการต่อสู้เพื่อแย่งพื้นที่ป่าคืนมาสำหรับการอนุรักษ์ เพื่อตนเองและลูกหลานในครั้งนั้น ถือเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมของคนภายในชุมชน จนเกิดกฎเกณฑ์ที่มีลักษณะเฉพาะในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติขึ้น รวมทั้งความเป็นปึกแผ่นนี้ ยังพัฒนาไปสู่การถ่ายทอดความรู้และกระบวนการดังกล่าวสู่เยาวชนรุ่นหลัง ประกอบกับการได้รางวัลและได้รับการยอมรับให้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านจัดการป่าจากภายนอก ปัจจัยดังกล่าวนี้ทำให้กลายเป็นการสร้างมาตรฐาน และเกิดความพยายามที่จะรักษาระดับของมาตรฐานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมในหมู่บ้านให้คงอยู่ต่อไป

บ้านช่องแคบ เกิดรูปแบบการจัดการบนความขัดแย้งในหลายรูปแบบในเวลาต่างๆ กัน กระบวนการลองผิดลองถูกของชุมชนนั้น มีจุดเริ่มต้นไม่แตกต่างจากบ้านห้วยสะพาน เนื่องจากปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรม โดยเฉพาะมีการตัดโค่นต้นไม้จำนวนมาก มีการหักล้างถางพงพื้นที่ป่าเพื่อขยายทำการเกษตรให้เพียงพอกับจำนวนประชากรในพื้นที่ที่เพิ่มขึ้น ดังนั้นจากสถานการณ์ที่ป่าเสื่อมโทรม และทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายไปส่งผลให้ชาวบ้านขาดอาหารที่เคยหาได้จากป่า จึงร่วมมือกันทำให้เกิดกระบวนการอนุรักษ์ขึ้น โดยอาศัยบทเรียนจากพื้นที่อื่นในการสร้างกระบวนการอนุรักษ์จากคนในหมู่บ้าน กฎเกณฑ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจึงเกิดขึ้นภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนและอยู่ในบริบทของชุมชน จึงมีการยอมรับและปฏิบัติตามของชาวบ้าน ต่อมาเมื่อป่ามีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้นเป็นแรงดึงดูดให้คนต่างถิ่นอพยพย้ายเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้น ด้วยเหตุผลทางด้านอาหาร และรายได้ที่เกิดจากการเก็บของป่า ดังนั้นการเข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับชาวบ้านเดิมในหมู่บ้านในลักษณะที่มีปริมาณการใช้ที่ไม่สมดุลกับการ

อนุรักษ์ในพื้นที่ ร่วมกับกฎเกณฑ์ที่สร้างขึ้นจากอดีตนั้นไม่สามารถบังคับใช้เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันได้ แม้ว่าจะมีความพยายามหลายครั้งในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ปัญหาภายในชุมชนแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ จนเมื่อชุมชนได้รับรางวัลภายใต้เงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่า ทำให้ชาวบ้านเกิดความพยายามที่ช่วยกันรักษาป่าอย่างจริงจังขึ้นใหม่อีกครั้ง และนำไปสู่การแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

บ้านแม่กระบุง นับเป็นหมู่บ้านที่มีวิถีชีวิตที่วัฒนธรรมดั้งเดิมหมู่บ้านหนึ่ง ที่เน้นการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับป่าตามแนวคิดของชาติพันธุ์กะเหรี่ยง อิทธิพลของคำสอนต่างๆ ในวิถีชีวิตยังมีความเกี่ยวข้องกับป่าสูง เป็นการใช้อย่างรู้คุณค่ารวมถึงต้องดูแลรักษาผู้ให้ ดังนั้นรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้านนี้ จึงมีฐานคิดมาจากระบบวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมที่เป็นกฎข้อห้ามต่างๆ ในการดำรงชีวิตของผู้คน เพื่อการใช้อย่างอนุรักษ์สำหรับคนรุ่นหลัง กฎเกณฑ์ที่เกิดขึ้นจากคำสอน ข้อห้ามต่างๆ ตามความเชื่ออยู่บนหลักของเหตุและผลที่ผู้รู้ในชุมชนสามารถอธิบายได้ รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของบ้านแม่กระบุงจึงประกอบด้วยหลักจากวัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อเป็นสำคัญ แต่ในปัจจุบันก็มีความเปลี่ยนแปลงไปบ้างบางประการตามกระแสของโลกภายนอก แต่ก็ยังคงหลักการสำคัญๆ ไว้คงเดิม

รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้านทั้ง 3 แห่งในการศึกษาค้างนี้มีความแตกต่างและความคล้ายคลึงกันในบางประเด็น เนื่องจากมีปัจจัยประกอบที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามรูปแบบดังกล่าวข้างต้นมีความเหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ เพราะมีพัฒนาการ และการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาตามเหตุปัจจัยที่เข้ามากระทบในแต่ละช่วงเวลา ดังนั้นจากข้อมูลข้างต้นกล่าวได้ว่า บ้านห้วยสะพานถือเป็นหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสูงที่สุดในปัจจุบัน เนื่องจากมีปัจจัยด้านบวกมากกว่าปัจจัยด้านลบเมื่อเทียบกับอีก 2 หมู่บ้าน ที่ปัจจัยด้านลบยังมีอยู่ในระดับสูง ปัจจัยด้านบวกข้างต้นประกอบด้วยศักยภาพของชุมชนที่ทุกหมู่บ้านมีอยู่สูง หรือค่อนข้างสูง และยังสามารถพัฒนาให้สามารถยกระดับไปอยู่ในระดับสูงได้ที่สุดในขณะที่ปัจจัยด้านลบเกิดจากปัจจัยที่เป็นผลผูกพันมาจากอดีตและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ยาก เช่น หนี้สิน ความยากจน ศักยภาพในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่ทำได้ไม่ดีนักเมื่อเทียบกับชุมชนชนเมืองอย่างบ้านห้วยสะพาน สาเหตุหนึ่งเพราะการปรับตัวอย่างกระตือรือร้นจะทำได้ยากกว่าการปรับตัวที่เกิดจากความคุ้นเคย และการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ ดังนั้น เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา การสร้างภูมิคุ้มกันในการรู้เท่าทัน จากการให้ความรู้ เพื่อการตัดสินใจจึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะทำให้บ้านแม่กระบุง

และบ้านช่องแคบสามารถมีความมั่นคงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเหมาะสมต่อไปใน
อนาคต

อย่างไรก็ตามในเชิงการบริหารจัดการแล้ว พบว่าแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
เชิงทรัพยากรสินสาธารณะของชุมชน เป็นอีกแนวคิดที่จะเข้ามาแก้ปัญหาความขัดแย้งจากการใช้
ทรัพยากรได้ หากชุมชนร่วมกันปลูกพืชพรรณที่สามารถใช้เก็บหาควบคุมไปกับพืชพรรณอนุรักษ์ หรือ
สร้างกฎเกณฑ์การเก็บเพื่อขายในเชิงทรัพยากรสินส่วนรวมเพื่อเข้ากองทุนหมู่บ้าน ในขณะที่แนวคิดนี้
เป็นการเพิ่มคุณภาพของป่าจากการปลูกพืชเพิ่มอีกประการหนึ่ง แนวคิดนี้เป็นความพยายามที่จะ
แสวงหาทางออกสำหรับปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและเป็นการเพิ่มแนวทางการอนุรักษ์ที่สามารถ
เกิดขึ้นได้ในขณะเดียวกัน

แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง อย่างเหมาะสม

ลักษณะสภาพภูมิประเทศ ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน เชื้อชาติและความเป็นชาติ
พันธุ์ ระบบวัฒนธรรมประเพณี ค่านิยม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชน
นับเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้วิถีการ หรือรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนมีความ
แตกต่างที่สามารถปรับตัวให้เกิดความยั่งยืนภายใต้กระแสของความเปลี่ยนแปลงได้ ชุมชนทั้ง 3
พื้นที่มีปัจจัยข้างต้นที่มีความเหมือน และต่างกัน อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการศึกษาค้นคว้าได้พยายาม
สร้างตัวบ่งชี้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนขึ้น แต่ก็ยังเป็นเพียงกรอบตัวบ่งชี้ที่แต่ละ
ชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้นบนพื้นฐานของความเชื่อ และประสบการณ์ โดยตัวบ่งชี้เหล่านี้ที่แสดงถึง
รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม ที่ชุมชนสามารถปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงจน
เกิดความยั่งยืนได้นั้น สามารถสังเคราะห์จากความคิดเห็นของทั้ง 3 ชุมชน ประกอบกับข้อมูลจาก
การศึกษาค้นคว้า สามารถแบ่งตัวบ่งชี้ออกเป็น 3 ด้านประกอบด้วย 1.) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม 2.) ด้านเศรษฐกิจ และ 3.) ด้านสังคมและวัฒนธรรม ดังนั้นสามารถสรุปจากการศึกษาค้นคว้า
นี้ได้ว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมอย่างยั่งยืนนั้นประกอบด้วยตัวบ่งชี้ที่สำคัญ
ดังนี้

ตารางที่ 40 ตัวบ่งชี้ที่แสดงถึงรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง

ตัวบ่งชี้ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม	ตัวบ่งชี้ด้านเศรษฐกิจ	ตัวบ่งชี้สังคมและวัฒนธรรม
1.สัดส่วนพื้นที่ป่าที่เพิ่มขึ้น	1.การเพิ่มรายได้และการกระจายรายได้ของครัวเรือน	1.สุขภาพะทางกายและจิตที่ดีจากการเข้าถึงบริการของรัฐอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม
2.ความหลากหลายทางชีวภาพที่เพิ่มขึ้น	2.สัดส่วนการชำระหนี้สิน	2.โอกาสและระดับของการศึกษาที่สูงขึ้น หรือ การสร้างองค์ความรู้เพิ่ม
3.คุณภาพอากาศที่ดีขึ้น	3.สัดส่วนกรรมสิทธิในที่ดิน	3.การมีส่วนร่วมของประชาชน
4.แหล่งน้ำที่มีคุณภาพน้ำเพื่อการบริโภคและอุปโภค และการจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ	4.ความมั่นคงทางอาหารที่ไม่พึ่งพาทภายนอก	4.การจัดการความขัดแย้งภายในและนอกชุมชน
5.โอกาสในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม		5.ผู้นำและการสืบทอดความเป็นผู้นำ
6.นโยบาย กฎ ระเบียบข้อบังคับที่สนับสนุนให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน		6.ความเข้มแข็งของเครือข่ายและภาคี และการสนับสนุนจากภายนอก
		7.การจัดการและการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตัวบ่งชี้ข้างต้นเป็นสิ่งที่ควรสร้างให้เกิดในพื้นที่ที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนให้สามารถดำเนินการได้อย่างราบรื่น เพราะตัวบ่งชี้ข้างต้นเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้ชุมชนมีศักยภาพมากขึ้น ซึ่งจะเป็นการเอื้อประโยชน์ให้กับการดำเนินการในด้านอื่นๆ ดังนั้นตัวบ่งชี้ข้างต้นจึงประกอบด้วยปัจจัยหลัก 3 ด้าน โดยด้านเศรษฐกิจนั้นเน้นการกระจายรายได้และเพิ่มรายได้ ลดรายจ่ายและมีการออม ในขณะที่ปัจจัยด้านสังคมเน้นที่วัฒนธรรม ความสัมพันธ์ เครือข่าย ความรู้ การจัดการ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกระดับและการสนับสนุนจากภายนอก และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งถือว่าเป็นตัวบ่งชี้หลักที่ต้องมีในชุมชนก่อน หรือเป็นการสร้างกระบวนการเพื่อให้เกิดตัวบ่งชี้ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงกายภาพที่อุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ อาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยเสริมข้างต้นจะเป็นแรงหนุนให้การจัดการทรัพยากรของชุมชนมีการปรับตัวได้อย่างเหมาะสม ดังจะเห็นได้ว่า ตัวบ่งชี้ทั้ง 3 ด้านมีความเกี่ยวพันกันอยู่ และเป็นการสร้างตัวบ่งชี้ที่มองความสัมพันธ์

เชื่อมโยงระหว่างตัวบ่งชี้แต่ละตัวให้เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถอยู่รอดภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต

ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตามกาลเวลานั้น บริบทของชุมชนมีการปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ต่างๆ ที่เข้ามากระทบชุมชนตลอดเวลาเช่นกัน ปัจจัยจากภายนอก และภายในชุมชนล้วนมีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้น อิทธิพลของระบบเศรษฐกิจ ระบบการเงิน ระบบทุน ลักษณะของโครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป การถ่ายเทประชากร หรือการย้ายถิ่นในรูปแบบ และเหตุผลต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากปัจจัยดึงดูด หรือผลักดันต่างๆ ร่วมกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยี และความสะดวกสบายของระบบคมนาคมขนส่ง ล้วนมีอิทธิพลอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระดับสังคม และในระดับชุมชน ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้ชุมชนปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม ในช่วงเวลาที่แตกต่างกันด้วยรูปแบบที่แตกต่างกันภายใต้ศักยภาพ และความเอื้ออำนวยของแต่ละชุมชน บ้านห้วยสะพานเป็นหมู่บ้านที่รับมือกับการเปลี่ยนแปลงได้ดีกว่าเมื่อเทียบกับอีก 2 หมู่บ้าน เนื่องจากปัจจัยด้านระยะทางที่มีความใกล้ศูนย์กลางความเจริญมากกว่าทำให้มีโอกาสในการเผชิญหน้ากับกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่บ้านแม่กระบุงเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลตามสภาพภูมิศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับบ้านช่องแคบ ที่อยู่ไกลจากศูนย์กลาง ดังนั้นกระแสการพัฒนา และความทันสมัยที่เป็นต้นสายของการเปลี่ยนแปลงจึงไหลเข้าสู่สองหมู่บ้านนี้น้อยกว่าด้วยข้อจำกัดทางกายภาพข้างต้น การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตบ้านห้วยสะพานจึงมีมากกว่า และมีความสามารถในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงมากกว่า ในขณะที่บ้านแม่กระบุง และบ้านช่องแคบมีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก และก็มีความสามารถที่จะรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่ไม่สูงเท่าบ้านห้วยสะพานด้วยเช่นกัน ดังนั้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว และรุนแรงเกิดขึ้น บ้านแม่กระบุง และบ้านช่องแคบจึงจะประสบปัญหาการปรับตัวมากกว่าบ้านห้วยสะพาน

แม้ว่าปัจจัยด้านนโยบายรัฐที่สนับสนุนการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจในภาคเกษตรกรรมต่างๆ เช่น นโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เปลี่ยนลักษณะการผลิตขนาดเล็กเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และเพื่อแลกเปลี่ยนผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนกันภายในชุมชนสู่การผลิตขนาดใหญ่เพื่อการจำหน่าย ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในเชิงบวกและเชิงลบ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาจึงเข้าสู่ชุมชนพร้อมกับความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจากเทคโนโลยีใหม่ๆ และการให้บริการของรัฐที่ดีขึ้นในด้าน

ปริมาณและคุณภาพ ส่งผลให้วิถีของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยข้างต้นมาน้อยแตกต่างกัน ปัจจัยเหล่านี้บังคับให้ชุมชนปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ในขณะที่ทุนของชุมชนหรือศักยภาพภายในชุมชนจะเป็นเสมือนรากฐานที่ช่วยให้แต่ละชุมชนสามารถปรับตัวได้มากและน้อยแตกต่างกัน ชุมชนทั้ง 3 แห่งในการศึกษาค้างนี้ ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ศักยภาพของชุมชนที่ดีเป็นเครื่องรับรองได้ว่าชุมชนจะสามารถปรับตัวและเผชิญหน้าต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นได้ในที่สุด

อย่างไรก็ตาม ตามบริบทของสังคมไทยหลักสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน คือ การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น ซึ่งหมายถึงสิทธิของชุมชนในการใช้ประโยชน์ ดูแลรักษา และอนุรักษ์ได้อย่างถูกกฎหมาย หรืออย่างน้อยการได้รับการรับรองจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมป่าไม้ หรือหน่วยงานปกครองในพื้นที่ ในการเข้าไปจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชน ชุมชนกับชุมชน สมาชิกชุมชนกับสมาชิกชุมชนที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจะเป็นตัวขัดขวางการพัฒนาในรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยเฉพาะความขัดแย้งในระยะยาวจะเป็นการเพิ่มปัจจัยด้านลบ และ ลดปัจจัยด้านบวกของชุมชน โดยเฉพาะจะเป็นการทำให้ศักยภาพในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในชุมชนลดต่ำลง เพื่อเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชนให้ดีขึ้น จากผลประโยชน์ที่สมาชิกในชุมชน จะได้รับจากโอกาสในการจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้น ความเข้าใจ การพูดคุย และการเปิดโอกาสจึงเป็นแนวทางในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่ต้องผลักดันให้เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ นอกจากนี้การศึกษาค้างนี้ไม่ได้มุ่งประเด็นหลักไปที่ประเด็นความขัดแย้งที่มักเกิดขึ้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น งานศึกษาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหลายชิ้นที่เกิดขึ้นในระยะสิบปีที่ผ่านมา และด้วยพื้นที่ศึกษาทั้งสามไม่ได้ประสบกับปัญหาที่เกิดจากนโยบายของรัฐบาลใหญ่เช่นพื้นที่อื่นในจังหวัดกาญจนบุรี ดังนั้นปัจจัยด้านความขัดแย้งจึงดูเบาบางในการศึกษาค้างนี้ แต่ปัญหาด้านความขัดแย้งในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ และชุมชนยังคงเป็นปัญหาหลักอีกประการหนึ่งที่ชุมชนยังต้องเผชิญต่อไปในปัจจุบัน และอนาคต ที่เราต้องให้ความสำคัญในการเตรียมการสำหรับชุมชนให้สามารถรับมือกับสถานการณ์อันเกิดจะจากความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นได้ต่อไป

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1 ควรมีการดำเนินการศึกษาในพื้นที่ที่มีบริบทแตกต่างจาก พื้นที่ทั้ง 3 เช่น การจัดการพื้นที่ชายฝั่ง หรือป่าชายเลน เป็นต้น เพื่อให้เกิดการทดสอบปัจจัยที่จำเป็นที่เกิดขึ้นจากการศึกษาว่ามีความเป็นกลางที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ ในบริบทที่แตกต่างกันได้

2 ควรมีการนำประเด็นด้านความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นปัจจัยหลักในการศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนภายใต้ความขัดแย้ง เพื่อเป็นการแสวงหาทางออกให้กับ ชุมชนที่ประสบปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ในระดับที่มีความรุนแรงแตกต่างกัน เช่น พื้นที่สร้างเขื่อน หรือโครงการขนาดใหญ่ของรัฐที่ประสบปัญหาความขัดแย้ง

3 ควรให้มีการนำผลการศึกษารั้งนี้ไปศึกษาต่อในลักษณะการวิจัยเชิงทดลอง โดยเลือก พื้นที่ในการศึกษาที่ยังมีปัญหาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ทราบว่าตัวบ่งชี้ต่างๆ ที่ได้ ศึกษาในครั้งนี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงหรือไม่

4 ควรมีการเผยแพร่แนวความคิดผ่านการศึกษา โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมใน การตัดสินใจดำเนินการศึกษาพื้นที่ของตน ในลักษณะการทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR: Participatory Action Research) เพื่อให้เกิดการกระจายความรู้และความยั่งยืนขององค์ ความรู้ที่เกิดในชุมชนจากคนในชุมชนที่เป็นต้นคิดและดำเนินการ

5 ควรมีการศึกษาแนวทางในการสร้างนโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับ ท้องถิ่น หรือระดับภูมิภาค ด้วยการนำองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อนำเสนอให้ เป็นแนวนโยบายการจัดการทรัพยากรระดับท้องถิ่นต่อไปในอนาคต

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมควบคุมมลพิษ. มปป. PCD and UN Sustainable Development. (Online).

http://www.pcd.go.th/Info_serv/en_pol_sustainable.html#s5, 20 ตุลาคม 2550.

กองวางแผนทรัพยากรมนุษย์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

2538. การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย 2533-2563. กรุงเทพมหานคร:
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

กอบแก้ว ชัยเดชสุริยะ. 2546. การจัดการทางการตลาดด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม ของบ้านทุ่งสูง จังหวัดกระบี่. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากร, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.). 2542. เอกสารสรุปจากวงเสวนา
“ฐานคิดและยุทธศาสตร์สิทธิชุมชนในสายธารโลกาภิวัตน์”, 10-11 ตุลาคม 2542.
เชียงใหม่.

จรัญ โฆษณานันท์. 2528. กฎหมายกับสิทธิเสรีภาพในสังคมไทย: เส้นขนานจาก 2475.
กรุงเทพมหานคร: กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม.

ชลดรงค์ ทองสง. 2546. พัฒนาการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประชาคม
อนุรักษ์เทือกเขาหลวง จังหวัดนครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชลดรงค์ ทองสง และ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. 2547. “พัฒนาการในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติของประชาคมอนุรักษ์เทือกเขาหลวง จังหวัดนครศรีธรรมราช.” ใน วิสุทธิ
ใบไม้ และ รังสิมา ตันทเลขา. (บรรณาธิการ). รายงานการวิจัยในโครงการ BRT 2547.
กรุงเทพมหานคร: โครงการ BRT.

ชูศักดิ์ วิทยาภักดิ์, 2542. “วิพากกรรม พ.ร.บ.ป่าชุมชน: ปัญหาการขาดกระบวนการทัศน์หรือว่าขาดจินตนาการทางสถาบันกันแน่?”. ใน 3 ทศวรรษป่าชุมชน ท่ามกลางความสับสนของสังคมไทย, เอกสารประกอบงานสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ 14-15 มกราคม 2542. ม.ป.ท.: มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ.

ฉัตรวดี นนทรี. 2547. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ ว่างปลา การพลิกฟื้นชนบท. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ทัศนีย์ หิรัญวงษ์. 2543. การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านนิเวศวิทยาของชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นลินี กังสิริกุล และ ปรีชา อุตระกุล. 2547. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: เรียนรู้จากวังน้ำเขียว. กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

ประกาศิต หงษ์วิเศษ. 2543. การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรบนที่สูง: กรณีศึกษากันห้วย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พงษ์ชิตะ บุญเอก. 2548. บทบาทของชุมชนในการจัดการป่าไม้ กรณีศึกษาป่าดงใหญ่ : ตำบลหัวดอน อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

พรพันธุ์ เขมคุณาศัย. 2546. ความขัดแย้งและการปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้านชายฝั่งทะเลตะวันออกภาคใต้. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาไทยศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- พิชญ์ สมพอง. 2526. รายงานการวิจัยเรื่องสถาบันครอบครัวในชนบทภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย. คณะมนุษยศาสตร์ ภาควิชาสังคมวิทยาและ
มนุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พิชัย จินาพันธ์. 2540. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอนุรักษ์
ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่เทย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่.
การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม,
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์. 2549. เอกสารสรุปเสวนาพัฒนาการสังคมไทยจากวิกฤต 6 ต.ค.19
จนถึงวิกฤตภูมิภาพันธ์ 2549 สังคมไทยก้าวหน้าหรือถอยหลัง. งานมหกรรมตุลา
ประชาธิปไตย ในวาระ 30 ปี 6 ตุลา., 7 ตุลาคม 2549. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิพัฒน์ แก้วจิตคงทอง. 2547. รูปแบบและแนวทางในการแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจอย่าง
ยั่งยืนของชุมชนท่าเสา อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.
- พิภพ อุดมอิทธิพงศ์. 2539. ทำให้เมืองน่าอยู่: วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์ และความหวัง
สำหรับเมืองยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง . แปลจาก Herbert. n.d..
Giraget. The GAIA atlas of cities : new directions for sustainable urban living.
London: Gaia Books Ltd.
- ยศ สันตสมบัติ. 2543. “รัฐ ชุมชน และนโยบายการจัดการทรัพยากร: บทสำรวจองค์ความรู้.” ใน
พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย.
กรุงเทพมหานคร :สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- _____. 2546. พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือและ :
การปรับกระบวนทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม. เชียงใหม่: วิทอินดีไทม์.

วราพร ศรีสุพรรณ. 2543. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง การพัฒนาแบบยั่งยืน:

ทางเลือกใหม่ใน การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล.

วินัย เมฆิน. 2546. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อ
เป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนบ้านน่วยห้างและบ้านป่าสา ตำบลป่าซาง จังหวัด
เชียงราย. กรุงเทพมหานคร :สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วินัย วีระพัฒนานนท์. 2538. สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสองสยาม.

_____. 2541. สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. นครปฐม: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุข
อาเซียน.

วิวัฒน์ชัย อัดถากร. 17 กรกฎาคม 2546. “การพัฒนาที่ยั่งยืน”. มติชนรายวัน.

_____. 2548. สู่สังคมยั่งยืน. กรุงเทพฯ: น้ำปิงใส.

ศักดิ์ชาย คุณเมือง. 2546. วิถีชุมชนพื้นที่สูง : กรณีศึกษา ชุมชนบ้านลาดค่าง ตำบลลาด
ค่าง อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษาเพื่อ
การพัฒนา, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

ศุภลักษณ์ เก่งบัญชา. 13 เมษายน 2548. “ครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์”. มติชนรายวัน.

สงกรานต์ ศรีจันทร์. 2546. การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการท่องเที่ยวเชิง
พัฒนา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม,
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สถาบันวิจัยสังคม. 2543. นโยบายและแผนปฏิบัติการแม่บทด้านสิทธิมนุษยชน.

กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2551. **ร่างแผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติฉบับที่ 2**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมคิด จิรัตน์. 2540. **ระบบวนเกษตรกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีสวนหลังบ้านในเขตอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์**. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และ สุวรรณ บัวทวน. 2537. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น : หมู่บ้านอัมพวันและหมู่บ้านคำแก่นคูณ**. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สหทยา วิเศษ . 2544 **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำลาว – ยวน โดยองค์กรชุมชน** . กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สหทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม. 2547. **การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชนที่ศึกษาการจัดการลุ่มน้ำอิงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดพะเยา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดีอนตุลา.

สันติ บางอ้อ. 21 มิถุนายน 2546 .“การพัฒนาที่ยั่งยืนของไทย ตอนที่ 2” .หนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์.

สิทธิรัฐ ประพุทธนิตสาร. 2547. **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม: แนวคิดและแนวปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมการวิจัยแห่งชาติ.

สุภิญญา อนุกานนท์. 2547. **เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทีพีเอ็น เพรส.

สุรพงษ์ จวีร์ศักดิ์. 2540. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในท้องที่อำเภอ
งาว จังหวัดลำปาง. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ
มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุรศักดิ์ วณิชอนุกุล. 2547. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพใน
หนองยาว บ้านป่าสักหลวง ตำบลจันจว้าใต้ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย.
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

สุรียา สมทุคคุปต์ และคณะ. 2536. จากยอดห้วยถึงบุญบึง : สิทธิอำนาจและระบบการ
จัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชุมชนลุ่มน้ำชี. นครราชสีมา: โครงการจัดตั้ง
พิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาของอีสาน, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีสุรนารี.

สุธาวัลย์ เสถียรไทย, ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, สุธาวิณ คุณผล และ ชูศักดิ์ วิทยาภัก. 2538.
แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวกับสิทธิในทรัพยากรกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและ
ทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทย, สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุธาวัลย์ เสถียรไทย. 2542. “ชีววิทยาและเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยเรื่องสิทธิ (Property rights):
ความสัมพันธ์เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน.” ใน นิพนธ์
พัชพงศ์กร (บรรณาธิการ) จากวิกฤติเศรษฐกิจสู่ประชาสังคม. กรุงเทพมหานคร: คณะ
เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. (หนังสือที่ระลึกครบรอบ 60 ปี อาจารย์อัมมาร
สยามวาลา).

เสน่ห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ. 2536. ป่าชุมชนในประเทศไทย แนวทางการพัฒนา,
กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เสาวภาภรณ์ สุระวงศ์. 2542. การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและการจัดการเหมืองฝาย
ของชุมชนในตำบลทรายขาวและตำบลารทอง อำเภอพาน จังหวัดเชียงใหม่. การ

ค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม,
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

โสภณ ตีวุฒานนท์. 2544. **การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรกรรมชุมชนริมฝั่งลำน้ำ
แม่ฝางตอนกลาง ลุ่มน้ำกก: อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น, สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). 2547ก. **โครงการ
พัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร: สถาบัน
สิ่งแวดล้อมไทย.

_____. 2547ข. **เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาประจำปี 2546 เรื่อง การพัฒนาที่
ยั่งยืน, 30 มิถุนายน 2546.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

_____. 2548. **โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทยระยะที่สอง.**
กรุงเทพมหานคร: สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2541. **สถิติ ผู้สูงอายุของประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
สถิติแห่งชาติ.

อมร รักษาสัตย์ และ ปฐม มณีโรจน์. 2519 **ขีดจำกัดความเจริญ.** กรุงเทพมหานครแพร่:
พิทยา. แปลจาก D. H. Meadows, J. Randers and D. L. Meadows. 1972. *The
limits to growth.* Washington, D.C.: Potomac Associated Book.

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. 2548. **การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม: การเรียนรู้ร่วมกับ
ชุมชนเชียงราย.** ม.ป.ท.: เครือข่ายงานวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏ.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2541. **สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร: สถานภาพการศึกษาเกี่ยวข้องกับ
กับวิถีคิด, โครงการวิจัยชุมชนกับการจัดการทรัพยากร.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____. 2542. **สิทธิการเข้าถึงทรัพยากร.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย.

_____. 2543ก. **มิติชุมชน : วิถีคิดท้องถิ่นด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการ
ทรัพยากร.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____. 2543ข. “สถานภาพการวิจัยชุมชนกับการจัดการทรัพยากร: บทสังเคราะห์ผลของ
การศึกษา.” ใน **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย.**
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____. 2543ค. “สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร : สถานภาพการศึกษาเกี่ยวกับวิถีคิด.” ใน
พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย.
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ มิ่งสรรพ ขาวสะอาด. 2535. “วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกิน
ในเขตป่าภาคเหนือตอนบน.” ใน **เจิมศักดิ์ ปิ่นทองม (บรรณาธิการ). วิวัฒนาการของการ
บุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่น
พัฒนา.

อิทธิพล ศรีเสาวลักษณ์. 2544. **โครงการวิจัยกฎหมายเพื่อการบริหารจัดการในท้องถิ่น
ภาควิชากฎหมายแพ่งและพาณิชย์ .** กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

- Amalric, F. 1998. **The Sustainable Livelihoods Approach: General Report of the Sustainable Livelihoods Project 1995–1997**. Rome: Society for International Development.
- Ashby, E. and M. Anderson. 1981. **The politics of clean air**. New York: Clarendon Press Oxford.
- Ashley, C. and D. Carney. 1999. **Sustainable Livelihoods: Lessons from early experience**. London: Department for International Development.
- Bernstein, H. *et al.* .1992. **Rural Livelihoods**. Oxford: Oxford University Press.
- Brandt, W. 1981. **North - South : a programme for survival**. London : Pan Books.
- Bryner, G. C. .Blue skies. 1993. **Green Politics : The Clean Air Act of 1990**. Washington, D.C.: CQ Press.
- Carney, D. (ed.) 1998. **Sustainable Rural Livelihoods: What contribution can we make?** London: Department for International Development.
- Carney, D., M. Drinkwater, T. Rusinow, K. Neefjes, S. Wanmali and N. Singh. 1999. **Livelihoods Approaches Compared**. London: Department for International Development.
- Chambers, R. and G.R. Conway. 1992. “Sustainable Rural Livelihoods: Practical Concepts for the 21st Century”. in **Discussion Paper 296**. Brighton, UK: Institute of Development Studies, University of Sussex

Cleaver, F.. 2001. "Institutions, Agency and the Limitations of Participatory Approaches to Development." in **Cooke, B. and Kothari, U.** Eds 2001 *Participation: The New Tyranny?* Zed Books, London and New York.

Conroy, C. and M. Litvinoff. (eds.) 1988. **The Greening of Aid: Sustainable Livelihoods in Practice.** London: Earthscan Publications Ltd.

Davies, S..1996. **Adaptable Livelihoods,** London : Macmillan.

DFID. 2000a. **Sustainable Livelihoods – current thinking and practice.** London: Department for International Development.

_____. 2000b. **Sustainable Livelihoods – building on strengths.** London: Department for International Development.

_____. 2000c. **Achieving Sustainability: Poverty Elimination and the Environment, Strategies for Achieving the International Development Targets.** London: Department for International Development.

_____. 2000d. **Eliminating World Poverty: Making Globalisation Work for the Poor,** White Paper on International Development, Cm 5006. London: Stationery Office.

_____. 2001. **Sustainable livelihoods guidance sheets.** London: Department for International Development.

DAINET. 2007. (Online). <http://www.devalt.org/sustain.htm>. 15 November 2007.

Ellis, F.. 2000. **Mixing It: Rural Livelihoods and Diversity in Developing Countries.** Oxford: Oxford University Press.

Farrington, J., D. Carney, C. Ashley, and C. Turton. 1999. "Sustainable livelihoods in practice: early application of concepts in rural areas." in **Natural Resources Perspectives 42**. London: Overseas Development Institute

Fukuyama, F. 1992. **The End of History and the Last Man**. New York: The Free Press.

Helmore, K. and N. Singh. 2001. **Sustainable Livelihoods: Building on the Wealth of the Poor**. Connecticut, USA: Kumarian Press.

Hirsch, P.. 1990. **Development Dilemmas in Rural Thailand**. Singapore : Oxford University Press.

_____. 1997. "Environment and environmentalism in Thailand: Material and Ideological Bases." in Philip Hirsch (ed.) **Seeing forests for trees : environment and environmentalism in Thailand**. Chiang Mai: Silkworm Books, pp.15-36.

IFAD. 2007. (Online). <http://www.ifad.org/sla/framework/index.htm>. 15 October 2007.

Mill, J. S. 1909. **Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy**. London: Longmans, Green and Co.,.

Malthus, T. 1993. **Title An essay on the principle of population**. Imprint Oxford : Oxford University Press.

Neefjes, K.. 2000. **Environments and Livelihoods: Strategies for Sustainability**. Oxford: Oxfam.

Rennie, J.K. and N. Singh. 1996. **Participatory Research for Sustainable Livelihoods: a Guidebook for Field Projects**. Manitoba, Canada: International Institute for Sustainable Development.

Singh, N. and P. Kalala. 1995. **Adaptive Strategies and Sustainable Livelihoods: Community and Policy Studies for Burkino Faso, Ethiopia, Kenya, South Africa and Zimbabwe.** Manitoba, Canada: International Institute for Sustainable Development.

Singh, N. and V. Titi. 1994. "Adaptive Strategies of the Poor in Arid and Semi -Arid Lands: In Search of Sustainable Livelihoods." in **IISD Working Paper**. Winnipeg, Canada: International Institute for Sustainable Development.

Scoones, I.. 1998. "Sustainable Rural Livelihoods: A Framework for Analysis." in **Working Paper 72**. Brighton, UK: Institute for Development Studies.

United Nations. 1987. Report of the World Commission on Environment and Development, General Assembly Resolution 42/187, 11 December 1987. Retrieved: 2007-11-14 UNDP, 1996. **Human Development Report**.

World Commission on Environment and Development (WCED). 1987. **Our Common Future**. Oxford and New York: Oxford University Press.

ภาคผนวก

แบบสัมภาษณ์ Q1

รหัส

ชุมชนกับการจัดการทรัพยากรภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง: กาญจนบุรี

บทบาทในชุมชน.....

- พื้นที่ ☐ แม่กะบุง บ้านเลขที่.....
☐ ห้วยสะพาน บ้านเลขที่.....
☐ ช้องแคบ บ้านเลขที่.....

วงระบุพื้นที่ในหมู่บ้าน

ส่วนที่ 1 รายละเอียดทั่วไปของผู้ให้การสัมภาษณ์

- เพศ ☐ 1 หญิง ☐ 2 ชาย
- อายุ..... ปี
- เชื้อชาติ.....เชื้อชาติ.....
- ศาสนา.....
- เขตที่อยู่อาศัย ☐ 1 อยู่ในเขตตลาด/กลางชุมชน ☐ 2 อยู่ในเขตรอบนอกตลาด/ รอบนอกกลุ่มชุมชน
☐ 3 อื่นๆ (โปรดระบุ)
- สถานภาพสมรส ☐ 1. โสด ☐ 2. สมรส / คู่
☐ 3. หม้าย ☐ 4. หย่า
☐ 5 เป็นหม้ายและมีบุตรที่ต้องเลี้ยงดู
- ระดับการศึกษาขั้นสูงสุด ☐ 1. ประถมศึกษา ☐ 2. มัธยมศึกษาตอนต้น
☐ 3. มัธยมศึกษาตอนปลาย ☐ 4. ปวส./อนุปริญญา/ปวท.
☐ 5.ปริญญาตรี ☐ 6. สูงกว่าปริญญาตรี
☐ 7. อื่นๆ ระบุ.....
- อาชีพ ☐ 1. ทำสวน/ทำนา/ทำไร่/เลี้ยงสัตว์/เกษตร ☐ 2. รับจ้างทั่วไป
☐ 3. รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ ☐ 4. ทำงานโรงงาน/บริษัทเอกชน
☐ 5. ค้าขาย/ทำธุรกิจส่วนตัว ☐ 6. ทำงานบ้าน/แม่บ้าน/พ่อบ้าน
☐ 7. ไม่มีงานทำ/ว่างงาน ☐ 8. อื่นๆ ระบุ.....
- รายได้เฉลี่ยต่อเดือนบาท
- สถานภาพในครัวเรือน ☐ 1 หัวหน้าครัวเรือน ☐ 2 คู่สมรส ☐ 3 บุตร
☐ 4 ผู้อาศัย ☐ 5 อื่นๆ ระบุ.....
- จำนวนสมาชิกที่อาศัยอยู่ภายในบ้านหลังเดียวกัน.....คน
- รายละเอียดของสมาชิกที่อาศัยอยู่ภายในบ้านหลังเดียวกันตามความเป็นจริง โปรดระบุ

ลำดับ	ชื่อหรือชื่อเล่น (a)	สถานภาพในครอบครัว (b)	เพศ (c)	อายุ (d)	สถานภาพสมรส (e)	จบการศึกษาขั้นสูงสุด (f)	อาชีพ (g)	รายได้เฉลี่ยต่อเดือน (h)	ใช้ทรัพยากรในชุมชนหรือไม่ (i)
1									
2									
3									

ส่วนที่ 2 ทรัพยากรชุมชนและการใช้ทรัพยากร

13.ทรัพยากรของชุมชนและการใช้ประโยชน์

	ทรัพยากรของชุมชน	มี	ท่าน / ครุว์เรือนของท่านมีการใช้ประโยชน์			ใช้เพื่อ ระบุ (เช่น กิน สร้างบ้าน รักษาโรค ทำ การเกษตร ใช้ในครัวเรือน ขาย ฯลฯ)
			มาก (3)	ปานกลาง (2)	น้อย (1)	
1	ป่าไม้					
2	ป่าชุมชน / ป่าอนุรักษ์ / พื้นที่ อุทยาน/.....					
3	ผลิตภัณฑ์จากป่า (ของป่า).....					
4	สมุนไพร.....					
5	สัตว์ป่า					
6	แหล่งน้ำธรรมชาติ แม่น้ำ ลำห้วย ลำธาร น้ำตก					
7	แหล่งน้ำสร้าง เช่น บ่อ ฝาย อ่าง เก็บน้ำ เขื่อน					
8	แร่ธาตุ (เหมืองแร่ หรือเพื่อการใช้ ประโยชน์อื่นในชุมชน)					
9	ดิน.....					
10	อื่นๆ ระบุ.....					
11	อื่นๆ ระบุ.....					
12	อื่นๆ ระบุ.....					
13	อื่นๆ ระบุ.....					
14	อื่นๆ ระบุ.....					

14. กิจกรรมสร้างรายได้และทำมาหากินในรอบปีของท่าน

คำชี้แจง ระบุกิจกรรม เช่น เก็บเห็ดป่า(ระบุชื่อ) เก็บหน่อไม้ ปลุกมันฯ หักข้าวโพด และทำเส้นแสดงระยะเวลาในการทำกิจกรรมต่างๆ ตามช่วงเดือน

กิจกรรม	เดือน											
	มค	กพ	มีค	เมย	พค	มิย	กค	สค	กย	ตค	พย	ธค
1												
2												
3												
4												
5												
6												
7												
8												
9												
10												
11												
12												
13												
14												
15												
16												
17												

15. ในรอบสองปีที่ผ่านมามีปัญหาชุมชนของท่านประสบภัยธรรมชาติหรือไม่

- ☐ 1 ไม่มี ☐ 2 มี ระบุ..... ☐ 1 รุนแรง / กระทบต่ออาชีพและวิถีชีวิต
☐ 2 ไม่รุนแรง / ไม่กระทบต่ออาชีพและวิถีชีวิต

16. ในรอบสองปีที่ผ่านมา ชุมชนมีการระบาดของโรคหรือไม่

- ☐ 1 ไม่มี ☐ 2 มี ระบุ..... ☐ 1 รุนแรง / กระทบต่ออาชีพและวิถีชีวิต
☐ 2 ไม่รุนแรง / ไม่กระทบต่ออาชีพและวิถีชีวิต

17. ชุมชนของท่านมีการรวมกลุ่มอาชีพ หรือไม่ ☐ 1 ไม่มี ☐ 2 มี ระบุ.....

18. ท่านมีที่ดินเป็นของตนเอง/ของครอบครัว ☐ 1 ไม่มี ☐ 2 มี ระบุ.....

ที่ดินทำกินของท่านมีเอกสารสิทธิ์ หรือไม่ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) ☐ 1 ไม่มีเอกสารสิทธิ์ เป็น.....

- ☐ 2 มีเอกสารสิทธิ์ เป็น..... ☐ 3 ไม่ทราบ

19. ท่านคิดว่า ปัจจุบันท่านมีรายได้และปัจจัยที่เพียงพอในการดำรงชีวิตหรือไม่

- ☐ 1 ไม่เพียงพอ ☐ 2 เพียงพอ ☐ 3 ไม่แน่ใจ

ส่วนที่ 3 การประเมินศักยภาพของชุมชนกับการจัดการทรัพยากร

คำชี้แจง ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องคำตอบ ดีมาก ดี ปานกลาง ย่ำ และแย่มาก โดยผู้ถูกสัมภาษณ์ตอบเพียงข้อละ 1 คำตอบ

ศักยภาพทรัพยากรในชุมชน	ผลการประเมิน				
	ดีมาก (5)	ดี (4)	ปานกลาง (3)	แย่มาก (2)	แย่มาก (1)
1. ทู่นด้านทรัพยากรธรรมชาติ และมลพิษ					
ป่าไม้ – ระดับความสมบูรณ์ของป่าและขนาดพื้นที่ป่าเพียงพอ					
สัตว์ป่า – จำนวน, ชนิดพันธุ์ของสัตว์ป่าในท้องถิ่น					
ดิน – ความอุดมสมบูรณ์ของดิน, ความเหมาะสมต่อการเพาะปลูก					
ที่ดิน – ความเพียงพอของที่ดินในการใช้ประโยชน์					
น้ำ – ความเพียงพอของน้ำตามแหล่งน้ำธรรมชาติตลอดทั้งปี					
แร่ธาตุ – ปริมาณทรัพยากรแร่ธาตุ, หินที่ใช้ประโยชน์ได้					
ความหลากหลายทางชีวภาพ – มีชนิดของสิ่งมีชีวิตหลายประเภท ความอุดมสมบูรณ์ในอดีตเมื่อเทียบกับปัจจุบัน					
กรรมสิทธิ์ในทรัพยากร – สิทธิ์ในการจัดการ ดูแล ใช้ประโยชน์					
อากาศ – สภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัย, เพาะปลูก					
ขยะมูลฝอย – ประสิทธิภาพการจัดเก็บและกำจัดขยะมูลฝอย					
น้ำเสียและสิ่งปฏิกูล – การมีระบบบำบัดและการระบายของเสีย					
เสียงรบกวน – ความสงบและปลอดภัยรบกวนในชุมชน					
ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมชุมชน – ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสวยงามในชุมชน					
รวม					
2. ทู่นด้านเศรษฐกิจและการเงิน					
อาชีพ – มีอาชีพที่เหมาะสมกับทรัพยากรและสภาพท้องถิ่น					
รายได้ – ความมั่นคงและความสม่ำเสมอของรายได้ในแต่ละปี					
รายได้เสริม – ความมั่นคง-สม่ำเสมอของรายได้เสริมนอกจากอาชีพหลัก					
ภาวะหนี้สิน – ความสามารถในการชำระหนี้ของคนในชุมชน					
การผลิตทางการเกษตร – ปริมาณผลผลิตต่าง ๆ และการแปรรูป					
การท่องเที่ยว – มีแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน					
เครื่องใช้และอุปกรณ์อำนวยความสะดวกในครัวเรือน – มีในครัวเรือน					
รวม					
3. ทู่นด้านสังคมและ การบริหารจัดการ					
การศึกษา – โอกาสของการเข้ารับการศึกษ และคุณภาพการศึกษา					
สาธารณสุข – คุณภาพการรักษา, ป้องกันและควบคุมโรค					
ที่ดินทำกิน – การมีกรรมสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินทำกิน					
เทคโนโลยี – เทคโนโลยีในการประกอบอาชีพ(เกษตร)ขั้นสูง					
เครื่องมือในการประกอบอาชีพ – เครื่องจักรทางการเกษตร					
ระบบความสัมพันธ์ และระบบเครือข่าย – เน้นผ่าน ช่วยเหลือ					

ศักยภาพทรัพยากรในชุมชน	ผลการประเมิน				
	ดีมาก (5)	ดี (4)	ปานกลาง (3)	แย่มาก (2)	แย่ (1)
การย้ายถิ่น – สัดส่วนการย้ายถิ่นออกนอกพื้นที่ของแรงงานในชุมชน					
องค์กร – ประสิทธิภาพและบทบาทขององค์กรของรัฐในการพัฒนาท้องถิ่น					
กฎหมาย – ประสิทธิภาพ ความเข้มงวดในการบังคับใช้กฎหมาย					
งบประมาณ – การมีงบประมาณสนับสนุนในการพัฒนาท้องถิ่น อย่างเพียงพอและกระจายอย่างทั่วถึง					
การมีส่วนร่วม และองค์ภาคประชาชนในพื้นที่ – การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีเข้ามา มีบทบาทในการบริหารพัฒนาท้องถิ่น					
ความร่วมมือของชุมชน – ชุมชนมีความร่วมมือในการพัฒนาหรือประกอบกิจกรรมของชุมชน					
เครือข่ายชุมชน – การรวมกลุ่มและจัดตั้งเครือข่ายชุมชน และองค์ภาคีต่างๆ					
ประชาสังคมและการรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนา – การรวมกลุ่มอาชีพและการจัดการกลุ่มให้เข้มแข็ง					
การประสานงานระหว่างหน่วยงาน – ประสิทธิภาพการทำงานร่วมกันของหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน					
รวม					
4.ทุนด้านมนุษย์และวัฒนธรรม					
ผู้นำทางการ (เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน) – คุณสมบัต และการทำงาน การตัดสินใจ และประยุกต์ใช้ความรู้					
ผู้นำธรรมชาติภายในชุมชน(เช่น พ่อครู คนที่ชุมชนนับถือ) - คุณสมบัต และการทำงาน การตัดสินใจ และประยุกต์ใช้ความรู้					
นิสัยและจิตใจ – นิสัย และความช่วยเหลือกัน					
สุขภาพอนามัยของคนในชุมชน- ความเจ็บป่วยของคนในชุมชน					
ทักษะความรู้ในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน – มีทักษะ เช่น ความรู้เรื่องการเกษตร อาชีพเสริมต่างๆ					
กระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่รุ่น – มีวิธีการในการถ่ายทอด					
ความรู้พื้นบ้าน /ภูมิปัญญาพื้นบ้าน – สืบทอดและนำไปปฏิบัติ					
ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการดูแลทรัพยากร – ความคงอยู่และการสืบทอดต่อให้ลูกหลาน					
วัฒนธรรมในการใช้และปกป้องรักษาทรัพยากร – มีการสืบทอดและนำไปปฏิบัติ					
วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น – การสืบทอดและรักษาประเพณีในท้องถิ่น ระบุ.....					
ค่านิยมในท้องถิ่น – ส่งเสริมการดำรงชีวิตและการดูแลทรัพยากร					
รวม					

ศักยภาพทรัพยากรในชุมชน	ผลการประเมิน				
	ดีมาก (5)	ดี (4)	ปานกลาง (3)	แย่มาก (2)	แย่ (1)
5.ทุนด้านโครงสร้างพื้นฐาน					
ถนน – สภาพของถนนและเส้นทางการเข้าถึงพื้นที่ต่าง ๆ					
ไฟฟ้า – ความทั่วถึงของไฟฟ้าและคุณภาพการจ่ายกระแสไฟฟ้า					
ประปา – ความทั่วถึง คุณภาพน้ำและความเพียงพอต่อการใช้					
แหล่งน้ำ – การมีแหล่งกักเก็บน้ำกินน้ำใช้ และการชลประทาน					
การสื่อสาร – ตู้โทรศัพท์สาธารณะ และไปรษณีย์					
โรงพยาบาลและสถานอนามัย/สาธารณสุข					
โรงเรียน – ตามระดับมาตรฐานการศึกษา(ม. 3) คุณภาพ ความพอเพียง					
เทคโนโลยี – เทคโนโลยีเดิม การประยุกต์ใช้และการถ่ายทอด					
รวม					

ส่วนที่ 4 การคาดการณ์ในอนาคต ท่านคิดว่า ถ้ามีปัจจัยหรือสถานการณ์เหล่านี้แล้วสภาพชุมชนหรือการใช้ทรัพยากรในชุมชนของท่านจะเปลี่ยนไปหรือไม่ อย่างไร

	สถานการณ์/ปัจจัย	เปลี่ยน		ไม่ เปลี่ยน	อย่างไร
		ดีขึ้น	แย่ลง		
1	ระบบการศึกษาดีขึ้นมีจำนวนคนที่มีความรู้มากขึ้น				
2	การติดต่อสื่อสารไร้พรมแดนมากขึ้น เช่นโทรศัพท์มือถือที่มากขึ้น ราคาถูกลง				
3	เทคโนโลยีในการเกษตรเพิ่มสูงขึ้น ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้น				
4	จำนวนประชากรของชุมชนเพิ่มมากขึ้น (มีการเกิดมากขึ้น) เนื่องจากระบบสาธารณสุขดีขึ้น				
5	คนภายนอกย้ายเข้าไปอาศัยในชุมชนเพิ่มมากขึ้น				
6	กระแสด้านความต้องการของป่ามากขึ้นจากภายนอกชุมชน เช่น สมุนไพร หรือเขาสัตว์ หรือผลิตภัณฑ์จากป่า				
7	อื่นๆ ระบุ				
8	อื่นๆ ระบุ				

ส่วนที่ 5 ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรในชุมชนของท่าน เช่น วิธีการจัดการ ความพอเพียง ปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นต้น

.....

.....

.....

.....

.....

๒ ขอขอบคุณที่ให้ความร่วมมือในครั้งนี้ ๘

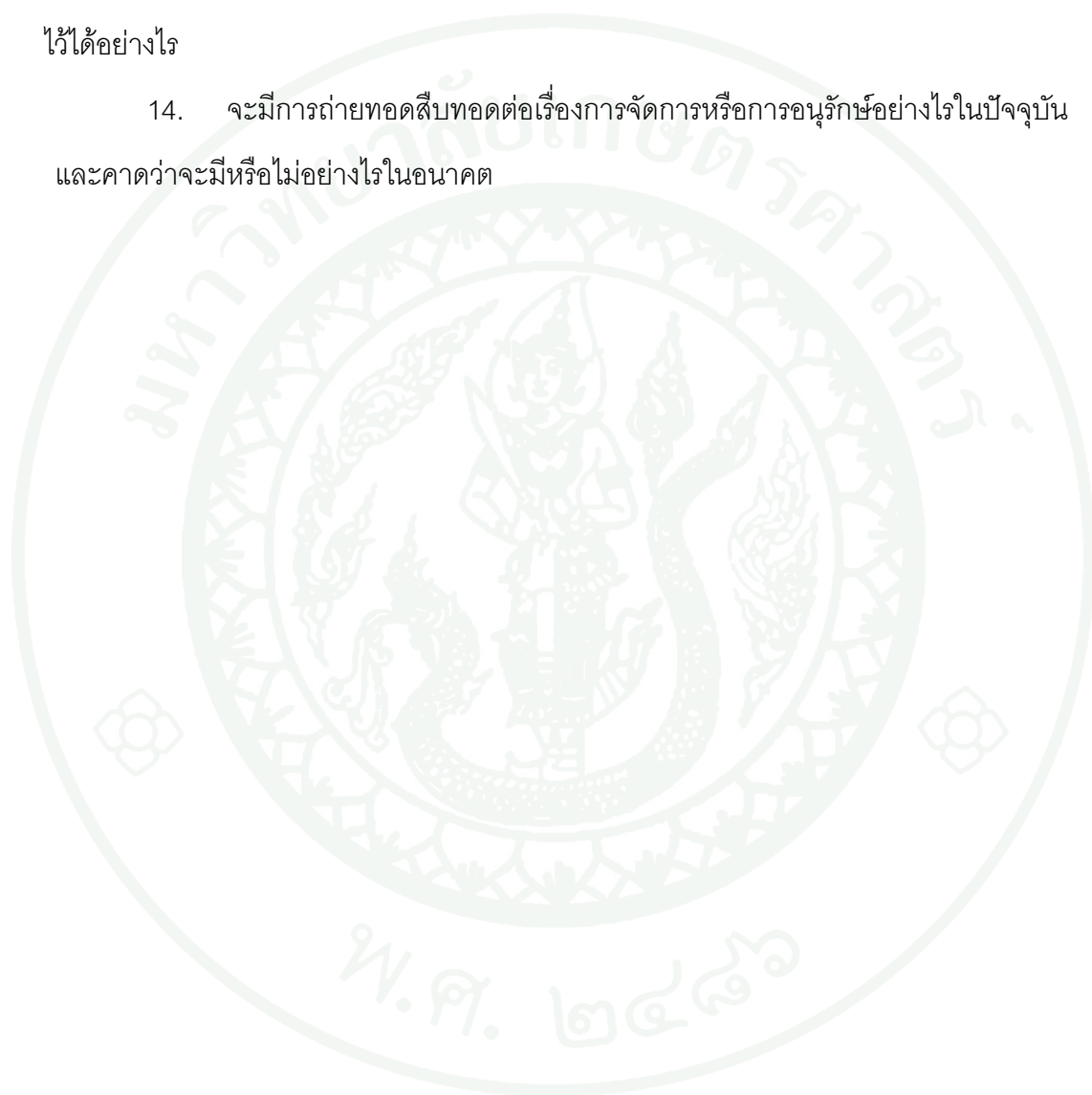
แนวคำถามในการสัมภาษณ์

1. ชื่อ ที่อยู่ สถานภาพในหมู่บ้าน ท่านเกี่ยวข้องกับทรัพยากรฯ และป่าชุมชนอย่างไร
2. ประวัติหมู่บ้านของท่าน
3. สภาพทั่วไปของชุมชน อาชีพหลักประกอบด้วยอะไรบ้าง ปัญหาที่เกิดในชุมชนที่ผ่านมาและในปัจจุบัน เช่น การแย่งชิง ชัดแย้งในการใช้ป่า ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้ฯ
4. กิจกรรมที่เกิดขึ้นในรอบ 1 ปี มีการดำเนินการอะไรบ้าง โดยนับตามรายเดือนเริ่มจากมกราคม เช่น มีนาคน เตรียมดิน เมษายนปลูกกล้า พฤษภาคม ดำนาไปจนหมดกิจกรรมขอพืชแต่ละชนิด และมีกิจกรรมอื่นแทรกหรือไม่อย่างไร เช่น จับสัตว์ หรืออาชีพเสริม
5. ประวัติป่าชุมชน เช่น กำเนิดขึ้นได้อย่างไร ป่าแห่งนี้เป็นป่าที่รัฐรับรองหรือไม่อย่างไร มีการจัดการ หรือกฎเกณฑ์อย่างไรบ้าง กฎเหล่านั้น เกิดขึ้นอย่างไร ลอกเลียนแบบมา หรือตั้งขึ้นเอง หรือมีอยู่แต่เดิม เมื่อตั้งกฎแล้วชาวบ้านทำตามหรือไม่อย่างไร ปัญหาเกิดใหม่อะไรบ้างอย่างไร และชุมชนมีการแก้ปัญหาอย่างไร
6. ชาวชุมชนมีการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอะไรบ้าง ถ้าเข้าหรือไม่เข้าร่วมมีผลอย่างไรต่อบุคคลนั้น หรือต่อมติที่เกิดขึ้น
7. ชุมชนสร้างการมีส่วนร่วมได้อย่างไร
8. นโยบายรัฐสนับสนุนให้ชาวบ้านจัดการป่าชุมชนเองหรือไม่อย่างไร ถ้ารัฐขัดขวางเพราะอะไร แล้วจะมีวิธีแก้ไข
9. มีปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเนื่องจากการจัดการดูแลทรัพยากรหรือไม่ ถ้าเกิดเป็นระหว่างใครกับใคร และสาเหตุคืออะไร มีการแก้ปัญหาอย่างไร หากเกิดระหว่างรับและชาวบ้าน มีการจับกุมหรือไม่ และมีวิธีการแก้ปัญหาอย่างไร
10. ชาวบ้านมีการใช้ป่าอย่างไร ตามแบบสอบถาม พืชที่ใช้ มีการใช้อย่างไร สัตว์ที่จับเลือกจับอย่างไร มีข้อห้ามอะไรบ้าน ตัดไม้ได้หรือไม่ได้อย่างไรให้ระบุชนิด ประเภทและเหตุผลประกอบ
11. ทศนคติของชาวบ้านในการดูแลป่า เห็นด้วยหรือไม่อย่างไร

12. เทียบอดีต ปัจจุบัน อนาคต ทรัพยากรธรรมชาติดี ไม่ดีอย่างไร แล้วมีวิธีแก้ปัญหาหรือไม่อย่างไร แล้วถ้าประยุกต์ใช้แล้วน่าจะประสบผลไหม

13. ถ้าประเมินศักยภาพชุมชนตัวเอง ในทุนแต่ละด้าน ทั้ง 5 ด้าน เป็นอย่างไร ดีมาก ถึงแย่ที่สุด และถ้าประเมินว่าด้อยแล้วจะมีวิธีแก้ไขได้อย่างไร หรือถ้าดีอยู่แล้วควรจะมีวิธีการรักษาไว้ได้อย่างไร

14. จะมีการถ่ายทอดสืบทอดต่อเรื่องการจัดการหรือการอนุรักษ์อย่างไรในปัจจุบัน และคาดว่าจะมีหรือไม่อย่างไรในอนาคต

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

บ้านห้วยสะพาน

นายประยงค์ แก้วประดิษฐ์	อดีตประธานป่าชุมชน
นายสมศักดิ์ ภิญโญ	ผู้ใหญ่บ้าน
นางสมหมาย แก้วประดิษฐ์	ประธานป่าชุมชน
นางจันทร์ ธรรมสอน	ผู้ช่วย
นายเสริม ไคลมี	อดีตกำนันตำบลหนองโรง
นายประจักษ์ เปรมปรีดิ์	เจ้าหน้าที่สวนป่า
นางสมพร ปานโต	สภาองค์กรชุมชนตำบลหนองโรง
นายนิราศ สุกใส	สภาองค์กรชุมชนตำบลหนองโรง
นางสาวกนิษฐา พงศ์นิยธรรม	เยาวชนดูแลป่า
นางพิศ พรไชย	ชาวบ้าน
นางหมา ไคลมี	ผู้ใหญ่ในชุมชน
นายสำรอง แซ่ม้อย	ชาวบ้าน
นางวารุณี กล่อมจิตร	ชาวบ้าน
นางกุหลาบ จ้อยร้อย	ชาวบ้าน
นางรำไพ เปรมปรีดิ์	ชาวบ้าน
นายสุวรรณ เปรมปรีดิ์	ชาวบ้าน
นางนงเยาว์ โคกแก้ว	ชาวบ้าน
นางสาวชนากานต์ เล็กละเอียด	ชาวบ้าน
นางมนทิรา สอนโหม	ชาวบ้าน

บ้านช่องแคบ

นางอารีย์ กาญจนกุล	ผู้ใหญ่บ้าน
นายสหรัช รักษา	ผู้ช่วย
นายไมตรี มีจั่น	ผู้ช่วย
นายโรมรันย์ ลิสอน	ผู้ช่วย

นายชินณพงศ์ ปัญญาชัยรักษา	ประธานป่าชุมชน
นายชาญ เนียมมนรา	อบต.
นายสุขสันต์ พวงประเสริฐ	อบต.
นางสาวสุปราณี บทศรี	ครูโรงเรียนบ้านช่องแคบ
นายสมจิตร แจ่มกลิ่น	ผู้รู้ในชุมชน
นายประทุม สร้อยทอง	อาสาสมัครพิทักษ์ป่ารุ่นที่ 1
นาย สาริน ชาญสมร	ประธานป่าชุมชนยุวชนรุ่นที่ 1
นายวิษณุ ชาญสมร	รองประธานป่าชุมชนยุวชนรุ่นที่ 2
นางวรารภรณ์ วงศ์ภัย	ชาวบ้าน
นางประไพ อ่อนบุญธรรม	ชาวบ้าน
นางปราณี หงอนทอง	ชาวบ้าน
นายถวิล ชาญสมร	ชาวบ้าน
นายวัชรินทร์ กลิ่นกลิ่น	หน่วยกู้ภัย ชาวบ้าน
เด็กชายจตุรนต์ เจียวสามเนตร	แกนนำเยาวชนป่าชุมชนบ้านช่องแคบรุ่นที่ 3
นายพิณช แยม่อม	ประธานกลุ่มยุวชนป่าชุมชนบ้านช่องแคบรุ่นที่ 2

บ้านแม่กระบุง

นายสนธิ เขียวเหลือง	ผู้ใหญ่บ้าน
นายจำปา ทองผาสีแสง	ผู้ช่วย
นายเล็ก เขียวเหลือง	ผู้ช่วย
ประวิทย์ ทองเปราะ	ชาวบ้าน
นายสนธิ เขียวเหลือง	ชาวบ้าน
นายวุฒินัย สวัสดิ์เกรียงชัย	ชาวบ้าน
นายชนะ สิงห์ขร	ผู้รู้ในชุมชน
นางวันเพ็ญ วัลย์	ชาวบ้าน
นางอุไรวรรณ เขียวเหลือง	ชาวบ้าน
นายเสนีย์ เขียวเหลือง	ผู้รู้ในชุมชน
นายโม รักชาติ	ผู้รู้ในชุมชน
นายแมเกร็น สวัสดิ์สีทอง	ชาวบ้าน

นางสาวยุวดี สวัสดิ์กุล

เยาวชน

ลิขสิทธิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประวัติการศึกษาและการทำงาน

ชื่อ – นามสกุล

นางสาวศยามล เจริญรัตน์

วัน เดือน ปี ที่เกิด

วันที่ 21 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2520

สถานที่เกิด

จังหวัดนครราชสีมา

ประวัติการศึกษา

ศิลปศาสตรบัณฑิต (สังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา)

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มานุษยวิทยามหาบัณฑิต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นักวิจัย

ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถานที่ทำงานปัจจุบัน